MILE BUDAK

RASCVJETANA TREŠNJA

II

9851

442

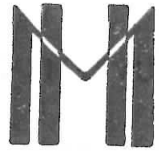

IZVANREDNO IZDANJE
SUVREMENE KNJIŽNICE »MATICE HRVATSKE«
KOLO IV.

MILE BUDAK

RASCVJETANA TREŠNJA

ROMAN IZ SUVREMENOG ŽIVOTA

KNJIGA DRUGA

TISAK »TIPOGRAFIJE« D. D. U ZAGREBU

Jurak R

MILE BUDAK

RASCVJETANA TREŠNJA

ROMAN IZ SUVREMENOG ŽIVOTA

KNJIGA DRUGA

ZAGREB 1939

IZDANJE »MATICE HRVATSKE«

NACRT ZA KORICE IZRADIO OTON POSTRUŽNIK
UVEZ: KNJIGOVEŽNICA BOGOMIL ŠOBAN

II. KNJIGA

XXV.

— Tri vagona?! Halo! Tri vagona. Ide u redu. Gotovo. Zabilježite, gospojice: T. t. Rosenberg i drug tri vagona, postavno vagon — reče i odloži slušalicu.

— Gotovo — reče djevojka, kuckajući olovkom po papiru, na kojemu je stenografirala.

— Možete ići — dobaci gospodin, gledajući kroz prozor. Djevojče se diže i pođe.

— Stanite! — vikne on, ne gledajući prema njoj. — U pet sati poslije podne neka auto čeka pred Esplanadom. Tako, tako — reče, dođe k njoj, uštine je za obraz i opet se okrene i pođe prema prozoru.

— Razumijem — odgovori gospojica. — U pet sati poslije podne.

Ponovila je, malko se naklonila, nakrivila svoju ljepušnu glavicu i isplazila oštar vrh jezika prema leđima gospodina ravnatelja, pa otišla. On je čas stajao kraj prozora, a zatim sjeo za svoj stol i počeo prstima po njemu tamburati. Vrata se otvore i gospojica uđe, zatvorivši ih za sobom.

— Gospođa Bojanić moli, da je izvolite primiti.

— Bojanić?! — namrši se gospodin ravnatelj.

— Da. Kaže, da je pozvana.

— Neka uđe.

Za čas su stajali jedno prema drugome. Zlata je šutjela. Ponudi joj da sjedne. Nijesu se rukovali.

— Previše važno i službeno! — dobaci ona.

— Ako Boga znate, što učiniste?! — reče on veoma teško i na oko zabrinuto. — To je grozno! Tko bi to od tebe bio očekivao?!

— O čemu ti govoriš? — upita Zlata i sva protrne, bojeći se, da on već zna o noćnoj selidbi i bijegu iz stana. Petar je još prije četiri sata ujutro došao sa dvojima ručnim kolicima i s nekoliko pomagača, sve su se kretali bez i najmanjega šuma i štropota kao dusi, nitko u kući još nije bio budan, a Zlata je sa djecom i mamicom ostala u kući, pa tko bi onda bio mogao vidjeti i prijaviti?!

— Ti još pitaš, o čemu ja govorim!? — iznenadi se on. — Tebi je to ništa! Danas jedan, sutra drugi, pa sve tako redom, dok i ja ne dođem na pipu — je li?!

— Molim te, govori, zašto si me zvao — prekide ga Zlata oštro i odlučno. — Mani se gluposti. Što hoćeš?

— Ja od tebe ništa — odgovori on.

— Ni ja od tebe! — reče ona kratko i resko, pa ustade, da će poći.

— Ne tako naglo! — odovori on mekšim glasom i uhvati je za ruku. — Sjedi, molim te. Moramo razgovarati. Pričaj mi, kako je to bilo.

— Nemam ti što pričati i nemam vremena. Što si želio? — odreza ona. Cijelo je vrijeme bila veoma mrka, zamišljena i oborena pogleda. Namjerice je izbjegavala njegove oči kao da je u njima nekakvo paklensko ogledalo, u koje ona ne smije pogledati.

— U gradu se govori, da si ga ti ubila — odgovori on tvrdo, odmjereno i zagleda se u njezino lice.

Zlata je osjetila, kako joj je krv šiknula kroz žile, pa spretnom kretnjom uze rupčić i prinese ga licu kao da briše nos, a uz to se je na silu nasmiješila.

— Imaš li još što da mi rečeš? — upita ga posprdno.

— Na redarstvu to isto vjeruju, no Dragan uzimlje zasada sve na sebe.

Ona se je plašila razgovora o potajnoj selidbi, a sada pomisli, kako je ovo još neugodnija priča. Nije ona njega ubila. To nije istina. To je najobičnija izmišljotina, no ipak je Zlata bila posve svijesna, da je željela takav svršetak. Ona je Dujmovića prva udarila, ona je Draganu podmetnula sjekiru, ona je htjela, da se to dogodi. Sjekiru?! To je čudan čas u tom cijelom događaju. Ona je sjekirom tukla

ugalj i svađala se s Dujmovićem. On je rekao, da Dragan sa djecom i mamom mora iseliti iz stana, a da će jednu sobu urediti za Zlatu, a drugu za sebe. To je rekao otvoreno, drsko, podrugljivo Draganu u lice. Njezin je kukavni Dragan odgovorio, da će učiniti sve, što Zlata zaželi. Toga je izazova, te poruge, toga poniženja bilo i za Zlatu previše. Riknula je kao zvijer, udarila Dujmovića objeručke po licu i — što je bilo toga časa sa sjekirom, da li ju je ona dodala Draganu ili ju je on sam uzeo, to doista ne zna. Ona to ne zna, ona ne može o tome polagati računa. U tome se je času kovitlalo u njezinoj glavi kao kada bijesan orkan zavalja šumom. Nije ona htjela baš smrt, ali je osjećala, da se mora dogoditi nešto neobično, užasno, veliko i — divno. Divno!? Doista. Tako se to njoj čini. Kada je on ležao u svojoj krvi i mozgu i trzao udovima, njoj se je činilo, da stoji nad njim visoka kao gora i pljuje osvetnički u lokvu njegove pogane krvi. Al nije pljuvala. Ne. To ona nije činila. Ne, ne. Ona ga nije ni ubila. Ni redarstvo ni sud joj ne mogu ništa. Ne. Ne mogu joj ništa, ali je ipak veoma teško i neugodno govoriti o tome tamnom, nejasnom času iz onog događaja.

Sabrala je svu snagu, skinula lagano rupčić s lica i još uvijek s navučenim smiješkom rekla:

— Kada vjeruju, zašto me ne zatvore?!

— Brani te Dragan. On uzimlje sve na sebe. Znaš ti njega — govorio je gospodin ravnatelj i sve je ispitivački promatrao iza spuštenih trepavica. — Reci, Zlato: zar te ne peče savjest?

— Sudi po sebi — odgovori ona i nagne se u naslonjaču, da joj ne može gledati ravno u lice.

— Kako to misliš?

— Koliko si ih ti već ubio, pa te savjest još nije ni ogrebla, a kamo li da bi te pekla, pa zašto da mene muči za jednim nitkovom?!

— Ja ubio!? — trže se on.

— Da, da, ti svojim rođenim rukama. Ti si, doduše, samo pisao i pisao brojke, ali su žrtve ipak svršavale po kanalima. I ne samo pojedinci, nego i cijele porodice i cijela

sela, pa — nikom ništa. Nego, pustimo šale na stranu! — reče ona nenadano, uspravi se i oštro mu i otvoreno pogleda u oči. Prvi je udarac prošao, nestalo je nesigurnosti i kolebanja. — Zbog česa si me zvao?!

— Nemoj se tako žuriti — odgovori on i uzme je za ruku. Ona je trže i povuče k sebi. — Tolika osjetljivost, Zlato! Ne budi takova — — — Htio sam, da se porazgovorimo. Dok sam dobro stajao, nijesi me izbjegavala. Nijesi se tuđila ni kad sam stradavao, pa zašto da to činiš sada, kad sam ja opet čovjek na svome mjestu?!

— Oprosti, ja ne mislim na tvoje mjesto — odgovori Zlata. — Zašto si me zvao? Ako mi nemaš ništa reći, odlazim, jer imam puno i briga i posla.

Govorila je mnogo mirnije i bez izazovnog naglašavanja i zaoštravanja riječi i rečenica.

— Gospođa Dujmović mi je naložila —

— Tvoja uzvišena gospodarica! — upade mu Zlata u riječ i zlobno se nasmiješi. I u tome je smiješku i u njezinome glasu lagano vijao povjetarac uvriježenih bolova.

— Da — reče Wetter posve mirno. — Moja mi je gospodarica naložila, da napravim s tobom obračun radi gostione.

— Obračun je lak: cijela je naša porodica radila kao rob samo za Dujmovića i za to primala veoma čednu hranu i stan. Tu je obračun gotov. Tako smo se pogodili. Prevarili smo se, vjerujući, da ćemo moći nešto zaraditi, da ćemo se moći pristojno hraniti i odijevati svojim poštenim radom, no radili smo sve za njega.

— Vi ste morali i otplaćivati mjesečno po deset hiljada dinara za namještaj i posao.

— Jest. To bismo bili morali, ali nam gdjekada nije ostajalo ni deset dinara, a kamo li deset hiljada. Osim toga: Dujmović je rekao u ugovoru, da je gostiona u njegovoj kući, da je prema tome u tih deset tisuća uračunata i najamnina. Nedavno smo doznali, da nas je i tu prevario, samo da se učini većim i da se ne zna, da s gostionom špekulira. Kuća nije njegova. Vlasnik utjeruje najamninu.

— Znam.

— Kad znaš, onda je u ime svoje uzvišene gospodarice i plati, da sirotinja imade mira.

— E, vidiš, Zlatice, i to je ono, o čemu moramo govoriti. I to spada u obračun — reče gospodin ravnatelj ljubezno. — Sve ćemo mi to urediti.

— Nemamo mi više što uređivati. Uređeno je — odgovori ona nabusito. — Samo nas još gnjavite.

— Ne gnjavimo mi vas, nego ste vi temeljito ugnjavili Dujmovića.

Wetterov glas nije odavao ni tuge ni zgražanja ni gnušanja nad učinjenim. Činilo se, kao da on iz svega pravi sprdnju.

— Govori, što želiš, jer nemam vremena — reče Zlata i opet ustade.

— No, no, no! Takva hitnja nije. Sjedi, molim te, i slušaj me, što ću ti reći. Gospođa je neobično dobra i umna žena. Neobično dobra — ja to naglašujem. Ona ne želi, da se s tobom svađa.

— A zašto bi se ona sa mnom i svađala?!

— Ona to ni ne kani. Ja naglašujem, da ona to ne će. Ona je uopće neobično dobra duša.

— Vidi, molim te! — usklikne Zlata podrugljivo i sjede. — Ti si sav u plamenu i zanosu!

— Naravno, naravno. I sada vidiš: ona želi, da se sva pitanja riješe najednom. Tu ti je, na primjer, pitanje dužnih otplata. To su pare! To nije malenkost. Tu je i pitanje dužne najamnine. Ti si jučer izbacila iz stana sudbeno povjerenstvo i za to bi mogla — grdno odgovarati. Mogu te i zatvoriti.

— Vidi, molim te!

— Ne, ne. Ne nagli. Ne ćeš ti odgovarati, jer to gospođa ne traži. Ali, čekaj. Tu ti je još i pitanje umorstva njezina muža. Mi imademo dokaze, da si ti, zapravo, ubojica, a ne tvoj muž.

— Čuješ, Maks — vikne ona — ne brbljaj gluposti! Ja, doduše, zasada ne znam, kuda ti smjeraš, ali je po srijedi opet neki tvoj prljavi račun. Za to dajem glavu, pa ne

dopuštam, da o meni govoriš kojekakve ludorije. Pleti ti svoje osnove i mimo mene, ako ti je to ikako moguće.

On je u neprilici zamuknuo i nekoliko puta pokušao, da je prekine u riječi, no to mu nije uspjelo.

— Ja s tom tvojom dobrom dušicom — nastavljala je ona — ne ću ništa obračunavati, jer mi ona nije ništa kriva.

— Al jesi ti njoj.

— Neka predloži obračun, pa ćemo ga pogledati!

— Muža si joj otela.

— Ti si, Maks, obični vol. S tim bi istim pravom mogla tražiti od mene obračun i tvoja nesretna Sara. Drugih obračuna nas dvije nemamo.

— A umorstvo njezina muža?! O tome, o tome — — —

— Ako o tome još jednom spomeneš, iskopat ću ti oči. Jesi li me razumio?!

— Razumijem, razumijem, ali mi nije, onako, ko posve jasno, zašto tebe to pitanje toliko uzrujava?! Zašto ne daš, da se o tome govori?

— Zato, što si ti uzeo sebi za zadaću, da plešeš po mojim živcima, a to ne ćeš! Služi ti svojoj poštovanoj gospodarici, gdjegod hoćeš i kakogod hoćeš, no mene pusti s mirom. Ja ti ne ću smetati. Nemoj misliti, da sam možda —

Zlata je naglo zašutjela i nije dovršila rečenice.

— No? Reci: što ti nijesi?

— Nijesam ni glupa ni podla kao ti!

— Htjela si reći nešto drugo, a ovo je drugo istinito. Ti si, drago moje dijete, ljubomorna — reče on i počne se ispod glasa smijati. — Kolosal! Wunderbar! Eifersüchtig ist das süsse Mädl!

— Ti, čuješ, ti odvratni gade! — propišti Zlata kroz stisnute zube, makne uzrujano desnom rukom kao da nešto otimlje i okrene se od njega. — Vazda si isti, vazda gadan, odvratan, podmukao!

— Oj, lako, lakše kroz gusto granje — — — Mogla bi zapeti, a bila bi velika šteta, da se ozlijediš — — — Nego, šalu na stranu. Tvoj položaj nije zavidan, a ja te molim, da u meni gledaš iskrena prijatelja, kao što sam ti vazda bio u svima tvojim neprilikama i poteškoćama.

— Uz cijenu najodvratnijega poniženja! To je bilo tvoje prijateljstvo.

— Kakvo poniženje, molim te?! Bili smo vazda oboje jednako nisko. Ti, doduše, nešto niže, no tako je to Bog odredio. Ne govori što bilo. Najzad, budimo pravedni: zar je pokojni Dujmović bio tvoj iskreniji i pošteniji prijatelj?

— Bio je nitkov i razbojnik kao i ti.

— A poručnik Stefanović?!

— Što se on tebe tiče?! — odgovori ona već mirnije.

— Ništa. Ništa me se ne tiče, nego samo da ti ne bi mislila, da ja ne znam za njega.

— Pa, zar ćeš me još i ti pozivati na nekakve obračune?! — upita ona mnogo mirnije i okrene se k njemu. — Hoćeš valjda, da ti položim zakletvu vjernosti?

— A! — odmahne on rukom i nasmiješi se. — Čim sam ja bio spao na niske grane, ti si se visoko popela nada me. Nijesi me htjela ni gledati. Smrdio sam ti po govođem znoju. Ja računam s time.

— Molim te, prekinimo s tim ludorijama. Reci mi ukratko, što želi tvoja dobra gospodarica?!

— Želi ti samo dobro i ja je u tome bodrim.

— Hvala vam oboma i neka vam Svemogući plati po zaslugama. Idemo dalje.

— Nadalje želi, da račune zaključi i da ste obje mirne.

— U redu. Evo moga računa: Za svaki mjesec, što smo njoj i njezinom mužu robovali u njihovoj krčmetini moj muž, majka i ja, tražim samo dvije hiljade dinara. Uime odštete za muža, kojega je Dujmovićeva drskost i bezdušno izrabljivanje natjeralo dotle, da mu je sjekirom raskolio glavu, tražim mjesečno uzdržavanje za mene i moju porodicu, dok mi se muž ne vrati sa robije.

— Ti se, Zlato, šališ i s najžalosnijim stvarima.

— Varaš se. Ja, doduše, ne samo vjerujem, nego znam, da je moj zahtjev neostvariv, ali sam isto toliko uvjerena, da je on opravdan i osnovan na čovječnosti.

— Da ne duljimo, Zlato — reče Wetter veoma ozbiljno i važno se nalakti. — Čavrljati možemo i drugom zgodom, a sada moramo završiti.

Ona ustade i pođe prema vratima.

— Do viđenja, gospodine ravnatelju!

— Čekaj, nijesam tako mislio — požuri on. — Još ni ne znaš, što zapravo želim.

— To ja ne ću ni doznati — odgovori ona i stade. — Govori, što tražite od mene.

— Najprije sjedi, pak ću ti odmah reći. Tako. Sada slušaj. Ti si čitala, što pišu novine o ovoj nesreći.

— Ne. To nijesam čitala — odgovori ona.

— Pišu gluposti kao i obično.

— Za tebe su pametne stvari samo trgovački oglasi. Tako je bilo vazda.

— Nije tako.

— I kada hvale tvoj nos i tebi slične.

— Molim te, ne gnjavi. Rekla si, da ti se žuri.

— Žuri mi se.

— Onda ne brbljaj, nego slušaj. Novine napadaju pokojnoga Dujmovića. Ni gospođu nijesu pustile na miru. To ti je sve komunističko smeće, jer se u ovome slučaju ne može uzeti, da ih je netko platio. Tome lopovluku treba učiniti kraj. Treba im poslati ispravak i stvari obrazložiti.

— A što se to, molim te, Maks, mene tiče?!

— Tiče te se svakako. Ni ti, kao poštena žena, ne smiješ dopustiti, da se u javnosti šire take laži.

— Rekla sam, da ne znam, što su pisale, ali sam uvjerena, da još uvijek nijesu iznijele cijele istine. Ona nije ni jednostavna ni na površini događaja, a novinari nemaju vremena, da se zadube i da idu do korijena.

— Molim te, prestani. Mi sada ne možemo cijelo ljudsko društvo prekrojiti. Ono je ovakovo, kakvo jest i s time moramo računati.

— I robovati Dujmovićima i Wetterima — je li?!

— Gospođa želi, da s tobom sve uredi i da ti pomogne — nastavi on, ne obziruć se na njezinu primjedbu. — Ona je spremna, da se zauzme za tvoju sirotinju, jer je žena plemenita i dobra srca.

— Što traži za to?!

— Opet ti tako?! Nemoj biti nezahvalna i nepravedna!

— Slušaj, Maks: moli se Jehovi, da me vrag što prije ovdalen odnese, jer ćeš danas zlo svršiti sa svojim podmuklim računima! Razumi me dobro. Ja toj ženi nemam zašto biti zahvalna niti sam toliko glupa, pa da bih vjerovala, da me ona može zadužiti.

— A ipak će tako biti. Slušaj me: gospođa Dujmović briše sve račune, daje ti stan od sobe i kuhinje u svojoj kući besplatno i biti ćeš kod nas namještena.

Zlatu je ta ponuda očito iznenadila i smela. Kroz glavu joj munjevitom brzinom navališe misli na sve strane tako, da su se negdje u sredini sudarile i digle se u nekoj magli kao vihor. Ni jedna nije bila ni jasna ni određena. Dosta je trebalo, dok se je otresla dojma onog prvog udarca, što su joj ga zadale njegove riječi. Pred očima su joj zaigrali u kovitlac: besplatan stan i namještenje. Divna dúga, kada bi bila istinita. Odmahne glavom. Sabere se i duboko odahne.

— To sigurno sve zato, Maks, da me ima vazda pri ruci, da po meni pljuje?!

— Nemoj, Zlato, biti takova. Ona ti želi pomoći, a ti je odmah sumnjičiš.

— Što je onda tako milostivu srcu trebalo, da nahucka gazdu na one moje nekolike plahte i košulje, i ako oboje znadu, da ja ne moram plaćati najamnine?!

— Ona to nije učinila, a da i jest, bilo bi samo zato, da ti pokaže, što bi mogla, kad bi htjela. Ti bi ostala i bez posljednje čarape. Vjeruj mi. Ti ne poznaš zakona, a zakon je takav.

— Dobro. Recimo, da ja vjerujem i tebi i tvojoj uzvišenoj gospodarici — kao što vam ne vjerujem! — recimo, da prihvaćam vašu ponudu i da se poklonim tome dobrotvornome srcu?! Što onda moram činiti?!

— Ništa, Zlato. Od tebe se ne traži pod Bogom ništa. Izvoli useliti u stan, a zatim izvoli kod mene nastupiti mjesto. To je sve, što se od tebe traži. Ništa više! Pod Bogom ništa više.

— Zašto mi to sve, Maks, nijesi odmah rekao, čim sam

došla, nego si me tu gnjavio i gnječio kao vrag griješnu dušu?!

— E, draga moja! To ti je politika, velika politika. Vidiš: tebi je došla ovrha u stan i ja sam ti sve ono neugodno pripovijedao, da točno vidiš svoj položaj, pa da onda istom ocijeniš, koliko ti se milosrđe iskazuje. Za to je to sve bilo nužno.

Zlata je pocrvenila i teško disala. Iza odužega skanjivanja reče jetko i odlučno:

— Mogao si mi bio odmah sve reći, jer ja svoj položaj izvrsno ocjenjujem. Tu mi ne treba nitko ništa govoriti, jer ga nitko ne pozna tako dobro kao ja. Ali ja, Maks, poznam izvrsno i Dujmoviće i Wettere i njihova milosrdna srca prema sirotinji, pak bih ti bila odmah rekla, da vam ne ću priuštiti toga zadovoljstva, da budem žrtvom vašega dobroga srca. Sada, iza svega ovoga, što sam od tebe doznala —

— Prihvaćaš! — upade joj on u riječ i uze je za obje ruke, gledajući joj u oči, zaljubljeno i požudno.

— Ne! Ne prihvaćam — reče ona i istrže ruke.

— Čekaj, Zlato! Time će biti sve uređeno: ti si sa djecom osigurana, proti Draganu će se blaže postupati —

— I novine će morati donijeti vaš ispravak, u kome ćete na dugo i široko pjevati o svome milosrđu i o tome, kako je Dragan razbojnik, koji je ubio velikoga i zaslužnoga do-bro-tvo-ra i za-štit-ni-ka sirotinje, a ja bih morala to potvrditi! Samo to vi hoćete, jer vam samo to i treba.

Sva se je usplahirila, zajapurila i nekako nakostrušila kao naviljak slame, a glas joj je postao piskutljiv i kreštav. Oči su joj sijevale neobičnom, divljom vatrom, a ruke se stiskale i grčile, te je osjetila bolove u prstima.

— Ja tebi, Zlato, želim samo dobro — govorio je on toplo i uvjerljivo. — Slušaj me. Ne srdi se. Moram ti priznati, da je to sve, zapravo, moja osnova, koju je gospođa bez oklijevanja prihvatila. Ja, ja tebi želim pomoći, a moj imetak još nije toliki, da mogu lako izdavati. Ovdje je zgodno. Tu je posao, u kome bi ti zarađivala i bili bismo

skupa. O tome se samo radi. Ti bi bila sa djecom osigurana, a Draganu bismo bezuvjetno pomogli.

Zlata je ustala i na silu mirno gledala Wettera i slušala njegovo razlaganje. Kad je svršio, rekla mu je odmjereno, važući svaku riječ:

— Slušaj, Maks: ja sam svome mužu učinila već mnogo zla i sramote, ali ga u svojoj duši nijesam nikada izdala. To ne ću učiniti ni sada, jer je on i plemenitiji i pošteniji i milosrdniji i moralniji i od tebe i od tvoje gospodarice i od cijele vaše internacionale. Ja, gospodine direktore, pljujem na sve vas skupa i na vaša milosrdna srca. Ako mi ne budete dali da se hranim žuljevima svojih ruku, onda ću vas prisiliti, da me hranite bez krinke milosrđa: vi, vi ste osnovali i tamnice i ludnice!

XXVI.

Kada je izletjela i kako je došla na ulicu, ne zna ni sama i uzalud je nastojala, da oživi u glavi sliku toga rastanka i izlaska. Sve je bilo u magli. Stepenice su joj igrale u pameti kao uzburkano valovlje i val ju je dodavao valu, dok je nije posljednji pljusnuo na ulicu. Oko nje su drečale automobilske pištaljke, teretna kola teško, mučenički cvilila i drmala cestu i zidove, a prolaznici je gurkali sa sviju strana.

Stajala je naslonjena na okvir nekoga izloga, no nije u njemu ništa promatrala. Teško je i naglo disala i hvatala zrak otvorenim ustima i nosnicama, a srce pritiskivala rukom, da se smiri. U izlogu su bile nekakove tanke i prozirne tkanine u crvenoj i bijeloj boji. Miješale su se i ispreplitale jedna s drugom kao potočići krvi i mlijeka i gubili se negdje u podzemlju. Ona napne pogled, e da bi opazila te tajanstvene ponore i kad je najupornije gledala, trgne se i osovi.

— Kao da sam luda! — pomisli i pođe, ne razmišljajući, kuda bi. Svakako bi bilo potrebno, da se prije svega pobrine za bilo kakvu špilju, u koju će se smjestiti s porodicom. Dani su već studeni, i dugi, noći mrzle i pre-

duge — ne mogu ostati na ulici, a iz stana moraju možda još noćas. Mora se pobrinuti i za bilo kakav posao. Za nekoliko dana ne će imati što ni u usta metnuti, a djeca su slaba, majka još slabija. Slavica je kolika i onda, kad joj je bilo pet godina, samo što je sada sam skelet, a Željko kao dječarac od sedam, osam godina, i ako ih je već skoro dva puta toliko. Pučku je školu pohađao na mahove i duge prekide, te je jedva nekako svršio. Sada su kanili, da se najprije — ojača, malko odeblja, pa da ga dadu u kakav zanat, jer za školu nije mario, no ne ode još ni u zanat. Za sve je preslab, a još uvijek prejak, da umre od slabosti. Mora se pobrinuti za njih. Mora ih smjestiti pod krov i dati im u ruku koricu kruha. Svi ovise samo o njoj i njezinim rukama.

Sva se je zanijela mislima i naglo srljala naprijed, tražeći prohodnija mjesta, izbjegavajući ljude i nastojeći, da ne opazi nikoga poznatoga. U tome nastojanju i u toj besvijesnoj jurnjavi nije nimalo pazila, na koju stranu kreće. Išla je kao u groznici, a oko ušesa su joj brujili posljednji Dujmovićevi hroptaji i posljednje Draganove riječi, koje je rekao, kada su po njega došli: »Molim vas, nemojte me okovati«. — — A ipak su ga okovali, jer je takav zakon. Morali su. Tako su mu rekli, a on je onda mirno pružio obje svoje mršave ruke i čekao okove. Zlata je ridala. Zašto je ona, zapravo, plakala, to joj sada nije nikako jasno. Za Dujmovićem nije pustila ni jedne suze. I zašto bi? On je bio obična palavorda. U službi je napredovao ropskim podvlačenjem i podlošću, a kada su ga otuda potjerali, postao je tastovim parama »privrednik«, koji nije privrijedio ni bajoka, već brijao krvave žuljeve bosanske raje, koja je po rovovima tapkala kao po tamnici i sijala svoja rebra, oči i momačku snagu, da ih u grudama ugljena izbacuje na svijetlo, u ruke druge svoje braće. Zašto bi za njim pustila i jednu suzu? Uzeo je ženu radi bogatstva, da njezinim novcem uzdržava ljubavnice, a sa svojim školskim protivnikom prijateljevao, da mu lakše otme ženu! Za njim ona nije niti uzdahnula, no nije ni za Draganom. Njemu ne može biti gore, nego mu je bilo do tada. Za sirotinju je zatvor često vrlo ugodno oporavilište. On će se

tamo oporaviti, koliko ga ne ubije sušica. Nije plakala ni zbog sebe ni zbog djece, jer je već i prije znala, da će skoro morati van s te galije. Plakala je. Suze su tekle, a Dujmović je hroptao i trzao se u posljednjim izdisajima, i Dragan rekao: »Molim vas, nemojte me okovati«. — — —

U tim se je mislima našla na Griču. To ju je iznenadilo, jer niti je tuda vodio njezin redoviti put kući, niti je tamo kanila ići. Ona uopće nije ništa kanila. Samo je išla, jer se je morala gibati, jer je morala izmicati nekoj sili, koja joj je upirala u leđa i gonila je, gurala je, tjerala je.

Sišla je na šetalište. Nekoliko je mladih parova krstarilo tamo amo i prolazilo kraj nje kao da je ni ne vidi. Ona ih je počela promatrati i na njih za čas obratila svu svoju pozornost. Pred očima je vidjela sebe sa svojih osamnaest godina, kada je tako lepršala u toplim zrakama velikoga proljetnoga sunca. A to je njezino sunce bilo tako veliko, tako dobro i toplo! Osjećala je, da to sunce nad svima neprekidno sja vječnom srećom i zadovoljstvom, te je cijeli svijet sijevao pred njezinim očima čarobnim miljem zemaljskoga raja. Drveće, cvijeće, trave, brda i doline, polja i rijeke, zemlju i more, sve to grije i goji, njeguje i miluje divno veliko sunce za sve nas sretnike, za svoju braću, za svoju djecu, za nas, slike Božije. — —

Sjela je na jednu klupu i zagledala se u daljinu. Sunce je već zalazilo. Njegove su se posljednje zrake bojažljivo i turobno jedva probijale kroz dim velikoga grada i nekakovu šturu i odvratnu magluštinu, koja ga je pritiskala kao nečisto i rijetko runo vune. Ivice su se dalekih gora na jugu jedva opažale kao da se srame pokazati svoju veličanstvenu ljepotu, a Savin je srebreni pojas neuredno krivudao kroz polja kao da želi skriti svježinu svojih plodnih valova. Sa ovu stranu, ispod Zlatinih nogu, gurkale su se ogromne kućerine, udarale jedna drugu pod rebra, otimale joj zrak i posljednje sunčeve zrake, nastojeći, da je zaguše i udave. U središtu su se te hrpe zidina sudarile toliko, da su se popele jedna na drugu, a tu i tamo su nastale duge svijetle pukotine kao žile bez krvi, i po tim žilama mile kao mravi stanovnici, koji bježe i spašavaju glave i pluća. Prema krajevima se te hrpe razrjeđuju, bježe

jedna od druge i ruše se u polja, želeći se skriti pred svojim progoniteljima. Nenadano je nastalo komešanje, brujanje, zveka i potmuli žagor. Zlata se trgne i osvijesti.

Pred njezinim je nogama mirno ležao dragi grad, a tramwayi su bučali, kola tresla i ljudstvo žagorilo. Otvorila je oči i vedrije pogledala u to srce i dušu jednoga naroda i za čas joj se pluća raširiše, te lakše odahne. Osjeti, da joj sa grudiju pada težak teret, a u utrobu zastruji silan talas vjere i nade, no u istom joj času dođoše pred oči Dujmovići, Wetteri i sva njihova družba, koja tu caruje, pa se zagrcnu toliko, da je skoro kriknula. Osjeti, kako iz toga grada, iz tih njegovih zidina, iz tih njegovih žila ne struji u njezin život niti tračak snage i života. Teče neka tekućina, neodređene boje i mirisa, koju je, još u djevojaštvu, na nekom putovanju, osjetila i u drugim evropskim gradovima. Sretala je čak i imena ista i pojave iste i duše iste i poslove iste. Ti je osjećaji još više smutiše i raztužiše, te joj se učini, kao da joj je netko porezao i ono malo krila, na kojima se još drži nad ponorom. Spusti glavu i pokrije oči rukama, da se umiri i sabere. Pokušala je, da ne misli na svoju bijedu i nesreću, da se bar na jedan čas istrgne raljama gladne zvijeri, koja reži na nju, i da skupi bar malko snage za daljnju borbu. Samo — s čime ona ide u tu borbu? Što nosi, s kakvim vrednotama nastupa?! Pod tim mislima skoro klone, pa da se otme tome strašnome udarcu, trgne glavu s ruku i baci pogled prema istoku. Oči su joj zaplivale po nejednakim zabatima prljavih kuća, preletjele preko tornjeva stolne crke i pale kao u luku na stari, topli, meki toranj svete Marije. U Zlatinoj je duši sijevnuo snop svijetla, obuzela je vatra u cijeloj utrobi, pa naglo ustane i pođe na istok, na kraj šetališta i nasloni se na ogradu, ne skidajući pogleda sa ljupkoga zvonika.

— Stara sveta moja Marijo! — prošaptala je posve nesvijesno, bez razmišljanja i pripreme, te sklopila ruke na molitvu. — Tu si Ti, moja stara majko. Tu je i moj stari Zagreb, moja stara zemlja, moj stari narod, moja stara snaga. Tu si mi Ti — — —

Šaptala je u groznici i osjećala tjelesne bolove od du-

bine i težine te svoje neobične molitve. Steglo ju je u prsima, te je pomislila, da se to slijeva u nju velika vjera i snaga, koja će je tim putem izvesti iz propasti. Počelo ju je i u grlu nešto škakljati i dražiti na kašalj. Ispravi se, a u tom je času zapljusne nekoliko udaraca suhoga kašlja. Iznenadila se je i obratila pažnju na te reske glasove, koji su joj u grudima zvonili kao da dolaze iz pećine, a po prsima je bockali kao oštre iglice sláne. U grlu joj se nešto otisne, te izbaci u rupčić grudicu krvi. Kada je to opazila, nije se ni zaprepastila ni iznenadila ni preplašila. Primila je to kao nešto, što je već očekivala, što je već dugo tu, što već godinama ruje u njezinim plućima, pa je samo trebao doći čas, u kome će se pokazati i pojaviti. Pažljivo je ogledavala krv, gnječila je rupčićem i opazila, da je mrka, kao da je već dugo bila izvan tijela.

Bacila je umolan pogled prema svojoj staroj, svetoj i dragoj Mariji, pa žurno pošla kući. Glavu je oborila, gledala samo preda se, da se s kime ne sudari, i jurila punom parom. Kašalj se je ponavljao i još je dva puta do kuće ispljunula čistu krv. Čudno joj je bilo, kada je primijetila, da nju ta nemila pojava ne uzrujava, i ako je bila potpuno svijesna, što to znači za ljude njezinih imovinskih prilika. Nije ju uzrujavala, već je, što više, opazila, da joj na licu još uvijek trepti onaj paučasti lahorak blagoga smiješka, koji joj je pao preko očiju sa tornja svete Marije.

Kad je stigla u kućnu vežu, na časak je stala, da se odmori i odahne od brzoga hoda. Primijeti, da ju je svu oblio hladan znoj. Bio je ne samo hladan nego i ljepljiv kao razmućeno brašno. Jedva ga je zbrisala s lica, osjećajući, da joj je rublje slijepljeno s tijelom. Stresla ju je studen i proletjeli oštri trnci.

U stanu je zatekla Maru, u razgovoru s majkom i djecom. Željko je sjedio kraj štednjaka, u kome je veselo pucketala vatra, i svojim velikim, upalim očima promatrao s osobitim zanimanjem tetu Maru. Slavica je stajala između tete i bake, koje su sjedjele tako nablizu, da se je ona kao u njihaljci naginjala na krilo sad jednoj sad drugoj.

— Hvala Bogu, da si došla! — usklikne majka, kad je ušla Zlata.

— Već te čekam pola sata — dometne Mara.

— Oprostite. Znaš, mamice — govorila je ona brzo i uvjerljivo — išla sam gledati jedan stan. Dosta je lijep, ali preskup. Nijesam se mogla odlučiti.

Mara joj na dušak ispriča, da ju je Maks Wetter telefonski umolio, da ga odmah posjeti u poslovnici radi vrlo važna razgovora. Ravnatelju, doduše, nije bilo pravo, da opet ide prije vremena iz pisarne, no ipak je nije mogao odbiti. Wetter joj je mirno i prijateljski obrazložio, u kakvoj je strahovitoj opasnosti Zlata, a onda po njoj i cijela porodica. Sa redarstva su mu telefonirali, da će je odmah zatvoriti, ako to traži pokojnikova udovica, jer da postoji temeljita sumnja, da je i ona sukrivac umorstva. Gospođa Dujmović to ne želi, ona to niti ne će, već naprotiv želi, da pred cijelim gradom pokaže, da porodica nema nikakove krivnje na Bojanićevom zločinu. Osim toga i bez obzira na to, ona znade, u kakvim se prilikama nalazi Zlata sa djecom i majkom, pa stoga im daje besplatan stan i Zlatu uzimlje u pisarnu. Ona to čini iz čiste kršćanske ljubavi, iz obzira prema nevinoj siročadi i hoće pod svaku cijenu, da im pomogne.

Zlata je skinula ogrtač i šešir, pa stala kao stup pred sestrom i svekrvom, prekrižívši ruke na prsima. Nije ni riječi progovarala, već mirno i hladno slušala sestrino pripovijedanje.

— Rekao mi je, da ti je sve to priopćio — nastavljala je ona — i da si ti to odbila. Ja mu to, naravno, nijesam vjerovala, no ipak sam došla, da te pitam.

— A, molim te, zašto je on tebe zvao? — upita Zlata.

— Pa, tako da se vidimo. Nijesmo se već dugo vidjeli, pa je sigurno htio, da ga vidim na ravnateljskom stolcu! Znaš ti, kako se on zna isprsavati, kada dođe u sedlo.

— Baš kao što se kukavno zguri, kada s njega padne u blato! — dobaci Zlata, a preko lica joj poleti hladan smiješak.

— Takav je on. Kad smo se naćeretali, ponudio mi je, da prijeđem k njemu u posao, a usput mi onda pričao i ovo o tebi.

— Je l' ti rekao, da me ideš nagovarati, da prihvatim njegovu ponudu?!

— Ne. To mi nije rekao. Samo mi je pripovijedao, jer mu je žao, što ćeš imati neprilika. Tvoje će držanje uvrijediti Dujmovićku, pa će se iz dobrotvora iščahuriti zlotvor, koji će te goniti na svakome koraku. Ja mu uopće nijesam vjerovala, da si mogla odbiti, pa sam došla, da te pitam. Bilo bi grozno, da se tako lakoumno igraš.

— O, ne! To ja ne ću učiniti! — reče Zlata i još se jače isprsi, a kašalj je napane i savije naglo kao vrbu.

— Vidiš, kako kašlješ! S tim se nije šaliti, pa da si i u drugim prilikama.

Zlata opet izbaci malu krpicu krvi u rupčić i brzo ga smota, da ne primijeti majka.

— Ne, ne — reče, stenjući i svladavajući kašalj. — Ja se ne ću šaliti. Meni je položaj jasan.

— Prehladila si se — primijeti majka zabrinuto. — A što si odgovorila tome gospodinu?!

— Rekla sam mu, majko, da svoga Dragana ne ću izdati sada, kad me najviše treba. To sam mu rekla i toga ću se držati pod svaku cijenu.

— U redu! — prihvati Mara. — Ti si dužna, da uzdržiš porodicu. To je ono, što Dragan od tebe očekuje i traži. I ništa drugo, ništa više ne traži.

— Maro, molim te, pusti me s mirom — odgovori Zlata ozbiljno i odrješito. — Ti ni ne slutiš, kako si jadno oružje prljavih i podlih novčarskih računa. Kad sama ne vidiš, ja ti ne ću tumačiti, ali te molim, da me štediš. Pusti me s mirom.

Uznemirila se je i sjela na stolac kraj Željka, naslonila se rukom na štednjak i podbočila glavu. Osjećala je, da joj je teška kao da je u njoj olovo.

Majka je po svome starom običaju oborila glavu i objeručke nešto čupkala na svojoj suknji, dok je Mara smišljala, kako bi sestru zaskočila i urazumjela. Nije mogla shvatiti, kako može odbijati takovu pomoć, koja joj potpuno osigurava život, zaštićuje porodicu, a sigurno olakšava time i Draganu. Vjerovala je Wetteru, kad joj je rekao, da je Zlata odbila i obećala mu, da će je nagovoriti,

da promijeni svoju odluku. Nikako nije razumjela Zlatino držanje, jer je cijelo pitanje krivo postavljala. Držala je, da se Wetter kani sada dočepati Zlate i da je baš zbog toga namještava kod sebe, da mu ne može izmaći. Posve je sporedno, kako je on Dujmovićki zamazao oči i prikazao joj sav taj svoj ljubavni posao kao nekakvo veliko njezino djelo milosrđa, o kojemu će čak i novine pisati. Sve je to sporedno. Mara je čitala, što novine pišu i kako Dragana brane, a pokojnika ocrnjuju, pa je držala da bi Draganu isto tako koristilo, kad bi se čulo, da se i pokojnikova udovica s time slaže, iskazujući njegovoj porodici najveće usluge i dobročinstva. Drukčije se to ni ne bi dalo tumačiti, i ako je glavno, da Zlata bude Wetterova ljubavnica. Uostalom, ona je to njemu bila, pa može i dalje to ostati. Sada je to za nju još važnije i potrebnije, nego li je bilo prije. A gospodin Wetter znade dobro, što vrijedi Zlata! Sada je, doduše, mršava i prozirna, no tome se lako pomogne. Samo dva mjeseca gospodskoga života i — ona opet sja u svoj svojoj ljupkoj ljepoti i privlačivosti. Zna to dobro sladokusac Makso, pa mu je s toga toliko i stalo do nje. Mara je u sebi dopuštala, da bi on, vjerojatno, volio nju nego Zlatu, jer je mlađa, vatrenija i punašna kao tuč, a on to voli, no odbila je najodlučnije njegovu ponudu samo zato, da ne oslabi Zlatin položaj. Uostalom, ona ima svoga staroga Adlera, kojemu je od orla ostao samo nos. On joj daje toliko, da može pristojno živjeti, pa neka se starčić veseli. Djeci i starcima ne smijemo nikada ozbiljno zamjeravati njihove bedastoće, pogotovo, kada nikome ne škode.

— Ja mislim — poče ona opet iza duže šutnje — da ti posve krivo prosuđuješ posljedice toga tvoga čina. Svatko će pametan reći, da nijesi smjela odbiti ono, što je ponuđeno tvojoj porodici. Vidiš: imali biste u Dujmovićkinoj kući stan besplatno, a ti bi zarađivala u njezinom poduzeću toliko, da možete životariti. Nešto bih tu i tamo mogla i ja učiniti za djecu, a osim toga sam uvjerena, da ni Wetter — — ne bi — — da ne bi bio zao. On bi ti svaki čas pružao zgodu, da nešto posebno zaradiš prekosatnim radom.

Zlata se je na silu posprdno nasmiješila.

— Možeš se ti smijati, koliko hoćeš, no ovo je sve

istinito, što ja govorim. Uostalom, molim te, reci ti meni, gdje je tebi logika: ti si sama rekla Wetteru, da tražiš od Dujmovićke za svaki mjesec, otkada ste u ovom poslu, po dvije tisuće dinara i uzdržavanje do Draganova povratka, a kada ti to ona nudi samo u nešto drugom obliku, ti se uzjoguniš, opsuješ ih sve i odbijaš?! Zar je to pamet i dosljednost?!

Zlata se je na silu posprdno nasmiješila, izazovno i podrugljivo.

— Vidiš, mamica je mojega mnijenja. Ona se slaže sa mnom, da je to upravo prst Božji, pa bi bio smrtni grijeh, da to ne prihvatiš.

— I Bog izabrao baš Dujmovićkinu i Wetterovu ruku, da na njih metne svoj prst! — dobaci Zlata i poče se glasno smijati. Taj je njezin smijeh kreštao nekako čudno i neugodno i sablasno zvonio.

Mamica ju je gutala neodlučnim, izvjedljivim pogledom kao da je moli za razjašnjenje. Ona se je doista slagala s Marinim mišljenjem i nije nikako mogla razumjeti Zlatina držanja. Osjećala je kao pregladnio čovjek, kojemu pružaju komad kruha, a neka mu nevidljiva ruka ne dopušta, da ga se maši i da utaži glad.

— Reci, rastumači nam, a nemoj se samo rugati — reče Mara. — Reci nam, kakva je razlika između tvoga zahtjeva i Dujmovićkine ponude. Govori, rastumači nam, pak ćemo se možda i nas dvije složiti s tobom.

— Evo — reče ona živahno i uporno se zagleda u majku: — Moj prijedlog znači njihovo priznanje, da su nas pljačkali, da su na našoj bijedi, na našim besanim noćima, na našim žuljevima htjeli zaraditi gostionu; on znači, da će svaki dvonožac, koji je doista čovjek, razumjeti, da je Dragan morao tu uš ubiti, da je zbaci sa svojega tijela! Svaki će mu dati pravo, svaki će ga razumjeti i onda, kad odsuđuje i mora odsuđivati svako prolijevanje ljudske krvi; razumjet će ga i najstroži sudac, koji će ga svakako morati kazniti. Eto, mamice, to znači moj prijedlog i zahtjev. Ja sam tražila, da mi pruže dokaze za svoje zvjerstvo, a oni su to odbili. Oni mi nude milostinju. Oni meni opraštaju dužne otplate, oni meni opraštaju sve dugove za

gostionu i povrh toga daju besplatan stan, da tako dokažu cijelom svijetu, kako su to veliki, nesebični i plemeniti ljudi, pa da se onda i rođena Draganova mati mora upitati: — Pa, što je drugo, ako ne obična zvijer u čovjeku, nagnalo toga moga razbojnika, da digne prokletu ruku na tog plemenitog čovjeka i ucvili tu bogodanu ženu?! — Eto, to je to! Mi bismo morali njima pružiti dokaze za naše zvjerstvo! Eto, to je ono, zbog česa između nas i njih ne može biti pomirenja s ovu stranu groba! Oni piju našu krv, a mi bismo morali urlikati: — Hvala na milosrđu, plemenita braćo! — Eto, mamice, sada me sigurno i ti razumiješ!

Majka je kimnula glavom, čas zastala, pa opet po nekoliko puta ponovila istu kretnju. Mali je Željko ustao sa stolca, stao pred Zlatom i otvorenih usta srkao svaku njezinu riječ, a u djetinjim su se očima caklile suze u maglici bijesa i srdžbe, kojoj još nije bio dorastao.

Mara je zanijemila, no činilo se je, da je sestrini razlozi nijesu uvjerili. Sve bi se to dalo tumačiti i drugačije, a najzad — po njezinome je shvaćanju posve sporedno, kako se to tumači. Glavno je, da je čovjeku dobro, da se može dobro obući, da udobno stanuje, da se čestito hrani, da može zadovoljavati i ostalim potrebama svojega dragocjenoga tijela, a drugo su sve ludorije, izmišljotine raznih danguba i popovske gluposti. Dugo je razmišljala i kovala, s koje bi strane počela, no nikako se nije mogla odlučiti.

— Bakice, ja sam gladna — javi se mala Slavica.

— Eto ti odgovora na tvoje mudrolije! — reče brzo Mara i odahne.

Zlata je zaustila, da nešto reče, no u to se začu snažno kucanje na vratima.

— Ulazite! — reče ona i pođe k vratima, da ih otvori.

Uđe poručnik Stefanović i ljubazno pozdravi.

— Mamice — reče Zlata — ovo je Draganov prijatelj gospodin poručnik Stefanović.

— Kapetan, molim — ispravi mladi časnik i malko se nasmiješi.

— Oprosti —ispriča se Zlata. — Nijesam znala, a nijesam ni primijetila. Srdačno čestitam. Izvoli u sobu.

Uvela ga je u gostionu.

— U stanu nam je sve neuredno i razbacano — ispričavala se ona, ulazeći s njime. I Mara je ušla. Zlata odmah pozove i majku, no ona se ispriča, da mora dati djeci večeru. Pospana su već, pa će brzo ići spavati. Ta joj je nevjestina pažnja veoma godila. Došla je njezinoj napaćenoj duši kao kapljica rose, da je malko razblaži i umiri. Čim je i nju zovnula, zna sigurno, da pred njom ništa ne krije, a to je tako, tako neobično ugodno svekrvi, kada joj sina nema kod kuće, da sam pripazi. — — Osvježenom je snagom počela spremati nešto za večeru, no u istome joj času pade na um, da nemaju na što leći. Hajde, leći još i mogu, al se nemaju čim pokriti, jer je stari Blažević sve odvukao kao štakor, a ostadoše samo kreveti sa slamnjačama. Htjede već upitati Zlatu, što bi sa djecom, no u pravi se čas sjeti, da o tome ne smije govoriti ni pred Marom, a kamo li još i pred tim stranim čovjekom. Čim je Mara došla, ona je u zgodan čas zaključala sobna vrata i ključ stavila u džep. Ni ona ne treba vidjeti, kako sada izgledaju sobe. Mogla bi reći bilo gdje i bilo kome, a danas je sve puno doušnika i ljudi, koji se više brinu za tuđe nego za svoje poslove, pa si siguran samo onda, kada šutiš. Sve da i nije te opasnosti, ona nema povjerenja prema Mari. Mora joj u svojoj duši priznati, da je pažljiva i ljubazna, da joj nije nikada rekla ni neugodne, a kamo li uvredljive riječi, ali je bakica ipak ne trpi. Kada Mara mazi i ljubi djecu, a ona to čini sa mnogo srca i osjećaja, baka sve brekće od bijesa i najrađe bi djecu otrgla iz njezina zagrljaja i sakrila ih pred njom. Tko bi znao, koga ona sve ljubi s tim ustima, s kojima sada djecu cmače?! Bakičinu djecu, bakičinu siročad! Pa, to je neoprostivo, to je grijeh do Boga. Eto, samo zbog toga ona nju ne trpi. Nije se mogla sjetiti, da bi u njezinim mladim danima ikoja djevojka ovako ljubakala, nije o tome nikada ni čula, pa joj je bilo grozno, kada je još ono za vrijeme rata, u Gospiću, Maru često motrila na svoje rođene oči. Jednom joj je zgodom to i rekla. Onako lijepo, uvijeno. Mara ju je razumjela, ali se nije rasrdila. Samo joj se slatko nasmijala i rekla: »Kad ja budem, mamice, u vašim godinama, i ja ću svojoj unučadi držati

slične propovijedi«. Ni bakica se nije smela, već joj je mirno i ozbiljno odgovorila: »Sinko, treba ih imati!«

Ljubezne su one jedna prema drugoj, no među njima ipak vazda nešto leži, nešto nezgodno i mutno, o čemu se ne govori, jer se nema što govoriti. Stoga je baka smatrala potrebnim i uputnim, da sobu zaključa. Ne treba Mara znati, što se to događa, kad već mora tako biti. Za to nije ni upitala Zlatu, što bi sa djecom, kada večeraju.

Njih su troje bez riječi sjeli oko jednog neprostrtog stola.

— Ako izvoliš, Jovica — reče Zlata — mogu te ponuditi vinom.

— Ne. Hvala — odgovori on. — Došao sam samo na čas, da se porazgovorimo.

— Hvala ti, Jovica, na pažnji — reče Zlata veoma toplo, no njegovim riječima nije vjerovala. Slutila je, da dolazi nekim Dujmovićkinim poslom, a ne k njoj na razgovor, kako se dolazi k prijateljima, kad su u muci i nesreći. Pred očima je vidjela sliku, kako on one večeri vodi Ljubicu ispod ruke i sav se nekako upija u nju. Jasno joj je bilo, kuda to vodi, a još jasnije, kad se nije na nju, na Zlatu, skoro niti osvrnuo.

— Drago mi je, da sam i tebe ovdje zatekao — obrati se on Mari i lagano se nakloni.

— Žalosno je, da te ja moram samo slučajno sresti, a, ako hoćeš pravo, to je i sramotno — odgovori ona povišenim glasom.

Njih su dvoje dugo ljubakali, te je Mara bila počela vjerovati, da bi je još mogao i uzeti, no kad je on premješten iz Beograda u Zagreb, a Mara ostala još dulje vremena u Beogradu, prestala je misliti na njega. Kad je i ona došla u Zagreb, primijetila je već kod prvoga sastanka, da je stara vatra ugašena. Istom je poslije doznala od same Zlate, da su se njih dvoje veoma zbližili, pak se je ona odmah posve poslovno okrenula na drugu stranu. Znala je, da Zlati nije do ljubavi nego do potpore, pak ju je bezuvjetno smatrala neobično glupom i nespretnom, što se je prihvatila — vojničkoga časnika, umjesto vojničkoga dobavljača, no nije htjela da dira. Zlata bi i kruh jela vilicom. Pustila joj je toga lijepoga mladića, a ona se malo ogledala po uličnim trgovačkim natpisima, polako tackala u tmini i najzad kao lijepa i okretna tipkačica bacila sebe kao meku na udici, na koju se je uhvatio njezin stari, časni i bogati Adler. Uza sve to, ona je češće pomišljala na svoga Jovicu i opazila, da prema njemu osjeća nešto drugo nego prema Adleru. I večeras, kad ga je opazila, obuzela ju je vrućica, a u njoj se probudila ljubav, čeznuće i želja, da bude njegova.

— Mogao si mi se bar kad javiti! — predbaci mu dosta jetko, zaboravljajući potpuno na Zlatu.

— Ti si prezaposlena, pa nijesam htio da smetam — odgovori on uz mali prizvuk izazivanja.

— Vazda bih imala vremena za tebe — reče ona i prekide se u riječi tako, te je bilo nesumnjivo, da je htjela reći još nešto, no naglo se predomislila. Sjetila se je Zlate i njezinih veza sa Stefanovićem, pa požali sve, što je govorila. — Ja sam se samo šalila. Samo sam te izazivala, a vraga je meni do toga. Oprosti.

Za vrijeme toga razgovora nije Zlata ni riječi progovorila, već je napeto promatrala Stefanovića, prateći svaki trzaj njegovih mišića na licu i svaki drhtaj njegovih trepavica. Poželjela je, da otkrije tajnu, koju je on sklonio u svoju nutrinju i da vidi, što se je to sve dogodilo kroz posljednju skoro godinu dana, što se nijesu sretali. Nijesu se bili niti porječkali, a kamo li posvadili, nego se jednostavno nijesu sretali. Ona je od ranoga jutra do kasne noći radila u gostioni, a on je nije tražio i tako su se razišli. Za to se je vrijeme moralo u njemu mnogo toga promijeniti, što bi nju sada zanimalo. Nema ona upravo nikakovih osnova s njime, odvratna joj je i sama pomisao, da bi nastavila prekinuta opajanja, ali ju je ujelo za srce, kada ga je prvi put iza dugoga vremena opet vidjela i taj put u pratnji — njezine neprijateljice! To je ono, što nju smeta, što je izazivlje i draži, pak se je s toga i obradovala, kad je večeras došao. Odmah je znala, da nije zbog nje, ali — ipak je k njoj došao. Porazgovorit će se s njime, da vidi,

u kojim je vodama. Već je smišljala, kako će ga ispipati, kada se nenadano ispriječi između njih Mara sa svojim neumjesnim pitanjima. Zlata je sva protrnula. Nije ona ni na nju ljubomorna, jer to nije ni na koga, no zar imaju pravo, pa i njezina rođena sestra, da joj ga uzimlju kao da je ona mrtva ili bar kao da je ona ostarjela i oronula?! Pa, ona je još krepka, zdrava — — — Pri toj se pomisli Zlata trgne, sjetivši se svoga krvavoga rupčića. No, neka bude. Nije zdrava, ali to još nitko od njih niti ne sluti. Ona je još uvijek divna, poželjna, zamamna žena u naponu ženstva, snage i zanosa! Naravno je, da je ne će nitko pitati, da li smije s njime započeti ljubavno lepršanje, ali svaka pametna žena mora znati, da nju to vrijeđa, pa bi morali nekako kriti, da odmah ne vidi. Za Ljubicu je razumljivo. Ona je mrzi, pak je stoga, sigurno, i nad mrtvim mužem s nekim pakosnim prkosom i ponosom stupala s njime ispod ruke ne toliko, da joj pomogne, da joj olakša bolove i napore, koliko, da to — vidi Zlata. Neka vidi, neka zna, da ima i ljepših i poželjnijih od nje! A, baš: Ljubica ljepša od nje! Pri toj se pomisli Zlata okrenu kao da će se vidjeti u ogledalu, no nije ga bilo u blizini. Ljubicu ona kao žena razumije, no tim ju je više razdražio Marin postupak, koja zna cijelu prošlost, pa je dužna, da najprije ima obzira prema svojoj sestri u današnjim danima njezinih najvećih muka i napasti, a istom tada može biti žena. Kad se je Mara naglo prekinula u riječi i rekla da se je samo šalila, Zlata duboko i zadovoljno odahne. Sa grudi joj je pao ogroman teret, pa upita lako i dosta srdačno:

— Ti si, Jovica, sigurno došao nekim poslom?!

— Da ti pravo kažem — poče on nesigurno i otežući — baš nikakav posao. Došao sam, da izvršim jednu dužnost. Ne bih govorio istine, kada bih rekao, da mogu mirne duše proći kraj tebe i prelaziti preko tvoje sudbine.

— Hvala ti, Jovica, i to me veseli! — reče ona zadovoljno i pomisli u sebi, da joj baš ne laže, ali prešućuje, da je već našao neku, koja mu je još bliža duši.

— Čuo sam neke razgovore o tebi — nastavio je Stefenović — pa sam došao, da ti rečem i svoje mišljenje.

Zlata se je uznemirila. U njoj je počeo kuhati bijes, a otpor se je propinjao i kovitlao kao bijesan konj. Već joj je bilo jasno, da dolazi u istom poslu, u kome ju je i Wetter zvao, i u njoj uzvari srdžba i ujedno se neobično podiže uvjerenje, da ne smije popustiti, da ne smije spasavati one, koji upropastiše nju i njezinu porodicu, a koje sada ona drži za grkljan, već mora tresnuti njima o ledinu, pa kada je već propadati, neka ne ide samo ona i njezina porodica, pa da joj se smiju i hihoću na planini svojih zločina! Ne. Ne smije i ne će. Nije ona niti jednoga časa kolebala u toj svojoj odluci, ali su se ipak javljali neki tajni glasovi, koji su joj šaptali, da bi bilo dobro, da pregleda i još promozga svoju odluku radi — svoje djece. Sada se je ustobočila, kad vidi, koliko je njima do toga — da joj budu dobrotvori. Ne, ne, gospodo moja. Ne ćemo plesati po tuđim dušama i pjevati litanije ili čitati Toru. Ne, ne.

— A što si ti to čuo o meni? — upita ga, gledajući namjerice preda se, da ne bi u njezinim očima čitao odluke.

— Možeš razumjeti današnje raspoloženje gospođe Ljubice. Ona je očajna. Razumije se, da ni o tebi ne može dobro misliti. Međutim, ona je neobično plemenita i meka srca. Bilo joj je žao, kada se je sjetila, u kakvim ste prilikama ostali i vi radi te nesreće. Ipak — što vam ona može?! Naprosto, ne smije. Pa, ona niti ne može. Srce je srce. Boli je. Krv joj se navukla na oči, pa — tako. Pati i previja se kao zmija u procijepu. Eto, previja se.

— Molim te — upade mu Zlata uznemireno u riječ — pusti nju, neka se i dalje previja, a ti ne zavijaj nego govori, što kaniš.

— Eto, kanim ti reći, da je ona neobično dobra žena. Ona je rijetko dobra žena.

— Onda je gusto zla, kada je rijetko dobra! — dobaci ona opet jetko. — To će biti istina. Oprosti, što te prekidam. Samo izvoli nastaviti.

— Varaš se. Ti joj niti ne možeš biti pravedna. Ja i to razumijem.

— Ti se varaš, ako misliš, da pogađaš istinu. Zašto ja njoj, molim te, ne bih mogla biti pravedna?! Ja sam uvje-

rena, da ona ne bi bila uza se mogla svezati svoga Dujmovića, pa da je upravo sveta Paraskeva, a ne najobičnija Ljubica iz Valjeva. Nijesam ja njoj s toga nepravedna. Dobro ja nju razumijem i pravedna sam joj, ali ona ne razumije mene, jer niti je bila u mome položaju, niti ima srca i mozga, da se u njega prenese. Da ona meni bude pravedna — to ja niti ne tražim niti ne očekujem.

— A ona ti je ipak pravedna. Kada smo joj gospodin direktor Wetter i ja rastumačili tvoj položaj, s mjesta je pristala na naš prijedlog, da ti —

— bude dobrotvor! — upade Zlata. — Molim te, prestani. O tome više ni riječi. Ja niti jesam niti hoću da budem njezin spasitelj. Jesi li me razumio?! Znaš, Jovica: ja, doista, vjerujem, da si ti moj prijatelj i ja ozbiljno računam sa tvojim prijateljstvom.

Zlata je te riječi izgovarala s jakim, upornim naglašavanjem i oštro mu gledala u oči.

— Ja s tim računam, pak te molim, da ne radiš proti mene. Ne budi oružje u tuđim rukama.

— Ali, molim te — počeo je on u neprilici. — Ti krivo tumačiš. Ti si u zabludi. Moraš razumjeti, da smo to nas dvojica. Mi smo to uredili. Tu nema što razmišljati. Nemoj sumnjati o mojoj iskrenosti.

— Dosta je, Jovica — prekide ona njegovo smeteno mucanje. — Ja vjerujem i da si mi iskren, a biti će dosta prilike, da me uvjeriš o tome, sve kada bih sada o tome i sumnjala. Svi će moji prijatelji imati dosta mjesta, da rade na mome spasavanju. I ti. Sada otvori oči, pa uvidi ili — da si igračka ili — da ja nijesam toliko slijepa, pa da ne bih vidjela, da se sa mnom žele poigrati. Jedno od toga dvoga moraš uvidjeti! Gospođa Ljubica mene sada treba!

— Slušaj, Zlato! Nemoj se uzrujavati. Smiri se i hladno prosuđuj. Goni do vraga nekakav ponos i sličan starež.

— To sam joj i ja uzalud govorila — reče Mara.

— Tvoja je gospođa Ljubica — — Znaš, Jovica, ja ne ću da o njoj govorim, jer mi onda pada magla na oči. Ta vaša dobra, plemenita, uvažena i — — ne znam! Neka ide do vraga! I vi s njome!

— Oprosti, ja sam htio samo dobro — reče on uvjerljivo. — Želio sam, da ti poslužim kao prijatelj.

— Ti njoj služiš kao rob, kao — — vikne Zlata i naglo ustane — Slušaj, Jovica: ti služiš toj svojoj plemenitoj gospi Ljubici kao pseto! Nemoj misliti, da ja nemam zdrave oči! Vidim ja sve, ali me se ne tiče. Služi, kome hoćeš. Preko Save, tamo odmah iza mosta, ima prekrasnih Ciganka. Možeš služiti i njima, što se mene tiče. Kome god hoćeš! Robuj, podvlači se, prostiri pod noge svoju mladu muževnost — radi, štogod hoćeš, a ja te molim samo za jednu uslugu: poštivaj sve, što je bilo, i štedi me. Meni je i tako dosta. Ja jedva dišem. Ja se smijem — da, vidiš, da se ja i sada smijem! — ja se smijem samo da ne mislim, da sama sebe zavaravam, da mi bude lakše. Samo se zato ja smijem, a mogla bih neprestano plakati, jecati, urlikati, da se do neba čuje. Tako mi je — — — Štedi me. Budi obziran.

Jedva je disala od uzbuđenja, teško se zakašljala, metnula rupčić na usta i klonula na stolicu. Mara se je uznemirila i nesigurno bacala pogled sada na jedno sada na drugo. Bila je načistu, da je iz nje nasrnula žena na ženu, no nije mogla dokučiti, da li se radi o ljubavi ili samo o povrijeđenoj taštini mlade žene, koja osjeća, da je napuštaju.

Stefanovića je iznenadila samo žestina otpora. Wetter ga je upozorio, da će je uzbuniti svojim posredovanjem, pak je on to i očekivao, no nije mogao ni sanjati, da će doći do tako žestoke provale. Nije ni časa posumnjao o tome, da je Zlata u njega zaljubljena. Ta ga je spoznaja veoma iznenadila i zbunila, jer nije nikada u njoj gledao ništa drugo do lijepe žene, s kojom se je ugodno zabavljao. Ljubavi nije osjećao prema njoj nimalo više nego li prema Mari i prema mnogim drugima prije i sada prema Ljubici. Da. I prema njoj on osjeća isto tako, a Zlata je to već primijetila i uzbunila se. Prema Ljubici?! Tu, zapravo, još nije određen pravac. On joj se je sada nešto više približio kao stari znanac i prijatelj, ali bi moglo ići i dalje. Ona je sada udovica, njegovih godina, s velikim imetkom,

pak bi moglo i dalje ići. Stefanović je pristao čovjek, ne kani ostati neženjom, pa — zašto ne bi?! Ne mora ništa biti, ali ne želi, da mu se tu bilo tko ispriječi na putu. Bilo mu je odmah jasno, da Zlatu mora umiriti i svesti sa kolotečine, na kojoj bi se sigurno sudarili. Kada ju je kašalj pustio, rekao joj je kao tobože uvrijeđen:

— Takovu propovijed nijesam od tebe očekivao, a najmanje sam je zaslužio, Zlato! I ako se mi već dugo ne vidjesmo, ja tebe ipak nijesam zaboravio. Što više — nijesam se niti odalečio od tebe niti to kanim učiniti.

— Hvala! Možeš i moraš! — odreče ona — Ne tražim ni žrtava ni milosrđa, ali molim malo, samo malo obzira.

— Ti si, Zlato, uzrujana, pa s toga ni ne možeš mirno prosuđivati.

— Pusti je, Jovica — reče Mara — Ona o tome nije mogla mirno govoriti ni sa mnom, koja sam joj sestra, a kamo li će s tobom. Najzad, možda ona ni nema krivo.

— Varaš se, Maro! Ima krivo. Posve krivo. Gospođa je Ljubica ograničena seljanka i ona ne zna računati, pa da bi mogla biti opasna. Ona čini, štogod čini, iz čista srca. Ako je glupa i ružna, nije loša.

Ovi su izrazi o Ljubici iz njegovih usta parali Zlatine bubnjiće, te se je jedva svladala, da ga zbog toga ne napadne. Odluči, da će ga ostaviti u zabludi. Neka misli, da mu vjeruje i da joj godi, kada tako govori o onoj, kojoj očito i nesumnjivo služi.

— Najzad! — reče Stefanović iza oduže šutnje i nekako otežući, kao da se skanjiva — Najzad, ti moraš biti i te kako oprezna u svojim postupcima.

— Ja?! — upita Zlata — A, molim te, što ti misliš, s kojega to razloga ja moram biti oprezna?!

— Meni je nezgodno o tome govoriti, no reći ću ti. Kao prijatelj prijatelju. Reći ću ti — — — Ne možeš poreći, da ste ga ubili.

— Kako? — procijedi ona, gušeći nalet bijesa.

— Ja znam, da ti nijesi htjela, ali — —

— Slušaj, Jovica, ako si čovjek — reče ona, naglo ustane i ustoboči se pred njim: — Ti ne znaš, što govoriš, a ja vjerujem, da si doista moj prijatelj, pak ti i stoga opraštam, ali zapamti, što ću ti reći. Dragan i ja smo svojom ludošću dospjeli pod silnički žrvanj. U jednom času, u hipu omaglice, mi smo se izvukli ispod toga žrvnja. Priznajem: izvukli smo se na strašan, grozan način. Nastala je paklenska dreka i vika. A znaš, zašto?! Samo zato, Jovica, što je taj isti žrvanj, ispod kojega mi polomljenih rebara spasismo gole živote, prihvatio samo gospodske skutove poštovanih mlinara. Ništa više. I gledaj čuda: sada bi ja morala pod taj isti žrvanj podmetnuti ne samo svoj obraz i ruke nego i prstiće Draganove djece i uvele nokte njegove majke, da svih četvero, tako prikovani, spasimo gospodske haljine i da prokunemo svojega Dragana. Ti dobro znaš, da je on slabić. On je bez kičme, on je bez muškoga ponosa — on je utjelovljeno djetinstvo, on je sve, što je slabo, ali, Jovica, on je nama sve — što imamo. On je sve naše! Mi ga ne damo ni za što, a kamo li za nekoliko izdajničkih zalogaja. Razumi me. I eto, zbog takog moga držanja počeli su pripovijedati, da sam i ja ubojica.

Riječi su je umarale, misli su je ubijale, pa sva iscrpljena klone na stolac. Niz čelo joj je potekao znoj. Stefanović se u velikoj neprilici ogledavao i očito smišljao, kako bi na zgodan način otišao.

— Reci joj, Jovica — nastavi ona iza kratke stanke — da sam ga ja ubila i da sam imala pravo, da to učinim. Znam, da to ne dopuštaju ni zakoni ni ljudsko društvo, ali sam ja ipak imala na to pravo, jer sam morala. Tako joj reci, pa neka me onda sa svojim dobrim srcem ostavi na miru. Ni ti me nemoj mučiti. Reci svojoj gospi Ljubici još i to, da je vrlo ugodno, kad se čovjek iz tora popne u salon, ali je obratan put tegotan i krvav. Ja sam ga prošla. Samo — ni tora nema, u kojemu bih se sklonila sa djecom.

Zašutjela je. Na rastanku mu je namjerno čvrsto stisla ruku i zaljubljeno mu se nasmiješila.

XXVII.

— Molim te, molim te, Zlato! — saletjela ju Mara, kad su ostale same, i opet je povukla u gostinjsku sobu — Molim te, što si ti tu govorila, da si ga ti ubila?! Jesi li ti luda?

— Možda jesam, a možda i nijesam — odgovori ona i na silu se nasmiješi. Bila je zadovoljna, što je i Stefanovića otpremila, a da se nije u svojim odlukama ni malo poljuljala, a ujedno ju je veselilo i to, što joj se je učinilo, da Stefanović nije zaljubljen u Ljubicu. Nije to baš za nju važno, ali je ipak — važno, jer u njoj kopa, ruje i prevrće po njezinoj utrobi. Nije, nije zaljubljen, a ni inače ne misli na nju, kao što to Wetter sigurno čini.

— Ti si rekla, da si ga ti ubila?! Zar si ga, zbilja, ti ubila, a ne Dragan? — pitala je Mara i motrila razvaljenim očima.

— Zar je to važno, da ti znaš?

— Molim te, reci mi. To me ubija. Neizvjesnost me davi. Da bi ti njega ubila?! Tako si rekla.

— Tako sam rekla. Da. Tako sam rekla. Pustimo to, jer to zbilja nije važno. Zašto bi to i bilo važno?! Nego, reci ti meni, da li si ti doista zaljubljena u Stefanovića? Meni se čini, da jesi.

— Ah, pusti ludorije! — odmahne Mara rukom — Bar ti, hvala Bogu, znaš, što ja mislim o tim glupostima. Zgodan je dečko — to stoji, no ništa više — — Ali, to je strašno, što si ti rekla. Ne ide mi iz glave.

— Slušaj, Maro: ja imam svega par stotina dinara. Ako mi još i to ne otmu, potrošit ću za stanarinu. Nekakvu ću luknju valjda naći. Ne će mi ostati ništa. Zarade ne ću tako lako i brzo naći, kako će brzo rasti potrebe, kad ništa nemamo.

— Znam, znam — odgovori Mara — Nekako ćemo se već pomoći. Ja ću zamoliti predujam na plaću. Stari će mi dati.

Bakica je nestrpljivo čekala, da Mara otide. Sve je zatezala s večerom, samo da joj djeca ne zadrijemaju, jer

ih nije kanila pustiti u sobu, dok ne ostanu posve sami. Najprije se tu zasjeo onaj kapetan, a sada Mara nastavila kao da je pustila korijenje. Već je mislila, kako bi je nekako na lijep način odagnala, no poboja se, da bi Zlati moglo biti krivo. Možda ima što važno razgovarati. Sestre su. S toga se je svladala i počela djeci pričati pričice. Kad je već bilo iscrpljeno njezino znanje, osjeti, da je u neprilici, poče govoriti tek onako, nasumce.

— Tako je jednom išao dragi Bog po zemlji. Kad je došao na jednu njivu, na kojoj je seljak orao na volovima, stade, da se nagleda te ljepote. I volovi i plug i čovjek su se srasli u jedno i jednako se gibali, a seljak je svaki čas govorio volovima: »Hajdemo, zlatno moje! Hajdemo, braćo moja!« Dragi Bog primi taj rad i taj razgovor kao molitvu i reče seljaku: »Zar su tebi volovi braća?« — a seljak mu odgovori: »Sve nas je stvorio jedan Bog!« Volovi zadovoljno odahnuše kao da su razumjeli te riječi, a dragi Bog podiže ruku, blagoslovi ih i pođe dalje.

— A kuda je, bakice, onda Bog otišao? — upita Slavica.

— Otišao je, zlato, u grad — odgovori baka.

— Jesu li i tamo orali? — upita opet Slavica.

— Joj, što si ti bedasta! — reče Željko, koji je također s velikim zanimanjem slušao bakinu priču.

— U gradu nijesu orali. Tamo je dragi Bog našao veliku hrpu ljudi, koji su radili nesložno i svaki na svoj način, a kraj njih je jedan stajao, koji nije ništa radio, nego samo psovao: »Mičite se! Radite! Marvo! Stoko! Đubre!«

— A što mu je Bog rekao? — upita sada Željko, no bakica nije dospjela da mu odgovori, jer su Mara i Zlata ušle u kuhinju.

Mara se odmah oprostila i otišla, obećavši, da će doći sutra poslije objeda, da vidi, ima li što novo.

— Kako će djeca spavati? — bilo je prvo bakino pitanje — Jedva sam ih držala, da ne zaspu.

— Je li stari Blažević bio ovdje? — upita Zlata.

Bio je. Stvari je spremio na sigurno mjesto, a čim

nađu stan, dopremit će ih, kuda mu reku. Mogu biti bez ikakove brige. Zlata se je sama sebi čudila, kako je ona to bez ikakove bojazni i skanjivanja svoje posljednje izručila nekom probisvijetu i golaću kao da joj je brat. Nije ništa rekla, da ne bi u mamici probudila sumnju, jer onda ona ne bi više imala ni časa mira. U njoj nije bilo ni sjenke pomisli, da bi on mogao biti nepošten i prouzročiti im kakovu štetu, i ako ga je jedva poznavala. Vidjela ga je nekoliko puta u gostioni, obično oko tri sata poslije podne, kad redovno ne bi tu bilo nikoga drugog. Dragan joj je pričao o njemu posve neznatne stvari, no pričao je s neobičnim poštovanjem i ljubavlju tako, da su ti isti osjećaji prelazili i na nju. I ona je s njime po koju progovorila i čudila se, kako ona to s njime razgovara kao s nekim svojim, s nekim blizim i dragim. Njegova je neuredna pojava nije nimalo odbijala, a njegov ju je način govora osvajao. Vazda je govorio: »Djeco moja« i »braćo moja«, a to je njoj bilo veoma neobično i privlačivo. Kao da su najrođeniji, kao da su doista svoji — — Braćo moja. Djeco moja — — —

Blažević je predlagao mamici, da bi već večeras išli s njime na konak, ako se tu boje ostati, no milije bi mu bilo, da još počekaju, jer je vrlo nezgodno mjesto, gdje je strpao stvari. Samo toliko, da su pod krovom. Moglo bi se tamo i prespavati, ali je bolje, da još ostanu tu. Ako gospođa Zlata nije našla stana, naći će ga on. Već je pogledao dvije sobice sa štednjacima. Tijesno je, ali su i pare male, pa je dobro. Doći će sutra rano, da se dogovore.

Zlata je uzela gostioničke stolnjake i nekolika prostrla po slamnjačama, nekolika metnula mjesto jastuka, a ostale priredila za pokrivanje. Željko je legao s njom, a Slavica s bakicom. Djeci se svidjela takova oprema kreveta, jer je bila neobična. Glasno su molili Pozdravljenje, iza česa je Zlata ugasila svijetlo.

— Sada, djeco, spavajte — rekla je baka — Da vas više ne čujem.

Kroz noćnu je tišinu i mrak od čas do čas šušnulo bakičino šaputanje molitava i prozujao po koji Zlatin

duboki uzdah. Kad su njih dvije mislile, da već djeca tvrdo spavaju, nenadano se javi Slavica:

— Je li, bakice: a zašto tatica ne dolazi k nama?

— Joj, što si ti, Slavice, bedasta! — odgovori joj Željko i opet se ukoči kao da spava.

— Pst! — opomene baka, ne prekidajući molitve.

I njezino je šaputanje bivalo sve tiše i tiše, no djeca su se uznemirila. Trzala su se, okretala i namještavala. Zlata je osjetila, da je hladno, pa lagano ustane i tiho na prstima otiđe po svoj i bakin kaput i oba lagano, sve u mraku, raširi preko kreveta. Majka je to čula, no nije se javljala, da ne bi probudila djece. Zlata časak zastade, a onda raširi oba kaputa na Slavicu i baku i lagano se vrati k svome krevetu. Neodlučno je stajala i počela se oblačiti, nastojeći, da ne prouzroči ni najmanjega šuma ili štropota. Sjetila se, da drva i uglja još ima, pa odlučila, da naloži u peći vatru. Noć je duga, pokrivači nikakovi, pa bi joj stradala i djeca i majka. Lagano je izišla u kuhinju i uzela sve, što joj je bilo potrebno za vatru. Bilo joj je teško raditi u mraku, no svjetla nije htjela paliti. Mučila se dosta dugo, nekoliko puta lupnula komadom drveta o pod i naglo suspregla dah kod svakog udarca, kao da će štropot udahnuti u sebe, pa opet nastavila posao. Kad je vatrica veselo zapucketala, ona osjeti, da joj je već od samog toga slušanja mnogo toplije i lagano otiđe k svome krevetu. Bila je zadovoljna, kad je čula, kako djeca i baka jednolično i odmjereno dišu, jer je po tome sudila, da im nije lupom sna pokvarila. Međutim, baka je bila cijelo vrijeme budna i pozorno pratila sluhom, koliko joj je god to bilo moguće, svaku Zlatinu kretnju. Čula je, kako je sjela na krevet, a onda je ustala i nastala je tišina.

Zlata se spustila na koljena, sklopila ruke i podbočila se na njih. Sklopila je oči i sva se unijela u svoju nutrinju. Molila je bez ijedne riječi, bez šapata i običnih molitava. Sva joj prošlost dođe pred oči u kovitlacu neke šumne i sulude zabave.

Mladenački se snovi iscerili na nju pod stravičnim krinkama i prolaze kraj nje s podrugljivim smiješkom.

Za njima stupaju mladići, što u građanskim što u vojničkim odijelima. Prolaze kao šuplje lutke, bez života, bez sadržaja, bez duše i srca, a sve jedan važniji i naduveniji od drugoga. I njezin je otac tu kao dobra, smiješna obrazina, koju ćuškaju, a ona se ceri; na koju pljuju, a ona hihoće. Dolazi i majka — — Zlata se trže i naglo ustane. Stresla se i lagano prišla k peći, da još metne u nju drva. Kad je to učinila, okrene se i leđima se nasloni na peć. Tresla ju je groznica. Pred očima joj sijevnuše varnice, a u prsima je steže i zaboli.

Dugo je tako stajala, a misli joj se glavom kovitlale i gonile kao bijesni psi. Sve jedna gora od druge, a iznad svih je svaki čas sijevnuo strahovit upitnik.

U jednom se času trgne i opazi, da je tako stojeći spavala. Lagano se odvuče do kreveta, svuče se i legne. Opet dugo nije usnula. Lagano je i jedva primjetljivo nekuda tonula i propadala. Već joj je ponestajalo daha i sigurno bi se bila zadušila, da je ne prenu zveket kućnog zvonca. Netko je zvonio na vratima. Bio je već dan na pomolu. I majka je već bila budna, te se okretala i pokrivala Slavicu.

Zlata skoči iz kreveta, obuče se i ode da otvori.

— Ja sam, gospo, Blažević.

Došao je, da se dogovore. Ima ih još s njime. I kolica su dovezli, ako što treba odvesti. Možda ima drva i uglja. I sobu je našao, da je prava milina. Zlata je pozorno slušala njegovo pripovijedanje i nije ništa odgovarala. Nije joj znao reći, u kojoj je ulici ta soba, jer on pozna sav Zagreb, ali od svih ulica zna imena samo trima: Ilici, Vlaškoj ulici i Novoj Vesi. U tim ulicama nije ta njegova soba. U jednoj je drugoj, onako — u klin između Ilice i Nove Vesi. Zna on dobro, gdje je to i odvest će je, ako hoće odmah, da i ona pogleda. U sobi je peć za kuhanje, da onake nema ni veliki župan. Mogao bi na njoj kolo igrati, tolika je i tako je čvrsta. Gazda traži za sobu dvjesta dinara, a on mu je obećao sto pedeset, ali i to samo pod uvjetom, ako se soba svidi njegovoj nećakinji, koja će je doći pogledati.

— Nemojte mi zamjeriti — poče se Petar ispričavati

— Morao sam nešto reći, pa sam rekao, da mi je stara mamica sestra, a vi nećakinja. Tako — — Znate, nijesam mogao reći, da sam vam sluga. Vraga će vam sluga, a brat je brat, pa kakav bio.

Zlata mu se nasmiješila. Što je god on i radio i govorio, sve je to njoj bilo nekako i dobro i zgodno i ugodno. Zadovoljna je sa svim, pa tako i s tom sobom. Ona je, doduše, kanila, da iznajmi sobu i kuhinju, no možda je za početak ovako i bolje.

— Kolika je soba, gospodine Blaževiću? — upita Zlata.

— Ma, molim vas — — poče on u neprilici i počeša se po vratu.

— Što vam je?

— Kao da mi se rugate, kad mi kažete »gospodine«. Jest ono, ne bih ja dao svoga gospodstva za mnogo novaca, ali — —

— Pa, kako bih vam onda rekla?! — odvrati Zlata, smiješeći se.

— Pa, tako — nekako. Ili uprav, ja i jesam vaš pravi prijatelj, pa mi recite kao pravom čovjeku — striče ili ujče ili tako — eto. Tako nekako.

— U redu, striče. Svi ćemo vas zvati stricem!

Blažević se zadovoljno češkao po glavi i smijuljio, govoreći kroz gustu brčinu kao kroz metlu:

— Tako, tako vi svome stričini! To je ljudski i pošteno. To, to! Baš — ujac bih bio, ali svejedno.

Zlata je imala još za nekoliko dana drva i uglja, pa ostavi samo još za jedan naramak drva, a drugo sve Blažević natovari na kolica i odveze. Kad istovari, doći će po Zlatu, da je onda odvede u tu njegovu sobu. Međutim će ona spremiti djeci doručak i urediti se. Mora se bar pošteno oprati.

Svi su ustali i opremili se. Zlata je odlučila, da preko cijelog dana ostane baka sa djecom još tu, a ona će bar nekako urediti tu sobicu, koju je Blažević našao. Moraju još svakako ostati ovdje, da vide, što će se dalje dogoditi. Ne smije se nipošto desiti, da se čini kao da je pobjegla.

To bi značilo toliko, koliko i napustiti borbu i priznati se krivom. A ona nije ništa kriva. Nije kriva bar za neuspjeh u gostioni, jer je samo njezina zasluga, da se je išto radilo. Sve je to njezin uspjeh, sve su to plodovi njezinih ruku i njezina vodstva. Tu ona nije ništa kriva, pa nije u redu, ne bi bilo pametno, da pobjegne. Sigurno bi joj pokrali gostioničarski namještaj i zatim nju optužili, da ga je pokrala. Tome se ne smije izložiti. Neka je okrivljuju, čim god hoće drugim, ali zasada — krala nije! Ne. To još nije činila, pa ne smije tome dobrotvornom i milosrdnom društvu pružiti zgodu, da je vrlo vješto optuži.

Dok je spremila doručak, Blažević se povratio. Na sebi je imao dosta pristojan zimski kaput, u kojem ga Zlata nije nikada prije vidjela. Pretvarala se je, da tu promjenu ni ne opaža, bojeći se, da bi mu možda bilo neugodno, da se o tome govori. Šuteći su išli jedno kraj drugoga. On je s početka zaostajao, no ona ga pozove, neka ide uza nju.

— Doći ću ja, doći. Samo vi hajte — odgovori on i uspori korake — Teške su moje nožurine. A i bolje je ovako.

Ona nije htjela da ide pred njim.

Skupa ćemo — reče mu ona i zaostane, da idu usporedu. Sada je i on stupao vrlo krepko i odlučno. Nekako se uspravio i protegao, a bradu svaki čas čupkao prstima i poravnavao.

Zlata je po prilici slutila prema njegovu opisu, gdje je ta soba, a unaprijed je pogađala i kakova je. Bila je spremna na sve, pak se nije nimalo razočarala. Bila je u dvorištu, ponešto zabačena iza kuće, te je sačinjavala posve samostalnu cjelinu. Uzduž je cijele zgradice bio mali krović na stupovima u širini od koja dva metra. Lijeva je strana toga prostora bila obijena daskama i zatvorena vratima. Zlata je lagano ulazila u blatno dvorište. Krv joj je udarila u lice, a srce jače zakucalo, kao da ide u krađu. Ipak je stupala odlučno i sigurno, promatrajući staru, naherenu kućetinu. Petar je šutio i pozorno je promatrao, prateći svaki njezin pokret i trzaj na licu. Kad je opazio

rumenilo, koje ju je naglo obuzelo, reče on lagano i uvjerljivo:

— Lijepo je ovdje. Čovjek jedva čeka, da uteče od tih vražijih trajvana i tomobila. Ovdje si kao kod svoje kuće.

Zlata je šutjela. Samo se nasmiješila, e da ne bi Petar pomislio, da se ona s njime ne slaže. Na dvorištu nije vidjela ni žive duše.

— Nema nikoga — reče ona tiho.

— Oni ulaze s druge strane — odgovori on zadovoljno. — Tu ima svak svoje trkalište!

Kad su došli pred sobna vrata, izvadi Petar iz džepa ključ i otvori. Propustio je Zlatu, da ona prva uđe. Zidovi su bili čisti i bijeli, a pod ponešto trošan, no opran i uređen. Njezine su stvari bile naslagane na dva oveća sanduka. Petar je zadovoljno stao kraj nje i promatrao njezino lice.

— Vrlo čisto! — bile su prve riječi, koje je izgovorila.

— Eto — odvrati Petar. — Koliko se je dalo!

— Vrlo čisto, striče Petre! — ponovi Zlata s istinskim zadovoljstvom i pristupi k štednjaku, otvori ga i pregleda. — Dobar je. Vrlo dobar. I mamica će biti zadovoljna.

— Samo sad krevete — reče Zlata kao više za sebe. — Kreveta nemamo. Ni stolica. Ni stola. Ništa nemamo.

Blažević je neko vrijeme šutio.

— Znam ja tu za jednoga, koji te stvari prodaje — reče on i počeše se po vratu. — Sve po groš. Lako za to. Nego — ne treba to biti već samo čvrsto?!

— Da. Samo da je čvrsto. Samo da nešto jest. Za mamicu i djecu. Ja mogu i na podu.

— Kada biste vi ovamo?

— Za koji dan. Čim nabavim krevet.

— Znaš, ja bih to, janje moje, bolje nabavio nego vi. Ja ovako dođem — starčina, seljačina, pa mogu svakako. Ako hoćete, nemojte vi tim glave razbijati. Imate vi sada i drugoga posla, a to ću ja.

Sve je do toga časa bilo Zlati prilično ugodno pri duši. Nije ju ništa ni smetalo ni vrijeđalo ni ponizivalo. Sve je

bilo naravno i dobro, jer nije nikako moglo biti drugačije. Na bolje nije ni pomišljala, no sada je nešto steže u grlu. Ona nema čime nabaviti pokućtva, a ni na vjeru ga ne može dobiti. Ne može. Bilo joj je teško i bolno. Čas, dva se strahovito lomila i borila, a zatim se svlada, smiri se i reče prostodušno i otvoreno:

— Moj striče, ja sada nemam novaca ni za kruh, a kamo li za pokućtvo! Zasada ćemo i bez toga. Moramo.

On nije ništa odgovorio. Nije ni trenuo ni obrvama pomaknuo. Gledao je preda se i šutio kao mramor. Lice mu je bilo bez ikakova izražaja, oči prikrivene dugačkim trepavicama kao laticama, a tijelo bez i najmanjeg znaka života. Zlati je bilo vrlo ugodno, što joj nije ništa odgovorio. Pošla je prema izlazu, a on lagano za njom. Kad je zaključao vrata, pruži joj ključ. Ona ga nije primila, no nije ništa ni rekla. I on je šutio, povukao ruku k sebi i ključ spustio u svoj džep.

— Taj kočàčić tu ne spada k ovoj sobi — reče Petar, kad je primijetio, da se je Zlata zagledala prema onoj ogradici pod trijemom. — To je samo tako. Pregradica. Samo tako. I eto, tako.

Glas mu je bio nesiguran i podrhtavao, no Zlata to nije primijetila. Bila je previše zabavljena sama sa sobom i svojim brigama. Odluči, da mora ipak čim prije prijeći ovamo, jer će joj djeca po noći prezepsti. Nemaju se čim pokriti, a sada više nema ni drva. Mora pozvati Wettera ili Dujmovićku, da preuzmu namještaj, pak će bježati odmah. Ako ništa drugo — tu se bar mogu pošteno pokriti. Kreveta ni ne treba. Pod je čist, pak će strunjače položiti na njega i — vrlo dobra postelja.

— Možda već večeras dođemo ovamo spavati — reče Zlata.

— Već večeras?! — priupita on.

— Ako budem mogla predati gostionu, svakako ćemo doći.

— Ja ću vas čekati.

— Ne. Nije nužno. Imate vi i svoga posla.

— Hvala Svemogućem, da sam i ovo doživio! — reče

Blažević, skide šešir i zanosno podiže oči prema nebu. — Sad imam i ja posla! Imam ga, imam. Ja ću pod noć doći pogledati, da čujem, hoćete li ovamo ili ne.

Kad je Zlata otišla, Blažević je opet otključao sobu, ušao u nju i koracima je premjeravao. Stao je kod vrata i promatrao. Mogu dva kreveta. Mogu. I stol. Mogu stati i četiri stolice. Ima mjesta i za ormare, ako se baš hoće. Prostora je dosta, samo je nisko. On nije visok čovjek, pa može cijeli dlan položiti na strop. I prozori su slabi. Dva prozora. Dva su, no jednostruki i kraj njih mogu i ose ulaziti, koliko zijevaju. Petru to udari u oči, pa uze sa Zlatinih stvari nekakove stare novine sa slikama. Ne zna on, što je to, ali vidi, da je naslikana nekakva žena bez stida i obraza, dok je i na bedru gola kao i na obrazu, malko je pogleda i razdere u duge trake, da ih nožem zatisne u pukotine oko prozora. Radio je veoma veselo i zadovoljno, te mu je u grudima sve nešto poigravalo od pukog veselja i zadovoljstva. Sam Svemogući znade, otkada već nije bilo u njegovoj duši takoga zadovoljstva, tolike širine i miline. Možda već iz mladosti, kad je ono odlučio, da ide u svijet, možda već otada nije bio tako zadovoljan kao sada.

Bio se on zagledao u Jelu Antićevu i reče ćaći, da bi je uzeo za ženu. Nije ona bila ljepotica ni u licu ni u struku, ni od plemena nije bila, ni gazdinska kći, ali je njemu bila mila. Kad je to rekao ćaći, ovaj ga pogleda ispod oka, a ispod brčine mu se podrugljivo nasmiješi i odsiječe: »A koji je vrag upamtio, da će balavci sebi cure birati?! Iku ćeš ti Matanovu uzeti. Već je to gotovo«.

Petar ga pogleda, malko se zamisli, malko snuždi, ali — ćaća ima pravo. Nekoliko dana šute oba, dok Petar jednog dana ne reče: »Ja, ćakane, preko tvoje volje ne ću nikoga dovesti u kuću, ali, lje, ne ću ni preko svoje!«

Tako je to svršilo za vazda. U svijetu je živio, da živi. Jednom se bio spetljao u nekom njemačkom gradiću s nekom udovicom i — jedva je se otresao. Bila je pijanica, vucibatina, svih sedam smrtnih grijeha. Nije ju baš volio, ali — tako. Bila je žensko, a on već u godinama, pa

je želio, da se smiri i da nađe nekoga, tko će mu zaklopiti oči i prekrižiti ruke. Bilo je u nje i nešto imetka. Petar opominjao, molio, kumio, no sve bez koristi. Jedne je večeri, pijanu kao čep, uhvati za pletenice, isprebija kao mačku, uzme torbu na rame, štap u ruke i otide glavom bez obzira. Eto, tu se je bio ponadao, da će naći malko topla ognjišta i ljudstva, no od svega ostade samo veliko zadovoljstvo, što se je na vrijeme otresao i pobjegao. Osim toga, osjeća još i sada neku neobičnu nasladu u tome, što ju je na rastanku još i izmlatio. Nije to baš ni lijepo ni pošteno ni u redu — on to dobro zna i osjeća, no popila mu je za ono nekoliko mjeseci više krvi nego sav rad i napor i muka skupa u tridesetak dugih godina, pa je to nekako morao zabilježiti i reći.

Otada je vazda samovao, vazda živio samo za sebe, a da za drugoga nikog nije mario. Kod kuće su mu, sigurno, već svi pomrli osim mlađarije, koja misli, da im je stric negdje u Prajskoj prosuo kosti, pa se ni ne javlja, a kamo li da bi se za njih brinuo. Radi takoga načina života i svoje naravi, on uopće nije znao, što je to briga, pa nije poznavao ni ljepotu toga osjećaja. Često puta se je znao zamisliti i onda nenadano uzdahnuti: »Bože moj, veliko li sam ti zadovoljan, slava Ti i hvala!« Zadovoljstvo je bila njegova najveća sreća, njegovo najdivnije bogatstvo. Otkad se upoznao s Bojanićem, počeo se zanimati za sudbinu tog čovjeka i njegove porodice. Kako i zašto je to došlo u njegovu dušu, Blažević ni sam nije znao, ali je osjećao, da mora tako raditi i da mu to neobično godi. Kako je on imao nešto ušteđenih novaca, često je puta pomišljao, da bi dobro učinio, da ih ponudi Draganu. On ih ne treba, njegov svaki dan nosi sa sobom i svoju hranu, pa bi ih mogao mirne duše dati komu ili baciti, a da se ne bi osjetio radi toga ni siromašnijim ni nezadovoljnijim. Novac je za njega imao vrijednost samo, jedino i isključivo u — kruhu i ruhu. Toga njemu ne fali, pa mu je zbog toga novac posve suvišan.

Dok se je on najžešće lomio s tom mišlju, ne nalazeći pametna izlaska, dogodi se ona nesreća. Petar je za nju doznao posve slučajno skoro istog časa i odmah odlučio, da

se ne će udaljiti. Mora sve vidjeti i sve znati, pa ako te žene i ta siromašna djeca ustrebaju mušku glavu, da im bude pri ruci, on će se dati svom dušom na taj posao. Nije im želio nikakva zla. Naprotiv! Iskren i odan prijatelj, kako znade biti samo ovakav nekalamljeni izdanak matere zemlje. On je iskreno i odano želio, da oni budu i sretni i zadovoljni, no u nekom je tajnom pretincu svoje jednostavne duše poželio, da ga bar kako ustrebaju. Moguće je ta želja klijala iz straha pred osamljenošću, moguće je da je i nesvijesno poželio, da bude nekom dobrotvorom radi sebe, a ne radi tuđe bijede kao što je većina dobrotvora — sve je moguće, a nesumnjivo je, da je on doista želio, da ga ustrebaju.

S tog se razloga spremno i ponosno bacio na sobna vrata pred ovrhovoditeljem i bio bi sigurno prije mučenički i junački poginuo nego li se uklonio. S istim je veseljem i velikim uživanjem otpremio stvari i tražio sobu, uživajući u svojoj duši, što im može toliko koristiti i olakšati njihove teške muke. Sa strepnjom je očekivao čas, kada će ga Zlata upitati, koliko je platio svojim pomagačima kod prevoza. Nikako se nije mogao domisliti načinu, na koji bi otklonio naplatu, a da je ne uvrijedi, i ako ne želi, da mu taj novac vrati. Pa, i što bi mu vraćala, kada nije davao svoje nego tuđe?! Nijesu mu od žuljeva i neprospavanih noći!

Odahnuo je, kad je Zlata otišla, pa zadovoljno počeo računati, što će sve nabaviti, a u tim je svojim snovima uživao kao dječačić, koji prvi put ide za blagom, pa u večer nosi naramak suvaraka, da razveseli majku. Toliko je bilo u njemu djetinstva i toliko uživanja.

Napala ga sreća, zalilo ga zadovoljstvo, što se i on može za nekog pobrinuti, a da taj njegov prijatelj ni ne sluti, a najmanje računa, da će mu baš od njega stići pomoć.

Kad je sobu promjerio, otišao je u klijet pod trijemom, oprezno zatvorio za sobom vrata, poravnao slamu i raširio po njoj gunj.

— Tako. To je ko za biškupa — govorio je, tackajući zadovoljno rukama po gunju. — Milota. Tako, tako, stari moj. Tu ćeš ti lijepo kao kod svoje dječice — — —

Ispod jedne je daske izvadio mali zamotak u krpi, metnuo ga u džep, zaključao oboja vrata i otišao. Nekoliko se puta ogledao prije nego li je izišao iz dvorišta, a zatim se sa samog izlaza povratio, drmnuo vratima i prozorima, da vidi, jesu li dobro zatvoreni i tada istom ponovno krenuo na put.

Danas ne će ići ni po kućama niti će stajati na ulici, pak je ostavio na sebi bolji kaput. To može, kad ne ide na posao.

Koracao je velikim muškim koracima, a grudi su mu se lagodno i udobno dizale i spuštale, te se je sam u sebi čudio, kako on ono svojim običnim radnim danima može ići skršeno, nesigurno i slomljeno kao da ga pola nema. Onda se jedva vuče i doista osjeća slabost, osjeća težinu u svakom udu, te se jedva giblje, a i kod stajanja se jedva drži na nogama. I nekako je žalostan, baš u duši žalostan, bez pretvaranja i prenemaganja.

Danas u njemu sve pjeva i raste — — —

XXVIII.

— Desila se nesreća — odgovori Zlata nesigurno. — Vjerujte mi, gospodaru, nije moj muž ništa kriv. Ne. On ga nije htio ubiti. To je nesreća, strašna nesreća. Dujmović je poletio na njega i povukao samokres, a kako je moj muž mnogo slabiji, preplašio se i dočekao ga sjekirom.

Stari je gospodin Mavro Rosenzweig pozorno slušao i kimao glavom. On je vlasnik bazara »K zlatnome slonu«, u kome je Zlata bila namještena kao blagajnica sve dok nije preuzela gostionu »Bakač«. Čovjek je meka srca, koji ima mnogo osjećaja za bijedne i nevoljne, pak mu se i Zlata smilila. Negda je i on bio siromah, u mladosti se mnogo napatio, pa tim lakše razumije druge. Bile su mu jedva dvije godine, kad su ga otac i majka donijeli iz Kečkemeta u Zagreb. Otac je trgovao sa starim stvarima, a djeca pomagala, zebući na sajmištu. Malo pomalo se mali Mavro neumornim radom i štednjom digao toliko, da danas broji na milijune. Razumije on bijedu i sirotinju.

— Nesreća, nesreća! — potvrđivao je Rosenzweig i zamišljeno kimao glavom. — Sjećate se, draga gospođo, kad sam ja govoriti: »Bolje je blagajnik kod Rosenzweig nego vlasnik pajzl Bakač«. Vi mi niste vjerovali, pa — eto. Dobro. Ide u redu. Možete nastupiti, ali još ne blagajnica. Samo prodavačica, ako hoćete, dok mjesto prazno.

Zlata je bila sva sretna i blažena, te se toliko zanijela i zaboravila, da mu je htjela ruku poljubiti. Starac je to očinskom kretnjom odbio, a na očima mu se vidjelo, da je duboko potresen. Zahvalila mu se na dobroti, spominjući, koliko tim uposlenjem čini njezinoj dječici, i pošla.

— Gospođo Zlata! — zovne je on, kad je već bila na izlazu njegove pisarne. — S gostionom ste obračunali?!

— Zatvorena je isti dan — odgovori Zlata.

— Obračun, obračun. Die Abrechnung?!

On je u Zagrebu odrastao i s njime srastao i ljubi ga žešće i toplije nego — i jedan Hrvat, ali hrvatski mu je jezik još uvijek tako strašno tvrd, da se mora pomagati i njemačkim i madžarskim, čim treba da se točnije izrazi. Pohađao je u inozemstvu njemačke i madžarske škole, pa tako to i ostalo. Ne smeta ga, jer tu svi razumiju njemački, pa se onda mnogo ni ne trudi. Zlata je znala, pa joj je bilo naravno i razumljivo, kad se starac zabrza i govori napola njemački, napola pogrješno hrvatski.

— Obračun?! — priupita ona. — Da. To ću danas napraviti s gospodinom Wetterom. On je sada ravnatelj kod gospođe Dujmović.

— A sa vlast ne će biti neprilika, što ste kod mene?

— Neprilika?! — iznenadi se Zlata. — Kakve neprilike, gospodine šefe? Pa, ja niti sam što ukrala, niti se bavim politikom. Što je vlasti briga za mene?!

— Je, znate, gospođo Zlata: Mann ist nie vorsichtig genug!

— Razumijem, razumijem, no tu nema nikakove opasnosti. Ja nijesam ništa učinila. Ja moram raditi, moram prehraniti djecu i majku.

— Dobro — reče starac dobrodušno i nasmiješi se. —

Kad napravite obračun sa gospodin direktor Wetter, javite mi se. Auf Wiedersehen, gospođa Zlata!

Čudnovato! Našla je namještenje i time riješila veliki dio svojih briga, a ipak — ne osjeti u duši zadovoljstva. Nešto je smeta, nešto kopka u njoj, a da nikako ne bi znala reći, što je to, što je uznemiruje. Išla je žurno i sve nešto šaputala i mrmljala, a da nije ni mislila o tome, što govori, ni znala, o čemu se to zapravo radi. Nešto je izviralo iz podsvijesti, možda pradjedovsko, a možda čak i praiskonsko, i bunilo se, propinjalo se i gonilo je u vatru i znojenje. Jurilo joj je svakom žilicom i stiskalo joj pesnice i potresalo usnicama.

— — Radili smo kao marve — — — Štedjeli smo i na ustima — — — Ništa. Nikako naprijed. Nikako. Badava znoj i neprospavane noći. Nikako, nikako naprijed — — — Ne da se pošteno — — —

Šaputala je, govorila je i jurila, a kad god je htjela da uhvati misao, ona joj je kliznula niz mozak kao jegulja. Nestala. Potonula.

Svratila se u neki dućan i umolila, da joj dopuste da telefonira.

— Ovdje Zlata Bojanićeva. Jesi ti?! — — Da — — Molim te, budi tako ljubezan, pak javi svojoj uzvišenoj gospodarici, da joj želim čim prije predati namještaj — — Naravno, da mi se žuri — — Jest. I ne ću — — — Ne ću da imam s njome posla — — Kako?! — — Da! Ni s tobom — — Da, da, njoj. Budi potpuno njezin — — — Uostalom, ne može se reći, da si osobito istančana ukusa. Dobar tek ti želim — — — Da te opet nazovem? — — — Za jedan sat. Dobro. Ideš k njoj na razgovor ugodni! — — — Da, da. Još danas svakako želim iseliti.

Kad je spustila slušalicu, bojažljivo se je obazrela. Sada je istom pomislila, kako bi bilo nezgodno, da ju je tko slušao. Nije nikoga bilo blizu. Telefon je smješten tako zgodno, da gospodar može sklapati poslove, a da ga namještenici ne bune svojim prisluškivanjem.

Mamica je sa djecom hodala po gostioničkim prostorijama. Sva su vrata širom otvorena, a njih troje idu iz

prostorije u prostoriju kao tri duše, koje su zalutale. Slavica drži bakicu ispod ruke i čavrlja, nastojeći, da joj sluh nadomjesti i očnji vid. Razabrala je, da će ovdalen iseliti i tome se veoma veselila.

— Tamo ima i sunca, je li, bakice?

— Ima, zlato, ima.

— A gdje je to?!

— To još ni mi ne znamo — odgovori Željko. — Je l'de, bakice, da još ni mi ne znamo, gdje ćemo stanovati?

— Ne znamo, dušo. Mama je otišla tražiti stan.

— Negdje ćemo stanovati i bit će tamo sunca! — reče Slavica vrlo važno i ozbiljno. Za suncem je izgarala od želje, jer ga u ovome stanu nije nikada osjetila, a bakica je rijetko kad dospijevala, da je izvede na šetnju. Osim zaposlenosti priječilo ju je i to, što su prolaznici veoma nezgodno, pa bilo to i samilosno, zastajkivali i zagledali se u prazne očne rupe njezine curice. To je nju vazda tako zapeklo i zaboljelo, kao da su njoj naživo vadili oči. Stoga je bila najzadovoljnija u svoja četiri zida, daleko od ljudi i njihovih samilosnih pogleda.

Sama ne zna, što ju je danas potaklo, da sa djecom hoda tu po sobama. Činilo joj se kao da se tom šetnjom nekome osvećuje. Bilo joj je ugodno, kad je čuvala Slavicu, da ne udari o koji stol, a Željko je sve malo pomalo uklanjao stolice i sve ih sagnao na jednu stranu. Kada je god prošao kraj koje, tada ju je i gurnuo po nekoliko koračaja. Bakicu je malko smetao taj štropot i buka, no nije mu prigovorila. Mislila je — neka se dijete izrita u ovolikoj sobetini.

Zlata ih je zatekla na šetnji i počela se smijuljiti, kad ih je opazila, kako se vladaju baš kao da su u Tuškancu ili u Maksimiru.

— Imamo stan, mamice! — rekla joj je veselo. — Vrlo lijepa i velika soba.

— I sunca, majko! Ima li i sunca? — pitala je Slavica.

— I mnogo sunca preko cijelog dana — odgovori Zlata, sjedne i uzme Slavicu na krilo. Veselo je i zadovoljno pripovijedala, hvaleći i sobu i Blaževića, koji ju je našao. Upozorila ih je, da ga svi zovu stricem. Djeca su se veoma

veselila, što mogu toga starog odrapanca zvati stricem, i s njime praviti šale. Ne trebaju ga se bojati, kad im je stric.

— Na selu je tako — tumačila je baka. — Nikome se ne kaže gospodin, jer su svi jednaka gospoda i svi se veoma poštivaju, pa mlađi ne smije starijega zvati imenom. Sve tako: ako je bliže očevu plemenu, onda ga zovu stricem, ako li je bliže materinu, onda ujakom, a žene zovu tetkom i tako: ujnom, strinom i — eto.

Sa bakinog je lica odsijevala mladost, kada je budila te uspomene, a taj je odsjev mladosti cvao samo iz njezinih zjenica i obasjavao cijelo lice.

Zlata nije ni jednom jedinom riječi napomenula, da je i namještenje našla. Nije sumnjala u riječ staroga gospodina, no ipak je — previše ispitivao. Eto, to je ono, što ju je uznemirilo i smetalo. Našla ga je. To je ono. Zanima ga obračun kao da se to njega uopće tiče. Nije joj bilo poznato, da bi trgovci ili uopće poslodavci bili u dogovoru, da se i na taj način štite. Doduše, to bi bio opravdan oprez i nitko mu pametan i pošten ne bi mogao prigovoriti, a najmanje Zlata, koja je bila doista odan i savjestan namještenik, no za takav dogovor nije čula. Što se njega tiče njezin obračun u poslu, u kome je ostavila svu svoju snagu, pa najzad i svoju dušu i povrh svega još izgubila i muža?!

I vlasti se boji gospodin Rosenzweig. Što njemu može vlast za to, što uposli vrijednu i požrtvovnu radnicu, koja mora prehraniti majku i dvoje djece?! Što mu može vlast zato?

On je ipak to sve ispitivao i najzad joj rekao, da mu se javi, kad obračuna s gospodinom Wetterom. To je nekako zvučilo kao uvjet. Najprije obračun, a onda istom namještenje! Bilo bi nezgodno i nepravedno. Možda ipak nije tako, ali je sigurno, da je ona i nesvijesno uzimala, da tako jest, pa je pod pritiskom toga osjećaja i otišla da telefonira. Za jedan sat mora opet zvati Wettera, da čuje, kada će doći. Oni sada pletu mrežu i ne će tako lako pustiti, da im izmakne. Sigurno.

— Mamice, je li me tko tražio od jutros?

— Nije nitko — odgovori baka i otide u kuhinju, da

metne uglja u peć. Hladno je, a prostorije velike, neložene, pa će se djeca smrznuti.

Zlata je bila znojna. Kašalj ju je mučio i bivao sve teži i neugodniji. Ona je to osjećala i čudila se, kako naglo napreduje. Upravo osjeća, kako joj se pluća troše, sve krpica za krpicom, sve žilica za žilicom. Da je ona i sada kći uglednoga suca, mogla bi, morala bi bilo kuda na promjenu zraka, pak bi se možda još i spasila, no ovako — treba čekati svršetak.

Neko je vrijeme sjedjela, brisala znoj sa čela i teško otpuhivala, a zatim ustane i pođe u kuhinju. Bakica je ponudi da popije kavu. Još je natašte.

— Ne mogu, mamice. Nijesam gladna — odgovori ona i poče prebirati lonce i ostalo posuđe. — Moramo naše razlučiti i otpremiti. Imamo ga dosta za nas.

Sve je sabrala na stol i skupila priličnu hrpicu. Razmišljala je, kako bi to najlakše otpremila.

U određeno je vrijeme opet nazvala Wettera. Mogla je nesmetano razgovarati. Molio ju je, da dođe k njemu u poslovnicu. Malo se je skanjivala, no tada pristane i otide. Primio ju je neobično ljubazno.

— Sigurno me zoveš, da ti priznam, da sam Dujmovića zaklala?! — reče ona ulazeći.

— Ali, Zlato?! Kako možeš i u šali tako govoriti? — iznenadi se on u svojoj dobroti, dočeka je objeručke i odvede do naslonjača. — Ako sam se ja malko našalio s tobom, ne daje ti to prava, da tako sa mnom postupaš. Nas smo dvoje već toliko toga skupa proživjeli, da sam ja doista morao biti načistu, koliki je tvoj udio u ovom događaju.

— Molim te, kako si ti došao na pomisao, da ja uopće imam u tome kakav udio?! Ti računaš, da je svaki pametan posao podijeljen na dionice — lakše se ide pod stečaj! — pa da tako mora biti i s ovom našom nesrećom.

— Ništa ja nisam računao. Meni je stvar bila odmah jasna. Bijeda, izrabljivanje, poniženje — prasak i lom. Ja to razumijem, no ova mi je luda Dujmovićka u svojoj hi-

steriji toliko toga napripovijedala i naložila, da sam te morao uznemirivati.

— Ona tebi, dakle, može nalagati i u ovakim pitanjima?! Lijep si mi ti muškarac i zlatan značaj!

— Pustimo to s mirom, Zlato — odgovori on mirno i primakne se k njoj. — Znam ja dobro, što radim.

— Ja se još uvijek nadam, da ne znaš i da si nesvjesno oružje. Maks, ja se nadam! Ti ipak imaš, Maks, prema meni stanovitih moralnih obveza. Ja računam s njima. Ti si, doduše, trgovac, ali sigurno praviš i ti kakvu takvu razliku između goveda i žena, s kojima živiš, i ako, moguće, plaćaš i jedno i drugo. Nijesmo se nas dvoje slučajno susreli jedne noći na ulici. Stvar je dublja, Maks. Ne želim ja i ne ću ja, da se to obnavlja, ali ne mogu podnijeti, da se ovako vežeš, kako ti to činiš, s mojom najvećom i možda jedinom neprijateljicom. Naime — — — Ti se možeš vezati s kim hoćeš, to se mene nimalo ne tiče i posve mi je ravnodušno, ali je odvratno i beznačajno, da ti tu vezu hvataš preko moje glave.

— Vidiš, Zlatice, kakva si ti. Ne daš mi ni do riječi — reče on meko, toplo i potapše je po ruci. — Ja sam te molio, da sada dođeš ovamo samo zato, da ti sve rastumačim. Evo, o čemu se radi. Ti imaš pravo, kada tvrdiš, da je Dujmovićka tvoja neprijateljica. To je istina. Ona te mrzi kao đavla i hoće na svaki način da te strpa na robiju. Ja vjerujem, da su njezine veze tako dobre i čvrste, da bi ona to mogla učiniti samo ako bi htjela.

— A pravda, a sud?! — vikne Zlata i uspravi se na naslonjaču.

Wetter se neodlučno podsmijehne i odmahne rukom.

— E, dragi moj Maks, ako ti s pravom na ovo odmahuješ rukom, onda neka ide do vraga i ova naša lijepa zemlja i sve što je na njoj!

— Opet se žestiš. Eto, s tobom se ne da mirno govoriti.

— Mirno bi išlo, ali uvijeno i podmuklo ne! — odgovori ona mirno i sva se opet spusti na naslonjač.

— Ja tebi opet velim, da žena njezinih veza može sve, pa ti misli, što hoćeš — odgovori on. — Međutim, dopusti

da nastavim. Kad sam ja vidio, kuda ona cilja, smatrao sam svojom dužnošću i pravom, da podmetnem svoju glavu pod udarac, koji je bio namijenjen tebi. Razumije se, da sam to morao učiniti i pametno i uvijeno i, ako te veseli izraz, i podmuklo. Kako sam ja to učinio i koliko me je stajalo truda, ne ću pripovijedati, jer bi se činilo, da se pred tobom hvastam. Glavno je to, da je ona najzad bila toliko razoružana, te je bila spremna i na usluge, koje si ti odbila.

— Što, što?! — trže se Zlata. — Dakle: sve iz čistoga ganuća i dobrote?! A šta je s robijom? Što je s novinama?!

— Polako, Zlato, polako. Kada s tobom govori prijatelj, onda primaj prijateljski i vjeruj. Njezin mozak ocjenjuj, kako te volja. Ja govorim o sebi. Ako hoćeš: o tebi i sebi. Pripovijedam ti, što sam ja učinio.

— Stefanović mi je rekao, da je to i njegov uspjeh.

— Stefanović?! Wer ist der Mann?!

— Kapetan Stefanović. Nemoj ga se sada odricati. Tvoj je znanac i prijatelj i čestit čovjek.

— I njegov da je to uspjeh?! On ti je to rekao?

— On glavom. Baš ovako kao što ti govoriš i tvrdiš za sebe.

— Ta gnjida?! On je nešto učinio?! On se ulaguje i podvlači, to je istina, ali je gospođi jasno, da njega škaklju u nosu samo njezini milijuni. Ništa drugo. Kad si ga već spomenula i kad se je hvastao, onda ću ti reći pravu istinu: proti tebi nije govorio. Ne. To nije, ali nije ni za tebe. Nije se usudio ni zuba obijeliti. Ja sam to sve uredio. Ja, Zlato, ja, tvoj Makserle!

Ona se je posprdno nasmiješila.

— Možeš se rugati. Ja tu sebi ne mogu pomoći. Takav sam i takav ostajem. Za tebe ću sve dati.

— Zašto si ti mene, molim te, zvao?! — upita ona naglo kao da se taj čas nečemu dosjetila.

— Da ti rečem svoje osnove. Odbila si moju osnovu s gospođom Dujmović, —

— tvojom uzvišenom gospodaricom — upade mu ona u riječ.

— Zovi je, kako hoćeš. To si odbila, a to znači, da si se

izložila najstrašnijoj opasnosti i to zajedno s cijelom porodicom. Dragan bi to prvi osjetio. Moram ti biti posve iskren. Ja sam takav. Tebi ne mogu ništa zatajiti. Uostalom, to sam ti isto rekao i prošli put. Želio sam, da te spasim, zatim, da te spasim za sebe, i najzad, da sve ide na Dujmovićkin račun. Eto, to je cijela istina. Možda nije od mene lijepo, što sam želio, da svoju ljubav uzdržim tuđim novcima, ali — život je takav. To je, uostalom, temeljno načelo svake trgovine: što više troškova možeš prebaciti na drugoga, tim veći uspjeh.

— Molim te, Makserle — reče ona očito podrugljivo — da li ja, kao trgovačka roba, idem na metre ili na kilograme?!

— Ti opet po svoju staru! Ja sam ti to rekao samo kao primjer, da me bolje razumiješ.

— O, budi miran. Ja tebe izvrsno razumijem. Ne trebaš se mučiti traženjem poredaba. Pun je Zagreb živih primjera. Samo reci suho i jednostavno. Sve ja razumijem.

— No, slušaj jednom mirno i pametno, kad ti pametno govorim. Priznajem, da to prebacivanje troškova nije ni lijepo ni pošteno, ako baš hoćeš tako, ali je svakako korisno. Korisno bi bilo u prvom redu za tebe, jer bi nam više ostalo za druge stvari i potrebice.

Zlata je podnimila glavu, te ga ispod oka uporno i mirno promatrala.

— Ti nijesi htjela i — ide u redu. Slijedila bi navala sa strane gospođe Ljubice. I, eto, tu dolazi moj slabi čas! Ja ne ću i ne mogu dopustiti, da ti stradaš. Ja sam sada ipak direktor jednoga velikog, zapravo vodećeg, ugljenika, ja sam opet uvažen privrednik, pa ne mogu i ne ću dopustiti, da strada onaj, tko je meni mio i drag. Ukratko: Zlato, uzeo sam i uredio stan. Ja — za tebe! Eto, to sam ti želio reći — završi on i nagne se k njoj, da će je zagrliti i poljubiti.

Ona se izmakne i posve ga mirno odbije rukom. U licu joj je plamsao krvav oganj, no ni riječi nije progovorila.

— Kako?! — iznenadi se on. — Ti i to odbijaš?! Ne smiješ zaboraviti, da sam ja, najzad, morao priznati gospođi Ljubici, da si ti moja žena, ako i ne vjenčana, ali ipak žena, i da se ona ne će usuditi progoniti onoga, koga ja zaštićujem, jer znade dobro — ako ja ovdale otidem, može odmah zatvoriti posao. Ona to dobro zna, pak se je s toga i zaprepastila, kad je čula moje riječi. Bila je razoružana. Da si je samo vidjela, kako je klonula kao prazna vreća!

— Nije li mi bila zavidna, kad je čula, da sam u isto vrijeme imala tri muža: svojega, njezinoga i tebe? — upita Zlata naoko posve mirno i ravnodušno, gušeći osjećaje, koji su kipjeli i previrali.

— Ne, to nijesam primijetio.

— Mogao si joj spomenuti, da mi je i Stefanović u istom stupnju srodstva — reče ona jednakim naglaskom i ustade.

On je primijetio porugu i smeo se. To ga je njezino držanje posve iznenadilo. Razljutio se i ujedno nije pojimao, da ovakav ženski gad, ovakav prosjak može imati svoju volju i još k tome i neku vrstu ponosa. Svake je sekunde očekivao, da će mu živci popucati, pa da će joj reći jasno i otvoreno, što kani, no još je ipak smogao toliko snage, da se obuzda i prividno smiri.

— Već ideš? — reče joj dosta mirno.

— Sada mogu mirno ići — odgovori ona — kad sam sigurna, da mi ne prijeti nikakova opasnost.

Zazvoni telefonsko zvonce. Wetter se javi i poče govoriti: — — — »Da. Ich bin es — — Ja — — — Gerade diesen Moment — — — Ja. Ich bitte sehr. Später. Ja, ja. Ich werde es ihnen erzählen. Hochachtung«.

Uznemirio se i pocrvenio u licu.

— Je li te to Rosenzweig pitao za mene?

— Za tebe? Zašto bi me on pitao za tebe? — začudi se on, no glas mu je bio toliko nesiguran, da je i sam osjetio, da ga izdaje. — Onda, Zlato, tako, kako smo rekli?! Lijepo ćeš preseliti, a drugo je sve moja briga.

— Tko će doći, da preuzme stvari u gostioni? — upita ona umjesto odgovora.

— Ja! — reče on i nasmiješi se. — Tko bi to jedno-

stavnije učinio s tobom nego ja. Reci, Zlatice, kada ćeš preseliti?

— Još danas! — odgovori ona odlučno.

— E, čekaj — — Danas to još nije moguće. Čekaj. Sada je deset sati — — Dok ja sve nabavim — — — Ne. Danas to još nije moguće.

— Moguće je, Maks, i ja selim! Kada ćeš doći preuzeti stvari tvoje uzvišene gospodarice?! — govorila je ona kao da je otkidala od klisure i oštro mu gledala u oči. — Dosta mi je vaših igrarija.

— Ali, Zlato?! — prenemagao se on i pošao bliže. — Što je s tobom, jesi li pri sebi?!

— Ne. Nijesam još posve pri sebi. Predugo sam vam robovala, a da bih mogla naglo i oštro prozreti vaše prave osnove. Ipak, vidim dobro.

— Ali, Zlatice?! Pa, ti mene odbijaš?!

— Da, gospodine direktore! Imam boljega ljubavnika, gospodine direktore!

— Ali, Zlato!

— Da, gospodine direktore. On je seljak! Seljak! Seljak! Zapravo: on je seljak, koji prosi, jer nema srca, da krade i vara. — Kada ćeš doći preuzeti stvari?

— Ti srljaš u otvorenu provaliju. Ti si luda, ti si posve poludila.

— Molim te, odgovori mi, kada ćeš doći preuzeti stvari.

— Čekaj, molim te, da se još porazgovorimo. Smiri se najprije.

— Ne. Najprije mi odgovori!

— U pet sati poslije podne — odreza on i opet sjede. — A sada, molim te, daj sjedi jošte. Reci mi, što je to s tobom, kuda glavinjaš?! Ako ćeš tako nastaviti, onda je posve naravno, da ti ni ja, ni itko drugi, ne mogu pomoći. Ti si sama svoj najveći neprijatelj.

— Misliš li ti, Maks — reče ona, podboči se u kukovima i nagne se prema njemu — da ja precjenjujem sebe i svoju snagu?! Bože, sačuvaj! Niti je ovo zbog mene, niti je za mene. Ja sam samo jedan mali, neznatni trunak u oblacima te smrdljive prašine. Moja je sudbina zapečaćena.

Ja to vidim, ja to znam, Maks, i ja se tome ne mogu oteti. Mogu samo jedno, Maks: da u padu, kad me sunovrate, ne vičem: »Živili dobrotvori!« Eto, to mogu i to hoću!

On je nasilu bio miran i sve mislio, kako mora do kraja zadržati dostojanstvo ugledna privrednika, kakovo dolikuje ravnatelju jednoga velikog, zapravo vodećeg, ugljenika.

— Ne, Zlato, ti nijesi pri sebi — reče on kao zabrinuto i zanjiše glavom. — Neki ti je vrag ušao u mozak.

— Bijeda i poniženje, Maks. To mi je ušlo i u mozak i u žile i u svako vlakance mesa — odgovori ona znatno mirnije, bez srdžbe, sa mnogo bola i tuge.

— Razdražena si, Zlato.

— Kao gladno pseto na vezu, Maks. Tako sam razdražena — — Vidiš: vi ste muškarci zvijeri bez srca i osjećaja — — Ja sve odbijam, jer je gore od onoga, što imam, ali, vidiš, Maks, kakvi ste vi muškarci! — — Ne tražim ništa, odbijam sve, ali — malo čovječnosti — — Ona je gadna, odvratna — —

Zlata se zagrcala i suze joj navrle niz obraze. Wetter ustane i žurno je uzme u naručaj.

— Smiri se, Zlato. Ja te razumijem, ali i ti moraš mene razumjeti — govorio joj je meko i toplo, toplo.

— O hvala! — reče ona i trže se. Žurno obriše oči i duboko odahne. — Oprosti. To je bio neočekivani nalet prenapetosti živaca. To se ženama često dogodi. Sada je već sve u redu.

— Ti si, doista, neobična žena.

—Hvala na laski. Za uzdarje ti moram reći, da si ti vrlo običan trgovac. Razumije se: u dobrom značenju. Sada moram ići, a u pet se sati vidimo kod mene.

— To je tvoja zadnja, Zlato?

— Ne dao Bog! — odgovori ona i na silu se nasmiješi.

— Mislim: na moj prijedlog.

— Kao da mi ga nijesi ni stavio.

— Ti ćeš se, Zlato, pokajati. To ti kažem ja, Maks Wetter!

— Ne izazivaj me. Priznajem ti, da mi se je teško s tobom svađati. Ne izazivaj me.

— Onda ni ja ne stojim više u riječi — reče on posve hladno i poslovno.

— Naravno! — odgovori ona i glasno se nasmije. — Do trgovačkog posla nije došlo i više nijesi u riječi. Naravno! Do viđenja u pet sati.

— Na rastanku ti moram priznati, da je to posve neobično držanje za ženu tvojih ćudorednih nazora i svojstva.

Na ove se riječi Zlata trže kao da ju je udario bodežom, naglo baci ruke na kukove, izmače se dva koraka i zvizne ga strahovitim ubojničkim pogledom.

On je tom kretnjom bio zatečen, pak se u neprilici i smetnji i on malko izmače.

Tako ga je gledala veoma dugo, teško disala i sputavala nabujali bijes. Tada jedva prošapće, ne mičući okom:

— Pokojni je Dujmović to rekao muževnije! — okrene se i naglo otiđe van. Idući niz stepenice, osjeti, da su joj se oči zasjenile suzama. Obriše ih i zastane, da ih smiri i proguta, no one su bile toliko navrle, da se je morala skloniti kraj stubišta, dok je prošla prva navala.

Uto je napane kašalj, nekoliko puta izbaci krvi iz usta i zagleda se u nju. Bila je crvena i svježa.

— Posve dobra zamjena suzama — reče poluglasno i u istom času pomisli, da ona zbilja više nije posve pri sebi. Te joj misli ustaviše suze, obriše lice i pođe žurno kući.

Oko dvanaest sati je došao Blažević i javio, da je stan potpuno uređen. Mamici je opširno pripovijedao o njegovim ljepotama, o položaju, o suncu i dvorištu.

— Kao kapelica — svršio je on oduševljeno i toplo.

Zlata ga je umolila, da odnese posuđe i da ih čeka pred večer u stanu.

XXIX.

Ljubica je bila veoma potresena novinskim izvještajima. Spočetka su je žalostili i vrijeđali, no morala je u svojoj duši priznati, da se potpuno slažu sa značajem njezinoga pokojnog muža i sa Zlatinim suzama. Kad je našla veoma jasno ciljanje i na sebe i svoj imetak, zgadilo joj se, odbacila ih je i nije mogla više ni čitati.

Ubrzo iza toga je došao k njoj Wetter u skroz poslovnim stvarima. Pripovijedao joj je koješta, što ona nije razumjela, niti ju je toga časa zanimalo, dok nije lagano prešao na novinske napadaje. Najprije joj je potanko prikazao zagrebačke novinske prilike. One su sve proti javnome redu i poretku, sve dišu nekim novim pokvarenim duhom, sve su neprijateljski raspoložene prema velikim i solidnim privrednicima. Eto, tu su izvori napadaja. Ima ih i još, koji su vrlo važni baš za gospođu, ali ih Wetter ne može iznositi, da je još više ne ražalosti. Međutim, sreća je, što je on dobar s nekim novinarima, pak će se dati urediti. Naravno, to će biti malko i skupo, ali će se dati pomoći.

Osim svega toga, mora joj još koješta reći. To je njegova dužnost kao poštena čovjeka i vjerna ravnatelja svih njezinih poslova. Razumije se samo sobom, da on može ulaziti u stvar samo onda, ako ona njemu potpuno vjeruje i ako se u njega pouzdaje. On se želi sav posvetiti samo njezinim poslovima, jer je to njegov životni zadatak. Nema djece, nema žene, nema svojih drugih poslova pa se onda i može sav žrtvovati za napredak svojega poslodavca. Bio bi neiskren, kad ne bi odmah otvoreno priznao, da i on ima pravo, da bar živi, dobro i sigurno. Njegovi su uspjesi takovi i toliki, da je već tukao sve protivnike. On će nastaviti u tome koraku. Gospođa ga je pozorno slušala, koliko je to uopće bilo moguće u njezinim prilikama i raspoloženju, te mu odmah izjavi, da se ona s njime potpuno slaže. Pokojni joj je muž češće oduševljeno pričao o njegovim uspjesima i sposobnostima, a osobito o njegovoj odanosti, pa ona nema nikakova razloga, da mu ne pokloni isto povjerenje.

Wettera je to priznanje osobito obradovalo, no gospođa mu ne smije zamjeriti, što na sve stvari, na sva pitanja i na nebu i na zemlji gleda samo kao poslovan čovjek. Uostalom, da tako ne čini, kuda bi dospjeli i njezini poslovi?! Naravno. To je njoj posve jasno, pa mora uvažiti, da on ima pravo, da istim očima gleda i na svoje lične poslove. Tako jest i tako mora biti, a ipak — on je danas na ulici, čovjek bez položaja i zanimanja. Ovo, što on radi u njezinu

poduzeću, to je samo toliko, da zadovolji svojoj neutaživoj želji za radom. Inače ništa. Potpuno, zaokruženo ništa. Gospođu je iznenadilo njegovo razlaganje. Rastumačio joj je, da je pokojnik imao opću i potpunu njezinu punomoć, da radi u njezino ime, ali je ugovor s Wetterom potpisao samo u svoje ime. To nije bilo ni zlo ni opasno, dok nije došlo do ove nesreće. Vjeruje gospodin Wetter, da gospođa ne će njega maknuti sa sadašnjeg položaja, jer je to u njezinu korist, no stari su mudri Židovi vazda govorili: »Mi smo pošteni ljudi, pa ćemo s toga to učiniti pismeno«. Tako su oni govorili za svaki posao, u koji su se upuštali.

Kad je gospođa Ljubica razabrala, o čemu se radi, odmah je pristala, da potpiše ugovor o namještenju gospodina Wettera. On ga je već priredio i nije bio ništa drugo nego čisti prepis ugovora, koji je već imao s pokojnim Dujmovićem. Rastumačio joj je svoje ravnateljske zahtjeve s trgovačkim običajima, no ti su zahtjevi bili tako veliki i tako sjajni, da se Ljubica nije usudila, da ih potpiše. Molila ga je, neka joj ugovor ostavi, da ga može mirno pročitati. Još je suviše uzrujana. Dujmović se još nije u grobu ni ohladio, a njoj se već razbija glava o poslove, kojima je posve nevješta. Mora se smiriti i sabrati.

Wetter je problijedio, stegao usne i veoma spremno ostavio ugovor. Imao bi joj još nešto pripovijedati o gospođi Bojanić, no to je tako važno, da mora čekati, dok se gospođa Ljubica smiri i sabere, da lakše primi i dokuči zamašaj njegove osnove.

Brzo se je oprostio i otišao, da potraži kapetana Stefanovića. Dobro je opazio, da se ovaj rado kreće oko gospođe Ljubice, pa je odmah pogađao njegove osnove. Predočio mu je, kako su oni obojica gospođini prijatelji.

— Istina, ja sam samo poslovni prijatelj, a ti ponešto drugačiji — rekao mu je, zasmijao se i prijateljski ga uzeo ispod ruke. — Razlika je velika, ali smo ipak prijatelji, pa moramo sporazumno raditi.

Prikazao mu je novinske napadaje kao izljev izrazitog neprijateljstva proti gospođi Ljubici i njezinom pokojnom mužu, koji se je oženio s njome samo radi njezinoga imetka.

Wetter može tome stati na kraj jednim udarcem, no ne može se maknuti, dok mu gospođa ne potpiše ugovora o namještenju. Što je on i tko je on, dok nema toga ugovora?! Kojim pravom može bilo gdje nastupiti, kad nije ništa i nitko? Najzad, a zašto da on i troši svoj upliv i ugled, kad ga gospođa Ljubica može sutra uhvatiti za jaku i staviti pred vrata kao zaprašenu krpu?! Čim je njemu ugovor u džepu, onda je on jak i moćan. Da, da. Jak i moćan, ali ne samo prema tim jadnim novinarima nego i u svakom drugom pogledu. Vidi on, da Stefanović kani ići prema Ljubici mnogo dalje, nego li to dopušta obično prijateljstvo. To je i pametno. Djeca ga ne smiju smetati. Tu je imetak. Njih su dvoje najuži zemljaci, u godinama jednaki, razumiju se, lijepi su i — Wetter vjeruje i želi, da to prijateljstvo svrši pred popom. Stefanović se je smiješio. Nije ni potvrđivao ni odbijao. Vidjelo se, da mu taj razgovor godi i — da Wetteru vjeruje.

Kad stvari tako stoje, može ga Wetter mirno pitati, da li mu je ugodnije, da u tom času nađe na upravi imetka svoga starog prijatelja Wettera ili kakvoga zagrebačkog dripca?! On ga to pita otvoreno i pošteno kao što pošteno osjeća prema njemu. Može i on njemu odgovoriti bez uvijanja. Što bi mu bilo ugodnije, a najzad, govoreći posve otvoreno — i korisnije?!

Stefanović se je smiješio. U glavi su mu lebdjele samo njegove osnove, koje je Wetter izvrsno pogađao, pa nije valjano ni pratio njegova razlaganja, no morao mu je potvrditi i priznati, da ima pravo.

— Dok nemam ugovora, ne ću ni maknuti. Ne idem novinarima ni blizu — reče Wetter odlučno.

— Ugovor je kod gospođe Ljubice? — upita Stefanović.

— Da. Ona ga — proučava, a nijesam siguran, da li znade i čitati latinicu.

— Kako ne bi znala!

— Ne znam. Ako i zna, ne razumije poslova, nijesu joj poznati trgovački običaji, pa će se lomiti, a novine će međutim lupati dalje.

— Je li sama kod kuće?

— Nešto je spominjala, da tebe očekuje. Znaš, kapetane, mene oko nikada ne vara! Razumije se, da njoj sada treba samo prijateljske potpore i ništa drugoga, no tvoju potporu prima veoma rado. Sve ja to vidim. Očekuje te.

Rastali su se.

Za jedan sat po prilici telefonirao je Stefanović Wetteru, da ponese još jedan primjerak ugovora i da dođe na potpis u stan gospođe Ljubice. Ona prihvaća sve, no traži, da se doda još ovo: »Ovaj ugovor gubi svaku snagu za slučaj, da se ustanovi, da g. ravnatelj Wetter vuče iz posla za sebe bilo kakovu imovinsku korist osim onih, koje mu daje ovaj ugovor«.

To mu je rekla sama Ljubica, a Stefanović je preko njezina ramena kimnuo Wetteru, da prihvati. To nije bio ni zgodan ni pošten dodatak za poslovna čovjeka, ali mu se nije dalo izbjeći. Bilo bi nezgodnije svako i najmanje izmicanje, nego li će biti izigravanje!

— Ljubim ruke, milostiva! — zahvaljivao je Wetter i klanjao se, spremajući u džep svoj primjerak ugovora. — Sada sam ja sav vaš i sada mogu nesmetano i otvoreno nastupati. Rekao sam vam prije, da bih vam imao još nešto pripovijedati o gospođi Bojanić. Stvar je teška, ali je morate znati, da onda mene i prijatelja Stefanovića ovlastite, da možemo dalje raditi.

Čim je Ljubica čula Zlatino ime, odmah joj je krv liznula uz obraze.

— Čula sam — reče — već mnogo o njoj i o pokojnome! Ja ne znam — —

Stegla je usne i zanijemila.

— To, milostiva, što ste vi čuli — odgovori Wetter — nije vjerojatno, ali je istina ovo, što ću vam ja reći: ta je žena pravi ubojica vašega muža. Ovo su teške riječi.

Stefanović se trgnuo kao gromom ošinut. Na Ljubici se nije primjetilo, da bi ta tvrdnja na nju djelovala.

— Ja to tvrdim, ali još ne mogu dokazati — nastavljao je Wetter. — Međutim, tvrdim i mogu dokazati, da je baš

ona glavom dala novinarima sve podatke za napadaje na vas i vašega pokojnog muža.

— Ona?! — iznenadi se Ljubica.

— Ona, milostiva, ona! — potvrdi Wetter. — Ja to znam, jer imam dokaze. To smeće, ta krpetina od žene puni novinske stupce najbljutavijim napadajima na vas, na privredu, na naše društvo i na sve njegove svetinje.

— To može biti — primijeti Stefanović — ali je tu još nešto: današnje su društvene prilike takove, da se ološ diže, a sve drugo vuče u blato. Tu ona ne treba biti kriva.

— Dakle i vi, kapetane?! — upita Ljubica izazovno. — I vi se zauzimljete za lijepu Zlatu?! Razumijemo se: Beograd nema takih ljepotica. Razumijem.

— Nepravedni ste mi, gospođo Ljubice! Ja želim samo utvrditi činjenice i ništa drugo. Može biti kriva, ali nijedan čovjek ne treba biti krivlji, nego li to uistinu i jest — branio se Stefanović.

Wettera je taj mali sudar veoma obradovao, pa se na čas sav povukao u se, da ne bi štogod pokvario.

— Je l'te kapetane: kako joj je samo lijepo ime?!

— Oprostite, gospođo Ljubice — vrpoljio se kapetan — nije vrijeme, da vam na to odgovorim, ali ćete mi dopustiti, da se na ovo vratimo prvom boljom zgodom. Vi mi to dopuštate?!

— Suvišno, kapetane, ali — može biti. Svi ste se vi oko nje motali.

— Milostiva gospođo — reče Wetter kratko i nakloni se — evo jednoga, koji to nikada nije činio, i ako je mogao.

— Vama to vjerujem, jer ste ozbiljan čovjek — odgovori Ljubica — ali kapetanu ne vjerujem.

— Ja nijesam smatrao potrebnim ni da se ispričavam, gospođo Ljubice, jer znam, da se šalite, i ako vam ovaj čas nije do šale — odgovori Stefanović. — Doista ste veliki, kad i u najtežim časovima možete biti još uvijek žena, koja osjeća i za druge žene.

— To je ženina priroda. Ne smijete zaboraviti, da je u meni tvrdo uvjerenje kao čelik, da me nije nitko toliko unesrećio kao ta žena, ta vaša ljepotica. Zar je onda mo-

guće, da je i na čas zaboravim?! Ne nipošto, možda zato, što mi je ubila muža. Ne, ne. Da to nije učinila, ona ili njezin muž, ne znam, koje je to učinilo, bio bi netko treći. Ja sam mu to prorekla, kad smo ovamo pošli. I, nažalost, pogodila sam — — — Ja s njime nijesam izgubila muža, ali mi ga je neopisivo žao kao čovjeka i kao oca moje djece. Vjerujte mi.

Iza tih je riječi gospođa rupčićem pokrila oči. Stefanoviću je ta upadica bila doista neugodna, pa je pomislio, kako bi razgovor skrenuo na drugi predmet. Wetter je mirno gledao u Stefanovića. Na licu mu nije bilo ni tračka života. Kao mramor ukočen i miran.

— Smirite se, milostiva — reče on prvi. — Žalim, što sam je uopće i spomenuo, ali sam morao. Učinio sam to zbog toga, što želim dovesti ili dovući, svejedno, tu ženu, da vas na koljenima moli za oproštenje.

— Nju?! — priupita Ljubica, skidajući rupčić s lica. — Vi precjenjujete, gospodine, svoje sile! Vidjela sam ja tu ženu. Ta ne pada na koljena.

— Držim, da se varate, milostiva. Ja se nadam, da će meni i kapetanu uspjeti, da ona i u novinama požali sve napadaje na vas.

— To bi bilo važno! — ubaci Stefanović.

— Ni toga vi ne ćete doživjeti. Vi, gospodo, slabo poznate žene.

— To je, milostiva, moguće — dopušta Wetter — no ako nam to ne uspije, mi ćemo je uništiti.

— Zašto bismo je uništavali?! — iskreno se iznenadi Stefanović.

— Jeste li ga čuli?! — reče Ljubica prema Wetteru i upre prstom u Stefanovića. — On nju ne da.

— Oprostite, gospođo Ljubice — branio se Stefanović. — Ja gledam na stvar kao čovjek. Treba požaliti, što je skrivila, ali ne razumijem, zašto bismo je mi trebali uništavati.

— Evo, zašto — poče Wetter razlagati posve mirno, odmjereno i poslovno: — Ne trebam tumačiti, kako ovi novinski napadaji strahovito škode nama privrednicima i

cijelome čestitom građanskom društvu. Sav nas ološ i u gradu i u selima prosuđuje po tim razbojničkim napadajima. Oni gledaju u nama dangube, koje živu od tuđe krvi i žuljeva. Ako mi to sada pustimo, uzimat će se ovaj slučaj vazda kao dokaz, koji će nas tući maljem ravno po glavi.

I Ljubica i Stefanović pozorno su slušali i potvrđivali.

— S toga ćete mi, milostiva gospođo, dopustiti, da prijatelj Stefanović i ja to pitanje uredimo. Dobro pazite: da mi nju slomimo, moramo nastupati kao dobrotvori. Moramo je zablenuti toliko, da nam ljubi i ruke i noge. Naša je stvar, da to gospoda novinari vide i jave pod naslovom, recimo: »Pokojnikova plemenita udovica — dobrotvor ubojičine porodice« ili nekako slično sa mnogo manjih natpisa.

— Vi ste veleum, gospodine — reče Ljubica zaneseno — i ja vas obojicu ovlašćujem na taj rad, ali — vjerujte mi, da se bojim. Ne ćete uspjeti.

I Stefanoviću se je ta osnova svidjela, jer je potpuno odgovarala njegovim i nazorima i željama.

— Bojim se, da ne ćete uspjeti! — ponovi Ljubica.

— Ja vjerujem, da ćemo uspjeti — odgovori Wetter. Kad ja nešto uzmem u ruke, onda to mora uspjeti. Recimo, uzmimo, da se ja prevarim. Tada ćemo je pritisnuti o zemlju, da će ona cijelom svome mračnome društvu služiti kao strašilo i zao primjer, kako se nije dobro nabacivati blatom na čestito ljudsko društvo. Milostiva, temeljno je i nepovrjedivo pravilo svakoga razumnog poslovnog čovjeka ovo: Tko se sa mnom uhvati u koštac, mora, mora bez milosti i oproštenja, ili na ledinu na koljena ili — pod ledinu. Drugoga izlaza nema.

Stefanović je teško odahnuo, kad je Wetter svršio. On bi se složio s tim poslovnim ljudima, jer oni imadu pravo da se brane, imadu u rukama silu, ali on nije ni za sramotnu predaju ni za uništenje.Dade se to i drukčije ljudski urediti.

— Nema trećega izlaza! — reče Wetter povišenim glasom iza odulje stanke. — Nijesu to malenkosti, nijesu to trice. To je, gospodo moja, pitanje opstanka. To vama kažem ja, Maks Wetter, kao što me tu vidite!

Ljubica je neko vrijeme zamišljeno šutjela, a onda reče:

— Prepuštam vam, gospodo, taj posao. Uredite ga, kako najbolje znadete — — — Ipak, ja ne vjerujem, da ćete uspjeti. Mačka je to — — —

— To vi samo nama prepustite! — odgovori Wetter uvjerljivo.

Wetter je potanko obrazložio Stefanoviću, kako i što treba raditi, te se dadoše na posao. Kapetan je vjerovao, da radi dobro, a Wetter je znao, što hoće, no kad je Zlata uspješno pronijela živu glavu između milosrdnih ponuda i krvničkih prijetnja u rukavicama, kad je najzad odbila i Wetterovu ponudu, da preseli u njegov stan i da bude njegovim kanarincem, odluči, da s njome tresne o ledinu.

— Što sada? — pitao ga je Stefanović.

— Vidjet ćeš.

— Pusti je do đavola! Novine pišu, pa će i prestati. Najzad, ja razumijem i novinare i Zlatu.

— Oho! — usklikne Wetter zlobno. — Dobro, što te ne čuje tvoja gospođa Ljubica, jer bi inače zapamtio.

— Neka ide! — pošalje kapetan Jovica cijeli svijet u zemaljski raj i pljune. — Zlata je budala, što ne će da prihvati naših ponuda, ali si ti još veća budala, što na to polažeš toliku važnost i hoćeš da tjeraš mak na konac.

— Ti se varaš, prijatelju Jovica! — reče Wetter, zaslađujući svaku riječ laganim, posprdnim smiješkom. — Nemoj mi zamjeriti, što ću ti reći istinu: među nama je samo jedna budala, koja ništa ne razumije, a ta si budala — ti!

Ljubicu nijesu htjeli uznemirivati, pa joj nijesu pripovijedali o svojim neuspjesima, no primijetila je na Stefanoviću, da je neraspoložen, ali tome nije pridavala u prvi čas nikakove važnosti. Najzad, to je njegova stvar, koja na nju ne spada. Ona je, doista mislila, da je posve hladna i ravnodušna prema svemu onome, što se ne tiče izravno nje i njezine djece. S toga se je veoma iznenadila, kad je u jednom skrovitom kutiću duše još i u večer nalazila neku malu sjenku kao brigu — zbog česa je to kapetan Jovica

tužan i zamišljen. Na Zlatu nije pri tome ni pomišljala, nije joj ni na um padala. Kad je tu sjenku jednom opazila — nije se je više mogla riješiti. Ona je bujala, rasla, kvasala dotle, dok joj nije pokvarila san.

To ju je ljutilo i skoro vrijeđalo, te je svom silom nastojala, da se tih misli otrese. Što se nje, najzad, tiče, što je neki njezin znanac neraspoložen? Uza sve opiranje, jedva je čekala, da ga vidi. Došao je istom poslije podne.

— Tužni ste nešto, kapetane, još od jučer — reče mu oprezno i bojažljivo.

— A! Ništa, gospođo Ljubice! — odmahne on i na silu joj se nasmiješi.

XXX.

Slavica se je iz svega glasa rasplakala, te se je Zlata pobojala, da je pala ili se opekla na peći, pa doleti iz sobe, u kojoj je s majkom pregledavala svaki kutić, da im ne bi što ostalo.

— Što ti je, srce moje, što plačeš? — upitala ju je, podižući je u naramak.

— Šmrkavac! Balavac! — vikala je ona kroz suze i jecaje, grleći majku objema sitnim, suhim ručicama.

— Opet si je dražio?! — obrati se majka Željku, koji se je bojažljivo i pokorno povukao u jedan ćošak kuhinje. — Što si joj opet učinio?

— Ništa! Što bih joj učinio! — odgovori on nabusito, no odmah se nekako ulekne i šćućuri pod Zlatinim prijekornim i više umolnim nego li strogim pogledom, pa nastavi: — Ništa joj nijesam učinio. Vjeruj mi, mamice, ništa. Ona se uvijek drelji, kad smo sami, jer vazda misli, da je varam.

— Ne mamice! On laže — branila se Slavica. — Ja nijesam bila nego počela jesti, a on već više, da više nema.

— Mamice, ti znaš, koliko si nam dala — reče Željko, slegne ramenima i slobodnije stupi nekoliko koraka prema majci.

— Smiri se, smiri se, dušice. Mamica će to sve popraviti — tepala joj je i tetošila je, a na očima joj se zacakle dvije suze. — Nemoj se srditi na bracu. On je naš kao i ti.

Došla je i bakica, da vidi, o čemu se radi.

— Ni ti, Zlato, nijesi ništa jela — reče nevjesti.

Zlata je šutjela i njihala na rukama Slavicu. Počela joj je nešto poluglasno pjevuljiti kao uspavanku, a glavu je na dijete nagnula toliko, da joj se ne vide suze.

— Čim ovi preuzmu namještaj, odmah ćemo ići — reče umjesto odgovora.

— U pet sati, je li? — upita bakica. — Sad su istom dva.

— U pet sati — potvrdi Zlata i jače zanjiše Slavicu, čvrsto je pritisne na lice i reče tiše, isprekidano, priljubivši usta na suhi, prozirni obraščić. — Tamo će biti ljepše, tamo će biti mirnije. Tamo moja curica ne će plakati — —

— I sunca ima, majčice — dometne mala smireno.

— I sunca i dvorišta i zraka i svega — — —

— Dat će naš Bog! — uzdahne baka.

— Dat će naša dobra Majčica Božija, naša divna, draga, stara Majčica — pjevuljila je Zlata.

Željko je prišao k njoj, uhvatio je oko pojasa i glavu naslonio na njezino tijelo. On je vidio, da je majci teško, no nije znao, što bi on morao učiniti, da joj bude lakše, a želio je, da joj pomogne. Upio se u njezine skutove i šutio.

Netko zakuca na vrata. Zlata se uplašeno trgne i spusti dijete na pod. Uđoše tri građanina s redarom.

— Mi smo sudbeno povjerenstvo — reče jedan.

— Što izvolite, gospodo? — upita ona uzdrhtanim glasom.

— Provest ćemo s pomoću redara popis vašeg namještaja — odgovori sudbeni izaslanik.

— Oprostite! — ispriča se Zlata. — Nijesam vas odmah prepoznala. Nijesam se nadala, da ćete opet doći.

— Zahtijevao je sam gospodin Wetter — reče onaj mladi gospodin, koji dolazi mjesto gazdina zastupnika.

Govorio je veoma meko i pristojno. — Znate, možda mi ni ne bismo — — —

Kada je to Zlata čula, sijevne joj u glavi misao i odmah dohvati iz ormara ugovor s popisom svih Dujmovićevih stvari, koje su u gostioni, i zamoli ovrhovoditelja, da sravni svoj raniji zapisnik s tim popisom.

Zašto ne bi?! Išli su od sobe do sobe, od komada do komada. U kuhinji su nastavili. Kad je i to bilo gotovo, reče Zlata majci, neka obuče djecu i sebe, uzme sve, što je još njihovo i ide na ulicu. Neka je čeka tu nedaleko, pred jednom crkvom. Ako joj bude zima, neka idu u crkvu. Kad je to bilo u redu, Zlata otvori svoju stambenu sobu.

Pred komisijom zijevnuše otvoreni ormari kao stari isluženi vojnici s raširenom, razdrljenom kabanicom, a kreveti su sa svojim žutim slamnjačama ležali kao isušene lokve.

— Pa, vi ste iselili?!

— ?!

— Vi to nijeste smjeli učiniti!

— Koliko sam ja upućena — odgovori Zlata sigurno — gospoda su došla, da popišu sve, što zateknu u stanu. Izvolite!

— Oprostite! To je nečuveno.

— Gospođa ima pravo — umiješa se sudbeni izaslanik. — Morali ste se požuriti.

— Molim vas, gospodo, izvolite popisati sve točno prema popisu, da se ustanovi, da ništa ne manjka.

Sudbeni je izaslanik očito razumio Zlatinu želju, dok je odmah naglasio, da će on i u svome zapisniku izričito naglasiti, da je sve popisano prema popisu iz ugovora.

— Ako želite — reče joj — možete taj popis priložiti sudbenom zapisniku.

— Molim vas, učinite mi to. Ujedno potvrdite, da u mome primjerku popisa, koji prilažem, nije nigdje ništa ni križano, ni brisano, ni ispravljano. Molim vas.

— Razumijem vas, gospođo. Budite bez ikakove brige.

Nije manjkala niti jedna žlica. To je Zlatu napunilo

zadovoljstvom, jer je sudbeni izaslanik napadno naglašavao, kako je sve u redu i točno. U ruci je držala svežanj ključeva.

— Sada je sve gotovo?! — upita ona.

— Još samo treba potpisati zapisnik, pak ste onda mirni — odgovori joj sudbeni izaslanik veoma ljubezno i sućutno.

— Prije toga još budite tako ljubezni, pa vi lično ustanovite, da su vrata i prozori prema ulici i dvorištu dobro zatvorena.

— To je suvišno, gospođo, — reče izaslanik — jer ih vi možete po svojoj miloj volji otvarati i zatvarati.

— Molim vas, učinite mi i to.

— Vrlo rado. Ako želite, mogu i to unijeti u zapisnik, i ako će mi se smijati.

— I za to vas molim, pa neka se gospoda meni smiju.

— Sada možemo potpisati zapisnik — reče izaslanik, kad joj je ispunio i tu želju.

— Još prije toga ja predajem sudu — reče Zlata uznemireno — ključeve od svih prostorija i svih vanjskih vrata i ujedno vas molim, da mi potvrdite preuzeće.

Ta je želja već prevršila susretljivost sudbenog izaslanika. Branio se i molio ovrhovoditeljeva zastupnika, neka ih on preuzme. On bi to spremno učinio, no njemu ih Zlata ne da, jer prostorije nije preuzela od vlasnika nego od pokojnog Dujmovića. Zlata nije obrazlagala svoje prilike, nije se ništa jadala, nije ni plakala, no njezino je cijelo držanje i izgled lica ulijevalo u prisutne toliko poštovanja i sućuti, da nijednom nije došla pomisao, da odbije njezinu želju. Novinski su članci učinili svoje. Naklonost je bila na njezinoj strani. I Zlata je izgubila prvotnu sigurnost. Kolebala je, što bi učinila. Najzad, naprečac stavi sve ključeve pred sudbenog izaslanika.

— Predajem ih sudu i ne tražim potvrde. Klanjam se, gospodo! — reče i ode iz kuće, držeći kaput i šešir u ruci.

Bakicu je i djecu našla u crkvi. Svi su troje klečali i držali se kao da se mole Bogu, dok je uistinu molila samo bakica, da su joj se sve čeljusti tresle. Željko je uporno i

nepomično buljio u neku točku na velikom žrtveniku, a Slavica samo klečala bez misli i pokreta kao napola uvenula biljčica. Zlata tiho klekne kraj njih i zakopa lice u dlanove. Molila je dugo, iskreno i skrušeno, te je osjećala, kako joj se molitva trga iz utrobe. Nije smogla nijedne druge riječi, do: »O slatka, dobra, stara moja Majčice« — — —

Sva je druga molitva bilo nijemo trganje, lomljenje i klanjanje njezina srca, mozga, cijele utrobe, cijeloga njezinog bića.

— O slatka, dobra, stara moja Majčice Božija — — —

Trgla se je i ustala. Ostali za njom.

— Da nijesmo što zaboravili? — reče bakica zabrinuto.

— Nijesmo, ne, bakice. Ne boj se. Pregledan je svaki i najmanji komadić. A — i što bismo mogli zaboraviti?!

— Znaš, Slavice, mi sada selimo u naš novi stan! — šane Željko veselo.

Petar je Blažević sjedio na stolici pred sobnim vratima i spavao. Noge je ispružio kao mačak, kad se kupa u suncu, ruke prekrstio, a glavu spustio na prsa i ljuljuškao je lijevo i desno. Kad ga je Zlata opazila, sjeti se neke Napoleonove slike, i ako je poredba upravo nemoguća. Njoj je došla u glavu očito samo zbog položaja, u kome je zatekla Blaževića. Taj je, doista, imao u sebi nešto napoleonsko. Čim su mu bliže pristupili, on se trgne, protare objeručke oči, ustane i protegne se, raširivši ruke, da su mu sve kosti pucale. Ujedno je govorio i obzirao se kao da nešto traži.

— Aaa — — — Došli — — Gle, a ja ovdje crkavam na suncu — — Baš mi je lijepo — — Aaa — — Čovjek miran i zadovoljan može vazda spavati — — Prevario me san — —

— Evo, mamice: to je naše! — reče Zlata i nasmiješi se, osjetivši u duši neko osobito zadovoljstvo.

— Tu samo Bog i vi gospodarite! — dodade Blažević i makne se sa ulaza.

— I vlasnik kuće! — dometne Zlata i skoro se glasno nasmije.

— A, lahko je za njega — odgovori Blažević u velikoj neprilici. — Znate, to je moj stari prijatelj. Samo su on i žena. Dva groba. Ja ću s njime, a vi — kao da ga i nema. Ja sam mu rekao, znate, da mi oprostite, da smo mi rod. I tako. Znate. Samo da vi nemate posla. Eto — — — Meni je vaš gospodin, Bog ga očuvao, bio dobar — — —

Petar je, govoreći, izmicao sve dalje i dalje pod trijem, a oni su ušli u sobu.

— Lijepa soba — reče bakica i ogleda se na sve strane. Za oko joj je zapelo staro, izlizano pokućtvo, no zadrža riječ i ne spomenu ga. Zlata se zapanjila od čuda, kad je ušla i sve vidjela. Tu su bila dva kreveta, veliki ormar, stol, pet stolica, umivaonik, jedan noćni ormarić i prastara, velika slika Majke Božije. Istina, svaki je komad bio iz vladavine drugoga kralja, ali sve je bilo tu.

Zlata je sjela kraj stola, podbočila glavu i nijemo, zamišljeno promatrala svaki pojedini predmet, a bakica je obilazila, pipala i znalački ogledavala, pa kada je primijetila, kako Zlata nujno mjeri te šarolike daske, reče joj:

— Vrlo dobro. Sve je dobro. Samo ako nije preskupo?!

Zlata joj nije ništa odgovorila.

— A gdje ću ja spavati, bakice?! — upita Slavica.

— Na dvorištu! — odgovori Željko, koji je očito bio zadovoljan.

— Vidi ga, bakice, kako me draži!

— Ne boj se ti ništa, dušice — umiri je ona. — Ti ćeš spavati tu sa svojom bakicom, do peći, da nam ne bude zima.

Zlata ustane i iziđe na dvorište, da nešto upita Blaževića. Nije znala, što bi ga to pitala, ali mu je nešto morala reći. Bilo što. Morala je s njime progovoriti koju toplu i ugodnu, da iz njezina glasa i držanja vidi, koliko mu je zahvalna. Možda ga je htjela i za račun upitati, a možda i moliti, da plaćanje odgodi, što može dalje, jer sada nema novaca, a ne želi, da Maru moljaka. Mogu stići još i gori dani, pa će onda Marina pomoć dobro doći.

Nije ga mogla nigdje opaziti. Izišla je malko dalje u dvorište, no od njega nigdje ni traga ni glasa. Kao da ga

je zemlja progutala. Uzalud se ogledavala na sve strane. Pomisli, da bi ga morala zvati, no odmah uvidi, da bi to bilo bez koristi, a možda i smiješno. Pođe na dvorišna vrata i pogleda na usku uličicu. Ni tamo ga nije bilo. Vrati se natrag i prihvati se spremanja kreveta. Složeni su već bili, a isto tako i popođeni daskama, pa posao nije bio težak. Željko je priskočio i pomogao majci, da na njih metne strunjače i razgrne plahte.

— I vatra naložena — reče bakica, samo da prekine tešku i grobnu šutnju.

— Sve je to uredio stric Petar — progovori Zlata i malko zastade u poslu.

— Mamice — javi se Slavica — a je li taj stric Petar i moj stric Petar?

— Jest, dušice. To je naš zlatni, dobri, stari stric Petar — odgovori joj Zlata šaptom uzdaha i molitve.

— Kakav je gospodin taj stric Petar? — upita Željko. — Sav je otrcan.

—On je seljak, Gospodin seljak.

— Što radi u gradu, kad je seljak? — nastavi mali s pitanjima.

— Molim te, ne gnjavi me — odgovori mati i nastavi posao.

Bakica je osjetila potrebu, da djeci priča i tumači, no nije htjela govoriti, kad je primijetila Zlatin nemir.

— Kakav je on gospodin, kad je seljak?! — opet će Željko.

Zlata je šutjela i radila kao da ne čuje, a bakica sve pogledavala sad Zlatu sad Željka kao da čeka daljnji razvoj razgovora, pa kada nije ništa dočekala, reče onako samo, za sebe:

— Jedini Gospodin! — te i sama poče da pomaže Zlati.

Željko je bio nezadovoljan s tim razjašnjenjima, a kako više nije smio pitati, pokupi se i otide na dvorište. Za čas se povrati i pozove i Slavicu, da ide s njim van, da je uputi, gdje što stoji.

— Čim iziđeš iz sobe, na desno na zidu je školjka za vodu.

— Znam.

— Od vrata, vidiš, broji korake, da znaš, tu ti je prvi stup, koji drži ovaj mali krović. Broji korake još jednom, da zapamtiš.

— Znam. Prvi stup — potvrdi mala, capkajući s njime.

— Od stupa dalje ravno, broji korake, opet stup. Eto. Tu sad imaš dva stupa. Vidiš li?!

— Dva stupa. Znam — odgovori Slavica.

— Sada idemo dalje od drugog stupa. Opet broji korake. Jedan, dva, tri, četiri, pet, šest mojih koračaja, ali su moji veći od tvojih. Moraš sama brojiti. Tu ti je sada pregrada. Tu su na njoj vrata.

Željku se učini da se unutra u toj pregradi, nešto pomače. Pričini mu se, da šušti slama, pa zastane i prisluhne. Nije ništa. Sve je mirno.

— Eto, vidiš. Sada idemo uza zid do vrata. Tu su na zidu dva velika prozora. To su naši prozori. Na našoj sobi. Znaš, sada mi stanujemo samo u jednoj sobi. To ti je i kuhinja i smočnica i kupaona i spavaona i blagovaona i soba za primanje, i soba za djevojku i sve.

— Joj, kakav si!

— Jest, jest. Ne šalim se. Sada smo, evo, opet kod vrata. Vidiš, malo prije smo išli od vrata na desno, a sada idemo od njih na lijevo. Broji korake. Tu ti je opet stup. Vidiš li: koliko je od vrata do onoga stupa na desno, toliko je i do ovoga na lijevo. Je l' de? Tu su dva stupa, između kojih mi ulazimo u naš stan. Tamo je ravno ulaz u dvorište. Tako. Sada idemo dalje od ovoga stupa. Opet broji korake. Eto, tu je opet mala pregrada. Nema onoga drugog stupa kao na desnoj strani. Samo jedan stup, pa odmah pregrada. Pogodi, što je u toj pregradi?!

— A što je u onoj tamo pregradi? — upita Slavica.

— Ne znam. Ono nije naše, kaže mamica. Ona je pregrada zaključana. Ova je naša. Pogodi, što je u njoj?

— Ja ne znam. Reci mi, Željko, molim te, što je u njoj?

— Pogodi. Rekao sam ti, što nam je sve u sobi. Što nam nije u sobi, to nam je u ovoj pregradici.

— Hodnik! — odgovori mala. Je l' de, da nam je tu hodnik.

Željko prasne u obijestan smijeh.

— Ne ću! — krikne Slavica. — Opet mi se rugaš. Ja ću te tužiti bakici. Ne ću više s tobom ići.

— Baš ćeš mi naškoditi. Baš će mi biti žao — odgovori on podrugljivo. — Ti ni ne znaš ništa drugo, nego »Tužit ću te bakici«. Tuži. Nijesam ja kriv, što ti ne možeš pogoditi. Eto, reći ću ti: to ti je ono mjesto, na kojem svatko sam sjedi.

— Starkica! — izvali mala kao iz topa, a Željko se skoro povali od smijeha.

Kad se je malko smirio i primijetio, da su joj se usne nabrale na plač, uzme je za ruku i pokaže joj, kako se otvaraju vrata te čudne pregradice i uvede je unutra.

— Moraš paziti — reče joj — da ne propaneš u rupu, jer to ti nije kao u gospodskim kućama. Tu može propasti i veliki čovjek. Sad si i to vidjela. Idemo opet na sobna vrata, pa ćemo onda dalje.

Kad je Zlata uredila krevete i stvari pospremila, iziđe opet na dvorište, da vidi, da li se je Blažević povratio. Nije ga bilo. Bila je i zabrinuta i začuđena. Kao duh je nestao, a da joj nije rekao, ni kuda će, ni kada će opet doći ,ni gdje stanuje — ama baš ništa. Kako je zamišljeno stajala, posve je nesvijesno pogledom pratila djecu, koja su neumorno premjeravala dvorište svojim malim koracima, a Željko je uz to neprestano govorio, upućivao i tumačio.

Bakica je, međutim, omela sobu i jarnula vatru u peći.

— Dobar je Bog — reče Zlati, kad je ušla u sobu. — Lijepo nam je, samo ako nije skupo.

— Nije skupo — odgovori Zlata, mećući šešir na glavu. — Idem ja samo na čas u grad. Vratit ću se za jedan sat, a možda još i prije.

Otišla je u bazar gospodinu Rosenzweigu po odgovor. On se je malko smeo, kad ju je opazio, no brzo se snašao i rekao joj, neka sutra pred podne dođe po odgovor. Ne zna, da li će biti mjesta, ali će joj sutra to moći reći.

— Pa vi ste mene primili, a sada se radi samo o tome, kada mogu početi raditi — odgovori Zlata ljutito, i ako je njegov odgovor nije nimalo iznenadio. Nije drugo

ni očekivala, ali je, uza sve to, osjetila njegove riječi kao težak udarac po krstima.

— Sutra, sutra. Ganz bestimmt und endgiltig! — reče stari gospodin, nakloni joj se i sladunjavo nasmiješi.

Okrene ravno kući. Jedva je disala od uznemirenosti i tjeskobe, a u takvom je raspoloženju vazda najžešće napada i muči kašalj, te nije skoro ni skidala rupčića sa usta. Noge su joj bile neobično teške i osjetljive kao da je bosa stupala po zdrobljenom staklu. Misli su joj se križale i preplitale po glavi poput uznemirena roja pčela. Nijednu nije mogla uhvatiti i rasplesti. Nestala je prije nego li ju je pravo i uočila. — Dragan. — — Jasno je stupio pred nju. Cijelo je vrijeme uza nj, no sada je jasniji, određeniji. Posve se pomirila sa sudbinom već prvoga časa i ne može joj više zadati većih briga. Sve je potpuno jasno i određeno. Mora samo pitati, da li ga je redarstvo već predalo sudu. Samo to. Naravno, važno je i to, što je govorio, kako se je branio, na koji je način nju spominjao. Pozivali je nijesu, osim što je kod kuće ispitana kao i bakica i svi drugi, koji su bili prisutni onoga časa. Da je on što govorio, bili bi je pozvali ili odveli redarstvu i tamo ispitivali, s njime suočili, a možda i zatvorili. Kod te joj pomisli proletješe hladni trnci cijelim tijelom.

Sigurno je, da je šutio. Inače ona ne bi imala mira. Ili je možda samo s toga ostavljaju u miru, da je jače zapletu?! To je nemoguće. To je bedastoća — zaključi Zlata i naglo promijeni pravac svojega puta. Ode pred uze sudbenoga stola i pozvoni na vratima. Brava škrinu kao da joj živu utrobu trgaju.

— Molim vas, je li doveden od redarstva Dragan Bojanić?

— O, već pred nekoliko dana — odgovori ključar. — A što izvolite?

— Mogu li mu donijeti malko slanine i kruha? Molim vas, biste li mu dali? — upita ona tako nenadano, da je i sebe time iznenadila i odmah pogleda u torbicu, da li uopće imade koju paru kod sebe.

— Već je prošlo vrijeme primanja jela, ali ipak možete donijeti. On je dobar. Ja ću mu odmah poslati u ćeliju.

— Hvala vam. Hvala vam — odgovori Zlata smeteno i žurno otide odmah preko ceste i kupi velik komad slanine, nešto kobasica i jedan kruh.

— I pozdravite ga, molim vas. Ja sam njegova žena — govorila je, predavajući ključaru jelo.

Osjetila je u sebi veliko olakšanje i zadovoljstvo. Sada će vidjeti, da ga nije zaboravila. Bit će mu lakše. — — A slab je i vazda kašlje još gore nego ona.

Bilo joj je lakše i nije više kašljala. Kad je prošla ispred crkve svete Marije, nakloni glavu i prekrsti se. U istom se času sjeti, da ona to inače nije činila. Bilo je već mnogo gorkih dana, bilo je teških patnja, no na to se nije sjećala. Ne čini ona to ni sada, očekujući, da će se milost Božija prosuti na nju u kablovima za te nekolike pokrete ruke. Ona ne očekuje ni plaće, a kamo li čudesa, ali čini to, jer mora činiti. Ne može odoljeti, ne može da tako ne čini. Povrati se i pođe uz stepenice u crkvu. Klekne u posljednju klupu, nasloni lice na ruke i utone u svoju dušu. Nije ništa ni mislila, ni molila, ni tražila. Nestala je u prahu pred svojom dragom, starom Majkom Božijom i bilo joj je neopisivo lijepo, lako i ugodno. Svojega tijela uopće nije ni ćutjela, a iščezle su i patnje i strahovanja i bojazni.

Dugo je klečala i kupala se u nevidljivim vodama zanosa i predanja. — — —

XXXI.

Wetter je nestrpljivo hodao po svojoj pisarni, držeći obje ruke u džepovima od hlača i podigavši glavu. Žestoko je otpuhivao i svaki čas zastajkivao, malko se zamislio, pa opet krenuo na put ubrzanim koracima. Posve je nesvijesno izvukao iz unutarnjeg džepa na kaputu veliku kožnatu kutiju, otvorio je, izvadio skroz nehajnom kretnjom ruke cigaru flor de Havana, šiljasti vrh zubima otkinuo, isplju-nuo ga i metnuo cigaru u zube. Nosao ju je neko vrijeme

tako, te se činilo, da mu je u ustima gnjat ovelike butine. Kada ju je izvadio iz usta i kucnuo po njoj prstom, da otrese pepeo, opazi, da uopće nije ni zapaljena.

— Zu blöd! — reče poluglasno, izvadi iz džepića na prsluku srebreni nažigač, smišljenim pokretom iskresa plamen i pripali.

U glavi mu se kovitlala smjesa boja, zvukova, računa, osnova i nada, te mu je i samome bilo veoma teško odlučiti, što bi bilo najnužnije razvijati. Možda je ovaj čas ipak najvažnije, da se Zlate za vazda riješi, jer je ona sada u takim prilikama, da ga ne će pustiti ni časa na miru, i ako se zasada drži prema njemu dostojanstveno i nemarno. Bijeda ne pozna dostojanstva i on je prvi na udaru. S toga je najbolje, da se istim trudom i mukom nje otrese i ujedno predobije Ljubicu. Što će s njome učiniti, on ovaj čas niti zna, niti smatra važnim. Vidjet će, kako će se razvijati njegove prilike i potrebe. Glavno je to, da se njih dvoje moraju zbližiti i ona mora u njega vjerovati.

Za takvu je osnovu sve priređeno i već mnogo učinjeno, no nije mogao ni naslućivati, da bi Zlata bila sposobna za ovakovo držanje, kakovo je zauzela. Kao da je đavao ušao u nju. Tu bezuvjetno mora pomoći kapetan Stefanović i to tako srdačno, da se onda zajedno sa Zlatom strmoglavi. Kod te se pomisli malko razvedri okruglo, podbuhlo Wetterovo lice. Počeo je odlučnije koracati. Sada će on Stefanovića vodati kao na uzici. Samo da brzo dođe. Pozvao ga je telefonski i obećao mu je, da će odmah doći, a nema ga, evo, skoro pola sata.

Ako mu uspije, da Ljubicu toliko osvoji, da bi htjela i poći za njega, lako će se rastati sa svojom Sarom. Ona je i tako vazda u Sarajevu, djeca su pametna, svi će skupa vidjeti u tome prometanju izvrstan posao, pak će sve moći obaviti u tajnosti. Ljubica ne treba, ni ne smije doznati, da tamo negdje postoji neka mukotrpna i čestita Sara. Zašto bi ona to i trebala znati?! Glavno je, da je Sari dobro, a to će njoj biti, dok je tu on, Maks Wetter. On bi to njoj učinio, da i nije njegova žena i mati njegove djece, jer je to njegova dužnost. Kakva bi mi to općina bila, gdje se njezini pripadnici ne bi međusobno pomagali?!

Vrata se u predsoblju otvoriše. Wetter se trgne i žurno sjedne u naslonjač, da tako primi kapetana Stefanovića. Gospojica kucne i uniđe. Gospodin ravnatelj zausti, da je onako mudro i slatko bocne, kako to i dolikuje ravnatelju prema ovako lijepome stvorenju, no riječ mu zapne u grlu, kad mala najavi gospođu Dujmović. On skoči kao gromom ošinut, priskoči svome stolu, razgrne nekoliko papira i tada poleti na vrata.

— Ljubim ruke, milostiva. Ljubim ruke. — — Vi se, milostiva, dobrostivo sa mnom šalite. Ja sam ushićen. Znate — —

Ljubica je ušla hladna i mirna, bez i jedne riječi. Na njegove je pozdrave samo kimnula glavom i stala nasred sobe, dok je on zatvarao vrata.

— Znate — — To je kolosalno, milostiva gospođo: vi ste se dali najaviti kao da nijeste vi šef svega ovoga, a u prvom redu moj gospodar. — — — Ja sam, doista, počašćen time, jer mi je to znak neobične naklonosti.

— Molim vas, što trabunjate?! — presiječe ga ona. — Nije meni tu do vašega tèljênja!

— Oprostite, milostiva gospođo — poče se on motati kao zmija u procjepu. — Oprostite. Znate, ja sam mislio, da vam se ispričam, što vas je ona guska najavila. To je zato, da me ne smetaju u poslu, ali ne vrijedi za vas. Vidite — pokaže rukom na razbacane papire — računi, osnove, a za to treba mira.

Ljubica ga je nehajno slušala, a zatim ga oplete usplamtjelim pogledom, pa reče dosta mirno i usiljeno:

— Mani, mőre! Što si se tu raspekmezio?!

Sjede u naslonjač, s kojega je Wetter čas prije skočio.

— Nema vas k meni — opet će ona — pa sam došla ja k vama, da čujem, što ste učinili s onom. —

— Da. Razumijem, milostiva — upade joj Wetter u riječ. — Molio sam Stefanovića, da vas obavijesti o svemu, jer ja nijesam dospio od ovih poslova ovdje.

— Bio je kod mene, ali mi nije pričao ništa osobito — reče ona, očito smirenije.

— Nemojte ni njemu, milostiva, zamjeriti — odgovori slobodnije, pribirući i snagu i misli. — Naišli smo na neo-

bičnu tvrdoglavost. Rijetko se nalazi razbojnik takove kičme i srca.

— Vidim i po današnjim novinama — reče Ljubica uzdrhtanim glasom. Opet se je uzbudila.

Wetter nije znao, što je izišlo u današnjim novinama.

— Razumijem. Znam — mucao je u neprilici, vjerujući, da će iz daljnjega razgovora već vidjeti, o čemu se radi.

— Umjesto opoziva i žaljenja dolaze još drskiji napadaji.

— Jest, milostiva gospođo. Još drskiji i bezobzirniji. Sada ću vam iskreno priznati, da sam ja to i očekivao. Ja sam to unaprijed vidio. Ne radi se tu o borbi samo proti Ljubici Dujmović. Stvar je dublja, daleko, daleko dublja. O tome sam vam već prošli put bio slobodan govoriti. S toga sam ja za vas učinio sve, što je po dobro smišljenoj osnovi bilo nužno učiniti. Pokušao sam stvar izgladiti s onom propalom nesretnicom na lijep način samo zato, da dobijemo betonsko uporište i neprobojno zaleđe. To sam učinio i to nam je sada polazna točka.

— Idite do đavola vi i vaše polazne točke! — reče ona povišenim glasom i udari šakom o naslonjač. — Stanite vi na završnu točku i svršite već jednom s tom flundretinom!

— To je prava riječ, milostiva gospođo! — usklikne Wetter i zadovoljno se osmijehne. — Tu sam ja riječ i čekao. Sam nijesam ni mogao ni smio poduzeti ništa odlučno. Samo sam pripremao hrvalište. Morate mi, milostiva, i sami priznati, da je prilikom našeg prošlog razgovora vaše plemenito srce još uvijek štedjelo tu Zlatu Bojanićevu. Vi ste tada nastupali samo kao doduše ožalošćena i uvrijeđena žena, ali samo kao žena, koja prašta.

Gospođa Ljubica naglo ustane, stane pred njim i zagleda mu se oštro u oči.

— Recite mi na časnu riječ, da li je Dujmović s njome živio?!

— Na poštenu riječ?! — priupita on, da dobije vremena.

— Da. To od vas tražim, jer inače —

— Da, da, milostiva. Razumijem, ali to nije predviđeno u našem ugovoru — reče Wetter i osmijehne se, da oslabi važnost pitanja i odgovora.

— Wetter, džukelo jedna, njušku ću ti razbiti! — vikne ona bijesno i unese mu se u oči. — Da ili ne?! Govorite.

— Zar je u redu, milostiva gospođo, da jedan obični namještenik prilaže svoje mišljenje uspomeni svoga dobroga gospodara?!

— Slušajte, Wetter: u vama je đavo jevrejski — reče ona mirnije i spusti se opet u naslonjač. — Nemojte me mučiti. Odgovorite mi na pitanje.

— Vjerujte mi, da mi je strahovito teško. Nijesam vam ja ortodoksan, ali ipak ne želim griješiti duše, pa se zadovoljite ovim odgovorom: vaše je pitanje veoma umjesno! Jesam li dosta kazao?

— I previše za mene — odgovori ona i sva nekako upane u naslonjač. Šutjela je i zagledala se u neku neodređenu točku na podu, a zatim nastavi. — Ja sam to već i prije znala, ali sam se često ipak pokolebala. Pokojni se je Dujmović čudno držao u tome pitanju. Ta je žena vršila na njega neobičan utjecaj.

— Ona i jest neobična žena — izlane Wetter i u istome trenu požali svoju brbljavost.

— Dakle, i vi ste to iskusili?! I na vas je utjecala?!

— Krivo mislite, milostiva! Ja to zaključujem samo po njezinom sadašnjem držanju, koje je i razbojničko i demonsko u isti mah.

Ljubica je opet čas šutjela i gledala kraj Wettera, koji je neprestano stajao pred njom, a zatim poče lagano, tugaljivo:

— Vama je poznato, da se ja i moj muž nijesmo voljeli. Stoga mogu pred vama govoriti. Naš je brak bio najobičniji posao. Ja to nijesam tako s početka uzimala. Bila sam mlada i voljela sam ga, ali on nije toga zaslužavao. S računom je ušao u brak i s računom je u njemu živio. Prema tome je jasno, da ne bih imala razloga, da se zbog njega uzrujavam. Ne bih se ni makla. Njihov je, pa neka ga slikaju, kako im prija. Meni se radi o mojoj djeci. To su moja djeca! Radi njih ja ne mogu dopustiti, da se ove prljave stvari ne isprave i ne srede.

— To je plemenito, milostiva — potvrdi Wetter — ali je još nešto tu. Zar se može nekažnjeno trpjeti, da jedna obična, ovakova, no, otme muža tako zamamnoj, krasnoj i čestitoj ženi, kao što ste vi?! Oprostite, ja ne laskam, ja nemam razloga, da vam laskam, jer nijesam vrijedan ni vašega pogleda, ali mi morate vjerovati, kad vam kažem na svoju poštenu riječ, da bih volio s vama do vijeka služiti i robovati, nego li s onakvom kraljevati.

— To vam ne vjerujem! Ne, Weter. To vam ne vjerujem. Ona je ljepša i stasitija od mene. A muškarci to traže. Baš to traže.

— Milostiva, ja vjerujem, da vi vazda imate pravo, ali mi dopustite, da se sada s vama ne složim. Od mene ne bi bilo umjesno, da sada o tome nastavim, jer sam vam dužan, da kao vaš namještenik obračunam s tom ženom. Ja ću to učiniti, a vi ćete mi dopustiti, da onda nastavimo razgovor o tome, što muškarci traže kod žene.

— Novac! — odgovori ona posve udobrovoljena. — Međutim, dopuštam, da o tome nastavimo drugi put, a sada, da svršimo taj posao. Recite mi, Wetter, po čemu vi zaključujete, da je ta ženetina dala novinarima podatke za napadaje?!

— Vidio sam, milostiva, kako razgovara s tim jednim njuškalom, a on je bilježio svaku njezinu riječ. Osim toga, ona ima jednog rođaka po mužu, koji se također bavi piskaranjem. Prema tome, milostiva gospođo, ja ništa ne zaključujem, nego znam — reče on veoma važno i prilično se isprsi pred njom.

— Sada mi je jasno.

— Vi želite, milostiva, da s njome obračunamo?!

— Temeljito i bezobzirno! Jeste razumjeli?!

— Potpuno, milostiva gospođo. U tu svrhu trebam samo malo vaše pomoći. Bit ćete tako ljubazni i telefonirati, da dolazim u vaše ime i neka mi se učini sve, što želim.

— Komu ću telefonirati?!

— To ću vam biti slobodan reći.

— Prije svega je morate baciti iz stana.

Wettera obli hladan znoj.

— Što će, kako će, kuda će, to se mene ne tiče! — reče Ljubica odlučno. — Neka crkne na ulici, ali van mora.

— Za taj posao ja već imam gotovu osnovu i baš sada očekujem prijatelja Stefanovića, da mu povjerim jednu zadaću.

— To je dobro. On će je izvršiti.

— Da. Znate — — Dobar je on, ali — —

— Mislite li, da je nepouzdan?

— To ne. Ne, ne. On je samo veliko dijete. Tako, dobričina. Nije za poslove.

Ljubica je šutjela i nešto razmišljala.

— Slušajte, Wetter: nije li se i Stefanović krijepio u zlatnim Zlatinim vrtovima?!

— Pa, znate — otezao je on zlobno i sumnjičavo — da vam pravo kažem, ja ništa ne kažem.

— To je opet iz Talmuda! Da ili ne?!

— Ja to, milostiva, nijesam vidio! — odgovori on odlučno. Bio je zadovoljan, što je i to pitanje uspješno načeto.

— Slutila sam po njegovu držanju. Sada bi, čini se, ta seljačina rado mijenjala — mrmljala je ona jetko i posprdno.

— Milostiva, ja vas molim, da mu zasada nipošto ne odate svojega neraspoloženja. Ja znam, što radim, pa vas zato i molim. Nipošto — potvrđivao je Wetter.

— Bacit ću i njega napolje, čim mi opet dođe.

— Milostiva, to ne smijete učiniti. Bar zasada ne. Ja ću vam reći, kad ga više ne ćete trebati. Tada radite slobodno po svome plemenitom srcu, no sada — oprostite mi! — morate u tome mene slušati.

— Najzad — — — —

— Izvolite, milostiva gospođo. Nešto ste htjeli reći.

— Da. Htjela sam reći, da ti novinski napadaji ni nijesu važna stvar. Ne. To su bedastoće. Tko pametan danas i čita novine, a tko ih i čita — zar im vjeruje?! Ne?!

— Vi imate, milostiva, potpuno pravo. Nije važno, što pišu.

— Čovjeka malko golica takav napadaj, ali — danas se pročita, sutra se već zaboravi.

— Da, da, milostiva, ali ipak — — — Vi, svakako, imate pravo, ali je novinstvo ipak važno. Mogu i lagati, pa ipak neki i neki vjeruju. I to ostaje.

— Molim vas, jeste li vi zapamtili, što su iznijeli o nekim mojim rođacima?!

— Bože sačuvaj! — usklikne Wetter. — Ja sam to uopće preskočio u novinama. Nijesam htio ni čitati, čim sam vidio, o čemu se radi.

— Kažu, da mi je stric na robiji.

— Da, da. Zbog pronevjerenja — potvrdi Wetter.

— Isto tako navode nekoga bližeg rođaka zbog dobava vojsci — govorila je ona podrugljivo.

Wetter čeznutljivo protare ruku o ruku, nasmiješi se i reče zavidno:

— To je bio posao! Papirnati opanci! Das ist eine Idee!

— Pa, vi to znadete, vi ste to čitali?

— Ne, ne, milostiva! — skoči Wetter na obranu. — Rekli su mi novinari, kad sam raspravljao o tome, kako bi se ta hajdučija ispravila. Ja nijesam čitao.

— Sporedno! Glavno je to, da su ti napadaji obične gluposti. Dobavu su opanaka podgrijavali svi oni, koji nijesu dobavljali, a općinsku blagajnu svi oni, kojima nije došla pod ruku. Stvar je jednostavna i jasna! Neka i dalje laju, dok im se usta ne začepe. Ja za te napadaje ne dam ništa, i ako mi je žao djece, pa samo zbog toga ne bi bilo vrijedno goniti tu ženu.

— Opet vaše meko hrišćansko srce! — dobaci Wetter veoma oprezno i bojažljivo, jer mu nije bilo jasno, kuda Ljubica vesla.

— Znate, ja nijesam na nju ljubomorna. Stvar je sada dovršena. Sve je to gotovo. Sve je to danas ludost, ali — ja njoj kao žena ne mogu i ne ću da oprostim. Jeste li me razumjeli?! U meni je bijes, u meni je vihor, u meni je razbješnjela — žena! Ja nju moram satrti. Ako nijeste za to dosta vi i Stefanović, bit će drugih. Uostalom, ja Stefanoviću puno ne vjerujem, kad se radi o toj — lijepoj, zlatnoj Šokici. Tada ste svi —

— Oprostite, milostiva gospođo!

— No, da. Osim vas su svi prema njoj jadni, kukavni i spremni na sve. Dakle, molim: bez obzira na novine! Hitno!

Wettera je taj mali preokret u razlozima iznenadio, no nije bilo važno. On je imao svoje razloge. Osim tih razloga je on imao u sebi još nešto u podsvijesti, duboko zakopano već hiljadama godina, a još uvijek živo i snažno, što ga je izmicalo, izdizalo iznad drugih ljudi i dopuštalo mu, da ih tako gleda jadne, sićušne, odvratne i kukavne. Ako ti se nađe na putu, staneš na njega, pregaziš ga i stupaš dalje svojim određenim stazama. U Wetteru je to toliko živo i jako, da je on samilost mogao osjećati samo u — uhu. Ne bi on baš gazio radi gaženja, popljuvao radi pljuvanja, ubijao radi ubijanja. Ne, ne. To ne — — — ali, možda i da bi. Tu dolje, u nutrinji, pod pepelom teških stoljeća tinjaju nerazumljivi zakoni, kojima ljudsko srce ne može odoljeti. To su možda još praljudski nagoni, mane i bolesti. Uništiti ...

Ljubica je telefonirala na nekoliko strana i preporučila Wettera kao svog izaslanika, a zatim otišla. Wetter se poboja, da će putem sresti Stefanovića. Mogla bi što pokvariti, pa bi onda bio prisiljen, da opet mijenja osnovu, no nije ju htio zadržavati, jer bi još gore bilo, da ga tu dočeka. Pred njom ne bi mogao okretati i zavijati Stefanovića po svojoj volji, a bio bi lud, da ga sada pusti ispod svojih šapica. Lijepo tu on već sjedi i sjest će, da ne će ni sam znati, što mu to bi!

Pozvoni. Mala se pojavi na vratima.

— Poštu — reče on odrezano. Takav je on uvijek, i ona s time računa. Kad je drukčije raspoložen, onda računa s time, i vazda je sve u redu. Dok je bio Dujmović živ, Wetter je s početka samo bojažljivo namigivao, a kako se je učvršćivao njegov položaj, tako je i njoj sve jasnije pokazivao, što misli o njezinim dužnostima. Ona ima još dvije drugarice, no te su već prestare. To joj je Wetter izričito rekao. Jedna je prešla dvadesetidrugu, a druga dvadeset-

itreću. Gdje je to prema njezinih anđeoskih osamnaest godina! Dujmović je bio jošte u bolnici na paranju, kad joj je Wetter rekao.

— Jetzt bin ich Generaldirektor!

Ona je šutjela, sva se skutrila u svojoj duševnoj i tjelesnoj slaboći, da je nije bilo što vidjeti, ali nije bila svjesna onoga, što se oko nje plete. Uostalom, kako bi to siromašno dijete maloga činovničića i moglo dokučiti namjere tako velike gospode?! Sretno je, da je živo i da zaradi suhu i tanku koricu kruha, a već samo znade, da su gospoda gospoda. Čula je ona mnogo psovki, poruga i grožnja, ali im nije razumjela dubine. Nije imala zgode, da se nagne i zaviri u taj ponor, koji zijeva između njezinoga siromašnoga poštenja i bogate sile i moći. Sve je to za nju magla, kroz koju bi svakako željela proviriti tamo na drugu stranu, gdje sigurno sjaje vječno sunce. Donijela je rukovet napisanih pisama i stavila pred njega.

— Sjedite — reče joj kao slučajno. Ona se iznenadi tom ponudom i ne sjede. — Ja sam, znate, jako dobar dobrima, a vi ste tako zlatno dijete, da vam moram biti dobar.

Ona je mijenjala boje u licu i spuštala se sad na jednu, sad na drugu nogu. Bila je veoma nemirna, pa je neprestano poskakivala. Godila joj je njegova pohvala i obradova se. On je žurno potpisivao, a ona sušila.

— Ako ovako nastavite, skoro ću vam znatno povisiti plaću — govorio je on toplim, očinskim glasom, ne svrćući pogleda sa pera. — Za ovaj čas samo dvjesta dinara mjesečno više.

— Meni više dvjesta dinara?! — promuca ona u čudu.

— Da. Zasada.

— Joj, hvala lijepa! Joj, što će se mamica veseliti. Joj meni, gospodin ravnatelj — — —

— Ha, lijepo — je li?!

— Joj, divno!

Vrata su na predsoblju lupnula, a zatim se čulo, kako netko prilazi ravnateljevoj sobi. Zakuca. Vrata se odmah otvore i na njima se ukaza Mara, a iza nje Stefanović.

— Oprosti! — klikne Mara s prizvukom poruge i, kao iznenađena, trgne se natrag i zatvori vrata.

— Neka uniđu — reče Wetter i ustade.

Mala gospojica žurno otvori vrata, nakloni se i reče veoma kratko i umiljato:

— Izvolite, molim.

— Ja sam mislila, dušice, da smetamo! — dobaci Mara i omjeri dijete podrugljivim pogledom. — Krasna gospojica. Kao pupoljak.

Ušla je, ne skidajući s nje pogleda, a kada je Mala skliznula kraj nje van, pade Marin pogled na Wettera, kao da ga je bacila iz nekakve tugaljive krabulje. Taj je pogled izbacio dušu, koja je i uvrijeđena i ponižena i ujedno, koja se podruguje i pomalo ismjehuje; ta je duša u tome času bila toliko neodređeno raspoložena, da je na oči samo mutno bljesnula, te bi bila mogla i zaplakati i zahihotati.

— Istančan ukus! Čestitam — reče mu i navuče na oči i obraze koprenu smiješka.

— Mani! Nije meni do toga! — odgovori on. — Mani.

Stefanović je u neprilici stajao i pogledavao sad u jedno, sad u drugo.

— Ti očito ne razumiješ, o čemu se radi? — obrati mu se Mara.

— Ne. Ne razumijem, o čemu govorite.

— Zar nijesi vidio ove Male, što sada iziđe? Zar nijesi opazio, kako su se oboje trgli, kada sam ja otvorila vrata?

— Uvijek ista, nepopravljiva! Pusti to sada i sjedite. Oboje ste mi došli kao naručeni.

— Gledaj ga! — upozori Mara Wettera. — Ovaj još ne zna, da u dobrim poduzećima ove lijepe Male imadu po nekoliko službа.

— To su zlobne priče.

— Dobro. Došla sam te pitati — uozbilji se ona — kuda si prognao Zlatu i djecu?!

— Ja?! Ja nijesam nikoga prognao.

— Kako nijesi? Nije ih zemlja progutala. Ja sam sada

u šest sati došla, da vidim, što rade, a kada tamo — ni žive duše. Uzalud sam lupala i drmala kvakama na vratima.

— To se isto desilo i meni još u pet sati — odgovori Wetter posve mirno. — Bio sam tamo, da preuzmem namještaj i sve računao, što ću joj pustiti od posuđa, da ponese, a kad ja tamo — ta budala jednostavno utekla. Sve badava: komu Bog nije dao trgovačkog duha, toga je prokleo. Ja to vazda govorim. Nudio sam joj sve moguće i nemoguće, htio sam da svoju tugu i nevolju gospodski unovči — ali ne! Ona hoće da se »bori«, ona želi da bude »mučenica«, pa se čudim, kako još ne poželi, da bude i »djevica — mučenica«. Budala, glupača, seljanka zanesena!

Wetter je u sav glas vikao, no nije se dalo razabrati, da li se doista ljuti ili to samo tako udešava po proračunu.

— Kuda je otišla? — upita Mara.

— Vrag sam zna, kuda se je odskitala s onom starom vješticom.

— Slušaj, Maks — ljutito će Mara. — Govori o Zlati, što hoćeš, a ako te veseli, možeš i o meni brbljati, u kome god hoćeš jeziku, ako hoćeš i poljski i hebrejski, ali Draganovu majku pusti s mirom. Da ti nju ne trpiš, to je — prirodni zakon, ali nemaš prava, da o njoj zlo govoriš.

Ta ga je oporba iznenadila. Šta se to nje uopće tiče?! Nije mu išlo u glavu.

— No, dobro, dobro — odgovori on nemirno. — Odselila je, otklatila se s onom svojom svetom Marijom.

— Fuj, gade jedan! Može te sram biti, da uzimlješ u svoja pogana usta sveto ime. Dosta joj je, što se je među vama rodila.

— Pa, ti se, mačkice, ljutiš?! Ti se ozbiljno ljutiš — čudio se Wetter i počeo se smijati. — Ne luduj i ti, kad si vazda bila prisebna.

— Oprosti — mirnije će Mara. — U meni sve zakipi, kad te samo vidim, pa nije čudo, što me izazove svaka tvoja riječ, pogotovo, kad je ona drzovita. A ti, redovno tako govoriš, čim ne goniš pred sobom bosanskoga blaga.

— Nemojte mi ni jedno ni drugo zamjeriti, no meni

se sve čini, da ste oboje već predaleko zabrazdili — reče Stefanović, koji je dosada slušao mirno i veoma pažljivo. — Ako se treba tući, potucite se već jednom.

— Ne boj se ništa — umiri ga Wetter. — Dobro se mi znamo.

— To je istina! — potvrdi i Mara. — Kad bi te svi poznavali kao ja, davno bi ti već rešetkama drmao. Ne bi ti padalo na um, da svakih nekoliko mjeseci trebaš drugu Malu!

— Iz tebe govori ljubomor.

— A iz tebe đavo! — odgovori ona i naglo nagne glavu prema njemu tako, da je ne vidi Stefanović, i isplazi mu jezik. — Govori, gdje je Zlata?!

— Ne znam, ali ću već doznati. Zapamtit će, kad je tuđi stan opljačkala i pobjegla. Ja ću joj pokazati.

— Što?! Što ti govoriš? — zaprepasti se Mara.

— To, to govorim. Opljačkala je stan, sve je iz njega izvukla, sve je nekuda zavukla i sada je nema.

— Slušaj, Maks: shvaćaš li ti, što brbljaš?! Pazi, Maks!

— Samo lagano, gospojice, grožnjama! Znam ja vrlo dobro, što govorim, samo ti ne znaš, što lupaš. Ti najbolje znaš, da sam ja veoma strpljiv, znaš i što sam joj sve nudio, a to sve samo zato, da njoj pomognem, pa mi se ne može predbaciti, da sam joj hotice nepravedan ili možda da sam joj i neprijatelj. Ti sama najbolje znaš. Međutim, ona pljuje na sve to, okrade stan i uteče, kao da se danas može utećiti!

— Govoriš li ti to ozbiljno? — upita Stefanović u čudu.

— Najozbiljnije. Kako znate, duguje i za najamninu i i za gostionu i za otplate i za robu na sve četiri strane. Dođe sudbeno povjerenstvo, da popiše stvari, ona ne da u sobu i još naruči nekakva razbojnika, da joj pomogne. To je nekakova nakaza, nekakov medvjed, pred kojim su svi zadrhtali, ostavili Zlatu i pobjegli. Kad su danas došli — našli su prazan stan.

— Pa?! — odahne Mara.

— Pa?! Pa, ništa. Stvari pokrala i utekla.

— A, koga je ona to, molim te, okrala? — upita Mara izazivački.

Wetter odmahne rukom i obrati se Stefanoviću.

— Slušaj, Jovica! Ja još uvijek ne ću nad njom štapa prelomiti. Srce me boli, kad pomislim, što je čeka.

— A što je čeka? — upita Mara nabusito.

— Bijeda, nevolja, jad i čemer. Eto, to je čeka.

— Znam. Ona je na to već i naučena, a naučena je i na to, da ne čeka od tebe spasenja. Ti ćeš joj pomoći, kad budeš trebao više ti nju nego ona tebe i — gotovo. Zlata to znade. Da joj je sedamnaest, osamnaest godina, onda bi mogla računati i na više, ali ovako — druga je Mala tu.

Mara je sve više i više zapadala u vatru, a pri tom joj dođe jasno u pamet, kako je ono njoj, dok je bila mlađa i pitkija, obećavao ženidbu. Sada je više ne gleda.

— Ja ću — nastavi Wetter — tijekom sutrašnjeg dana doznati, kamo se je sklonila. Tada ćete vas dvoje, ili skupa ili svako posebno, ići k njoj i privesti je k pameti. Neka ne luduje, neka ne izazivlje, nego neka pogleda otvorenih očiju u život, kakav jest i kakav mora biti. Velike ribe jedu male. To je prirodni zakon. Tako je i tako će biti. Ona se ne smije dati progutati. Svi joj idemo na ruku.

— Ona je prezrela vaše milosrđe — reče Mara posve mirno — jer vas sve dobro pozna, utekla je sa svojom sirotinjom, da bar nešto spasi od vaše pljačke. Ona je, čini se, s vama potpuno prekinula, ne bojeći se vaših prijetnja, kao što nije nasjela na vaše dobrotvorno srce. Što bi još mogla učiniti, da se smirite?!

— Budi pametna, Maro, kada ti to doista jesi — obrati se k njoj Wetter veoma uvjerljivo. — Gospođa Dujmovićeva znade, koji je razlog doveo do ovoga sudara. Nije se voljela s mužem, ali ipak Zlatu ne može živu vidjeti. Neka sam đavo razumije vašu žensku dušu! Goni je i gonit će je, a to je ono, što moramo spriječiti mi, koji smo Zlatini prijatelji. Bilo bi posve suvišno i pomišljati, da bismo mogli djelovati na Dujmovićku. Ona je prejaka.

— Ona jača od Zlate?! — iznenadi se Mara.

— Svakako — potvrdi Wetter. — Tu su veze, tu je imetak, a samo su to izvori snage i veličine.

Mara osjeti, da bi se tu morala usprotiviti, no nije joj dolazila ni zgodna misao ni prava riječ, pa reče neodlučno, samo da se makne iz te neprilike:

— Ukratko?!

— Ukratko — odgovori Wetter — Zlatu treba uvjeriti i dokazati joj, da mora Dujmovićku moliti za oproštenje.

— ?!

— Da, da. Moliti za oproštenje. Razumije se samo sobom, da ne će spominjati svojih veza s Dujmovićem. Mora je umiriti, mora joj se približiti, mora joj rastumačiti, kako je svemu kriv nesretan slučaj. Tako nešto. Uostalom, žene su oštroumne, kad im to treba, a Zlata je potpuna žena. Ona će pogoditi pravu žicu.

— Ti, Maks, sam ne vjeruješ u to, što govoriš. To su sve sami mjehuri i, ako hoćeš, bedastoće. Bilo bi najpametnije, da nam otvoriš karte. Tada bismo znali bar to, da li možemo ili ne možemo skupa. Ti se skrivaš i ciljaš, a želiš pucati kapetanovom i mojom glavom. Tako ne možemo.

— I ja moram otvoreno priznati — reče Stefanović nekako bojažljivo — da ništa ne razumijem. Ne razumijem ni što se hoće ni kako se hoće.

— Hoće da se dovede Zlata s užetom oko vrata pred onu milijunarku i tamo bi Zlata morala pasti pred njom u prah, da je onda ona poteže za uže i udavi — to se hoće! — govorila je Mara odlučno i mirno. — To se hoće, što bismo mi vidjeli, ali mene zanima ono, što se krije iza toga i što nama prijatelj Wetter ne će da kaže. Ja vjerujem, da on to nije kazao ni svojoj poštovanoj gospodarici.

Wetter se je smijuljio kao čovjek, koji je visoko nad onim, što mu se podvaljuje. Stefanović, jednostavno, nije znao, što bi mislio. Nije on vičan takim natezanjima, potezanjima i sustezanjima. Vidi, da se neki đavo hrve i lomi, da se nešto krupno snuje, ali nikako ne može da dokuči, u čemu mu je baš to krupno, kada su to sve skupa trice i kučine, s kojima se ni ne izlazi na svijetlo. Bojanića on

razumije: dodijalo čovjeku, pa potegao za sjekiru i svršio. Razumije i Zlatu. Tko optužuje, nema što moljakati. Mogao bi pojmiti i Marino držanje. Djevojci je žao svih tih nesreća, pa želi sestri pomoći, ali ne će da traži od nje onoga, što ne bi ni sama učinila. Razumije i novinare. Njihov je zanat, da napune listove. Koga svrbi, neka se češe. Jest, ono, bezobrazluk i drskost, kad oni ističu, da je ona ovamo dovela svoje milijune, da ih zagrebačka sirotinja oplodi svojom krvlju i žuljevima, ali opet — novinari — ko novinari. I njih razumije, dok već gospu Ljubicu ne pojmi pravo i potpuno, a prijatelja Wettera upravo nikako. Gledao je i čekao, što će dalje biti.

— Opet ukratko — reče Wetter iza odulje šutnje. — Ja želim, da se Zlati pomogne, ali ujedno, da se spasi čast i ugled gospođe Dujmović. Ja Zlati više ne prilazim. Ona je moje prijateljstvo odbila, pa neka joj bude. Ona će to prije požaliti nego ja.

— Već je obukla crninu! — dobaci Mara podrugljivo.

— O tom po tom. Idemo da vidimo, tko će prvi požaliti.

— Slušaj, Wetter! Ti precjenjuješ svoju snagu. Jak je samo onaj, koji je već sve izgubio.

— U redu, Maro — reče on, da s njome završi. — Sutra ćemo znati, gdje je taj naš ženski bundžija, pak ćemo se onda dalje dogovoriti. Ti ćeš mi sada oprostiti: moram na jednu važnu poslovnu sjednicu, a prije toga bih želio urediti neke stvari s gospodinom kapetanom.

— Sa mnom?!

— Da. Neke vojničke stvari. Vojničke, naravno, jer i vojska treba ugljena.

— To se mene ne tiče — odgovori Stefanović ozbiljno. — Ja s dobavama nemam posla, a ni ne želim ga imati.

Mara se odmah spremila za odlazak.

— Da ne smetam — reče s oštrim prizvukom i pođe.

Sutra će se telefonski dogovoriti o daljnjem radu. Iz predsoblja se povrati, zatvori za sobom vrata i reče:

— Maks, već je sedam sati. Nemoj biti životinja, puštaj tu Malu kući. Još tu sjedi i čeka kao ćuk.

On se samo nasmiješi, a ona žurno ode.

— Što hoće s tom Malom? — upita Stefanović.

— Ljubomorna je. Eto, to hoće. Zavide jedna drugoj. Jednu cigaru možda?!

— Hvala. Žuri mi se. Što si htio?

— Ništa osobito. Htio sam, da otide, jer znam, da ti je neugodna.

— Otkuda ti to, molim te, znaš?! Ti uopće znaš mnogo više, nego staje u tvoju glavu.

Wetter se je zabavljao cigarom, gledao ga ispod oka i smiješio se.

— Jovica, nije dosta glava! — reče, stade važno pred njega i oštro mu se zagleda u oči. — To ja tebi velim, Maks Wetter, kao što me vidiš. Ti si vojnik, pa ne vidiš, na kakvom se vulkanu nalazi naše društvo. Ja osjećam užasnu podzemnu tutnjavu. Za to ni ne treba glave. To osjećaju i naši grobovi. Već se i kosti tresu. Vi ste vojnici vazda zadnji, koji vidite, i prvi, koji plaćate.

— Da plaćamo prvi, to je istina ,ali ono prvo ne stoji.

— Dobro, dobro. Ja sam ti samo htio reći, da se ne smijemo ni zavaravati ni igrati. Vremena su ozbiljna. Svaka je i najmanja pojava toliko važna, da joj moramo posvetiti svu svoju pažnju. Znaš li ti, zašto pogibe Dujmović?!

— To su njihovi računi.

— Ja ću ti reći: prvo s toga, što je bogat, a drugo s toga, što se je otuda oženio. To ti ja velim, kako me vidiš.

Stefanović je stegao usne i podrugljivo ga pogledao.

— To ti ja velim, a ja se ne varam! — ponovi Wetter. — Mi plešemo na vulkanu i otkidamo od svojih usta, da podignemo ubožnice i milosrdne domove za one, koji će nas sutra nabijati na kolac.

Stefanović se ponovno podrugljivo nasmiješio.

— Mi stojimo jedni prema drugima kao nabijeni topovi. Tko prvi opali, taj je pobijedio.

— Ne razumijem — reče Stefanović kratko i nehajno.

— Razumjet ćeš, samo će ti biti prekasno.

— Tako su nam govorili i za Turke i za Bugare i za Švabe, pa smo ih ipak sve pobijedili! Što si htio razgovarati?

— Htio sam ti reći, da ti moraš posve preuzeti na sebe zadaću, da je uvjeriš i umiriš. Mora dati potpunu zadovoljštinu.

— Ne će li ona to da učini — što onda?!

— Ona to mora učiniti. Ako je nikako drukčije ne možeš predobiti, obećaj joj, da ćeš je uzeti za ženu.

— Jesi li ti lud — kraj živa čovjeka?!

— Prvo: to je samo obećanje, a drugo: on će na konop. Glavno je, da je predobiješ, da ovu stvar uredimo. Društvo ,naše društvo i gospođa Dujmovićeva lično — mi moramo biti oprani. Kako, pod koju cijenu, to se ne pita.

Stefanović je mrko gledao preda se i šutio, a na licu mu se vidjelo, da mu se glavom roje oštre, isprepletene i suprotne misli.

— Ti moraš biti načistu — nastavio je Wetter, opazivši Stefanovićevo kolebanje — da su ovi napadaji upereni i protiv tebe i kao vojnika i kao došljaka. Otvoreno to ne smiju reći, ali slutnja je nabačeno toliko, da to sva ovdašnja družba vrlo dobro razumije, a još bolje prima. Nemoj se zavaravati. Ja sam tvrdo uvjeren, da bi te prvi vjetar mogao otpuhnuti, otkuda si i došao. To je tvoje lično pitanje. Osim toga, ne smiješ zaboraviti na čast i ugled gospođe Ljubice. Ti si dužan, da za nju učiniš sve, što treba.

— To ću ja i učiniti, ali se ne ću upuštati u bedastoće. Ne mogu obećavati pametnoj i odlučnoj ženi, da ću je uzeti, čim joj — muža objese. Kada ovoga i ne bio bilo, ja joj ne bih toga obećao, ako ne bih odlučio, da obećanje i održim.

— Razumijem te, i držim, da ne bi pogriješio, ako bi današnju Zlatu i uzeo.

— Pustimo to s mirom, a riješimo glavno: ti misliš, da bi bilo dobro, da ja s njom još jednom govorim.

— Jest. I to već sutra. Najhitnije. Čim prije, tim bolje. Ujedno ćeš joj reći, da je to posljednja slabost s naše strane. Ako i to odbije, udaramo otvoreno i ona će biti smlavljena kao snop propalih dionica. Nitko je više ne će spasiti. Tako joj reci. Ja ću već sutra znati njezinu adresu, pak ću je odmah tebi javiti. Javit ću ti je. — Čekaj! Izvrsno!

Hoćeš li, da pošaljem k tebi ovu Malu, što ti je otvorila vrata?! Krasno djevojče. Kao jagoda.

— Zašto bi je slao, kad imademo telefon?! — odgovori Stefanović, pretvarajući se, da ne prozire njegovih namjera.

— Zato, što je telefon muškoga roda! — reče Wetter i zasmije se. — Ona bi ti to bolje javila.

— Hvala! — odreza on suho. — Zadovoljava me muška posluga s tim više, što me šalješ Zlati u prosce. — Kako poslovi s ugljenom? Imaš dosta robe?

— I previše. Sada baš pregovaram sa željeznicom.

XXXII.

Petar je sjedio u svom stanu i virio kroz otvore među daskama, da vidi, što se događa u svijetu. Kada su djeca izišla na dvorište i počela mjeriti udaljenosti, da ih mala Slavica upamti, starac se pripije na daske, a oči mu se ukoče.

Pred njegovom je dušom pukla lička vrlet, prosulo se kamenje, otvorile dolinice i propeli bregovi, a po njima se vrze mali, bosonogi dječačić, u košuljici do koščica, i srče puste ljepote. A sada — pribio se na daske i gleda — gleda.

Kad je Željko rekao Slavici: »Tu ti je sada pregrada. Tu su na njoj vrata«, Petru srce jače zakuca, pomače se sve nehotice, kao da će ustati, da im otvori, no brzo se snađe i smiri se. Pratio je svaki njihov pokret, svaku riječ i svaki izražaj malih, anđeoskih lica.

Osjeti nešto slano u ustima. Teklo je kroz brkove. Nije se na to osvrtao. Pustio je, da mu duša živi i radi. Promatrao je priču iz djetinjstva o dobrom braci i slijepoj sestrici, pa ga teška zbilja uhvati toliko za srce, da mu je pomutila sreću i zadovoljstvo korisnoga člana ljudskog društva. Čini mu se, da nije plakao već šezdeset godina. On ni sada ne plače, samo mu se oči toliko vlaže, da voda iz njih curkom curi, a on je ne briše. Neka curi, neka teče, kad tako ugodno rashlađuje njegove okamenjene grudi.

Kad je Zlata otišla u grad, a djeca ubrzo iza toga nestala u kući, prevrne se Petar nauznak i zagleda se u krov

nad sobom. Pružio se, što je dug i širok. Nije mu bilo hladno, jer je njegovo tijelo već naučeno na svako zlo, a pogotovo na studen, i još mu nikada nije bilo tako teško, da bi počeo očajavati. Nikada. Malo pomalo je blijedila pred njim slika slijepe djevojčice, a u dušu mu se uplákala tišina, mir i zadovoljstvo kao janje u otavu i tamo uživa i caruje. Stijene su se oko njega širile, krov se podizao i sve mu se činilo kao da se cijela okolina pretvara u zelena polja i livade, po kojima on pliva kao leptir. Protegao je ruke, pa ih onda snažno povratio i metnuo na oči.

Tako je i zaspao. Bio je sa svojom pokojnom majkom. On još malen klapčić od nekoliko godina, a ona mlada, strojna i gojna, da je se oči ne mogu nagledati. Naslonio joj se na krilo i promatra njezine krupne plave oči, iz kojih sijeva sreća i mladost kao varnice iz vignja. Ona ga miluje po obraščićima, a on se sav podaje za njezinom žuljavom rukom i stapaju se tim dodirima u jedno biće, u jednu sreću, u jednu pjesmu poljskoga cvijeća.

Iz sna ga prenu lupa dvorišnih vrata. Naglo se uspravi i proviri kroz pukotinu. Zlata se je vratila. Već je bio pao sumrak, no njemu se učini, da joj na licu jasno vidi smireno zadovoljstvo. Malko se strese, zijevne i protegne se, a zatim se maši rukom na policu, koja mu je bila više glave. Uzme nekakvu prljavu torbicu, otvori je na krilu i povadi van neke zamotke.

— Danas je kao svetac — pomisli, otvarajući nož. Prekrsti se, uzme u ruku ovelik komad slanine i zadovoljno zareže u nju. Podavala se je oštrici kao uležana ledina podnađenu crtalu. Rezao je velike zalogaje i grizao ih jakim zdravim zubima, da su mu vilice škripale u sastavcima. U jelu je osjećao neobičnu slast i zadovoljstvo, jer je upravo ćutio, kako mu pada u utrobu i ispunjava prazne pretince, koji su čekali, da budu napunjeni.

U času svijesne spoznaje o toj slasti jela saleti ga misao, da li i oni tamo imadu jela. Bog zna, da li im je majka što donijela. Obuze ga silna želja, da ustane i da na njihov stol položi i tu slasnu slaninu i taj blagoslovljeni krušac. Možda bi ih razveselio. Možda je njima potrebnije nego njemu, jer su slabiji. On je sebe već iskušao: može

dugo izdržati i bez jela i bez vode. Zastao je u žvakanju i dugo držao nenačet zalogaj u ustima. Promišljao je, što bi i kako bi, i prisluškivao, da li će možda čuti koju riječ ili koji pokret, koji bi mu odao tajnu njihove prve večere pod novim krovom. Dugo je uzalud čekao. Nije razabrao nikakav ni pokret ni zvuk. Lagano je, oprezno i nevoljko počeo prevrtati i meljaviti kruh i slaninu u ustima. Nije više osjećao ni slasti ni mirisa, kao da je cijeli zalogaj poliven petrouljem. Jedva ga proguta i spusti u krilo ruke s kruhom i slaninom.

Cijelo je dvorište i njegovu pregradicu pokrio gusti mrak. Sada bi mogao izići. Ne bi ga opazili. Mogao bi lagano otići do dvorišnih vrata, lupnuti njima, da ih čuju i u sobu, pa doći i donijeti im i kruha i slanine. Mogao bi lako, no nešto ga smeta. Ne da mu. Oni još ni ne znadu, da ima par groša, pa bi mogli i krivo suditi. Mogli bi se i uvrijediti, a on to ne će, on to ne želi. On to ne bi mogao ni podnijeti, da ih uvrijedi ili zaplaši, pa da ga odbiju. Ne vara njega njegova duša: oni se vraćaju, oni su na putu među prave ljude, e — al, gdje je to jošte! Gospodstvo tu još smeta. Dok oni vide, da je tu čovjek i prijatelj, onda se on ne će više ni skrivati. Reći će im, da je tu kraj njih, da se ne trebaju ništa bojati. On je još kao zmaj jak, a ima tu i bukovu držalicu, dugu skoro do jednoga rastrgljaja, a tešku — tešku ko olovo. Ne daj, Bože, da ustreba, al neka se nađe.

Dok je on tako snovao mislima, otvoriše se vrata i netko izide i otvori vodovodnu pipu. Svijetlo je padalo kroz prozor na dvorište, ali nije zahvatalo prostora oko vodovodne školjke. Napeo je oči, no ipak nije mogao razabrati, tko je to izišao, dok se ponovno ne otvoriše vrata, a s njih se oglasi Željko s pitanjem:

— Mamice, hoćemo li skoro jesti?!

— Za čas, zlato — odgovori ona. — Još malo i bit će pečeno.

— Peku! — šane Petar zadovoljno i skoro udari dlanom o dlan. — Dobro je: peku. Neka peku, pa baš samo i krumpire. Samo neka peku!

Mašio se rukom, izvukao iz slame oveliku bocu vode i slatko se napio. Samo neka peku, onda je sve dobro. Opet je bio miran, spokojan i u cijelom tijelu osjećao toliko širokoga, neizmjernog zadovoljstva, da mu lagani smiješak nije silazio s namreškanih obraza. Ruke su mu i noge sve potitravale, sve poigravale kao nestašna ždrebad u ogradi. Ni jednoga časa nijesu mogle biti na miru. Morao bi nešto raditi, možda samo lamatati, mahati i veslati udovima, da ih zadovolji i smiri.

— O, stari moj Petre — šane on i okrene se, pa legne potrbuške. — Kao da ti je osamnaest godina! Al, neka. Neka si i to doživio — — — Ne bi ja ovo dao za sve novce na svijetu — — — Ovo tu, u ovoj staroj kòšini, koja se više ni ne vidi iz rûnjâ, a sada je — eh, man ovako!

Potpuno se pritajio, stišao misli, sustegao dah i obuzdao trzaje u udovima, da mirno i nesmetano utone u svojoj sreći i zadovoljstvu. Počeo ga je hvatati drijem, pa se lagano okrene, osovi se i primakne oko na jednu pukotinu. Svijetla više nije bilo. Večerali su i legli. I on ustane, umota oko sebe gunj kao povoj oko djeteta, prekrsti se i legne u slamu, uzdišući i šapćući isprekidano, na mahove:

— Pomozi, Svemogući, i sveti moj Petre — — Pomozi i uzdrži — — I daj mi snage, kad je u Tebe ima — — —

Za kratko je vrijeme zaspao i počeo hrkati, glasno i srdačno kao čegrtaljka na Veliki Petak.

Zlata je metnula djecu u krevet, pa sjela s majkom kraj peći. Dugo su tako sjedjele i šutjele.

— Bog zna, kako mu je? — progovori prva mamica i duboko uzdahne.

— Dobro, mamice — odgovori Zlata, ne dižući pogleda.

— Jadno mu dobro!

— Al opet, kako je da je, dobro je. Nemoj gledati crnje nego jest — reče Zlata, ispravi se i zagleda se u staričine oči, iz kojih su potekle suze. Samo su kapale niz obraze kao kada proljetna kiša poleti niz brazde pri strani.

— Jadna ti sam za njim.

— Nemoj se, mamice, žalostiti. Ne ćemo ga zapustiti. Ne će mu biti zlo. I ono je za ljude.

Starica je oborila glavu na prsa, sklopila ruke i nešto šaputala. Riječi se nijesu mogle razumjeti, jer ih je jedva izgovarala, samo se čuo šum, koji je iz krezubih usta dopirao kao potmula, daleka tutnjava iz ponora. Zlata je smišljala, što bi rekla majci, da je umiri, kako bi joj morala govoriti, pa da je razumije i nađe mir i snagu, kao što ih je ona našla. Nekoliko je puta već zaustila, no vazda se sustegla, opazivši, da bi je naumljene riječi još više ražalostile, umjesto da je smire, slože i zadovolje.

— Jesi vidjela, mamice, u ratu? — najzad progovori Zlata bojažljivo i nesigurno.

Starica ne trenu okom, no reče:

— Ono je rat, a ovo je drugo. Ubiti čovjeka — — — Jadna mu majka do svoga groba — — —

— Mamice, ono je gore. Ono je veći grijeh nego ovo. Slušaj me, mamice: tamo se ubijalo, da se ubije i otme. Sa zastavama, glazbama i blagoslovima — — — Da se pljačka i otimlje. Razumiješ li, mamice — da se pljačka i otimlje?! Ovo je ovdje drukčije. Sve je to grijeh, mamice, i nesreća i prokletstvo, mamice. Ali, vidiš, mamice, i vrabac se brani. A on nije pokvaren kao čovjek. To mu je Bog dao, mamice, da se brani. Mi se svi, mamice, moramo braniti. I ti bi se branila, da tko navali na tebe, jer ti je život dao Svemogući, mamice, i ti ga moraš čuvati i braniti. Dragan se je samo branio. On je, mamice, samo nas branio. Ne, ne, mamice, on nije — — — On jest — — — Da. Znaš, mamice, to su teške stvari. Ne smije se ubijati, ali se čovjek mora braniti.

Starica je neprekidno uzdisala, a suze su tekle.

— Znaš, mamice — nastavljala je Zlata uporno — on po Božijoj pravdi ni ne bi smio biti suđen. Morao bi biti pušten na slobodu. On je nevin.

— Nevin?! — trže se majka.

— Da, mamice. Naš je Dragan nevin. To su mi rekli mnogi pravnici, s kojima sam govorila.

Podigla je glavu i obrisala suze, upirući pogled u nevjestu.

— Pomozi mu, dobri naš Bože — šaptala je ona. — Pomozi mu i oprosti mu.

— Velim ti, mamice: ne trebamo se bojati. Ako i bude suđen, to će biti vrlo malo — — — Sve je previše, ali opet, ne će biti mnogo. Oni nas ubijaju na svakom koraku, otimlju nam i dušu i tijelo i obraz i žuljeve, pa nikom ništa — — — Jest negdje pravda — — Znaš, mamice, ti si vazda bila strpljiva kao anđeo. Budi i sada. Ne boj se. Naš je Dragan nevin. On je morao ubiti.

— Ne griješi se — šane starica. — Ubiti se ne smije. To je grijeh.

— Da, mamice, da. Ubiti se ne smije, ubiti je grijeh, osim onda, kad se mora ubiti. Naš je Dragan nevin, mamice. On je pred Bogom nevin, mamice!

— E, al ovdje ljudi sude, dijete moje — reče starica. — Ti veliš, da je nevin?! Nevin?!

— Nevin, mamice! Bog ne pokazuje svoga suda na zemlji svaki čas, ali, mamice. On će ga pokazati! Vjeruj mi, mamice. Ja bih željela, da i ti budeš tako mirna kao što sam ja, i kao što si i ti to bila ovih dana.

— Bila sam obamrla i sva utrnûla — — Tako. Sada se opet budim — —

— Samo budi mirna, jer si onda jača.

— A što ćemo mi?! — upita starica veoma tiho, nesigurno i bojažljivo.

— O, moja draga mamice! — usklikne Zlata na silu veselo. — Ja znam, mamice, da ti mene voliš i da se pouzdaješ u mene. Ja to znam i zato te tako volim. Moli se Bogu i pouzdaj se u mene i dalje. Ništa više, mamice. Ja znam, da još nije gotovo — — — Znaš, mamice, ja nijesam ni luda, ni zanesena bogomoljka, ali — jest Bog, mamice!

Posljednje je riječi Zlata izrekla povišenim glasom i ustala. Počela se raspremati, da ide u krevet. I majka je ustala. Glasno se krstila i počela moliti Bogu. Zlata prebaci preko ramena kaput, pa iziđe na dvorište. Preko kuća su

u Novoj Vesi prve zrake uštapa osvjetljivale usnule kolibice. Ta je hladna, mliječna svjetlost ugodno djelovala na Zlatu, te časak stane, da je se nagleda. Do ušiju joj doprije neko čudno režanje. Napne sluh. Hrkanje! Duboko, pravilno i zdravo hrkanje iz čvrstih grudiju. S početka nije razabirala, s koje strane dolazi, pa pođe prema dvorišnim vratima. Išla je na prstima, da ne bi lupnula cipelom o kamen, i suspregla dah. Nenadano se izvi silan roktaj, pa sve utihnu. Zlata se trže i spoznade, da netko spava u ogradici pod njezinim trijemom. Tiho je prišla i slušala. Lagano je odzvanjalo pravilno i jako disanje. Čas je stala u dvoumici. Nije se preplašila, jer nije za to osjetila razloga. Sjeti se jasno, da joj Petar nije htio mnogo govoriti o toj pregradici, a nije spominjao ni to, gdje on noćiva.

Iza male dvoumice osjeti u grudima slast, koja bi je nagnala i na suze i na kliktanje. Bila bi se najradije nagnula na te hrapave daske i posula ih suzama, cjelovima i molitvom. Nije ni kušala, da razumije svojim umom, jer je srce bilo prepuno i razumijevanja i ljubavi.

Lagano se opet na prstima udaljila. Mamica je već ležala kraj svoje unučice i zašuškavala oko nje pokrivač, da joj dijete ne ozebe, a uz to je molila. Zlata je ugasila svjetiljku i legla. Pomolila se Bogu veoma kratko i rastreseno, pa stisla oči i pokušavala, da zaspe, ali joj san nije dolazio na oči. Bakica je bila mirna, te je Zlata vjerovala da spava, dok se šaptom ne javi:

— Što se koprcaš?! Što ti je?

— Ništa, ništa, mamice — odgovori ona — Ja sam mislila, da ti već spavaš.

— A! Moje spavanje! Malko zavedem očima, pa onda opet kao da nije ništa ni bilo. Taki smo mi stari, ali ti bi mogla već spavati.

— Baš razmišljam, mamice, o starom Petru.

— Što to?

— Tako. Ne razumijem, zašto se on toliko za nas brine i pomaže nam.

— Bog s tobom! Zar ti nije već toliko puta rekao, da mu je naš Dragan valjao?!

— Kolikima je on već valjao, pa se sada na nas ne će ni da ogledaju!

— Ovo je, Zlato, čovjek. Jesi li vidjela, kako je veseo, što nam može pomoći?!

— Ja to ne razumijem. Veseli me, ali mi ne ide u glavu.

— Gradsko dijete! Sada se moli Bogu i spavaj.

— Još jedno samo, mamice. Je l' ti kazao, gdje noćiva?

— Nisam ga pitala. Ne znam.

Nasta tišina. Zlata se je silila, da se ne vrti i da zaspe. Smirila se i odrvenila, ali sna nije bilo ni za lijek. Sjetila se ponovnog sudbenog povjerenstva i opazi prijateljsku Wetterovu ruku, kako to sve mudro vodi i ravna. Na jednoj mu je strani zob s ularom, a na drugoj bič s bukagijama. Jedno mora upaliti i dovesti ga do cilja, a njegovi su putovi — vijugavi.

— Ni je to još gotovo, ne! — pomisli Zlata — Na jednoj je strani svjedodžba siromaštva i prosjački štap, to je za nas, a na drugoj milijuni i svjedodžba poštenja. Ovo je za njih. Popljuvan, izrabljen, ponižen, iscijeđen moraš poljubiti ruku i biti zahvalan do crne zemlje. To je i opravdano. Nemaš poštenja, nemaš ponosa, nemaš ništa, jer si stvoren za rad. Za to je stvoren i magarac. Muško si, da podneseš sve terete. Žensko si, da razveseliš staru gospodu i poslije kao nepoštena i pogažena svršiš pod plotom. To je tako njima dao Bog, jer je odredio, da velike ribe gutaju male.

Zlatu je obuzeo nemir i oblio je znoj. Nije mogla izdržati u krevetu, no ipak se je svladala radi mamice. Svaka joj je žilica treperila kao prenapeta struna, a misli se kovitlale, kao da je vihor pao na njih. Jedna je drugu progonila, lovila, stizavala, lomila, kršila, gazila, da opet uskrsne i nastavi sama progon — — — Dragan se vraća sa ratišta, Dujmović u svečanoj odori domobranskog časnika, pronevjerenje, razvrat, stradavanje, izrabljivanje, rad, napor, sramota, poniženje, slijepo dijete, pokojna majka — — i opet sve nanovo, izmiješano, pomiješano i zamršeno. Stari Petar se izdiže iz te bare kao okresano stoljetno stablo. Bez grane i lista. Čudo je, kako živi.

Zlata uopće ne vjeruje, da je on takav, kakova ga ona

vidi. To je prikaza, tvorevina bolesne mašte, nemoguća pojava. Ona će ubrzo početi vjerovati, da on uopće nikako ni ne postoji. Ni kao utvara. Nikako. Nema ga. A ipak je vidjela, što je radio, vidi, što je uradio, a čas je prije slušala duboku glazbu njegova sna. To nijesu utvare. Taj krevet pod njom postoji — — Staro stablo pušta grane i pruža ih u njegovo selo. Bog zna, da li je to baš njegovo selo. To je neodlučno. Vidi, da je selo. Čuje mu smijeh, vidi mu nasmijana izmučena lica i čuje pjesmu djevojaka, koje kroz večernji suton kroče kućama s motikama na ramenu. Selo je. I ono se upija u grane staroga stabla, svaki list oživljava, svaka se grana puni krvlju i dušom svojega sela, a stablo buji, raste, širi se i jača. Pretvara se u ljudsku grdosiju, koja je toliko ljupka, toliko mila, da te već samim svojim pogledom privlači na svoje toplo ogromno srce. U tome je srcu veliki žrtvenik. Ne vidi točno, kakav je, ali vidi nesumnjivo, da je na njega sišao Bog. Sve ona to vidi i ne može pojmiti taj neobični preobraćaj, to sraslo jedinstvo najpriprostijeg čovjeka, najtvrđe seoske prirode i velikoga Stvoritelja — — —

Kad je polazila u krevet, odlučila je, da će već u zoru pripaziti, kada će škrinuti vrata na pregradici. Laka je sna, pak je vjerovala, kad unaprijed odluči, da će je i najmanji šum prenuti iz sna.

Ne može gledati u lice Božije. Svijetlo joj zatvara oči. Osjeti bol baš u zjenicama i trgne se. Naglo otvori oči i vidje, da je zora zabijelila. Vrata su na pregradici cvilila i zapomagala. Zlata žurno i tiho ustane iz kreveta, obuče kaput, navuče cipele, s najvećim oprezom odvrne ključ u bravi i tiho i nečujno otvori vrata. Naglo je izišla i okrenula se prema pregradici. Vrata su bila širom otvorena, a unutra stajao Petar, okrenut leđima prema njoj. Digao je ruke u vis, glasno zijevnuo i promrsio kroz glazbu zijevanja:

— Pomozi i blagoslovi Ti, koji možeš — — —

— Dobro jutro, striče Petre — javi se Zlata dosta tihim glasom i zatvori za sobom vrata.

Blažević se trže i naglo okrenu prema njoj, držeći gunj u rukama. Nijemo je stajao i gledao u nju. Nije bilo jasno, da li je uvrijeđen ili ožalošćen ili oboje u isti mah. Ruke je spustio niza se i gunj mu pao na stopala.

Zlata je opazila njegovu nepriliku, pak se pokaje za svoju radoznalost. I ona je bez riječi, nijemo stajala prema njemu i munjevito pomislila, kako bi popravila svoju pogrješku, pa promuca.

— Oprostite, striče Petre. Ja sam vas smela. Oprostite.

— Daaa — — — progovori on dosta neodlučno — Daaa — — — Ja sam ovako — — Nijesam ja smeten, nego, eto — —

— Znate, striče Petre — reče ona odlučnije — Ja sam znala, da vi tu spavate.

— Ja to nijesam znao.

— Znala sam, znala, samo vam nijesam htjela reći.

— Ja nijesam znao — ponovio je on.

— Kad ste vi o tome šutjeli, šutjela sam i ja.

— Ja to samo tako — — Dođem gdjekada, ali ja ne znam, da ja ovdje spavam. To samo tako.

Iznenadilo ju je to zatajivanje, pa se poče ispričavati.

— Meni je veoma žao, što sam vas smetala.

— A! — odmahne on nešto razabranije — Tko bi mene smetao?! Gdje dođem, tu spavam. Ja sam svagdje kod kuće. I tako. Mene mogu malo zdrmati, ali me smesti ne mogu.

— Čula sam, striče Petre, da ste ustali, pak sam s toga i došla, da se porazgovorimo, dok mamica i djeca spavaju — govorila je Zlata potpuno neproračunato i samo zato, da prebrodi taj neugodni susret i da starca udobrovolji — Htjela sam vas nešto moliti.

Kod tih se riječi Petrovo lice odmah malko razvedri, a oči raširiše. Zakorači pred ogradicu i malko otvori usta.

— Nude, nude?!

Zlati je bilo potpuno nejasno, što želi reći i što bi ona to njega molila, ali joj je cijela utroba gorjela od želje i potrebe, da ga udobrovolji, da mu pokaže svoje povjerenje, svoju ljubav i svoju zahvalnost. Pustila se je tome svom osjećaju.

— Oni nas progone, striče Petre. Oni će nas uništiti. Oni će uništiti i moga muža i mene, oni će —

— Je l' čivuti?! — upade joj on u riječ.

— Ne! Da, da, striče Petre. Ima ih i krštenih i nekrštenih. Oni će to učiniti i nama više nema spasa. Mi smo gotovi, ali naša djeca, striče Petre —

Zlata je zastala u riječi, a on malko nagnuo glavu na lijevo rame i promatrao je s velikom tugom u bistrim, krupnim očima.

— Baš uništiti?! — priupita on.

— Da. Uništit će nas, jer oni sve uništavaju. Mi smo gotovi i ja vama ne bih rekla ni jedne riječi zbog nas. Samo zbog djece, striče Petre. Zbog njih vam govorim. I zbog mamice.

Zastala je i osvijestila se. Sama se je čudila, kako je došla do izgovorenih riječi. Širom je otvorila oči kao da se je nečesa prepala i buljila u njega.

Blažević se uspravljao, produživao i rasao pred njezinim očima. Lice mu se vedrilo, kao da su nestale duboke brazde, a iz zjenica mu je sijevao žar.

— Ništa se vi ne bojte! — progovori on krepko i odlučno.

— Ja se ne bojim, striče — odgovori i ona čvrsto — Ja propadam bez straha i poklona. Ne ću ni pokleknuti. Htjela sam vas samo moliti, da budete uvijek tu uz nas.

I posljednje je riječi izrekla bez razmišljanja, no nije ih požalila, kad je opazila, koliko su opojile njegovu dušu. Nijemo je koraknuo prema njoj.

— Evo ruke i na njoj glave! — reče on, pružajući joj svoju krupnu desnicu. Preko lica mu je preletio ponosan i odvažan smiješak — Meni ne mogu ništa! Eto, ja sam tu vaš i Božji! — završi Petar, pokazujući ljevicom na svoj kočačić.

Zlata je sva zanesena i preobražena gledala u njega, osjećajući posve svijesno neobičnu snagu toga prosjačkog sastanka u ranu zoru vlažnoga jesenskog dana. Još su se uvijek držali za ruke i on osjeti, kako njezina ruka drhće. Pogleda je posmatrački u lice i opazi, da je od studeni pomodrila.

— Vama je, gospo, studeno. Bježʼte u postelju — reče joj očinski i ispusti njezinu tanku bijelu ruku iz svoje šape.

Ona se okrene i žurno otide u sobu. Sva se je tresla od zime.

Blažević je još dugo ostao na istome mjestu. Zagledao se prema istoku, gdjekada malko slegao ramenima i malko, samo malko podigao ruke i nešto šaptao. Lagano se okrenuo, ušao u svoj ajatić sve onako, hoće — ne će, i sjeo na slamu. Noge je opružio ispod sebe, uhvatio se rukama za koljena i u tome položaju ostao kao da se je okamenio. Već je sunce izašlo, a on je još tako sjedio. Zlata ponovno iziđe po vodu.

— Gospo! — zovne je Petar, kada ju je opazio, žurno ustane i pođe prema njoj — Znate, kao da mene ovdje ni Bog nije stvorio. Eto — — Tako, Bog vam dao. Kao da me ni nema. Nauka je to. A ja sam za vas vazda ovdje. Ništa se ne bojte.

— Dobro, striče Petre — odgovori Zlata — ali, znate, djeca vam ne će dati mira. Htjet će se s vama igrati.

— E, to je meni duša! Lako za to, nego onako, drukčije kao da me ni Bog nije dao. Eto. Ni s gazdom vi nemojte ništa govoriti zbog ove vaše kolibice. Sve ću to ja. Eto. Tako.

— Dobro, striče. Novce ću ja vazda dati vama, a vi uređujte.

— Ne boj se. Sve ću ja, samo — eto.

— Moramo se prijaviti, da smo doselili — reče Zlata.

— Jer bi se prijavljivali? Komu? — začudi se on.

— Prijavnom se uredu mora javiti svaka promjena stana.

— Vi možete, al mene, lje, ne će vidjeti — odgovori Petar i pljucne.

— Gazda nam mora potpisati prijavnice i on ih mora predati.

— Napišite vi to, pa dajte meni. Lako ćemo onda.

— Striče, samo da znate — reče Zlata ispod glasa i posve mu se približi — Ako mene kada ne bi dugo bilo, onda znajte, da sam zatvorena.

— Kako: dugo? — iznenadi se on.

— Tako: u podne i u večer.

— Ja ću na sve pripaziti. Svuda ja dospijem. Kadgod mene zatvore, onda me i provozaju, pa se moram vraćati. Još je jedino dobro, da mi vražija pulicija ne zna, otkuda sam — reče on i nasmiješi se.

— Ne zna?!

— Ne zna! Ja sam iz svakoga našeg sela. Nego, eto, vi to napišite, pa ću ja urediti odmah iza podne. I tako — — Sada idem — — Nego, znate, i ne slušajte vi mene, što ja svašta tèljûzgam. Staro i benasto, to su ti bliznad — — — Samo, ono, kao da mene i nije — —

Kad je Zlata ušla u sobu, nađe bakicu već obučenu i ukratko joj ispriča, kako je otkrila Blaževićevo skrovište. Ona se nije iznenadila. Činilo joj se možda ili da je to posve naravno, što su pod jednim krovom, ili da uopće nije važno.

— Drago mi je, što je tu — reče Zlata samo da izazove bakicu.

— I meni — odgovori ona — Bar ću jednom i u gradu imati poštena susjeda, s kojim mogu progovoriti kao s Čovjekom.

— Samo, mamice, znaš, što sam primijetila?! On želi, da bude i miran i slobodan. Moramo se vazda vladati kao da ga ovdje ni nema, dok se sam ne javi. Ne smijemo pokazivati, da se za njega brinemo, dok on sam ne pokaže, da mu je do toga stalo. On je kao rijeka, koja ide svojim koritom.

— A! — odmahne bakica rukom — Taki je naš seljak. On to kaže samo zato, jer misli, da smo mi gospoda, koja će ga prezirati. Vjeruj mi. Nijedan pravi čovjek ne će da smeta i ne će da mu zahvaljuješ, što je Čovjek.

Zlata je nešto razmišljala, onda bojažljivo primijeti:

— Imaš ti pravo, mamice, ali i među seljacima ima svakakovih.

— Ima, sinko. Ima najvećih palavorda. Ja govorim o našem Seljaku. To je naše selo. O tome ja tebi govorim. Vidjet ćeš ti, kako će se naš Petar raskrâviti! Samo još malo — — —

Zlata se spremila i otišla na trg, da kupi nešto hrane. Kad je napunila košaricu, obuze je silna i neodoljiva želja, da se svrati u crkvu svete Marije, no ona se odupre toj sili i pozivu. Učini joj se, da je jadno i kukavno baš sada, u najvećoj bijedi, početi lizati žrtvenike, na koje je prije jedva i gledala. Nije ona, doduše, nikada otpala od

vjere ni u mislima, ali je bila strahovito nemaran i neuredan član svoje crkve. I baš sada se sjetila toga svoga članstva! Baš sada. Polako je pošla dalje i u mislima i molila i raspravljala, no nenadano se okrene i pođe žurno u crkvu bez ikakova krzmanja i oklijevanja. Klekla je u klupi i utonula u svoje misli.

Iza oduljeg klečanja ustane i pođe van. Bila je krepča, jača i hrabrija nego prije ulaska. Može to biti strašan kukavičluk i ogavno podcjenjivanje Svemogućega, a može biti i najobičnija štaka za ograničenost i glupost — može biti, pomišljala je ona, i neka bude, što hoće, ali doista godi, jača, krijepi. Nije ružno, što sada istom nalazi tu istinu, već je šteta, što je nije našla ranije .U duši su joj kopkale razne sumnje i nesigurnosti, te u tome skoro zaboravi na svoju dnevnu brigu.

Pred podne je išla u dućan gospodinu Rosenzweigu, da čuje iz njegovih usta, kako je ne može uposliti. Bila je potpuno sigurna, da je čeka taj odgovor, ali je ipak išla i po taj udarac. Dražila ju je bijeda i nevolja, izazivala ju je, da srće još dalje, da je ništa ne mine, da čašu ispije na kap.

Primio ju je neobično milo i ljubazno, uvjeravajući je o svojoj dobroj volji i o tuzi, koja ga obuzimlje, kad misli, da joj nikako ne može pomoći baš sada, kad joj je najpotrebnije. Tržište je tako loše, da se uz najveću štednju osoblju i uz krajnje stezanje plaća jedva drži ravnoteža. On joj ne može pomoći, ali vjeruje da bi joj Wetter mogao i htio pomoći. On je krasno uveo posao, spada među najokretnije privrednike, njezin je veliki poštovalac, pa bi joj sigurno pomogao. Kad je na Zlatinom licu opazio čuđenje, rastumači joj, da je on od nekih prijatelja čuo, da je Wetter izvrstan Bojanićev prijatelj, pa po tome zaključuje, da bi njoj rado pomogao. Istina, nije poduzeće Wetterovo, no Dujmovićka je tako dobra i mudra gospođa, da se ona ne bi protivila Zlatinu uposlenju, čim bi je pobliže upoznala.

Zlata se je uzrujala, ali je ipak svladavala živce i na oko mirno slušala.

Gospodin se Rosenzweig nada, da će se i njegove prilike ubrzo poboljšati, pak će je možda i sam moći zaposliti,

ako joj je baš nezgodno, da stupi kod Dujmovićke u posao. On će joj sačuvati prvo mjesto, koje se isprazni i sam će joj javiti dopisnicom, da dođe.

— Zabilježit ću vaš stan — reče joj i poče pisati — Ulica?!

Zlata reče ulicu i broj, a on zapisa. Još nije bio sve ni napisao, ona požali.

— Ne, ne. Nije točno — reče mu — Zabunila sam se. Stanujem u Termopilskoj ulici br. 13.

— Geht in Ordnung — odgovori trgovac, pa zapisa i to ime.

Zlata se nakloni i pođe.

— Samo k Wetter idite — vikao je Rosenzweig za njom — To pravo privredničko srce.

Ona je bila još na vratima, kad se je on mašio telefonske slušalice i počeo vući brojeve.

— Ja, hier Rosenzweig — — Ja, Herr Generaldirektor — — Bitte, schreiben Sie.

Rekao je ime ulice, ali tako krivo, da ga onaj nije razumio. Ponavljao je nekoliko puta i najzad doznao, da ulica toga imena uopće ne postoji. On to nije znao, jer je baš nedavno neki đavo unio u imena ulica toliku zbrku, da se više ne može snaći ni rođeni zagrepčanin. Reče mu i onu ulicu, koju je Zlata prvu spomenula. To bi moglo biti, i ako je ona rekla, da se je zabunila. Baš s toga! To će biti taj brlog.

— Ne, ne — počeo je hrvatski — K vama ne će doći. Samo šutjela. — — — Ja, sie sind wirklich ein genialer Mensch — — — Bude mek!

Zlata još nije bila sa djecom ni objedovala, kad eto Mare na vrata. Bila je tiha i snuždena.

— Jedva sam vas našla — reče, sjedajući, i razgleda cijelu sobu — Lijepo je.

Glas joj je zvučao mutno i nesigurno.

— Glavno je, da je krov nad glavom — odgovori bakica — Drugo će sve dati Bog.

— Ako se sami ne pobrinemo — poče Mara, no brzo se povrati, čas zastane, pogleda bakici u oči i nasmiješi se. — Oprosti, mamice! Tako sam se naučila, ali, ti imaš pravo.

Samo On i može dati, ali ćemo ipak pocrkati od gladi, ako prekrstimo ruke.

— Rosenzweig me nije primio — reče Zlata kao da želi prekinuti to neumjesno nadmudrivanje — Nema posla.

— Nema posla?! — ponovi bakica i čvršće stište ruke oko Slavice, koja joj se valjala po krilu.

— On tako kaže, a ja mu ne vjerujem. Meni je sve posve jasno.

— Nešto će se naći — primijeti Mara nesigurno.

Bakica je samo zurila preda se. Marina je blizina nije uzrujavala. Svidjelo joj se njezino držanje i pažnja i prigodom ove nesreće, pa je na sve drugo zaboravljala i praštala.

— Već sam našla — reče Zlata.

— Našla?! — upitaše obje u jedan glas.

— Našla! — potvrdi Zlata odlučno i odrezano.

— Molim te, gdje? — upita Mara.

— Ne znam ni sama naziv tvrtke. Sporedno.

— Hvala Bogu da je, i to pitanje riješeno — reče Mara — Time pada najteža neprilika. Molim te, jesi li predala gostioničke stvari?

— Sve je uređeno.

— Wetter kaže, da si neke predmete odnijela bez dopuštenja.

— Samo svoje. Odnijela sam samo ono, što je mamičino i moje, a njihove su sve ostale na svome mjestu.

— To je zanimljivo, kako oni gledaju na to. Kaže, da si pokrala stvari, jer da si dužna za najamninu.

Zlata odmahne rukom.

— Koliko ćeš imati plaće!

— Ne znam. Bit će za kruh i vodu dosta.

Baka iziđe sa Slavicom pred kuću. Željko je već od prije bio na dvorištu i zabavljao se.

— Slušaj, Maro — poče Zlata tiše — Bi li bilo moguće, da ti doznaš nekoliko Wetterovih kupaca uglja.

— Što će ti to, molim te?! — iznenadi se ona.

— Treba mi. Možeš li ih doznati?

— Ne znam. Moguće je da bih i mogla. Ne znam. A čemu bi ti to?

— Trebala bih znati, koliko je koji vagona uzeo, koliko je isplatio Wetteru i koju je svotu proveo u svojim knjigama.

— Razumijem! Krade — je li?!

— Zar o tome može biti sumnje?! Treba samo naći, koliko krade.

— To ćeš ti, draga moja, veoma teško doznati, jer koji god to znadu, svi imadu pomalo za noktima, pa stoga svi i taje. To se lako ne doznaje. Najzad: zar je važno, da ti to i doznaš? Mogla bi ga stotinu puta prijaviti, pa da ti se nasmiju. Što se to tebe tiče? Kad je pravo onome, čije je, mora biti pravo i drugima.

— O tome se baš i radi. O onome, čije je. On se sada uhvatio Dujmovićke i siše nemilosrdno, a njoj sve godi, kako je škaklja. Znaš, ne bih govorila istine, kad bih tvrdila, da želim pomoći Dujmovićki. Ne. Nije njezino. Ne zbog toga. Neka je krade.

Mara je šutjela i dokučivala, koje bi namjere mogla imati Zlata.

— Hoću da znam, koliko krade, jer znam, da krade. Tako. Samo da znam. Da mogu baciti određenu brojku, kada je u boljem društvu govora o privredi, koja još uvijek ne nosi svoga pravog imena.

Njezino se razlaganje činilo Mari i djetinjastim i nesuvislim. Šutjela je i pustila je da sanjari. Uostalom, ona još nije bila ni na objedu, pak se mora žuriti. Upita sestru, da li treba štogod od nje. Nema ni sama Bog zna što, no može dobiti predujam na plaću.

— Bilo bi vrijeme, da se ti maneš takova tvog života i da se udaš — reče Zlata naglo i neočekivano — Tamo robuješ i dušom i tijelom, pa kad te više ne bude htjelo ni pseto primirisati, dobit ćeš nogom u hrptenjaču i svršiti negdje u gradskome kanalu. Vrijeme je, da se i ti osvijestiš.

Mari je došla ta propovijed kao grom iz vedrog neba. Zinula je od čuda i sa smiješkom na očima promatrala sestru.

— Što se čudiš?!

— Ne mogu se dosta načuditi! — odgovori Mara — Zar me možda tvoja bračna sreća može ponukati na udaju?!

— Dopuštam. To je tako i ne da se promijeniti, ali ne

moraju i nijesu sve zajednice jednake. Mi smo dokazali, kako se ne smije živjeti. To si i ti vidjela i to ti je dragocjeno iskustvo. Osim toga — na to te sili tvoj sadašnji odvratni položaj. U životinjstvu nema takova primjera.

— Ne luduj Zlato, molim te — reče Mara mrzovoljno — Oprosti, i ne želim te vrijeđati, ali vidiš: tebi se još poznaju na grudima otisci puceta prsluka pokojnoga Dujmovića, a tako meni govoriš. Zar tvoj položaj nije bio gadniji?!

— Zato je onako i svršio!

— Eto, vidiš.

— Zato ti govorim. Mislila sam na Stefanovića. On se je mnogo vrzao oko tebe. Možda ne bi bila loša prilika. Što misliš o tome?

Mara se je smijala i slijegala ramenima.

— Što misliš?!

— Mislim, da si ti postala jezuit!

— Bilo bi svakako potrebno — reče Zlata, ne osvrćući se na primjedbu — da ga privučeš i zabaviš. Bit ću ti iskrena. Ja ni ne bih željela, da se za njega udaš. To bi me i smetalo i vrijeđalo. Bilo bi odvratno, da mu postanem svašću. Radi se o drugome. I on se je pripio uz Dujmovićku. Treba ga otrgnuti s njezinih prsa. Bezuvjetno, pod svaku cijenu. Ti to možeš postići bez ikakove žrtve.

— Teške mi žrtve! — usklikne Mara podrugljivo.

— Vidiš, Maro: ti ne osjećaš, da se rugaš sama sa sobom i s onim, što je u tebi najuzvišenije! To je veliko zlo. Ja se nadam, da ćeš doći k sebi prije nego li bude prekasno. Međutim, molim te, otrgni Jovicu od nje. Povuci ga na stranu, pa kuda dospio da dospio. To mi učini svakako. Molim te. Isto tako nastoj, da doznaš bar koju Wetterovu brojku. Gospoda moraju spoznati, da sreća nije u novcu.

Mara je željela, da je zadovolji, pa joj obeća, da će pokušati izvršiti i jedno i drugo.

XXXIII.

Blažević je odmah poslije podne došao kući. Dvorišna je vrata malko pridigao, da ne lupaju i škripe, pak se lagano dovukao do svojega skrovišta. Bio je umotan u krpe-

tine svoga starog kaputa, koje su visjele na sve četiri strane u svim mogućim šarama. On ih je sam prišivao i ne bi se smjelo reći, da su postavljene nevješto.

Zlata ga je primijetila, no učinila se, da ga ne vidi i još okrenula leđa k prozoru, da ga zastre pred djecom, da ne bi ona starca opazila. Držala je, da je potreban takav oprez, dok se svi ne nauče — i Petar i djeca — da su pod jednim krovom.

Vidio je, kad je došla i otišla Mara. Nije bio siguran, tko je ona, i ako ju je jednom vidio još dok su držali gostionu, no znao je, da je neka dobra Zlatina znanica, ako ne i više od toga. Zlata je češće izlazila i ulazila, a isto tako i djeca.

Dojadilo mu je ležanje, pa oko četiri sata odluči, da ide malko bazati, a oko šest može i raditi na kome ćošku. Tada se ulicama kreće mnogo ljudi, pa se mnogi sjeti svoje griješne duše i dade siromaku darak. Lagano se digao sa slame, protegao se, nabio kapu na oči, uzeo štap u ruku i oprezno otvorio vrata. Baš ih je zatvarao, kad zaškripe vrata na dvorišnom ulazu. Blažević baci pogled, a da se tijelom nije ni okrenuo, i opazi nekog nepoznatog muškarca. Onaj se zabavio na vratima, pa nije Petra još vidio, a ovaj uluči taj čas smugne u svoju pregradicu. Vrata je za sobom samo pritvorio, da bolje čuje, što će se govoriti. Taj mu je čovjek bio na prvi pogled sumnjiv, a da ne bi bio znao reći, po čemu je dolazio do toga zaključka.

Došljak je išao ravno na sobna vrata. Pokuca, otvori ih i, stojeći na pragu, pozdravi i reče, da je on od redarstva. Petar protrne i zgrabi desnicom bukovu držalicu. To je bila i nepotrebna i smiješna kretnja, no on ju je načinio s toliko srca i žuči, kao da će odmah s njome u borbu. U isti čas požali, što ima u ruci samo nasad za pravu, veliku šumsku sjekiru — bez sjekire.

Neznanac je ušao u sobu, zatvorio vrata i Petar nije više ništa čuo. Objeručke se je podbočio na držalicu, glavu naslonio na daske tako, da mu je jedno oko padalo na oveliku pukotinu i čekao u teškoj groznici, da li će se što dogoditi. Možda je taj došao samo da štogod pita radi Dragana, pa će čuti i otići, a možda i zbog česa drugoga. Tko bi znao. Svakako, nije dobro, da ti redarstvo dolazi u kuću,

pa i ne bio pod Bogom ništa kriv. Nije dobro, pa eto. Pade mu na um, da mu je Zlata spomenula nešto o zatvoru. Ona je nešto slutila i očekivala. To nije dobro, ali sada — iz te kože nikuda.

Nije dugo potrajalo i onaj gospodin iziđe van. Zlata za njim. I bakica. I djeca. Iziđoše svi. Što je to?! Svi šute. Slavica se drži za baku, a Željko onako sa strane gleda u majku. Čini se, da je tužan i da bi lako proplakao.

— Ja ću brzo doći natrag — reče Zlata, sagne se i izljubi djecu. Htjede poći, no onda se naglo okrene k baki, ogrli je i stane je cjelivati. To je potrajalo duže nego li se taj posao obično obavi. Najzad se prigne i poljubi je i u ruku.

I Željko se prihvatio bakinih skutova, te su svi troje stajali kao kipovi i gledali prema izlaznim vratima, koja su lupnula iza Zlatinih leđa.

Blažević više nije mogao izdržati. Iziđe. Starica se iznenadi, kad ga opazi, no brzo se pribere i upravi mu prijateljski pogled.

— Što je to bilo, mamice? — upita on.

— Odvedoše i nju — odgovori ona kratko i suho — Hajdemo u kuću.

Svi uđoše i sjedoše. Slavica se držala bakice, a Željko se prilično primaknuo k stricu Petru. Nije bio baš tik uza nj, ali je bilo jasno, da ga se ne plaši, da je stekao njegovo povjerenje i da mu se želi posve približiti. Blažević je šutke sjedio, upitnim pogledom promatrao baku i jedva čekao da dozna, o čemu se zapravo radi.

— Najprvo pita, čije su ovo stvari. »Bakine«, veli Zlata, a on piše. »A gdje su one stvari, koje ste odnijeli iz gostione?« »To su one iste«, odgovara ona. »I kreveti su otuda?« »Ne. Cijelu je drveninu kupila baka, kad smo našli ovaj stan«. Ja sam samo kimala glavom. A, znate, striče Petre — govorila je starica toplo i povjerljivo — sve je to njezino. Moje su još samo četiri stare plahte, još su mi od pokojne majke, tri ručnika i nešto mojih prnja. Sve je drugo njezino, al ona reče — bakino i on zapisa.

On je kimao glavom i šutio.

— I drvenina, veli, bakina. I onaj piše. Eto, sve, veli, moje, a on piše — bakino. Dobra je moja Zlata, al kamo

sreće, da nas prokleti grad nije nikada vidio, ni mi njega. Onda bi mi bili ljudi, i onda bi to bila žena kao jedna po jedna! Al ovako — e, rane moje grdne.

— A, nu! — reče Petar i slegne ramenima — Ništa to nije bez volje Onoga gore, pa neka bude. A, ovaj, što veli, jer je odvede?

— Ne zna ni sam. Samo, veli, da je preslušaju.

— E, vrag njih preslušao! — reče on i počeše se iza uha tako, da je kapu odagnao posve na stranu. On je, naime, vazda bio pod kapom, gdje se je god osjećao kod kuće. — Kad su god mene zvali samo da me preslušaju ili samo da me vide, okrenulo je po vragu, potari ga, sveti Križu, kad već gada spominjem. Vazda su oni nešto našli i — putuj, Petre!

— Ma, ne će valjada — — — govorila je baka bojažljivo — Nemaju mojoj Zlati što.

— E, druga je to stvar! — trže se Petar — Ja se ko stara bluna zavezâo, pa počeo o sebi. Druga je to. Ne mogu njoj ništa. Eto nje, sad na, natrag. A, molim vas, što je još pitao?!

— Ništa. Ništa. Samo za pokućtvo. I, veli, još nešto želi znati gospodin tajnik. Ja ne znam, tko im je taj njihov tajnik.

— A, znate, moja mamice, tko je, dok je njihov.

Željku je bilo čudno i neobično, kako su se to dvoje staraca nazivali »mamice« i »striče Petre«, pa im je svaku riječ lovio očima na usnicama, očekujući, da li će čuti »mamice« ili »striče«. Nikada još nije čuo takoga razgovora među stranim ljudima, koji su se istom par puta vidjeli. Čudno je to, i neobično je, ali tako divno klizi preko bubnjića u cijeloga čovjeka i kao da ga razblažuje i raznježuje. Tako je to ugodno slušati.

— Kad je onaj banuo na vrata — pričao je Blažević — ja baš da ću u bazanje. I već pošao, al onda sam se opet zavukao u brlog i čekao. Nijesam ja ni plašljiv niti me gone kakve slutnje. Dosta je zla i kad dođe. Uzeo ja onu držaličetinu u ruke i čekao. Da vam pravo kažem, nijesam ja nikakav bojdžija. Ne znam, ali mi se sve čini, da se nijesam u životu pobio nego desetak puta, al kad i jesam, onda sam znao i ja i drugi, da jesam. Tako sam u Praj-

skoj nekoliko puta morao u noć, a onaj ostajao iza mene kao razvaljena krpetina. Ne bih ja, što bi, nego tako dođe: ja l' on, ja l' ja, pa se onda ne pita. A teško je mene navesti na boj. Ja sam strpljiv do Boga, doklegod u meni ne uskipi onaj moj runjavi poganac. E, tada se i ja sebe bojim. Danas sam samo onako stajao i čekao, a znao sam, da ne će ništa biti. I, znate, kad je čovjek već starčina, onda uvijek voli, da mu se nađe što u rukama, jer se ne pouzdaje u njih. Zato je to.

Blažević je gledao u Željka i mahao rukama prema njemu, kao da s njime razgovara, a mali je sve i nehotice kimao glavom i potvrđivao.

— Jesi li se ti, junače, već s kim pobio? — upita ga Petar.

Mali se nasmiješio i postidio, pa se skupio sav u hrpicu, te ga je bilo još manjega vidjeti, nego li ga je i bilo.

— Slabašan mi je, rano moja — reče bakica i ovije ga sažalnim, tugaljivim pogledom — Mnogo je bolovao i mnogo patio, pa mu nije bilo do boja i junaštva.

— A i grad je to — popunjuje Petar — pa čim se drčina samo dohvate, već nastane cika i vriska cijele kuće. Treba tu ledine, pa se poneseš, da stariji i ne vide nego kad doneseš kući krvavu glavu. A, da! Ne ide u školu?

— Ne, ne. Ne ide. Dat ćemo ga u zanat. Otac mu je već i mjesto našao, pa sada ne znam, što će biti.

— Dobro će biti! Što bi drugo i bilo?! Neka dijete radi. Već je on veliki momak.

Razgovor im prekide kucanje na vratima i unutra stupi kapetan Stefanović. Svih se troje preplaše i ustanu, a mala Slavica zine od čuda, ne shvaćajući što se događa

— Dobar dan. Je li ovdje stanuje gospođa Bojanić? — upita on.

— Da, ovdje, gospodine. Ovdje ona stanuje, ali je nema kod kuće — uspenta se baka i stupi prema njemu. — Čas je prije otišla. A što bi trebali, gospodine? Ja sam joj majka.

— Htio sam, gospođo, s njome govoriti — odgovori Stefanović, bacajući letimičan pogled po sobi — Htio sam joj neku malenkost saopćiti. Kuda je otišla? Je li znate?

Blažević se pomaknuo u stranu i gledao kroz prozor.

Samo tako. Tako on svakoga sreta s nepovjerenjem, pa nije nužno, da mu se zagleda u lice.

— Otišla je, — pa, znate, ja vam uprav ni ne znam, kuda je otišla — reče majka.

— Nije vam rekla?! Al, oprostite, ja vidim, da vi mene motrite s nepovjerenjem, pa vam moram reći, da sam ja prijatelj gospodina Bojanića.

Petar ga dohvati onako sa strane letimičnim pogledom kao bičem, da omjeri toga prijatelja.

— Otišla je na redarstvo — odgovori starica, jer nije htjela, da je uhvati u laži — Došao tu nekakav, pa veli, da je od redarstva i da mora i ona s njime. Samo da je nešto preslušaju.

Stefanović je bio očito zatečen tom viješću. Stegnuo je usne i nekoliko puta sumnjičavo kimnuo glavom.

— Molim vas, je li što pitao taj gospodin od redarstva?

Baka je šutjela i skanjivala se da odgovori. Nije vjerovala tome čovjeku, kojega je vidjela u Dujmovićkinome društvu one nesretne večeri. Bog zna, što on želi doznati i kuda cilja, a sigurno je došao radi posteljine baš kao i onaj od redarstva. I, zašto bi on bio sada prijatelj njezina sina, kad ona zna, da je prijatelj Dujmovićkin?!

— Nije ništa pitao — odgovori ona suho, iza oduže, neugodne šutnje — Što bi nas pitao?!

— Ja ne znam, gospođo. Samo pitam — odgovori on u neprilici — Oprostite mi, što sam vas uznemirio.

Pozdravi i otiđe, a njih se dvoje bez i jedne riječi povratiše na svoja prijašnja mjesta i sjedoše. Oborili su glave i šutjeli dugo i uporno.

— Hm — — javi se starica.

— E — — odgovori Petar, malko se uznemiri na stolici, ustane i pođe prema vratima. Počeše se po vratu, zastane i povrati se natrag.

Baka ga letimično pogleda i prikupi Slavicu k sebi. Petar pođe prema prozoru, brzo se povrati, uzme za stolicu, na kojoj je čas prije sjedio, i malko je pomakne.

— E, da — — reče on, otpuhne i malko raširi ruke. Duge je sijede obrve posve navukao nad oči, a brada mu se sva raskokorušala kao da su se sve dlake posvadile i okrenule leđa jedna drugoj.

Željko se povukao u kut kraj peći i nemirno gledao u bakicu. Ona ustane, uhvati nekakav crni rubac s kreveta i prebaci ga na drugi krevet. Zatim priđe k peći, otvori je i opet zatvori, uspravi se i baci upitan pogled na Petra.

— Vidjet ćemo — reče on i pođe van. Na vratima se okrene i zastane, gledajući u baku — Ja ću se povratiti.

Bakica opet sjede na stolicu i prekriži ruke u krilu. Gledala je preda se u djecu, ali je vidjela samo Zlatu. Petar je obukao svoj bolji kaput i opet se povratio, da upita, gdje stanuje Mara. Rekoše mu, no Željko se sjeti, da mu reče i gdje je u uredu.

Žurno je pošao i sve smišljao, što će joj i kako će joj reći u nekoliko riječi, a da drugi ne razumije, o čemu se radi. Kad je već došao pred kuću, u kojoj je ona radila, sjeti se, da joj ne zna prezimena. Stade kao ukopan i poče razmišljati, što bi i kako bi. Da ide kući pitati, predaleko je, a da ide tako unutra, preglupo je. Stajao je neko vrijeme posve neodlučno, no onda najednom zakorači i uđe u kuću. Neka bude i glupo, neka se učena gospoda i nasmiju toj seljačini, ali će on nju ipak naći. On je mora naći. Brzo je napitao za njezin ured, pokucao i otvorio.

Pozdravi dosta odlučno. To mu je bilo najteže, jer je naučen, da hini pokornost i poslušnost, pa mu je sada neobično, kad se je prvi put osovio u tuđoj kući, ali se je osovio!

— Oprostite — reče — Tražim neku prekrasnu gospojicu. Kao vila je, al joj ne znam imena.

Glave se podigoše, nasta smijeh, prasnuše doskočice, a oko njega se za čas skupi pet, šest djevojaka, punahnih obraza i nasmijanih očiju.

— Mili Bože, al ste lijepe! — usklikne on — Al ipak, nema one prave.

Zovnuše Maru.

XXXIV.

Dragi moj oče,

već nijesam znala gdje mi stoji glava, ali sada je već dobro. Nadala sam se, da ćeš na moju depešu doći, da bi mi u ovoj nesreći bilo lakše, no ti si zacijelo bio spriječen

važnim trgovačkim poslovima, pa ne dođe, a ja sam uludo čekala, da ćeš doći. Znaš, da mi i nije bilo toliko da dođeš zbog sahrane, koliko radi mene, da mi pomogneš u poslu svojim savjetom.

Ovdje je sve proti meni: i ljudi i novine i sve, kuda god pogledam, a takav je bio i pokojni, Bog da mu prosti, za sve, što mi je učinio, kad je već ovako umro, kako je i zaslužio. Meni je teško da o njemu pišem, ali tebi kao svome roditelju i hoću i moram, da znaš, za koga si me dao i kuda si me poslao. Ti si htio dobro i ja sam htjela dobro i vjerovala sam, da će biti dobro, al je to sve bilo drukčije nego sam ja očekivala. On je mene volio samo radi tvojih para i radi veza, koje su mu bile nužne za karijeru, pa kad je najuren u penziju, jer je svoj nos zabadao, gdje ga nisu htjeli vidjeti, ostale su samo pare, zbog kojih me je tobože volio. Ja sam to sve vidjela. I slavio je slavu, a slavi se potajno rugao, i krstio djecu, a na krst nam pljuvao, i veličao naša junaštva, a meni se podsmjehivao; pred nama se stidio svoje prošlosti, a ovdje se s njome ponosio i učio nam djecu raznim pjesmama samo da meni žuč pukne, i što je god radio, sve je bilo lažno, podmuklo, neistinito osim pohlepe za parama i častima. Eto, takav je on bio, ali to još ni nije najgore.

Ja sam još u Beogradu opazila, da me ne poštiva i da mu nije ništa sveto. Podnosila sam i trpjela sve, dok ono nijesmo imali molere u kući. Sjećaš se i ti, jer si baš došao, kada smo se svađali zbog one djevojčure, s kojom sam ga zatekla. Od tada je išlo svaki dan to gore, al se je dalo, jer sam morala podnositi. Nisam htjela da se rastanemo zbog djece i sramote, a i nije mi bilo više do njega, pa neka je radio, što je htio. Ja sam trpjela i ostala poštena žena i dobra majka. Nadala sam se, da će biti bolje, kad sam pristala na njegov prijedlog, da idemo u Zagreb. Hajde, rekla sam, da i to oprobamo, ali u zao momenat po sebe. Tu je on istom došao u svoje prave vode. Meni je često bilo da poludim ili da ubijem i njega i sebe. Što je god rekao, bila je poruga, što je god učinio, bila je uvreda i za me i za te i za sve naše. Podivljao je u svojoj duševnoj prostoti i neprestano smišljao, čime bi me izazvao i ponizio. Mi smo bili dva svijeta, kao da je on iz Afrike, a ja iz Valjeva. Ništa

zajedničkog da nađeš ni u prošlosti ni u sadašnjosti ni u osnovama za budućnost, koja nam je ipak zajednička u našoj djeci. Kad se ja molim Bogu, on se cereka, kad se ja nasmijem, on fićuka, kad sam ja bijesna od srdžbe i uvreda, on podrugljivo pljucka na mene. Kad sam god s ponosom spomenula djeci tebe, on je isticao papirnate opanke i općinsku kasu; kad sam pred ikonom zapalila kandilo, on je na njemu pripaljivao cigarete. Jednom mi je, nedavno to bješe, i u samo kandilo pljunuo.

Vidjela sam, da je to obični prefarbani Zulukafer i odlučno mu rekla: ima da se dijelimo! On mi se nasmije i pođe k telefonu, da zove jezuite, da mi djecu prekrste, a imetak, kaže, taj je moj, jer je koncesija na mome imenu. Srećom mojom to nije istina, jer si ti bio toliko mudar i pametan, pa si sve tapije i koncesije preveo na moje, a ne na njegovo ime. Da je bilo slučajno drukčije, davno bismo se mi bili razišli svak na svoju stranu. Češće mi je podmetao, da mu potpišem nekakova sumnjiva očitovanja, jer kad smo ravnopravni, da je u redu, da budemo svuda oboje i upisani, no ja sam mu rekla, da je glavno, da smo ravnopravni, a ne smije reći, da to nijesmo, pa je sporedno, na komu što piše. Tako sam se vazda otimala i sve zadržala u svojim rukama. Znam, da me je varao kod prodaja, no to me se nije ticalo. Mogao je krasti po nešto, ali ne nikada mnogo, jer se zna, koliko je vagona robe izrađeno, a koliko prodano. Sigurno je unosio fingirane cijene. Neka je. S tim je novcem uzdržavao kojekakve svoje ljubavnice i zbog toga sam već bila odlučila, da od tebe tražim, da mu oduzmeš upravu. To bi bilo išlo teško, ali bi ipak išlo.

Nijesu tome ni dva mjeseca, a možda je i nešto dulje, što sam doznala, da je jednoj svojoj takovoj otvorio kafanu. Bila sam spremna na sve, no Bog me je očuvao i poslao drugu ruku, da sve riješi. Muž te njegove Dragan Bojanić znao je za njihov odnošaj, no trpio je, jer je kukavica, gad i podlac, baš kao što je bio i pokojni. Jednoga dana reče Jovica tome Draganu, da ima sa svojom majkom i djecom da seli iz kafane, a njegova će žena da ostane s njime, s Ivicom. Tu je došlo do loma.

Kad sam ga vidjela mrtva, spopala me groznica. Sve

sam mu oprostila i sada mu bilo prosto. Mislila sam, srce će mi da pukne od bola i tuge, gledajući djecu kako kukaju za njim. Otac im je. Pokopasmo ga uz veliko učešće prijatelja iz vojske i nekoliko mušterija, većinom nepoznatih. Pitala sam neke, gdje su mu prijatelji iz građanstva, pa mi rekoše, da on ovdje ni nije imao prijatelja. Prezirali su ga. Ne znam pravo, da li zbog toga, što su ga dobro poznavali, ili zbog toga samo, što se je otuda oženio. Ovo ne vjerujem, da bi moglo biti točno, ali stoji, da me nije uveo u društvo i da ni ja nemam nikog poznatog među građanima. Tome je, naravno, samo on kriv, jer da sam upoznata, ja bih bila znala među znancima steći i prijatelja.

S tom tragedijom to nije bilo gotovo. Bit će da si čitao u novinama, ako su beogradske preštampale iz ovdašnjih, kako bjesomučno napadaju i pokojnoga i mene. Što njega napadaju, imadu i pravo. Ja sam se sada već smirila, pa mogu objektivno stvari da promatram i stoga tvrdim, da za njega ispravno pišu, ali što mene napadaju, to je hajdučija, koja sva dolazi od te njegove posljednje ljubavce. Ona je posve propala žena i sada hoće da ovu tragediju izrabi za svoju rehabilitaciju. Najprije hoće da pobudi samilost, a preko samilosti postizava sve drugo. Ovdje joj to nije teško da postigne, čim se radi o nama. Udaraju kao bijesne vaške. Tu mi je dobro došao jedan okretan promućuran čovjek, kojega sam namjestila kao generalnog direktora firme, o čemu ću poslije da ti pišem. On dobro pozna ljude, pa odluči, da će tu ženu da navede da ona sama u novinama sve demantuje. Međutim, tu se je prevario. Obećanjima nije nikakovim vjerovala, niti je htjela da primi darove. Da li je prkos, da li je ponos, ne znam, ali je sve odbila. Stala mi je na put i pljuje mi u lice za sve ono dobro, koje joj je moj muž zločinački učinio i za što je glavom platio. Kad sam to vidjela, htjela sam da joj dokažem, da se nas dvije ne možemo mjeriti, jer nam to ni Bog nije ostavio, pa sada sjedi — u zatvoru. Dok ti ovo pišem, nju ispituju o stvarima, koje joj sigurno nijesu ugodne. Kako me uvjerava moj direktor, za ovakove je zatvor najveći autoritet i najjači dokaz, jer su kukavice, koje ne znadu trpjeti ni za sebe ni za drugoga, ni za čast ni za vlast. U zatvoru će da se odreknu

i sebe i Gospoda, pak ćemo vidjeti, kako će ova da se provede. Meni je dosta, što je tamo, jer će to novine morati da jave, a time je bitka dobivena kod svih pametnih ljudi, do kojih nam jedinih i jest mnogo stalo.

Ako i ne ostane u zatvoru, kore kruha ne će da zaradi, dok je moga direktora, jer su u svim ovdašnjim firmama većinom njegovi što rođaci, što kumovi, što solidarni prijatelji i saveznici, koji nevjerojatnom dosljednošću drže svi za jedan štap. Ono nešto, što ih je drugih i drukčijih, ti se sami bore za opstanak.

Ja ću da joj pokažem, kako se kokonješće igra!

Sada da ti javim o poslu. Još je pokojni uzeo za činovnika nekoga Maksa Wettera. Ne znam, da li si kada za njega čuo, a mogao si čuti, jer je na daleko poznat kao najokretniji i najsposobniji ovdašnji trgovac. Mana mu je, što ne cijeni novac. Već je nekoliko puta bio teški milijunar, a jednom je već za nisku paru mešetario blagom na tuđi račun. Pokojni je bio sav opčaran njegovim sposobnostima i kad je gdjekada sa mnom bar donekle pristojno razgovarao, govorio je samo o njemu. Bilo mi je mnogo do toga, da ga sada ne izgubim. On je to dobro ocijenio i podturio mi težak ugovor na potpis. Nije bilo šta da biram, zamjene mu nijesam imala, pa sam morala da potpišem, no tu sam metnula klauzulu, da ugovor ne vrijedi, ako se utvrdi, da vuče iz poduzeća ma kakvu korist osim one iz ugovora.

Tu klauzulu zahvaljujem našem odličnom prijatelju kapetanu Stefanoviću (on je sin čiča Pante, ćurčije), koji mi u svemu pomaže. I djeca ga neobično vole i vazda se s njime zabavljaju i zovu ga »čiča Jovicom«. O njemu poslije.

Stefanović mi je rekao — svi oni, bre, kradu, ali ne mogu da priznadu. On će to da potpiše, a poslije ima mečku da rodi!

Ja sam primijetila, da je Wetter problijedio, kad je to pročitao, ali se nije usudio ni da čmrgne. Ja sam prihvatila sve njegove zahtjeve, pa nije mogao da on odbije taj moj jedan jedini i posve opravdani zahtjev. Već imademo većinu državnih nabavki, pa će kapetan da pripazi malo kod jedne nove dobave za vojsku. Već tu ćemo da ga uhva-

timo, ali mu to ne kanim reći, jer treba da mi vodi i podigne posao, pa ne žalim, da ga dobro platim, ali će da mu plane na šapu i provizijama otpravnina — kneževska! — otkazni rok, procenat od sveukupnog prometa od nastupa do istupa i još mnogo drugih skupih stvari!

On mi je u današnjoj borbi najveća potpora, jer je neobično dosjetljiv. Vazda nađe izlaz i iz najgore situacije, vazda ima spreman prijedlog za svaku moju misao, a neumoran je, pa mu ništa nije teško. Ja nijesam glupa, pa vidim — mangup je on velik, al neka bude. On je već natuknuo, kako je šteta, da taj imetak nema stalno pod rukom čovjek, koji bi mu umom bio dorastao. Odgovorila sam mu, da za to njemu povjeravam upravu, a on kaže, da je ipak velika razlika, kad čovjek upravlja svojim, od onoga, kad i najsavjesnije upravlja tuđim. Ja sam se, posve naravno, pretvarala, da ga ne razumijem, jer na ponovnu udaju uopće ne mislim. Meni je bračnih ljepota i previše za cijeli život, pa živjela baš godine babe Cane. A već kad bi se i na to odlučila, dosta mi je bilo druge vjere. Čast svakoj, ali ne bih više živjela kao što sam dosada. To ti i tako pišem tek toliko, da budeš točno u sve upućen i da znaš, o čemu sve imam da vodim računa. Jevreje vrlo cijenim, to i ti znaš, kao veoma sposobne trgovce, ali se udati za Jevrejina ne bih htjela osim kad bi se pokrstio. Razumije se samo sobom, da ti ovo posve slučajno pišem, jer niti je meni do udaje, niti mi se tko nudi. Tek toliko treba da znaš.

U ovoj mi je mojoj tuzi i nesreći najveća potpora rečeni kapetan Jovica čiča Pante ćurčije. Poznaš mu oca, a sigurno da se i njega sjećaš. Skupa smo se igrali još kao djeca. Poslije je on otišao u školu i nije dolazio u Valjevo, jer je bio kod tetke, a kad je ono jednih praznika došao, nijesmo mi bili kod kuće i tako se raziđosmo, dok nije pred nekoliko godina služio s pokojnim kod istoga bataljona tu kod nas. Tada sam ja beć bila udata, a on nije volio pokojnoga, pa smo se malo družili. Samo koliko je bilo najnužnije. Nije go volio, jer je vidio, da je podmukao. Ja mislim, da je to najviše smetalo svijetli i junački Stefanovićev karakter, jer kad sam ga pitala, zašto se nijesu voljeli, nije mi htio ništa kazati. Čim smo ovamo preselili,

on nam se je javio, ali je dolazio rijetko — o Božiću, Vaskrsu i slavi — sve do pred nekoliko mjeseci. Tada je nekom zgodom došao i našao me samu. Bila sam sva uplakana, pa sam mu ispričala svoju nesreću. Bio je istinski potresen mojom sudbinom i obećao mi, da će ćešće doći, da se porazgovorimo, da mi tako olakša moju bijedu i nevolju. I dolazio je. Da znaš, što smo lijepo pripovijedali! Pretresli smo svaki kamen, svaki grm, svaki smiješak, svaku suzu, sve i zadnju malenkost, koja nam je ostala svježa iz zajedničkoga djetinjstva. A sjećamo se svega, da je to pravo čudo.

Ne znam da li je tebi ostalo u pameti kad me je ono čiča Jevremovo kerče uhvatilo za haljinicu — u igri i bijesu — i poderalo je, ja se nàdâla u plač i jurnjavu, a kerče sve u igri za mnom. Tada me je ogrlio i zaustavio, a kera potjerao neki dječak. Sjećaš li se toga?! Majka se je, Bog da joj prosti, toga vazda sjećala, jer je toga dječaka izljubila i dala mu gurabija. Eto, taj ti je dječak bio kapetan Jovica čiča Pante ćurčije! Davno je to bilo, još djeca bijasmo, a već me spasavao od tuđih kerova. Tako i sada. Dolazio češće i pripovijedao i zabavljao se sa djecom, a ja sam ga molila, da im pripovijeda o Kosovu, Dobrom Polju, Bregalnici i Kajmakčalanu, da djeca čuju i upiju, jer od nesretnog oca nijesu nikada čula ništa ni lijepo ni pošteno iz naše krvave prošlosti. Da ga čuješ, kako zna da pripovijeda! Meni su to sve poznate stvari, ali mi je svaki put nanovo srce zaigralo od ponosa i oči se ispunile suzama. Junak, vojnik, pa opiše, kako pada granata, da se sve skrivaš, da te ne pogodi i gledaš, kako junaci ginu, a braća napreduju preko njihovih tjelesa.

Kamo sreće, da smo održali neprekidno naše prijateljstvo iz djetinjstva! Mislim: bio bi mi već prije sve ovo pripovijedao, te bih s još većim ponosom bila gledala na velike događaje, a Bog zna — moguće da bi i mnoge stvari bile okrenule drugim putovima. Ja vjerujem, da bi, al tu nije nitko ništa kriv, jer konci sudbine nijesu u našim rukama. Ti mene, dragi oče, moraš dobro razumjeti: ništa me toliko ne boli, koliko poniženja i opće uvrede, koje sam pretrpjela i od pokojnog Dujmovića i od nekih njegovih, koji su mi se približili na koji bilo način. Bio je on

ko bajagi »naš«, jer nije imao ni srca ni poštenja da bude svoj, pa da istom onda budemo — svoji! Gadno je to đubre bez kičme i otaca!

U takim su prilikama kapetan Jovičine riječi padale na moju ojađenu dušu kao melem na ljutu ranu. Moram priznati, da sam vazda jedva iščekivala njegov dolazak i ujedno sam strepila, da će pokojni, kakav je mangup bio, početi da me vrijeđa zbog njega. Djeca su mu vazda pričala, da je čiča Jovica dolazio, a on se je samo smijuljio. Nekoliko su se puta skupa našli kod nas. Dujmović je bio prema Jovici dosta ljubazan, dok nijesu počeli govoriti o politici, a to je bio vazda glavni razgovor. Ti se sjećaš, kako je Dujmović, dok je bio aktivni oficir, vazda govorio — mi, naše, naše pobjede, naši uspjesi?! Sjećaš li se toga?! Da si ga sada čuo, kako je govorio s kapetanom Jovicom! Ja sam se sramila, a kad mu je baš dva dana prije ove nesreće rekao: »Pa, što vi hoćete!?« — ja bih mu sama bila najradije raskolila glavu, jer sam se sjetila, kakav je bio, dok je računao s karijerom. Bog da mu prosti!

Kapetan Jovica je pametan čovjek, pa je prešao preko toga bezobrazluka i zgodno mu mirno odgovorio, a mene je pogledao sažalno, da sam u zemlju propadala od stida i pred njim i pred rođenom djecom, koja mnogo toga još ne razumiju, ali sigurno sve izvrsno pamte. Iza toga je Dujmović otišao u grad ko bajagi nekim poslom, a sigurno onoj svojoj kafedžinici i nas same ostavio. Tada mi je Jovica rekao: »Nemojte mu zamjeriti. Muž vam je i otac vaše djece, pa morate trpjeti, ali, molim vas — je li bilo pametno dati za ovakog i jedan život?!«

Nije lijepo da se danas o tome govori, ali ja moram to ponoviti tebi kao ocu, jer mi je sjelo na srce.

Tako je taj kapetan Jovica, čiča Pante ćurčije, došao k meni i na dan ove nesreće, pa kad me ne nađe kod kuće, rekoše mu, da se je nešto dogodilo u kafani. Tamo me je našao. Od tada provodi sve slobodno vrijeme kod mene, tješi me i brine se za sve poslove. Ne znam ni sama, što bi bilo od mene u ovoj tuzi i nesretluku, da mi njega nije! Svoj mi je i bliz mi je, a razumije me kao nitko ovdje i sve bi za mene učinio.

Ti znaš, oče, da ja nijesam ograničena, pa ne možeš pomisliti, da ti sve ovo ne pišem s potpunim razumijevanjem. Vidim ja jasno, kuda Jovica nišani, no on je toliko učtiv i taktičan, da ničim ne pokazuje, da me voli više nego li se voli dobar drug iz djetinjstva. Ranije on to nije pokazivao, jer je među nama bio živ muž, a danas to skriva, jer nas dijeli svježi grob. S moje strane bilo je i sada i ranije isto: nije mi više ni do koga do moje djece, a milo mi je, što imadem čestita i odana prijatelja, jer mi to i godi i koristi. Jeste, godi mi, jer ljudsko srce osjeća potrebu, da imade druga i prijatelja, s kojim može iskreno i otvoreno govoriti čak i ono, što se samo pomišlja i naslućuje, a ja toga nijesam imala, otkada sam otišla ispod tvoga krova. S toga me njegova pažnja zadovoljava i umiruje u ovim strašnim danima, te osjećam i potrebu i dužnost, da to i tebi saopćim, a znam, da ćeš ti to znati valjano prosuditi i ocijeniti.

Nemam nikoga, osim tebe, dragi oče, komu bih mogla otvoreno govoriti i o Jovici, jer o drugima govorim s njime, pak ti moram još nešto pisati.

Već sam rekla, da je žena, ta kafedžika, skroz nevaljana i pokvarena. Najgora ženetina s kaldrme, pa s time je sve rečeno. Ljubakala je sa svakim, tko je samo htio i dospio, pa mi se čini, da se je oko nje vrzao i ovaj naš nesretni kapetan Jovica. Nijesam još sigurna, no samo naslućujem, a direktor Wetter mi je to — onako, napola — i potvrdio. Šta više, on je meni to potpuno potvrdio, no samo indirektno. On ne zna, da je Jovica moj prijatelj iz djetinjstva, ne zna ni da se pazimo više nego li obični znanci, pa nema nikakova računa, da mi laže na njega. Po tome se može zaključivati, da mi govori čistu istinu samo radi istine i da mi pruži potpunu sliku te ženetine, kojoj je ime Zlata. I ja to tebi pišem samo da ocijeniš, s kako se gadnim i odvratnim protivnicima ima da borim. Međutim, ja se nadam, da se je Jovica već oteo njezinim kandžama, ako je uopće bio u njima, a ja se bojim da jeste, pa da to njegovo prijateljstvo ne će razoriti moje simpatije, koje gajim prema njemu kao prijatelju i svome seljanu. Ako bih se uvjerila, da on još uvijek goji prema njoj i najmanju naklonost, s mjesta bih s njime prekinula,

jer ne mogu dopustiti, da me ista žena dvaput unesreći. Bolje trgati pređu nego derati platno.

Jovici još nijesam ni napomenula, da ja znam, što je bilo između njega i Zlate, a što je moglo biti s onakom ženom, ne treba, nažalost, sumnjati. Pustit ću ga, da mi se sam otkrije, jer sam uvjerena, da će on to učiniti, čim se kojom dobrom zgodom raspripovijeda o svojoj prošlosti. On to čini veoma rado, pa mi se onda ispovjedi kao sestri. Tak će jednoga dana izići i s ovom pokajničkom pričom, a ja ću onda već znati, kako ću se držati i što ću mu reći.

Samo da vidiš, dragi oče, kakvim su opasnostima i neprilikama ovdje izloženi naši oficiri, moram ti reći, da ta žena Zlata ima sestru. Imena joj ne znam, ali je lijepa, veoma lijepa, ali ne tako lijepa kao Zlata. Ta je bila u Beogradu namještena u nekoj radnji i tamo se je kapetan Jovica s njome upoznao. Ja se sada sjećam, da ju je jedne slave doveo u našu kuću i meni rekao, da mu je to neka daljnja rođakinja. Toga sam se sjetila istom sada, jer mi je to nedavno, poslije ove nesreće, pripovjedio sam kapetan Jovica. Tješio me je i sve tako pripovijedao, kako je velik udarac i nesreća i šteta čovjeka, ali ja ipak da moram pretrpjeti, jer pokojni nije bio ni valjan muž ni čestit čovjek. On mi je to mogao govoriti, jer sam mu ja već ranije sve pričala, a i on je po tom sa mnom slobodno govorio o tome pitanju. I tu mi je sada kazao, kako nam je doveo u Beogradu u kuću sestru te žene Zlate kao svoju daljnju rođaku, a uistinu — Dujmovićevu ljubavcu! Eto, oče, i to sam ja pretrpjela, a sve mi je pričao taj Jovica, čiča Pante ćurčije.

O toj mi je sestri — čini mi se, Mara joj je ime — pričao toliko, da sam odmah pomislila, da je i njemu mila. Mene tu osjećaj ne vara. Mila mu je. Mene to smeta, jer ne mogu dopustiti, da se ovako čestit čovjek unesreći i možda i oženi ovdje takovim đubretom, a naše čestite djevojke i mirazuše da pletu sijede djevojačke kose! Ja znam, da će on mene poslušati i da ne će toga učiniti.

Oprosti mi, što sam ti se toliko raspričala, kao da je tebi mnogo stalo do toga Jovice čiča Pante ćurčije i kao da je i meni stalo do njega, ali opet i jest mi stalo, jer je naš, pa mu moram pomoći, kao što i on meni pomaže. Ovih

dana nijesam ni časa mogla da se rastresem niti sam imala snage da se s kime porazgovorim o čemu drugome već samo o toj nesreći, pak su mi sada, pišući, živci posve klonuli i dala sam se u ovo pričanje kao da sam se prepustila rijeci da me nosi. Ja pričam, jer moram, jer mi je to potreba i jer mi godi, pa mi ne zamjeri i ne odgovaraj mi. Meni je najvažnije, da više u meni ne stoji, da sam sve istresla na hartiju, a ti, dragi oče, pročitaj i ne ocjenjuj.

Moram ti priznati, da se sada osjećam toliko klonulom i utučenom ovim nesrećama s njegovom smrću i tim novinskim napadajima, da sam posve smirena kao da sam najzadovoljnija žena na svijetu. Ja osjećam ovoga časa i još nešto: u toj sam smirenosti neobično jaka i spremna na sve. Skoro da bih upotrijebila frazu i rekla: da se osjećam na vrhuncu svoje moći i snage. Tako nekako ćutim u svakom svome nervu, u svakoj svojoj misli i u svakoj kapljici krvi, što odmjereno struji mojim izmučenim žilama.

U poslu imadem suradnika, da mi na njemu zavidaju. Učinit će čuda, a ja ga imam potpuno u rukama s onom klauzulom o krađi. On sigurno krade, kako je dobro rekao kapetan Jovica, a krasti će i dalje. Dokaze ću o tome ubrzo imati u rukama pa ću ga samo sačekati s njima u onome klancu, koji bude meni najbolje odgovarao.

On će mi pomoći; zapravo: on mi je već pomogao, da sam satrla tu prokletu ženu Zlatu. Istina, ja često puta pomislim, da li ja uopće imam razloga, da joj se svetim, da je mrzim i progonim. Zar ona nije dala povoda, da me se riješi nedostojna i nevrijedna muža?! Neka me Gospod ne kazni zbog ovih misli, ali one mi se često povraćaju. Ona je povod i nemam prava da je gonim do posljednje postaje. Ipak, u meni je žena jača od svega i ne mogu da joj oprostim, i ako sam je već i u naručaju držala i plakala zajedno s njome. Ona je uza svu svoju pokvarenost jošte i drska i gorda ona optužuje, ona draži novinare na mene, ona misli i govori, da je Dujmović uz ovaku ženu, kao što sam ja, morao raditi, kako je radio — ona je takova, da joj ne mogu i ne ću da praštam!

Ona mora okajati grijehe i zbog toga, da i Jovicu ne upropasti. A Jovica je toliko divan i čestit čovjek, oficir i junak, da sam ja ponosna na naše zajedničko djetinjstvo

i ujedno sretna, što je baš sada u mojoj blizini, kad mi je iskreno prijateljsko srce najpotrebnije. Baš njemu imam najviše da zahvalim, što ovih dana, u ovim nemogućim prilikama, pod najtežim udarcima nijesam ni pala u očaj ni poludila, već naprotiv — sve prebrodila neočekivanim strpljenjem i skoro junaštvom, te se moram i sama sebi čuditi.

Eto, dragi moj oče, rekoh ti sve, što mi je bilo na srcu, pa te ponovno molim, da me razumiješ i oprostiš mi, ako ti se pričini, da je moje pisanje neumjesno, a mišljenje i osjećanje nezgodno. Kako bilo da bilo: i direktor Wetter i moja skoro triumfalna pobjeda nad onom ženetinom i prijateljstvo kapetana Jovice ispunjaju moju dušu zadovoljstvom, koje mi pomaže, da mirno snosim sve udarce sudbine i da osjećam u sebi i veselje za život i nepobjedive snage za borbu. Istina, ta ženetina nije jošte na koljenima, ali je već u lancima. Ako ih ne bude znala nositi, kao što ne će, jer joj nije u krvi, razbit će o njih glavu.

Unučići te, dragi oče, srdačno pozdravljaju i ljube i lice i ruke svome dedi, a isto te od svega srca grli i pozdravlja

Tvoja zahvalna *Ljubica.*

XXXV.

Zlata ga je kradom promatrala. Bio je krupan, visok momak od dvadeset i nekoliko godina, plave kose, crvenih obraza i male nausnice. Išli su šutke jedno kraj drugoga, te bi se reklo, da ni ne spadaju skupa, i ako je on imao strogi nalog, da je oprezno ali sigurno dovede. On je tu zapovijed zdušno shvatio i vršio, te njegovom vještom oku nije izmakla nijedna njezina kretnja. Nije gledao u nju, ali je sve vidio: svaku kretnju ruku, svaki korak i svaki treptaj oka, pa je dobro primijetio i to da ga ona promatra.

Nehotice je poravnao ovratnik i pritegao kaput, da mu ljepše pristaje i pada niz tijelo. Zlata je to opazila i razumjela, pak se lagano podsmjehne. To ju je zabavljalo, a on je još jače u licu pocrvenio. Osjetio je, kako mu je

krv šiknula uz obraze, pa da to prikrije, namrgodi se i počne važno kašljucati.

— Je ste li već dugo kod redarstva? — upita ga ona, želeći, da se zavedu u razgovor, da ga onda ispituje.

— Dugo — odgovori on posve suho.

— A, kako se vi, molim vas, zovete, ako smijem pitati?

— Detektiv.

— To je zgodno! — usklikne Zlata i na silu se nasmije — Vaša je služba, je l' te, proždrla vaše i krsno i plemensko ime?! To je izvrsno.

On je šutio.

— Bili ste dužni, da mi se predstavite, kad ste došli u moj stan — reče ona ko više u šali nego ozbiljno.

— Oprostite, milostiva, to sam ja i učinio — reče on, ko da je uvrijeđen, povišenim glasom, i baci na nju letimičan pogled.

— Oprostite, vi to nijeste učinili.

— Rekao sam vam, da sam od redarstva.

— To ne znači mnogo.

— To znači sve! — odsječe on — Barem za vas to znači sve.

— Zašto bi to za mene sve značilo, molim vas?!

— Za to, jer ste uhapšeni.

— Uhapšena?! — zaprepasti se ona i zastade.

— Da. To vam niesam u stanu rekao radi majke i djece, a sada vam to kažem, da se znadete ravnati.

Spoznaja o prvom uhapšenju pala je na Zlatu kao teška željezna kapa, koja ju je pritisla k zemlji. Očekivala je ona sve moguće neugodnosti i neprilike, ali nije ni u snu sanjala, da bi doista mogla biti i uhapšena. Nije ništa kriva, sumnjiči je onaj ogavni Wetter, ali bez ikakova temelja, pa zašto bi onda i pomišljala na zatvor?! Nije se iznenadila ni kad joj je ovaj čovjek došao u kuću i rekao, da je od redarstva. Ovih je dana svaki čas netko dolazio sada od redarstva, sada od suda, sada opet od kojih novina, pa je nije ni ovaj posjet iznenadio. Isto se tako nije čudila, kad ju je ispitivao radi namještaja. Ne mogu joj ništa, služila se je samo svojim pravom, no svi mogućnici kušaju da slabije zastraše na svakom koraku, a pogotovo ondje, gdje su u najvećem pravu, pa im ga treba oduzeti. Oni nju

samo plaše radi tih njezinih stvari, ali joj ne mogu ništa. Zna ona to dobro još od prijašnjih svojih seoba. Nije se preplašila ni onda, kad joj je rekao, da mora ići s njime na redarstvo, da je preslušaju. Zbog česa bi se i plašila?! I tamo su ljudi. Pitat će je, ona će odgovarati i onda kući.

Sada se je sve jednim udarcem okrenulo. Ona je uhapšena, ona nije slobodna, mora ići s tim nepoznatim čovjekom kao pseto na lancu i još gore, jer ako pseto uteče, nikom ništa, a pokuša li ona bježati, taj će njezin ljubazni pratilac skresati u nju olovo kao u bijesnu mačku. On to možda ni ne bi želio učiniti, ali mora, jer mu uteći ne smije. Kako će on to spriječiti, to je njegova stvar, ali mu uteći ne smije!

Noge su joj drhtale i donja vilica poskakivala kao u groznici. Osjetila je, da joj se usta suše i da joj ponestaje zraka. Počela je kašljati i pljuvati krv. Kad se je teškom mukom malko pribrala i smirila, upitala ga je nesigurno i umolnim glasom:

— A zašto sam, molim vas, uhapšena?

On se je pretvarao, da je ne čuje.

Zlata ga je šutke promatrala i pogledom ga molila, da joj se smiluje. On je i dalje šutio.

— Recite mi, vi mi morate reći — opet će ona i stane.

Stade i on.

— Ja nijesam ništa učinila. Ja — — — Ja ne znam.

— Ni ja — reče on hladno i tvrdo — Idemo.

— Ne idem! Ja ne idem s vama — reče Zlata neodlučno nepripravljeno.

— Ne morate ići, ali tamo morate doći. Ne pravite komedija, jer ću telefonirati po Crnu Maricu.

— A što je to? — upita ona u čudu i strahu.

— Auto. Nije baš kao drugi gospodski automobili, ali automobil jest. Posve je sličan živoderovim kolima, samo je mnogo veći.

Detektiv je govorio posve mirno, hladno i odmjereno. Kakvom nemiru i uzrujavanju nije bilo ni traga. Zlata ga je nijemo slušala, sjetila se, da pozna Crnu Maricu po viđenju, još časak je stajala, a zatim pošla. Jedva je vukla nogu za nogom, toliki joj je umor u njih pao. Kao da su

nabijene olovom. U prsnom je košu osjetila težinu i tjeskobu. Nije ničim iznenađena, spremna je na svaku kušnju, pa i na zatvor, no došlo je neočekivano, nenadano i posve nepripravljeno.

Kakav zatvor?! Kakvo uhapšenje?! Pa, to je grozno, koracati tu kraj nekog nepoznatog čovjeka, koji te nije ni za ruku prihvatio, a kamo li svezao, a ipak ne možeš od njega kao od čarobnoga stožera. Idete usporedo, korak u korak, dva čovjeka, dva nepoznata bića, bez mržnje iz prošlosti, bez razgovora u sadašnjosti, bez ikakovih zajedničkih osnova za budućnost, pa ipak tako paklenski povezani, da se možete rastati svojevoljno samo uz cijenu tvojega života ili njegova kruha, a možda i slobode.

Kad je Zlata rekla Blaževiću, neka znade, da je u zatvoru, ako je dulje ne bi bilo kući, nije ni približno naslućivala, što je rekla i kakvu je riječ izgovorila. Rekla ju je posve lako i ravnodušno, posve spremna, da se i obistini, pa nije ni tjeskobe osjetila, a kamo li što još i preko toga, jer jednostavno nije vjerovala, da bi se to moglo dogoditi. Rekla je posve slučajno. Sada još nije ni blizu zatvora, još se kreće po gradskim ulicama, prolaznici ni ne primjećuju, da ona ne staje na zemlju kao ostali ljudi, još uopće nije nastupila nikakva promjena u njezinoj redovnoj okolici, pa je ipak već samim uhapšenjem toliko udarena po srcu i mozgu, da bi mogla sjesti tu na zapljuvani pločnik i proplakati kao malo dijete.

Čim se je snašla od prvog udarca, proradi joj mozak vrtoglavom brzinom. Slike su joj se redale pred očima, te je svaku žurno ogledala sa svih strana i prosudila, što bi se dalo dodati, što li oduzeti; što je pametno znati što li ne znati, a na nekom joj neodređenom čvoriću u mozgu začekića: — Zaboga, samo mirno i sabrano!

Što bi mogao biti razlog uhapšenja?! Svakako i nesumnjivo Ljubičina osveta. To nije pitanje. Treba pogoditi, na što je opalila hitac ta njezina ženska osveta?! S posteljinom ne može ništa biti. Na redarstvu ima i nešto pravnika, oni su glavni, pak će znati, da u tu kost ne smiju zagristi, jer će polomiti zube. Po srijedi će biti osnova poštovanog Wettera, da je sunovrati pod sumnjom umorstva, da se onda popne na njezin leš i sa toga podnožja — poljubi svoju uzvišenu gospodaricu. Pri toj pomisli uzavre u Zlati bijes. Rado bi poginula samo zato, da ni Ljubica ni Wetter ne dožive pobjedonosne sloge nad njezinom glavom. Taj gadni, prljavi Wetter! Može čovjek biti ženskar, može biti i pokvaren, ali da je spreman žrtvovati svoju jučerašnju ljubav za novac i položaj, to je moguće samo kod pojava, koje su rađane kroz stotine koljena bez čudoređa i proti čudoređu! Taj gnjusni, odvratni Wetter! Može čovjek i mijenjati svoje ljubavnice, ali da krasnu, divnu noćašnju pjesmu prezre i ubije samo zato, da danas može pridobiti rugobu u srebru i zlatu — za to je sposoban samo onaj čovjek, koji nema u sebi ni truna ljudskog osjećaja.

— Molim vas, recite mi, tko me je prijavio? — upita nenadano.

— Ništa ne znam.

— Nekoga vraga ipak morate znati!

On je šutio. I ona je šutjela i promatrala ga otvorenih usta, spremna, da navali na njega najvećim psovkama, jer su joj živci strahovito treperili.

— Molim vas, ja imam pravo da znam, zašto sam uhapšena!

— Reći će vam gospodin nadzornik.

Zlata požali, što je uopće počela razgovarati s njime, jer joj se u tome času učini, da već svi prolaznici znadu, da je ona uhapšenica, i da je taj tu vodi, goni, tjera, a ne prati u zatvor. Svi ti ljudi znadu, da je ona tu izložena na stupu sramote, pa je gutaju očima i ušesima prodiru sve njezine glasovnice, da bi isprpli iz nje i neizrečene misli i želje. To su, doista, gadni ljudi. Umjesto, da se pričinjaju, da ništa ne opažaju, pa da kraj nje prolaze posve hladno kao i svakoga dana dosada, njihova gladna radoznalost pleše danas po njoj kao stotine odurnih parcova. Ona osjeća njihov posebni zagušljivi miris, čuti u ustima okus njihova lužinastog krzna, biva joj mučno i pred očima joj se magli, te bi najradije počela vikati, da je ne gledaju, neka prolaze sa svojim mislima, svojim poslom i svojim putovima.

I kada su već tako svi strahovito nepristojni i nemilosrdni, pa joj se očima zavlače do džigerica, da tada bar

isto tako uporno tamo gledaju i opaze pravu istinu: da je ona žrtva osvete neke priproste žene i jednog običnog pogonića blaga! Tada bi joj bilo lakše, jer bi u tim očima našla tračak utjehe, da žrtva nije čovječanstvu ni suvišna ni nekorisna, pa se ne bi žalila. Ne. Oni tako ne gledaju, oni ne traže istine, već se zadovoljavaju s uvjerenjem, da je ubila. Tako misle, koji je slučajno poznadu. Koji je ne poznaju, ti odmah — znadu, da se radi o krađi! O čemu drugome? Zar bi redarstvo nekoga lovilo i zatvaralo, kad ne bi bila po sredini krađa?!

Prolazila je kroz hiljade tih pogleda kao kroz šibe i ona ih je čutjela i osjećala udarce u svakoj mrvici svojega mesa. Požurila je korake, da čim prije uteče sa ulice, da se spasi, da se smiri — u zgradi redarstvenoga ravnateljstva! Počela je bacati bojažljivo poglede na prolaznike, e da bi u njihovim očima pročitala, da li doista svi vjeruju, da je uhapšena radi krađe, no na svoje veliko čudo ne uhvati ni jednoga jedinoga pogleda na sebi. Svaki je prolazio, noseći svoje muke i bijede, zakopao pogled pod rođene noge ili ga bacio u nedohitnu daljinu. A ona je ipak osjećala, da su svi pogledi na njoj, da je svi bodu i bičuju.

Osjetila je redovitog pratioca svoje slabosti i bolesti: svu ju je oblio hladan znoj. Detektiv je šutio i stupao kraj nje kao stroj. Odveo ju je u sobu nekoga nadzornika u drugome katu. On je baš preslušavao neku djevojku, koja se je usplahireno trgla i pogledala Zlatu.

— Bojanićka?! — upitao je nadzornik.

— Da — odgovori detektiv.

— Čekajte s njome na hodniku, dok ovo svršim — odredio je, a da Zlatu nije pravo ni pogledao.

Izveo ju je na hodnik. Zlata nije znala, kako je izišla iz sobe. Ovila ju je neka magla, neka čudna opojnost straha i uvriježenog ponosa. Onaj nije rekao ni gospođa Bojanić, ni gospođa Zlata Bojanićeva, niti je upitao, da li je što našao — ama baš pod Bogom ništa, već samo kao stroj upitao: »Bojanićka?« Ništa drugo! Da ju je bar opsovao, da se je na nju izderao, da ju je posprdno ili ljutito omjerio, da joj je posvetio bilo kakvu pažnju, bilo bi joj lakše! Ne. Ništa. Nikakvoga zanimanja — ništa! »Bojanićka?!« I gotovo.

Naslonila se na zid kraj prozora i glavu podbočila rukom. Sjeti se, kako joj je njezin Dragan znao pripovijedati, dok je bio detektiv, o potpunom iscrpljenju i samrtničkoj umornosti. Često je to i sama na njemu opažala, kad joj od slabine ne bi više mogao ni pripovijedati. Možda i taj nadzornik radi već dvadeset sati bez odmora, pa ne može više ni misliti nego o onome, što je pred njim i na što je sav pao. Možda. Tko bi to znao, ali ona znade, kako je za nju, za čovjeka u njoj, važan svaki njegov pogled, svaki njegov pokret i svaki zvuk svake njegove riječi.

— Zašto me sad odmah ne primi? Zašto me muči?! — reče ona kao za sebe i sva se nasloni na prozor.

— Ovdje nema protekcije! — odgovori detektiv ponosno, kao da je samo njegova zasluga, što je to u tako uzornome redu. — Ako vam je teško stajati, možete sjesti tu na klupu. Plaća je ista.

Zlata se spusti na klupu i složi ruke u krilu. Na drugom je kraju klupe sjedila neka žena ispod trideset godina i plakala, a oko nje se motalo četvero djece. Najstarijemu je dječačiću moglo biti najviše sedam godina. I majka su i djeca bili same kosti i koža, u izlizanim i poderanim prnjama, iz kojih se širio težak zadah plijesni. Djeca su se bojažljivo držala poderanih materinih skuta i zvirlala na sve strane kao male zvijerke, kad ih istjeraju iz sigurnog skrovišta. Nijesu plakala. Malo dalje su stajale u hrpi tri, četiri žene i nešto se šaptom dogovarale, a pri kraju hodnika je šetala gospođa četrdesetih godina, u skupocjenom krznenom kaputu i vodala na uzici psetance koliko mačkicu. I pseto je imalo vrlo ukusnu kabanicu na leđima. Bila je iz crnoga sukna, obrubljena crvenom čohom. Oko vrata mu je bila crvena vrpca. Mali je očito bio već stariji gospodin, jer je svim izbočinama na zidu posvećivao najveću pažnju. Kad su ga djeca primijetila, odlijepila su se od majčinih prnja, stala na sredinu hodnika i s velikim zanimanjem promatrala toga lijepog malog crvića. Kako su djeca bila skoro gola, stiskivala su se u klupko i malim zamazanim prstićima kao ticalima pokazivala prema psetancu i nešto šaputala.

Zlatin je pogled pao na tu hrpicu bijede i zaustavio se. Sva su bila u licu blijeđa nego njezina bolesna Slavica, a

poderanija i zamazanija toliko, da se nije dalo ni porediti. Koliko ju je god taj prizor ispunio sućuti i tugom novih boja, toliko ju je ohrabrila pomisao, da njezini pilići ipak nijesu najbjedniji i najslabiji. Ni sama njezina mala, unesrećena Slavica, sa svojim očnim šupljinicama bez svijetla — ni ona nije tako slomljena, ispijena i zdrobljena kao ta druga sirotinja. Naravno, ni ona ne može metnuti na njih lijepe haljinice, kakve bi željela i s kakvim bi se zadovoljila njezina pokojna majka, ugledna gospođa uvaženoga suca, ali je još zasada ipak sve čisto i bar donekle uredno.

Iz tih je misli trže krasno psetance, koje se je taj čas sa svojom gospođom prošetalo ispod nje. Jedan je mališan oprezno čučnuo i htio pogladiti kabaničicu na kudravim ledima, ali psetance to nije dopustilo. Trglo se i zarežalo na mališana. Djeca su se tome obradovala i počela se smijati, a jedno je u šali zamahnulo nogom kao da se brani, no psetance je bilo već nekoliko koraka odmašilo od njih, obazirući se neprekidno na hrpu malih zamazanaca. Njegova gospođa nije primjećivala te igre. Ona nije vidjela ni žene, koja je neprestano tiho plakala, ni onih ostalih, koje su se nešto neumornim šaptom dogovarale. Prolazila je svojim mislima, a za njom je lahorio miris nekog nepoznatog cvijeća. Zlatu mine želja rođene mladosti, ali je ta uspomena nije nimalo potresla. Davno je ona već prebrodila te boljetice. Okrenula se k prozoru i zagledala se u dvorište. Kako je gledala ukoso, nije vidjela ništa osim zida na desnoj strani. Na tom je komadiću zida veliki prozor kao razastrto tijesto.

Opet se uznemirila i poželila, da otide, da uteče. Ona nikako ne spada ovamo, dok su njezina djeca i njezina stara svekrva na posve drugom kraju grada. Oni ne mogu živjeti bez nje. Što će ona tu besposličiti, a oni tamo umiru od gladi, da je samo vide, da je samo među njima. Doista. Samo da je među njima, njima je dosta, odmah su jaki, smjesta su puni vjere i pouzdanja, da će se ona za njih pobrinuti i da ne mogu propasti. Ona osjeća tu njihovu vjeru, pali je u svakoj žilici, ne da joj mira, pa naglo ustane i zagleda se u toga krepkoga, stasitoga momka, koji tu stoji

samo za to, da ona — ne može k svojoj siročadi. Samo za to on tu stoji i ne skida s nje pogleda, koji je stvoren, da prati plug ili ravna bradvom ili vodi bilo koji korisni posao.

— Ja više ne mogu čekati — reče ona odlučno.

Detektiv se samo nasmiješi i malko se protegne, uspravi, da ga bolje vidi i osjeti.

— Meni se strahovito žuri, gospodine — govorila je ona. — Čekaju me djeca, čeka me posao — — —

On nije ništa odgovarao. Šutio je kao zaliven i, kako je bio mnogo veći od nje, zagrnuo ju je odozgo svu pogledom kao nekim paučinastim zvonom.

— Vama je lako, koji ste besposleni — nastavila je ona sve nemirnije. — Ne brinete se ni za što, već idete kao strojevi, kuda vas porinu, ali meni gori glava od briga.

— I ta će se vatra ugasiti — progovori on tiho s očitom željom, da ga ne čuju drugi.

— Al ja nemam vremena, razumijete li me?! Ja ne mogu ovdje dangubiti, ja ne mogu, ja se moram žuriti. Ja moram ići.

— Samo se smirite. Nikada u životu nijeste imali toliko vremena kao sada.

— Oprostite, vi to ne znate.

— Znam, znam. Kad je čovjek u zatvoru, onda ima toliko vremena, te vjeruje, da ga ne će nikada potrošiti, toliko ga ima. Svaki je dan dug za godinu tamo vani.

Opet je klonula na klupu. Njegova ju je opomena na zatvor pritisla kao gora. Bila je već pozaboravila neke stvari. Sada se opet javljaju u njezinu mozgu, te vidje tamničke rešetke i na svome mozgu i na očima. Dođe joj da krikne, no svlada se.

— Pa, ja nijesam u zatvoru — prošapće detektivu.

— Ja to ni nijesam kazao.

— Molim vas, budite tako ljubezni, pa pogledajte, da li je onaj gospodin već gotov, da nas primi.

Glas joj je bio mek, ponizan i umolan, a popratila ga je vlažnim pogledom. Detektiv se je skoro glasno nasmijao, no ubrzo se svlada i reče:

— Oprostite, nijesam ja mislio, da vi kanite uteći.

Samo sam se tako nasmijao. Ja vam, naime, ne smijem ići požurivati gospodina nadzornika. On zna, da ste vi tu, a znade i što radi s onom, koju sada ima pred sobom. Budite strpljivi. Morate znati, da gdjekada neznatna trica zadaje strašno mnogo posla. Strpite se. Znate, kako se ono gdjekada nađe samo nekoliko dlaka, pa po tome pronađemo ubojicu. Znate onda, koliko tu treba raditi! Sve je važno.

Govorio je tiho, ali sa stručnjačkim ponosom, koji nije dopuštao, da se sumnja ni u istinitost ni u važnost njegovih riječi.

— Sve je važno — ponovi Zlata i zamisli se. Sam Bog zna, što će oni smatrati važnim u njezinom slučaju?! Uostalom, više je nego sigurno, da nemaju ništa u rukama, pa je zovu samo da je zaplaše radi posteljine, e da bi Ljubici dala kakovu izjavu za novine.

— A, molim vas, kako se to preslušava? — upita detektiva i zagleda mu se u oči.

— Pa, tako — odgovori on. — To vam je posebna umjetnost. Kao što se netko rodi za dobra džepara, trgovca ili pjevača, tako se drugi rodi za dobra detektiva. To je prirođeni dar.

Zlata je prešla mislima na posve drugo pitanje, pa ga je rastrešeno slušala. Nije pratila, što je govorio, jer joj u tome času sjeo u mozak otpor i uzbuna proti tome postupku prema njoj. Nestalo je klonulosti i bojazni u neočekivanome hipu, posve nenadano osjeti, da joj se čini nepravda i sva se usplahiri, pa uzbuni i razbjesni.

— Ovo je nečuveno! — reče glasno i oporo. — Bez ikakova me se razloga uhvati za kose i odvuče od djece, da ovdje kutrim na hodniku i čekam! Molim vas, pogledajte, što radi, jer ću vam ja doista uteći.

— Budite strpljivi. Naučite se, da vremena imamo dosta, — odgovori detektiv mirno. — Meni je žao, što vas već ne zove, ali ja vam ne mogu pomoći.

— Meni se veoma žuri. Ja nemam vremena — govorila je ona još uvijek uzbunjena i u vatri. — Vi se varate, ako mislite, da ja imam vremena i da ću tu ostati.

— Ja vam to niti ne želim — odvrati on — ali sam

već mnoge slušao tako govoriti, koji su se poslije i te kako dugo zadržali u našem stanu.

Zlati su od ljutine navrle suze na oči, pa priđe k prozoru i okrene se prema dvorištu, da pratioc ne bi pomislio, da plače iz straha i kukavičluka. Na protivnoj su strani, preko dvorišta, bili svi prozori ograđeni daskama, te su joj se pričinili kao razvaljena kitova usta. Iznenadila ju je ta poredba, jer joj je nenadano uskrsla pred očima slika ogromnoga kita u nekoj školskoj knjizi. Čini joj se, da su u njegovim ustima takovi propusti za hranu kao na ovim prozorima za zrak i svijetlo. Daska nadhvaća dasku, da je po duljini ne dodirne, a na vrhu je široko ždrijelo. Slika je neugodna i sa ove strane, a kako je istom, kad se — gleda iznutra. Na tu se pomisao malko strese i brzo okrene glavu. Još je uvijek bila ljuta zbog uhapšenja i poče se čuditi, kako je mogla i na časak, da se plaši i klone?! Nije ništa kriva, pa je ne smije nitko ni uznemirivati. Nije građanin zato gradio državu, da mu bude neman, koja vreba na njegovu slobodu, nego da mu bude kuća, kućica — slobodica. Tako to mora biti, jer inače — misao joj prekinu poziv, da stupi u nadzornikovu sobu.

— Molim vas, što vi hoćete od mene?! — uzvikne ona umjesto pozdrava i svake druge primjedbe.

— To ćete odmah čuti — odgovori nadzornik veoma hladno i službeno, prevrćući u rukama nekakove papire. — Vi možete otići — reče detektivu i počne čitati.

Zlata je stajala pred nadzornikovim stolom i nestrpljivo čekala, da čuje, što oni to od nje traže. Osjećala je, da je u tabanima nešto peče i bocka, pa je svaki čas podizala sad lijevu, sad desnu nogu. U rukama je mijesila rukavice. U sobi je bilo veoma vruće. Sparina ju je počela hvatati za grlo. I zrak je bio pokvaren i zagušljiv, pa ju je napao kašalj. Stolica je stajala nedaleko od nje, pa već htjede, da je dohvati i sjede, no predomisli se. Savila se je prema stolu, pokrila usta rupčićem i kašljala.

— Izvolite sjesti, ako vam je teško stajati — reče nadzornik ne dižući pogleda s papira.

Ona sjede i nastavi s kašljanjem. Nekako joj je godilo, da se s nečim zabavi i ispuni te strahovite duge časove.

— Tako! — reče nadzornik i prevrne list papira.

Zlata suspregne kašalj, uspravi se i uperi pogled u činovnika, očekujući, da će sada početi ispitivanje. On je međutim nastavio s čitanjem, ali je ona opazila, da je češće ispod oka motri.

— Molim vas, zašto ste me zvali?! — upita ona iza dužeg skanjivanja. — Meni se žuri. Mene kod kuće čekaju djeca.

— Jedan čas, jedan čas — odgovori on ubrzano kao da baš svršava čitanje. — Evo, sada znam sve. Još malo. Da. Tako ste rekli pred svjedocima.

— Što sam ja rekla? — trže se ona.

— Ništa, ništa. Ja to samo tako čitam. A, sada, molim vas, recite mi, kako je to bilo s vašom posteljinom? — upita on i zagleda joj se u oči.

— Vrlo jednostavno — odgovori Zlata sigurnim glasom. — Posteljina je moja, morala sam iseliti, pak sam otpremila sve, što je bilo moje.

— Da, da, ali vi ste znali, da dugujete najamninu.

— Ja to ni danas ne znam, jer se najamnina mene ništa ne tiče. Ja sam bila obvezana plaćati samo zakupninu za gostionu ili, još bolje, otplate za gostionički uređaj.

— Koje također nijeste plaćali — dobaci nadzornik.

— To, doduše, ovamo ne spada, ali ću vam reći, kada vas zanima: ja sam te otplate krvavo odrobijala zajedno s cijelom svojom porodicom počam od sedamdesetgodišnje majke, pa do slijepog i nemoćnog djeteta. Tako je s tim otplatama!

U njoj je počeo plamtiti bijes, koji je tinjao pod pepelom muka prošlih dana, pa nije više mogla izdržati na stolici, već naglo ustane.

— Nemojte se uzrujavati. Samo sjedite — ponudi nadzornik, lupkajući olovkom po stolu. — Recite mi, molim vas, kako ste i kada ste otpremili svoje stvari.

— To, gospodine nadzorniče, ne spada na redarstvo —

odgovori ona povišenim glasom. — Ja sam se služila svojim pravom i za to nijesam dužna polagati računa.

— Znate, redarstvo vam je radoznalo kao kakva besposlena gospođa. Sve želi doznati, pa ga tako zanima i vaše preselenje. Na to ćete mi pitanje svakako morati odgovoriti.

— Ne ću da odgovaram, jer nijesam dužna — reče ona odlučno, a pred očima joj se pojavi stric Petar u svoj svojoj hrastovoj veličini. Ne, ne, striče Petre. Ne dolazi, ne opominji! Možeš biti posve miran, pomisli ona i još se više osovi.

— Vi morate odgovarati — reče nadzornik još uvijek posve blago i pristojno.

— Vi se varate. Vi možda morate to pitati, ali ja ne moram i ne ću odgovarati. Izvolite mi reći, čim me se okrivljuje i ja ću vam sve odmah odgovarati, što se bude ticalo toga pitanja.

— Meni vas je veoma žao, ali vam ne mogu pomoći, kada vi sami oteščavate svoj položaj. Vi ste veoma teško osumnjičeni, pak morate paziti, kako se branite.

— Ja još uvijek nijesam čula, čim sam osumnjičena, pa se uopće nemam od česa braniti. Molim vas, ne mučite me. Recite mi ukratko o čemu se radi, da vam odgovorim, pa da idem kući.

— Kad se odlazi sa naše gozbe — reče on, smiješeći se — onda se kući uvijek na vrijeme stiže — — — Ne ćete odgovoriti?

— O preselenju ne, jer ne spada ovamo.

— Dobro. Pustimo to zasada. A hoćete li mi ispripovijedati, kako ste ubili pokojnog Dujmovića?!

— To sam ispripovijedala već sudcu istražitelju. O toj stvari više nemam što pripovijedati.

— Tamo ste pripovijedali, kako ga je ubio vaš muž, a ja želim, da mi ispričate, kako ste ga vi ubili.

— Vi se, gospodine nadzorniče, vrlo neumjesno šalite — dobaci ona i ošine ga bijesnim pogledom. — Niti redarstvo nema prava, da tako govori!

— Ono ima, gospođo, pravo na sve. Ja vam ne mogu pomoći nikako drukčije, nego da vam kažem, u čemu je stvar. Gledajte: vi ste sami priznali jasno i nedvoumno,

da ste baš vi svojom rukom ubili Dujmovića. Svjedoci su tu. Sada mi morate sve potanko ispripovijedati, kako ste i zašto ste to učinili.

— Ja to nijesam učinila, pa nijesam mogla ni priznati, a da sam učinila, bilo bi mi žao i kajala bih se, ali bih ipak znala, da sam to morala učiniti.

— Oho! — usklikne nadzornik. — Kako vi to mislite?!

— Mislim, gospodine, da psi imadu pravo na život samo kada su psi na četiri noge. Tako ja to mislim.

— Prema tome vi njega ne žalite?

— Bože, sačuvaj! Ja žalim svojega nesretnoga muža, ja žalim nas, što nam je usud dosudio tako strašnu zadaću.

— Da li priznajete, da ste ga vi ubili?

— Molim vas, tko vam je to prijavio?

— Izvolite odgovoriti na pitanje.

— To je sigurno maslo gospodina Wettera i gospođe Ljubice — ne? Oni su vam to prijavili.

— Na vas ne spada, tko je prijavio. To je uredovna tajna.

— Pošten čovjek s istinom nastupa otvoreno i ne krije se za nekakove uredovne tajne, jer je to plašt i meka samo za doušnike, za koje vi najbolje znadete, da nijesu pošteni ljudi već zato, što su doušnici.

— Molim vas, gospođo, da nikoga ne vrijeđate.

— Zar sam ja izustila uvredu?!

— Odgovorite na pitanje, da li priznajete, da ste ubili?

— Ne! Ne priznajem, jer to nije istina! — odgovori ona osorno i lupne nogom o pod. — Ne gnjavite me sa glupostima.

— Ja vršim svoju dužnost, a vi pazite, kako razgovarate sa mnom. Ne zaboravite, da ste u javnom uredu.

— A vi, gospodine, ne zaboravite, da sam ja slobodna građanka i da uredi nijesu zato tu, da nas ugrožavaju u našoj slobodi, nego da nam je štite!

— Posljednji vas put opominjem, da se pristojno vladate, jer ćete se kajati, a sada mi odgovorite, da li je istina, da ste vi već priznali pred svjedocima, da ste ubili Dujmovića?!

— Ne! Ni to nije istina, a sve da sam i priznala, ne bi to značilo pod Bogom ništa, dok se ne dokaže, da sam ja doista i počinila djelo, koje tobože priznajem.

— Prepustite to umovanje drugima. Za nas je važno samo to, da ste vi doista priznali, da ste počinili zločin, zbog kojega vaš muž nevin leži u zatvoru. Svjedoci su tu.

Nadzornik je cijelo vrijeme govorio lagano, odmjereno i proračunato. Ni jedne jedine riječi, za vrijeme cijeloga razgovora, nije jače naglasio nego li i svaku drugu. Zlata je, naprotiv, glasom udarala, padala i opet se podizala, no bila je sama sobom zadovoljna, jer nije ni na čas osjetila ni bojazni ni klonulosti. Išla je ravno, imajući neprekidno pred očima Ljubicu i Wettera, jer je vjerovala, da su je samo oni doveli ovamo. Nije bila načistu, što bi mislila o tome nadzorniku: je li podmukao, pa vreba, ili je pošten čovjek, koji i sam vidi, da je nevina, pa nevoljko vrši nevoljnu dužnost.

Počeo je pisati zapisnik, te je ispitao o porodičnim i njezinim ličnim prilikama. Na to mu je sve odgovarala kratko i odrezano. Zazvoni telefon. Nadzornik se javi.

— Jest, — reče nadzornik. — — Da — — Nažalost — Ja vršim samo nalog — — — Nije zima, ne će se smrznuti — — — Možete, možete, gospojice. Gospodin će vam ravnatelj sve razjasniti — — Sve badava, draga gospojice. Kažem vam, da ja tu nijesam ništa — —

Zlata je pozorno slušala svaku riječ, ali nije mogla razumjeti, o čemu se radi. Prešla je rukom preko čela, da se sabere, i sjela. Šumilo joj je u glavi kao da se je bura uvukla u njezinu lubanju i tamo se kovitlala i lomila. Nije se mogla toliko sabrati, pa da dokuči, kuda cilja i što kani taj njezin poštovani sugovornik. Ne kaže ništa, ne odaje ništa ni glasom ni držanjem ni pogledom, pa je onda teško nagađati, da li je i on sam načistu, što bi učinio.

— Ja ću napisati — reče joj — ovo, što smo razgovarali.

— Izvolite. Samo se, molim vas, požurite. Moram ići kući, da mi majka ne bude u brizi.

— Brzo ćemo biti gotovi, — odgovori on, pišući.

Kad je završio, pročita joj i upita je, da li je točno zabilježio njezine odgovore.

— Dopustite, da sama pročitam — reče ona.

— Ne vjerujete mi?! — upita on i nasmiješi se, pružajući joj zapisnik.

— Zašto bih vam vjerovala? — odgovori ona brzo i priprosto. — Tu se ne radi s povjerenjem, nego silom i priznanjima.

— Kako to mislite, gospođo?! — trže se on.

— Sigurno nijeste pomislili, da sam htjela reći, da upotrebljavate silu, da iznudite priznanja?!

— Na to ne biste imali prava, jer ne stoji.

— A ja se služim u svemu samo svojim pravom.

Pročitala je i našla, da je sve točno zabilježio.

— Izvolite potpisati — reče joj.

Ona potpiše i ustane, da će poći.

— Čekajte, gospođo. Vi ste temeljito sumnjivi, da ste počinili zločin, kojim vas se okrivljuje, pak ćete ostati u pritvoru, dok budu svjedoci preslušani. A onda — ima toga još koješta.

— Kako?! Što vi to kažete?! — zaprepasti se Zlata.

— U zatvoru ćete ostati — odgovori on hladno.

— Vi se šalite?

— Nažalost, gospođo, ne. Ne šalim se.

— Onda je to, gospodine, protuzakonito! — krikne ona. — Stvar je već kod suda i ne spada ovamo. To je nasilje.

— U zatvor se, gospođo, ide samo silom — odgovori nadzornik posve mirno i pozvoni. Iz susjedne sobe uniđe neki mladić.

— Izvolite, gospodine nadzorniče?! — javi se došljak i stane u vojničkom stavu.

— U zatvor — reče mu nadzornik i pokaže očima na Zlatu.

Ona je šutjela, u čudu ga gledala i nepomično stajala.

— Idemo — reče došljak.

— Dopustite mi, da javim sestri — reče ona i pristupi, da će se mašiti telefona.

— Ona već sve zna — odgovori nadzornik. — Čuli ste, kad smo čas prije razgovarali. To je ona pitala za vas.

Zlata ne reče ni jedne riječi, već pođe bez pozdrava i naklona. Veoma ju je umirila pomisao, da mamica već znade, što je s njom. Znadu, da nije ništa kriva, pak će biti mirni. Uostalome, uz njih je stric Petar, koji ne će dopustiti ni da stradavaju ni da se plaše, a pomoći će im i Mara.

Na hodniku je još uvijek sjedjela ona zaplakana žena s četvero djece. Na jednoj je curici rukama skupljala prnjice kao da ih popravlja i veoma glasno šmrcala. Svaki je čas prinosila k nosu šaku i brisala vodu. Na Zlatu nije ni pogledala. I psetance je još bilo tu s gospođom u krznenom kaputu. Lagano su šetali, uzdignutih glava, te ni oni ne primijetiše, kada je Zlata kraj njih provedena. Malo podalje su u hodniku bila još neka nova lica. Jedan je redar upućivao neku građanku, kuda mora ići moliti, da dobije dozvolu za nošenje hrane mužu, koji je sigurno u zatvoru.

Zlata je jednim pogledom obuhvatila cijeli hodnik, čim je stupila iz nadzornikove sobe i stupajući uz svoga novoga pratioca, promatrala svako lice. Bi joj teško, kada su mimoišli stubište, niz koje se silazi u prizemlje i ide na ulicu, u slobodu i kući, pa je mučno načinila nekoliko prvih koračaja na južnu stranu hodnika. Znala je, kuda ide, ali joj nije bilo poznato, na koja se vrata ulazi u taj njezin novi stan. Iz jedne sobe ispade skoro tik pred nju neki činovnik, koji je dobro pozna iz vremena, kad je još tu bio detektiv njezin muž. Već se lati šešira, da je pozdravi, no naglo se trgne i okrene od nje glavu. A bili su dobri i vazda ju je pristojno pozdravljao.

Podrugljiv joj se smiješak prelije licem. Možda je nije prepoznao?! Tko bi znao. Možda zna, da je uhapšena, pa je ne smije pozdraviti, no to bi bilo divljaštvo. U to ne vjeruje. Koliko i koliko nevinih često mora biti uhapšeno, dok ulove krivca! To bi ova gospoda morala najbolje znati, a ovi to i znadu. Takova zabrana pristojnosti ne može postojati.

— Hrđa je on — zaključi Zlata i nastavi put.

Došli su skoro na kraj hodnika. Na desnoj su strani jedna jedina vrata. Željezna su kao na tvrđavi, a obojadi-

sana zagasitom crvenom bojom kao zgrušanom krvlju. Pred njima sjedi stražar bez oružja. U ruci drži ključ.

XXXVI.

— Skupna! — reče pratilac, predavajući Zlatu stražaru, koji ih je sreo s druge strane crvenih vrata, i odmah otide natrag, a vrata lupnuše. Čini se, da nijesu iz debelih ploča, jer su nekako treperila, udarajući o dovratnike. Brava škljocne slatko i glatko, kao da je u samome ulju, a stražar sa nutarnje strane potegne preko njih dugo željezno mandalo tako, da se vrata mogu otvorit samo dogovorno i sa jedne i sa druge strane.

Pred Zlatom je bio sumračan hodnik od kojih dvadeset koračaja duljine, a zatim je u ključ zavijao na desno. Odmah je na lijevo stubište, a dalje na lijevo troja oniska vrata bez kvaka. Na desno je ogroman prozor nasuprot stubištu, a zatim samo zid sve do zavoja na desno. Kako je Zlatinu pažnju obuzelo to promatranje, nije se ni obzirala na stražara, koji je malo postrance mirno stajao i gledao je užarena pogleda i netremice.

— A molim vas, za koga vraga vas ovamo strpaše?! — upita je on mirno, sućutno i pristojno.

Ona se okrene k njemu i zagleda mu se ravno u oči. Iznenadila se je, opazivši neobično lijepe i ljupke crte lica, meku glatku kožu kao svilu i duboke, čeznutljive plave oči. Bio je to momak ispod trideset godina, visok i tanak kao jela.

— Što vi tu radite? — upita ga u čudu kao da ne vjeruje svojim očima.

On se susretljivo nasmiješi i omahne svježnjem ključeva, koje je držao u lijevoj ruci.

— Evo! — reče. — Ključar sam u prvom katu. I vi ćete dolje k meni u skupnu ćeliju. Poznate li vi mene?

— Ne — odgovori ona kratko i obori pogled. Nije ga poznavala. Nije se zbog toga iznenadila, kada ga je obuhvatila pogledom. Zapanjila ju je neobična muška skladnost i ljepota. Ovaj joj čas nije ni do šta stalo osim do rođene

bijede i sirotinje, nije ni na što drugo mislila, no srce se je samo uzbibalo i krv počela brže kolati. Da sakrije svoju nepriličnu smetnju, upita lagano, ne dižući pogleda:

— Kuda ćete sa mnom?!

— Idemo najprije u pisarnu — odgovori on i pođe niz stube, a ona za njim. — Zbog česa su vas doveli?

— Zbog ničesa — reče Zlata tiho. — Tuđa sila i osveta. Hoće da mi umorstvo natovare na glavu.

— Umorstvo?! — trže se ključar. — Po vražiju je to! A jeste li — — Jeste li krivi?

— Ne. Nijesam ništa kriva. Vi ćete se ubrzo uvjeriti, da sam potpuno nevina.

Zašto je važno, da se baš on uvjeri? — pomisli Zlata, čim je izrekla te riječi, no sada — rekla, rekla. Najzad, njoj je stalo do toga, da se svaki čovjek uvjeri o njezinoj nevinosti, pa se može uvjeriti i on kao i svaki drugi.

— Umorstvo — — — Umorstvo — — ponavljao je ključar nekoliko puta, klimao glavom i sućutno je posve nenapadno promatrao. Nije u njemu bilo ni službene ukočenosti ni prostačke drzovitosti, već sušto, nepatvoreno, jednostavno ljudstvo, a zažareni su mu pogledi odavali, da je i njega iznenadila njezina ljepota baš kao i nju njegova.

— Kuda mi to idemo? — upita ona opet, kad su prošli i prvi kat.

— Prizemno je pisarna — odgovori on. Tamo će vam oduzeti stvari, ako što imate i sve pregledati. Znate, to je vrlo važno, jer je mnogi tako bedast, pa ovamo sam donese dokaze protiv sebe umjesto da ih baci.

Svaku je riječ toliko naglašavao, da je Zlati bilo odmah jasno, da je taj krasni muškarac želi ili uputiti, da još na vrijeme sklone pogibeljne stvari, ako ih ima, ili — izazvati na taj pokušaj, pa da je onda ulovi baš na činu. Ova joj se misao učini posve nevjerojatnom, jer su njegove oči tako bistre i duboke, da se tu nema gdje ušuljati podlost, a gleda tako otvoreno i sigurno kao da preda te pruža otvorenu knjigu svoje vedre duše. Ne, ne. Taj ne izazivlje! On upućuje bratski iskreno, a uvijeno i oprezno, jer to nije njegova dužnost. Naprotiv! On je dužan da lovi dokazala,

da podmeće stupice, da izazivlje, ali ovaj to ne čini. Ovaj to očito ne može činiti!

— A tko to pregledava? — upita Zlata, stupajući već u hodnik prizemlja.

Nije joj odgovorio, jer je kraj vrata stajao neki drugi stražar, bucmast, bljedolik i podbuhnut, a kraj njega dva odrpana mladića.

— Kuda ćeš s tom ptičicom? — upita ovaj i pokaza drsko na Zlatu. — Fina robica!

— Kuš! — odgovori Zlatin pratilac ljutito, a onaj se još jače zasmije.

Zlatu je taj razgovor malko iznenadio, ali je nije uvrijedio. Kroz godine i godine je ona koješta slušala i čula, pa se nauči na to i uho i duša.

Ravno pod onim željeznim vratima u drugom katu, prizemno su drvena, nezaključana vrata.

— Izvolite — reče Zlatin pratilac, otvorivši vrata.

— Van idemo? — upita ona.

— Nažalost, ne — odgovori on. — Hodnik je tu dole pregrađen i zaključan, a tu je odmah pisarna — govorio je meko, stupajući uz nju preko hodnika.

Za stolom je sjedio debeo, krupan redarstvenik, u odori.

— Što je, Nikola? — upita došljaka. — A, prirast! Kako se zovete, gospođo?

— Zlata Bojanić.

— Vi ste žena onoga Bojanića — —

— Da. Ja sam njegova žena — potvrdi ona, niti ne čekajući, da dovrši rečenicu, jer se je bojala, da će reći što loša o Draganu.

— Jeste li već dobili uhapšenicu, gospodine nadstražaru? — upita ga ključar Nikola i odmah se obrati Zlati. Izvadite, gospođo, sve stvari ovdje na stol.

— Nemam ništa — odgovori ona i otvori torbicu. — Rupčić i dvjestasedamdeset i šest dinara. To mi je sve.

Uzeo joj je novce, prebrojio ih i spremio u ladicu.

— Izvolite u drugu sobu. Tamo će vas pregledati.

Tamo iz desnog ćoška sobe, od peći, pristupi starija, oniska žena i otvori vrata, koja su vodila u pokrajnju sobu. Zlata stupi za njom.

— To je žena onoga, što je ubio Dujmovića u gostioni »Bakač«? — upita ključar šaptom nadstražara, što mu on potvrdi kimanjem glave.

Ključar se zamišljeno zanjiše cijelim gornjim dijelom tijela i baci pogled prema vratima, koja su se zatvorila za Zlatom.

— Što hoće od nje?!

Nadstražar slegne ramenima.

Zlata se je iznenadila, kad je stupila u sobu za pregled. Učini joj se, da je stupila u skladište, koje je krcato štapovima, puškama, samokresima, dvokolicama, sjekirama, kolcima, noževima, kaputima i svim mogućim predmetima, koji su kada bili u vezi s kakvim zločinom.

Starica ju je opipala od glave do pete i upitala, da li ima gdje što sakriveno. Neka joj rekne, da se ne muče i jedna i druga. Što bi mogla imati? Nema ništa. Možda kakav nožić, konopčić ili slično opasno oružje? Nema ništa i što bi joj?!

— Ostavite šešir ovdje, da ga ne satarete.

— Zar ga ne bih mogla objesiti gore u ćeliji?

Gospođa se nasmiješi i zaniječe glavom.

Kada je to bilo gotovo, pođe sa ključarom Nikolom natrag istim putom, kojim je i došla. U prvom katu skrenuše na lijevo u hodnik.

— Nalog je, da vas metnem u skupnu ćeliju — reče joj ključar — a bit će vam ružno. U samici bi vam bilo ugodnije.

Te joj je riječi izrekao posve priprosto i bez ikakove primisli.

— Zar biste me mogli metnuti u samicu?

— Bi', da nije drukčiji nalog — odvrati on i pristupi ćeliji broj 2. — Tu unutra ima svakakvoga smeća.

— Koliko ih je unutra?

— Vi ste šesnaesta — odgovori Nikola.

Iz ćelije je dopirao žagor i neobuzdan smijeh. Čula su se i nekolika bezobrazna izraza. Kada su ti izrazi prasnuli, ključar u neprilici baci pogled na Zlatu, naglo porine ključ u bravu, otvori širom vrata i vikne:

— Koja to laje?!

Nasta tajac. Nijedna se ne javlja.

— Ruskinja! — vikne Nikola. — Koja je to lajala?!

— Ne budali! — reče jedna, izdvoji se iz mračne hrpe i stupi naprijed. Bila je ovisoka, mršava i veoma blijeda. — Ne ćeš valjada propisati, da klečimo i molimo Boga.

On ne reče na to ništa, već lagano i suzdržljivo dohvati Zlatu rukom oko pojasa i gurne ju u ćeliju. Stao je kao da nešto kani reći, no onda žurno lupne vratima i zaključa ih. I tu je još časak stajao u dvoumici, da li bi opet otvorio i rekao ili ne bi, no onda se sjeti, da bi ga sigurno potajno prijavile, pa odstupi ispred ćelije i priđe prozoru.

Soba je veoma velika, sa dva prozora na jug, u nečije dvorište. Prozori su maleni četverokutnjaci s daskama na vanjskome zidu, usljed česa je prostorija veoma tamna i zagušljiva. Južni je dio sobe ispunjen uzdignutim daskama za spavanje. Desno od ulaza je željezna peć, a lijevo ovelika limena posuda za razne potrebe. Malo podalje je od nje kanta s pitkom vodom, a više te posude su u zidu, na dva metra visine, nekolike željezne karike baš onakove, kakove se upotrebljavaju u štalama za vezanje stoke.

Zlata nije u prvi čas vidjela ništa osim nekoliko neodređenih ženskih spodoba, koje su stajale u jednoj hrpi kao stado poplašenih ovaca. Stajala je kod vrata i nije znala, što bi i kuda bi, a ubrzo i sama uvidi, da ne može i ne smije tu tako ostati. Nešto mora učiniti.

— Oprostite, ništa ne vidim — ispriča se ona i podiže ruku da protrlja oči.

— Ovdje ćeš već progledati — odgovori joj neki hrapavi glas kao iz badnja.

— Jesi li prvi put ovdje? — upita neka druga.

— Da. Prvi i zadnji put — odgovori Zlata.

Hrpa ženskih tjelesa prasne u grohotan smijeh kao na zapovijed i zaljulja se prema njoj.

— Glavno je, da si prvi put došla, a dalje ide kao po loju — dobaci neki novi glas.

Sve su se skupile oko nje i okružile je, a Ruskinja se izdvoji iz kruga i stupi k njoj.

— Ja sam sobni starješina — reče i metne ruku na

Zlatino rame. — Morate me u svemu slušati, pa vam ne će biti zlo. Zbog česa ste pali?!

— Da. To se tako kaže. Zašto ste uhapšeni?

— Ne znam ni sama — odgovori Zlata, boreći se s neobično teškim, kiselim i zagušljivim smradom, koji je ispunjavao cijelu prostoriju.

— Sigurno radi politike kao i ja?! — pomogne joj Ruskinja.

Cijelo se društvo ponovno zavalja u hihotu.

— Ne! — odgovori Zlata odlučno — Ne radi se o politici. Pod sumnjom umorstva.

— Ohooo — — — povikaše sve u jedan glas i nakloniše se pred njom — Takve još nemamo. Živjela!

Zlati se smrači pred očima i učini joj se da će pasti, pak se primi rukom za Ruskinju.

— Molim vas, mogu li sjesti?

— Kako ne?! — odgovori ona i povede je, a krug se oko nje rastrgne. Privela ju je k daskama i sjela skupa s njome — Dajte vode.

Jedna žurno natoči vode u limenu čašu i donese.

— Bilo bi pametnije, da zovnemo ključara — dobaci neka iz mraka — Njegova bi sveta vodica bila najbolji lijek za milostivičine živce.

Zlata baci pogled prema njoj. Bila je još krepka žena od kojih dvadeset i pet, šest godina, dosta uredna, no veoma drzovita izgleda. Oči su joj razbojnički strijeljale.

— Oprostite, zlo mi je — govorila je Zlata kao da se ispričava, e da ne bi pomislila, da je nezadovoljna s društvom.

— Ništa, ništa. To je samo prvi put — reče neka, da je utješi — Poslije čovjek nauči na ovaj divni miris kao na sladoled.

Sve su se počele smijati a Zlata je osjećala, da joj se utroba uzbunila kao da će iskočiti. Ponovno je pila vode, ali i ta posudica, iz koje je pila, imade neki posebni miris, koji se ne da opredijeliti. Miris pokvarene krvi, uparenih neopranih tjelesa, truloga kiselog kupusa, gnjilih jaja — — — Ne, ne. Nijedan taj miris nije tu ni jasan ni izrazit ni određen, ali su svi unutra u nekoj simfoniji, koju je đavo uglazbio i složio.

Novih je dojmova i doživljaja bilo toliko, da Zlata uopće nije niti dospjela da ih sređuje. Navaljivali su na nju jedan za drugim i zatrpavali joj i mozak i dušu kao bijesna, užarena lava, kada neobuzdano jurne iz kratera. Zaklopila je oči i nastojala, da ni na što ne misli, da se posve smiri i sabere, no to nije bio lak posao, jer su joj neumorno i bez prekida udarale po bubnjićima riječi i rečenice, koje je ona, doduše, već i prije gdjekada slučajno čula, ali nikada u toj boji, s tim naglašavanjem, s tim načinom izgovora i vezanja kao tu. Slušajući tako grgotanje strašnoga izvora iz ljudske utrobe, doprije joj do ušiju neki šum kao tiho, gušeno jecanje. Ona se lecne, uspravi se i pogleda prema onoj strani, sa koje je taj šum dopirao.

Opazi u jugoistočnom, najtamnijem, uglu sobe na daskama nekakovu živu bublu, koja se je tresla i jecala.

— To je naša djevica Mara — rastumači Ruskinja podrugljivo.

Zlata je samilosno gledala u onaj tamni ćošak bolova i patnja, zaboravivši posve na svoje strahote, no nije se usudila ništa pitati, čim je čula, da se rugaju. Opet se je spustila i nalaktila samo da ne gleda oko sebe ta blijeda, ispita lica.

— Pričajte — reče joj Ruskinja — kako je to s vama bilo? Koga ste ucecali?

Zlata je šutjela.

— Morate znati — reče ona iza maloga čekanja na odgovor — da ovdje nema prkosa. Mi moramo biti povjerljive jedna prema drugoj, da se lakše pomažemo. Moramo sve držati za jedan štap, a osobito morate paziti vi, koja dolazite prvi put. Tako je i ona mala, koja plače, s početka mislila, da je ona nešto drugo nego mi ostale, — jer je pisarica, pa počela po nama pljuvati. Kad smo joj namjestile rebra i kad je dvije noći proležala na betonu — smekšala se. Pravila se važnom, a, molim vas, najobičnije đubre. U šesnaestoj godini i rodila i ubila!

Te riječi padoše Zlati na glavu kao usijano željezo. Uspravi se i raširenih se očiju zagleda u Ruskinju.

— Da, da — potvrdi ona — Veli, da je to bila ljubav i nekakav dragi iz djetinjstva i što vam ja znam, a sve skupa obična kucaljka kao i svaka druga. Znate i sama,

kako to već ide. A ovdje se prenemaže i po cijele dane i noći cmizdri. Sada smo je već malo urazumjele, pa nas mirno sluša, ali s početka je bila ogavna.

Zlata ustane i obriše rukom znoj sa čela. Napravila je nekoliko koračaja prema toj maloj, rasplakanoj bijedi. Ostale su je pratile velikim pogledima.

— E, čast! Ovo je robica! — usklikne jedna, osrednjih godina, veoma ružna, raščupana i blatna. Hrakne i srdačno pljune na dva metra prema peći. — Da si ti bila tamo, gdje sam ja bila, pare bi bila digla, to ti ja velim.

Zlata je hinila, da je ne čuje ili da se te riječi ne tiču nje. Zaječi ključ u bravi, vrata se otvoriše.

— Gospođa Bojanić! Idemo! — vikne ključar.

— Ehe, kako on njoj milo: »Gospođo!« — zakrešti ona ružna, raščupana i priskoči Zlati, pa joj šane: Samo mu namigni, pa se ništa ne boj. A i jest krasan!

Zlata pođe na vrata, niti se ne osvrćući.

— Kući? — prošapće Zlata i suspregne dah.

— A, vraga kući! — odgovori on posve nehajno i zaključa vrata. — Ne ide se ovdalen tako lako kući. Idemo na glasovir i na fotografiranje.

— Molim vas, tko je ta Ruskinja? — upita Zlata, kad je čula da ne ide kući. Sada joj je bila prva briga, da se malko snađe u tome odličnome društvu. — Je li ona doista Ruskinja?!

— Jest vrag, a ne Ruskinja — odgovori Nikola — Primorka, što li je, a tu su je prozvali Ruskinjom, jer je svaki čas mijenjala mjesto rođenja i očevo zvanje.

— A, zašto je u zatvoru?

— Radi špijunaže, radi skitanja i radi krađe. Inače — i ovdje se bavi istim zanatima.

— Kako ovdje?! — iznenadi se Zlata.

— Lijepo i jednostavno — odgovori Nikola, otključavajući vrata prema stubištu.

— Kuda ćemo mi to?

— Na tavan.

— Na tavan?!

— Da tamo je glasovir i fotograf.

Nije razumjela, što će to sada biti. Da će je slikati, to

joj je jasno, no šta je s tim glasovirom, to nije mogla dokučiti, ali nije htjela ni pitati.

— Zar ta Ruskinja i ovdje uhodari i douškuje?

— I te kako! — potvrdi on tiho i ogleda se, da ga ne bi tko čuo — I ne samo ona. Ima i više takih.

— Kako?! Komu?! — pitala je ona, sva obuzeta tom mišlju. Nešto se malko sjeća, da joj je Dragan pričao slične stvari, dok je još bio detektiv.

Nikola joj nije na to pitanje odgovorio, već iza oduže šutnje reče ko posve slučajno i bez ikakve namjere:

— Ovako, brbljaju i trokeljaju svašta među sobom u ćeliji. Ne paze, što izvaljuju, kad najednom — istraga. Netko je morao prijaviti, što su govorile, a kada je opet prijava tu, mora se uredovati.

Došli su na jedna vrata, na kojima je on pokucao i koja su odmah iznutra otvorena.

— Nova mušterija — reče on, ulazeći.

Zlata stupi u dosta tijesnu, a veoma svijetlu i uređenu slikarsku radionu. Tu su radila tri namještenika. Bili su ljubazni i dobro raspoloženi.

— Izvolite sjesti — ponudi je Nikola.

Nije sjela.

— Evo odmah — reče jedan između majstora — To je za čas gotovo. Kako se zovete?

Nikola odgovori mjesto nje.

Da, da. Tu je. Već smo dobili. Izvolite, gospođo, ovamo — reče on, mažući mastilom neku oveću cinčanu ploču. Moguće je da ni nije cinčana, ni oveća, ali se je njoj takom učinila.

Pristupila je i začuđeno gledala, što on to radi. Nije joj bilo ni na kraj pameti, što to priprema. Neprekidno je gledala kroz ogromne prozore prijeko na krov kao da tamo nešto traži, a samo je ispod oka motrila, kako onaj maže.

— Desnu ruku, molim — reče joj i odmah je uhvati za ruku i poče joj pritiskivati prste na namazanu ploču, a zatim cijelu ruku.

— Pa, ja nijesam, za Boga, ništa ukrala! — zavapi ona, kada je vidjela, o čemu se radi — Pa, to je užas, da i meni uzimljete otiske prstiju. To je grozno!

— Ne srdite se, gospođo — tješio ju je majstor veoma ljubazno — Nije to ni zlo ni uvreda.

— Pa, to je užasno! Kao da sam provalnik! — govorila je ona uzbuđenim glasom, a suze su joj navrle na oči.

— Ne uzrujavajte se, gospođo. Nije to ništa. Da sam ja država, odredio bih, da se već školskoj djeci snimaju otisci prstiju. Svi bi građani morali tu biti zavedeni. Vjerujte mi. Onda bi svaki lopov brzo dolijao.

— To je grozno, to je užasno! — jecala je Zlata iz dna duše, osjećajući tek sada vrhunac poniženja.

— Smirite se. Taki je propis. Tkogod dođe k nama, mora nam ostaviti ovu uspomenu. Vidite, mi tu imamo već mnogo doktora i svakakve druge velike gospode, pa im ništa ne škodi. Mastilo se s prstiju lijepo opere, a nama ostaju tablice. Izvolite oprati ruke. Evo vam i sapuna, jer to ne ide lako s kože. Znate, drugima ja ne dam sapuna, jer ga za to nema u proračunu, pa žuljaju prste o zid. Tako. Sada sam i ja gotov, a vi se lijepo perite.

Kako se je nagnula nad umivaonik, suze su joj neprekidno kapale jedna za drugom u vodu. Ključar ju je šutke sa strane motrio i svaki čas ju je svu prelazio pogledom. Neobično mu se sviđala, pa je sigurno baš zbog toga i osjećao prema njoj mnogo sućuti. Htio joj je reći koju dobru i utješljivu, no nije našao prave riječi, i ako je neprestano miješao po mozgu, e da bi našao zgodan izraz. Samo ju je pogledima prelazio i mazio, žaleći njezinu tugu i uzrujavanje tim više, što on u tome glasoviru nije vidio ništa zla. Kakvo bi zlo i moglo u tome biti, što čvrkneš prstima po onoj pločici i onda ih opereš, pa — Bog te veselio, kao da nije ništa ni bilo.

Dok je Zlata prala ruke, slikar je namještavao stolicu, pa kada je ostavila ručnik, reče joj prirođenom učtivošću svakoga slikara:

— Izvolite, milostivice — i pokaže joj rukom na stolicu.

— Hvala — odgovori Zlata i ne htjede sjesti — Volim stajati.

— Oprostite, milostivice — smiješio se slikar — ali ova se ponuda ne može odbiti. Izvolite samo sjesti.

Zlata uperi ključaru upitan pogled, a on kimne i pokaže glavom prema stolici. I ta je stolica poseban stroj, po-

sebno čudo od naprave, slična brijačkim stolicama s tom razlikom, što se poštovani brijači pobrinu, da mušterija ima pod glavom jastučić, presvučen vazda svježim papirom, a kod ove te stolice čeka iza glave željezni šiljak, rašlje, što li, pa se čini, kada gledaš sa strane, da ti ražanj viri iz mozga.

Kad vidje, o čemu se radi, priđe i sjede s osjećajem, da se spušta na stolac, koji je spojen s električnom strujom i još malo — pritisnut će nevidljiva ruka na puce, struja sijevnuti, a onda se samo malko stresti i nestati. Kod te se pomisli Zlata doista strese i lagano omahne glavom. Ne nipošto! To ona ne želi. Ona hoće da živi! Ona mora živjeti ne samo zato, da se dokaže, da je nevina i progonjena nego i zato, da doživi dan kakva, takva obračuna. Obračun, obračun! Bez obračuna nema napretka, nema života! Valja obračunati, a računa je već toliko, da se moraju zbrajati. Moraju! Počela je naglije disati, lice joj je oživjelo, oči presahle i razvedrile se, pa upeni prema Nikoli posve miran i blag pogled.

— Tako, tako! — reče on i nasmiješi se — Nije to ništa, kad baš mora biti.

— Smetalo me je i ponizivalo — odgovori ona, pa se i sama skoro nasmiješi. Mirno je promatrala, kako majstor namještava svoju kućicu i pokriva je crnom zavjesom.

— Molim vas, milostivice — reče on prijazno — sada se držite onako, kako se redovno i obično držite. Malko glavu uspravite.

Zlata podigne glavu, pa kad udari potiljkom na onoga željeznog đavla, trže se i skoro ustade.

— Nije to ništa, milostivice. Ne bojte se. To je samo zato, da glava ljepše stoji. Sada, molim vas, gledajte u mene. Tako. Sada još jednu snimku, a onda jošte dvije sa strane, pa smo gotovi. Još samo malo.

Radio je brzo i okretno, pa cijeli posao nije dugo trajao. Čim su bili gotovi, Nikola je pozove, da idu, i ako su se gospoda bila s njom upustila u razgovor. Nitko nije ni spominjao njezina slučaja, kao da je došla u pohode, a ne na službeno slikanje i snimanje otisaka za zbirku zločinačkih slika. Nije bila raspoložena za ćaskanje, pa joj bi milo, što se Nikola žuri.

— Oni su vam naučeni ovako sa svakom — reče Nikola, kad su izišli. — Znate već, kako je. Zato sam ja i požurio, ali mi se nikuda ne žuri. Ako vam je milije, možete biti dolje u hodniku kod prozora, a ako hoćete, možete odmah i u ćeliju.

Ona je šutjela. Nije ni pomišljala, da Nikolu vode pri tome kakovi posebni računi, ali ipak nije željela, da prima od njega neke osobite usluge.

Spuštao se je prvi suton. Kad su stupili u hodnik prvoga kata, jedva su vidjeli zadnja vrata, gdje se hodnik prebija u ključ. Zlata je stupala mnogo vedrija nego do sada. Na nju se je spustio mir i neki duševni polumrak, u kojemu nijedan obris nije ni oštar ni izrazit. Stade pred svojom ćelijom. Nikola se je ominjao — bi i ne bi otvorio.

— Hoćete unutra? — reče joj vrlo tiho i meko.

— A, da što ću drugo? — odgovori ona isto takim glasom.

— Šteta vas je.

— Proći će i to. Svatko će doći na svoje. Što ćemo?!

— Kad bih mogao, ja bih vam rado pomogao.

— Hvala vam — reče Zlata i posve priđe k vratima — Mora se trpjeti, dok se baš mora.

I Nikola je pristupio i neodlučno stajao tik pred njom tako, da je ćutjela njegov topli ugodni dah. To je nije nimalo uznemirivalo. Nije osjetila kraj sebe muškarca, i ako joj je taj priprosti krasni seljak bio neobično bliz i drag. Bila bi ga mogla zagrliti i poljubiti kao brata. Kao rođenoga brata. Stajali su i gledali jedno u drugo.

— Otvorite — šane ona.

U ćeliji je vladala paklenska buka i graja.

On porine ključ u bravu i otvori, pa pošto ona uđe, opet zatvori bez ijedne riječi. Nije ni psovao, po svom običaju, kao da ga se ne tiče, što larmaju i viču.

U ćeliji je već bio potpun mrak.

— Svijetla! Gospodin ključar, svijetla! — poviče nekoliko glasova u isti mah. Iz drugih se ćelija javiše isti povici kao jeka. Ključar se nije odazivao niti je palio svijetla.

Zlatu saletješe pitanjima, gdje je bila. Ona im reče, dotapka do dasaka i sjede. Teški ju je zadah prelio kao val vode iz gradskoga kanala. Odmah je poslušala, da li ona još

uvijek u ćošku plače. Nije se čula. Većina je društva ležala na daskama, dvije su se držale ispod ruke, šetale i nešto šaputale, dok je jedna tamo negdje u mraku ispod glasa pjevuljila neku bećarsku pjesmu. Riječi su ispadale dosta istrgano i nesuvislo, a glas je zvučao kao polupan lonac.

— To pjeva baba Jeka — reče potiho Ruskinja Zlati — Nije baš potpuno luda, ali luda jest, a nije ni baba. Samo je tako zovemo.

— Zbog česa je zatvorena?

— Bog zna. Sigurno zbog skitnje, a ona veli, da je ubila čovjeka i dvoje djece. Nije, nego se samo skita i pijančuje, pa onda koješta brblja i svaki čas dospije ovamo.

Zlata je podigla glavu i neočekivano opazila pisaricu Maru, kako nekako na sredini sobe zamišljeno stoji, oborene glave i spuštenih ruku kao na stupu sramote. Lagano ustane i priđe joj, no čim je stala kraj nje, duboko požali svoj čin. Tu je sada stajala i nije znala, što bi počela, nije mogla naći nijedne umjesne riječi, pa što više, ni pogleda. Nepromišljeno i nenadano ju je uzela ispod ruke i lagano povela. Nije se nećkala. Bez riječi su pošle uzduž sobe. Mala Mara se očito ugodno iznenadila, zahvalno pogledala Zlatu, a zatim opet oborila pogled. Ostale su još uvijek razrađivale događaj iz kuhinje i obnavljale svaku pojedinu tricu tako dugo, dok im Smilja nije počela točno pripovijedati, što je i kako je ona tu prošla. Po pet, šest ih je govorilo najednom, a smijeh i cerekanje nije uopće prestajalo.

Zlata je dugo hodala s Marom i sve smišljala, kako bi joj pomogla i olakšala nositi strahovito breme, koje je pritislo njezina slabašna djetinja ramena. Nije željela da prodre u njezinu tajnu, nije je zanimalo ono, što se je dogodilo, već je htjela jedino da zaviri u tu ojađenu dušu i da nalije bar malo, bar nešto melema na ono, što je sada, što je ovaj čas tu. Što je prošlo, prošlo je; što je bilo, ne da se povratiti, ali sada, sada treba pridignuti, ojačati, pomoći. Može biti spasonosan samo jedan prijateljski pogled, a možda će jedna jedina iskrena suza stišati paklenski požar, a moguće će trebati i koja topla riječ, da pridigne polomljena krila.

Čvrsto ju je pritisnula svojom rukom i privukla k sebi, a mala se posve prepustila, posve se naslonila uz nju i stupala kao janje.

— Teško vam je — šane Zlata iza duge šutnje i premišljanja, što i kako bi počela.

Mala je samo uzdahnula, kao da joj se grudi prolomiše. Zlata joj se sva posvetila tako, da je posve zaboravila na svoju muku i bijedu; nije više osjećala ogavnoga zraka u ćeliji, niti je čula žagor, cerekanje i blatne riječi ostalih svojih drugarica — vidjela je samo to nezrelo, nesretno dijete, koje je ovamo strmoglavljeno kao u lavlju pećinu. Opazi, da će biti starija od šesnaest godina, kako je rekla Ruskinja, no svakako je još ispod dvadesete. Tu i tamo je bacila letimičan pogled na Zlatu, kao da joj zahvaljuje, otkidala uzdahe iz grudi i počela lagano šaputati istrgane riječi.

Bila je namještena kod nekoga uglednog privrednika, čije je ime tajila, tek je spomenula, da je radio samo s vagonima. Nikad nikakove robe nijesu ni vidjeli. Kupovalo se iz daljine, prodavalo u daljini i u daljinu, a samo su papiri i pare dolazile u pisarnu. Ako je htjela za zadrži mjesto, morala se je sprijateljiti, a, priznaje, laskalo joj je i godilo, da u svoju sirotinjsku porodicu donese koji novčić više. Jednog dana došla na pozornicu privrednikova žena, nastao rusvaj i kola se slomila na maloj tipkačici. Ona nije znala, da si pomogne, a privrednik se kao pošten čovjek priljubio uz svoju ženu i uz novu tipkačicu, pa — eto, ona je dospjela ovamo.

— Ja ne mogu više živjeti — zavapila je ona i zapala u grčevit plač. Sva se je savila, pa je Zlata uhvati objeručke oko pojasa i dovede u njezin stari ćošak na daske.

— Opet histerija! — vikne Ruskinja i dođe k njima — Što se sada tu dereš!? Trebala si se derati onaj prvi put, pa sada ne bi bila tu. Kuš, krpetino! Nemoj nas smetati svojim revanjem — — — Treba vazda misliti na posljedice, pa nema kajanja.

Zlata se je na niti njihala između plača i bjesnila. Tu se mala savijala u grčevima, onamo životinja u ženama slavila razulareno slavlje, a ona po sredini u čudu i mukama. Bila je čas u neizvjesnosti, što se zapravo događa u njoj i oko nje, pa spusti kapke, povuče se u sebe i podboči glavu rukama, da se sabere. Kako se je bila umirila i udaljila od buke i ćelije, osjeti, da je veoma gladna, pa pomisli, da li

će se Mara sjetiti, da joj štogod donese za večeru. Od te njezine pomisli, pa do ključareva dolaska nijesu sigurno prošla ni dva časka.

— Gospođa Bojanić! Večera — reče on, otvorivši vrata i pružajući zamotak. Ona žurno ustane, priđe mu i uzme.

— Tko je to donio? — upita ona.

— Ne znam, gospođo. To drugi prima — odgovori on — Laku noć.

Zlata se povrati na staro mjesto i razmota. Dobila je nešto šunke, raznih kobasica i kruha. Ponudi malu, da jede s njome. Malko se je skanjivala, no malo po malo se smiri i uzme komadić šunke i kruha. Više nije htjela. I Zlata je osjetila, da nije gladna i da ne može gutati. Sve je opet zamotala i metnula kraj sebe na dasku.

Za nekoliko joj časaka donese ključar gunj i jastuk.

— Tko je to donio? — opet upita.

— Ne znam, gospođo — odgovori on, ljubazno je pozdravi i otiđe, vičući: — Sada mir i spavati!

XXXVII.

— To mi je, kako vidite, divno uspjelo! — govorio je Wetter i zadovoljno trljao ruke. Ponosno je digao glavu i pobjedonosno gledao na Ljubicu — Ja vam velim, milostiva, ja imadem veoma dobro oko, pa uvijek dobro omjerim, kuda ću smjeriti. Tu je nju trebalo dovesti, a to mi je uspjelo!

— Hvala mojim vezama — odgovori Ljubica nenapadno, ali s očitom porugom.

— To se razumije, to se razumije, milostiva — požuri Wetter — Da nema naših veza, ja ne bih ništa mogao. O tome nema nikakove sumnje. Isto tako ja ne bi mogao razviti ovu divovsku organizaciju za prodaju uglja, da nema vaših ugljenika. Točno tako. Ja bez vas, milostiva, ne bih uopće ništa značio, ali ćete mi priznati, da se oboje skupa popunjavamo u neobičnu silu i snagu.

Ljubica je zamišljeno hodala gore, dolje po sobi, nemirno odbijala duge dimove i kvrckala prstom po cigareti, čim bi izbacila dim iz usta. Baš sada, kada se je približavala cilju, kada je smirenje i zadovoljština bila na dohvatu ruke, ona se uskolebala, uznemirila, usplahirila i počela predati pred nečim, što ni ne vidi, ni ne pozna, niti bi ga mogla bilo kako označiti. Razapinje je neodređena bojazan i ona strepi. Ni ne pomišlja, da bi mogla doživjeti neuspjeh. On je nemoguć, jer su tu veze i pare. Uspjeh je siguran, no ona se sada boji baš toga uspjeha. Da li se baš toga boji? Ne. Možda i da, a možda i ne. Svakako se boji, nemirna je do ludila, pa je stoga i pozvala Wettera, da se porazgovori i rastrese. Nije nakanila, da ga što pita, da mu govori, da mu nalaže — ne. Želi samo da ga sluša, pak će možda iz njegova razgovora ostati štogod i u njezinoj duši, da je umiri i ohrabri.

Najgore je za nju, a možda i jedini uzrok njezinih nemira, što se nikako nije mogla priviknuti na zagrebački zrak. Sve je to naše, sve je to lijepo, sve je to uređeno, ali je opet toliko hladno, ukočeno i daleko, da se čovjek ne može ni zagrijati ni razvedriti. Često je puta tražila uzrok tih svojih takovih osjećaja i gledanja, ali — đavo ga znao, kako mu je to, da nije mogla doći do zaključka, koji bi je zadovoljio. Nije bio u njoj uzrok, jer nije pristupala k nikome ni s mržnjom ni s prezirom. Jest, dabome, nije se ni ponizivala, visoko je nosila popis svojih rođenih vrednota i zasluga, no to ne može nikoga smetati, kada smo svoji i kada je sve naše. Nije ni u tome razlog, što je na svakome koraku sreta magla i za najjačega sunca, i potmula oluja, kada niti vjetrić ne ćarlija. Ne. Nije uzrok u zraku, ali nije ni u zagrepčanima, jer ih ona ni ne pozna. Gdje je ona dolazila, nije njih nalazila, a kuda zalaze oni, nije ona dospjela. Tome je bio kriv onaj njezin pokojnik, koji je na nju gledao sa neke luđačke visine od onoga časa, kojega su mu rekli, da im je njegova vojnička mudrost prilično suvišna. Kako je prije pred njom puzao, tako je poslije po njoj pljuvao. Nije je nikuda vodio, nije je ni s kim upoznao, pa se nije nikome ni priljubila, a bez toga nema zajednice, nema osjećaja mira i zadovoljstva.

Nema duševne veze ni sa zemljom ni s narodom, među kojim živi, nema zajedničkih grobova, pa onda ni zajedničkih slavoluka.

Tako je nekako osjećala Ljubica, koja je tu došla kao

slaba i krhka žena, unesrećena i ojađena, mučena i bičevana bezobzirnošću slavohlepna podlaca. Zar je ona kriva, što je žena, koja mora slijediti svojega muža i zar je ona odgovorna, što je on iz zlobe ili srama nije htio uvesti ni u koje društvo?! Ništa ona nije kriva, a ipak pati mnogo, pati neobično teško i ustrajno. Morala je često priznati sama sebi, da joj nije nitko učinio na žao osim muža i njegovih ljubavnica, pa onda sigurno ni nema nitko ništa proti nje u tome hladnome gradu. Malo ih i znade za nju. Ona ne pati radi tih drugih, dalekih, ni radi njihova držanja prema njoj. Oni je niti ne vide, ona je potpuno nepoznati tuđinac za njih. Patnja je u njoj, grižnja je u samoj njezinoj duši, nemir je u njezinim živcima, strah je iz njezina mozga.

— Slušajte, Wetter — reče ona, otežući, i zastane pred njim — Meni je gdjekada grozno pri duši. Ja ne znam zašto. Nijesam nikom ništa učinila, ne želim nikome zla, ali ipak osjećam u duši toliki nemir i tako neizdržive bolove, patnje, strah, da bih se najradije ustrijelila!

— Ja vas razumijem, milostivice — odgovori on spremno — Vi ste ovamo donijeli ogroman kapital, koji je skoro upropašten; vi ste divna, mlada žena, koja treba života, a imali ste muža, koji vam nije posvećivao one velike i tople pažnje, koju vi zaslužujete. Osim toga, nemojte mi zamjeriti, što ću reći istinu: vi ste žena, koja je rođena, da živi i vlada, a vi ste umirali i robovali! Molim vas, recite mi, jeste li znali, kako stoje vaši poslovi?! Nikada. Jeste li ikada ikome izdali koju zapovijed?! Nikome osim djevojci u kuhinji, a vi, milostiva gospođo, s vašim sposobnostima, s vašom snagom i okretnošću nijeste rođeni za kuhinju i kolijevku. Znate, i ja volim djecu, ja poštivam dobre majke, ali — nemojte mi, molim vas zamjeriti zbog poredbe — uostalom, oprostite, ja poredbu ni ne smijem reći, već ću ukratko kazati to, da je vas vaš pokojni muž pretrpao djecom samo zato, da vas ukloni s puta, da mu ne smetate.

Stajala je pred njim i pozorno ga promatrala i slušala.

— Vi ste radi takoga načina života naučeni samo da vječno strepite i strahujete, pa sada još uvijek živite istim životom, i ako su nastale ogromne promjene. Morate se priviknuti na borbe, a tko se bori, ne smije nikada strepiti

zbog uspjeha. On mora u njega vjerovati i navirati bez obzira, drhtaja i bojazni k određenom cilju. Može se gdjekada stradati. To spada u proračun. Jednom se propane, drugi put se možda i opet propane, ali će se treći put uspjeti. To je matematika, to je zdrav razum, to su činjenice, koje potvrđuju životi najvećih privrednika. To ja vama velim, kao što me vidite. Zaboravite sve, što je dosada bilo. Vi ste sada potpun čovjek, koji ima svoje utvrđene tračnice, pa radi, što hoće; ide, kuda hoće; pregazi, koga hoće, ljubi — oprostite, što i to spomenuh, no kada već rekoh, istina je — i ljubi, kako i kada i koga hoće! Ukratko: slobodan čovjek! Tako se živi i napreduje.

— Meni se sve čini, da moje poduzeće propada — reče ona kao da niti nije slušala njegova razlaganja.

— Ali, milostivice! — iznenadi se Wetter — Ta, mi nijesmo nikada do sada stajali tako dobro kao baš ovih zadnjih dana. Ako izvolite, ja ću vam odmah donijeti račune, pak ćete se sami uvjeriti.

— Krivo ste me razumjeli — reče ona i pripali cigaretu — Ja sam uznemirena zbog te vaše lijepe Zlate.

— Ali, milostivice, oprostite! — uzbuni se on — Ja vam velim kao što me ovdje vidite, da ste mi nepravedni. Prije svega, ona nije lijepa, a zatim, ona nije moja. Ja bih se stidio.

— Jer ovaj čas udvarate meni! — ubaci ona i opet poče hodati — Poznam ja vaš soj ljudi. Vama je sporedno, kojoj udvarate. Glavno je, da se računi slažu. Razumije se: vaši računi i u vašu korist.

— Oprostite, milostiva — reče on vrlo turobno i ustade — Ja vidim, da ste vi nezadovoljni sa mnom, pak ću se morati preporučiti.

— Do viđenja! — reče ona i pruži mu ruku, koju on nije prihvatio — Ustručavate se? Krzmate?!

Govorila je sa smiješkom na usnama i stala mu sučelice.

— Samo sjednite. Još nijesmo gotovi.

— Vrlo rado, milostiva, ali mi ne smijete biti nepravedni — reče on i opet sjedne — Vidite, ja sam vam tu prokleticu, tako reći, donio na tanjuru, svezanu, a vi mi je

neprestano predbacujete. Vjerujte mi, ne bi mi bilo žao, da sam ikada na nju s požudom i pomislio! Ne smijete takovi biti. Uostalom, ja sam pravedan, pa ću vam priznati, da ste jednako okrutni i prema sebi kao i prema meni. Meni je predbacujete, i ako je prezirem, a vi očajavate nad uspjehom, kada ptičica već čvrsto sjedi u gajbici.

— Što ja imam od toga, da ona sada sjedi?

— Vi što od toga imate?!

— Da. Ja. Danas sjedi, a sutra će izletjeti još drzovitija i ponosnija.

— Očupana perja, ako uopće izleti.

— Vrag s perjem, dragi Wetter! Kada je tu srce, onda lako naraste novo perje. A ta ima i srca i prkosa! Ja moram priznati, da imam u rukama jako oružje i za napad i za obranu, ali nemam jednoga — nemam vjere u svoju snagu i uspjeh. Ne osjećam zemlje pod nogama, a bez toga nema pobjede. Dolazi mi često da se pitam: pa što ja zapravo hoću?! Zašto ja toj ženi ne dam mira, kada ona hoće da bude sretna ili nesretna na svoju ruku?! S kojim pravom da ja njoj narivavam neka svoja tobožnja dobročinstva, kad ona s ponosnim prkosom pljuje i na mene i na to moje dobro srce!? Najzad, nije ona luda. Dobro ona vidi, da iza svega toga viri moja želja, da je svezanu i razgolićenu povalim u blato i zgazim. To ona dobro vidi, pa s toga i prima borbu, a nogom ćula od sebe ponuđene darove. Ona je sigurna, da će me i svezana i ponižena pobijediti, te će novine još jače graknuti na mene. Eto, to će biti svršetak vašega velikoga mudrovanja. Da, da, dragi moj savjetniče! Letjet ćemo i ja i vi glavom bez obzira, a suluda će ova masa klicati razgolićenoj flundri, jer je imala srca i ponosa.

Wetter je zamišljeno slušao, tu i tamo se malko nasmiješio u znak neslaganja, no njezino ga je razlaganje i ozlovoljilo i uzljuljalo u odlukama i osnovama. Razmišljao je, kako bi oborio njezino umovanje i uzdigao klonulu vjeru, jer ako ostane tako, može jednoga dana skupiti svoje prnje i uteći, a njega ostaviti u najnezgodnijem položaju. Tu je svezao svoje osnove za nju, a ona najedamput počela evo svim tim drmati kao da je đavo u nju ušao. Za njega je životno pitanje, da se vanjsko lice cijele te neugodne

novinske pripovijesti obrne, da tako i sama Dujmovićeva smrt uskrsne u novome svijetlu. Samo na taj način može sigurno privezati uza se gospođu Ljubicu i punim jedrima zaploviti u poslove, uspjehe, zgrtanje i gospodsko uživanje.

— Svakako želim, da je satarem, pa onda morala i napustiti borbu! — završi Ljubica iza oduže stanke, čas se opet zamisli i popravi se — Ako je baš i ne satarem, ali ću je zagnjuriti u blato, iz kojega se je i podigla, da mi se naruga i da mi još više ogorči život nego li je to prije nje bilo. To mora platiti.

— I još koješta! — dometne Wetter — Još koješta drugo mora ona platiti. Glavno je, milostiva, da vi uzdržite, da ne odredite uzmak, a drugo ću sve ja izvesti. Mi ostajemo kod svoje prijave, jer je inače naš poraz očit i otvoren, a moramo pobijediti. Milostiva, vi morate biti svijesni veličine te borbe i zamašaja svega onoga, što iz te borbe slijedi, pak onda ne ćete padati u nehaj, a još manje u očaj.

— Onaj može najviše izdržati, koji nema ništa — reče Ljubica i ushoda se po sobi — Kako vidite, tu je ona svakako jača.

— Opet vi, milostiva, spuštate krila! Ne mogu valjada pobjeđivati prosjaci?!

— Prosjaci i bosjaci — odgovori ona neodlučno — Ja se bojim, da me osjećaj ne vara. Uostalom, slušajte, Wetter: ne bi li bilo nužno da govorite s kapetanom prije nego on bude preslušan? Za kada ste pozvani?

— Za sutra u deset, milostiva. Ja ću ga potražiti.

— On nije loš i moj je prijatelj, ali je ograničen kao kundak. On vjeruje samo u top, a s takim se nazorima ovakove stvari ne vode.

— On vjeruje u top — reče Wetter, smiješeći se — a vi ne vjerujete u sebe, pa još da mene nema, mogli bismo zatvoriti dućan.

— Skoro — — — odgovori Ljubica, pa se i ona nasmiješi — Samo se čini, je l' te, gospodin Wetteru, da su ruke i noge puko oružje mozgu. On ide — s njima i u vatru i u blato?!

— Ah, sve ste vi žene takove! — reče on pretvarajući

se, da nije razumio, što je htjela reći — Kad vam čovjek najvjernije služi, mećete mu muhu na nos.

— Svakako uredite sa Stefanovićem.

Wetteru se činilo, da je zapao u mali procjep. Moći će se, doduše, izvući cijele kože, ali mu se sve čini, da će brzo doći do loma. Uzalud i novac i veze, kad nemaš srca i mozga. Sve se kotura niz brdo kao lavina. S vrha pođe mala grudica, a na podnožju valja sela i gradove. Čim nemaš vjere, grudica se je zavaljala. Još će mu i najzad pokvariti sve osnove, koje su tako točno postavljene i proračunate, pak će se kola na njemu lomiti. Ne može se ni na koga osloniti.

Maru je i Stefanovića uputio, što i kako imadu raditi, pa mu se još ni ne javiše. Uostalom, oni više nijesu mogli ništa promijeniti, pa da je Zlata i pristala na njegove prijedloge, jer je on zaključio, da je ipak zatvor najsigurnija ljekarija i oružje. Poniziš ga, izmučiš ga, uplašiš ga i onda — i najčvršći protivnik pada na koljena. Tada ga možeš po volji iscijediti i baciti na đubrište. To vazda pomaže.

Njemu je, zapravo, Zlate veoma žao, jer mu je mnogo i bliža i milija nego Ljubica, no on nije pod Bogom ništa kriv, što je ovaj čas Ljubica jača. U nje su i novci i veze, pa se ne može pametno ni pomišljati, da bi se on, kada mu je na izbor, postavio uz bok onoj pukoj sirotinji, koja nema ništa osim nekakova srca i ponosa, za koje na tržištu ne može dobiti ni lule duhana. Da je to goveđe srce, vrijedilo bi desetak dinara, da je ponos arapskoga konja, podigao bi mu cijenu, ali što vrijedi srce i ponos jadne, uvrijeđene i ponižene žene, koja se može pozivati samo na svoje pređe, kojima se već ni za grob ne zna, i na svoju ljepotu, koju smo već izrabili?! Ništa, ništa to ne vrijedi. A njemu je nje, doista, žao i radije bi, da mu nije na putu, ali — naprijed, naprijed se mora!

Iz pisarne je najprije nazvao redarstvo, da upita, ima li što novo. Nema ništa. Ostala je tvrda i ponosna. Ne priznaje ništa. Okretno se brani. U zatvoru je. Tu su vijest dali novinama, pak će se vidjeti, kako će je one dati u javnost.

Telefonirao je u vojarnu, no Stefanovića nije mogao naći. Nekuda je otišao u grad.

Sjeo je u naslonjač, zapalio cigaru i lagano, zamišljeno potezao dimove i pravio kolobare. Nije mu taj posao polazio za rukom.

Stefanović je, međutim, lutao gradom. Kad Zlatu nije našao kod kuće, otišao je u svoj stan, da se odmori. Jedva je zaklopio oči, čini mu se, da nije ni spavao, donese mu redar poziv, da sutra u deset sati dođe na preslušanje. Pitao ga je, o čemu se tu radi.

— Ja vam, zapravo, ne znam — odgovori redar službeno i uljudno — no čini mi se, da ste svjedok proti onoj, što je navodno ubila čovjeka u gostioni Bakač.

Stefanović se trgne i ustane.

— Po čemu vi to zaključujete?

— Rekao mi je detektiv, kad mi je predavao pozive.

— Tko je još pozvan?

— Ja sam nosio poziv za vas i za još neku Maru Rujević, ali ne znam, da li je još tko pozvan.

— Hvala — reče kapetan, a redar pozdravi i otiđe. Stefanović se iznenadi, kada vidje, da je skoro pet sati poslije podne. Nije vjerovao sam sebi, da je tako dugo spavao, pa pogleda još jednom na sat. Točno. Ovih je dana imao mnogo posla s vojnicima, a osim toga je i ovo vječno trzanje, natezanje i zavaravanje padalo na njegove živce kao olovo. Svaku je večer do kasno u noć ili kod Ljubice ili s Wetterom u kojoj gostioni. Taj mu se je prilijepio za dušu. Dobri su oni i prijateljuju već veoma dugo, no sve je to do ovih dana bilo u granicama dobroga prijateljstva. Tek sada, nenadano i naglo, postadoše nerazdruživi. Njemu je jasno, da nije on ni kriv ni zaslužan za to drugovanje. Wetter to sve udešava i drži ga neprestano u svojim šakama. Stefanoviću nije jasno, što kani s tim postići, ali on niti ne krije, da ga zagrijava za Zlatu, a pritom Ljubicu sve oprezno i polako svlači, izlaže i ruši. Oprezno on to radi, sve uvija brigom za Zlatinu sirotinju, ali je još uvijek jasno, da je po srijedi igra, koju ne želi otkriti.

Mora mu priznati, da ga vješto podsjeća na Zlatine čare i ljepotu, na njezinu požrtvovnost i ponos, pa pomalo mu natukne i to, da znade, kako su se Stefanović i Zlata vrlo milo i ljubezno gdjekada pozabavili, a to su sve svojstva i događaji, koji čovjeku vojniku ne dopuštaju, da ih prezre i zaboravi. Na taj način on njega voda na svojoj uzici sve ove dane i skoro svaku noć.

Umoran je. Veoma je umoran i od rada i od nespavanja, a najumorniji od misli i umovanja, pa je stoga tako i zaspao.

Brzo se je spremio i izišao na ulicu u nekoj omaglici i mamurluku. Pred očima mu se razdanjivalo. Nazire Wettera, kako gura u ponor Zlatu, a s njome kani zavitlati i njega tako, da ostanu na čistini — generalni direktor Wetter i milijunašica Ljubica. On to sada samo nazire i juri zagrebačkim ulicama za tom prikazom, za tim istrganim slikama, e da bi ih pohvatao i sastavio. Nekoliko je puta posve slučajno prošao ulicom, u kojoj je Wetterova poslovnica, bacio pogled na natpisnu ploču i jurio dalje. Nije se htio svratiti, jer je osjećao, da bi mu taj susret ponovno bacio velo preko tih novih slika i vidika.

Razumljivo mu je, što je Ljubica potpuno u Wetterovoj vlasti. Tu su isti računi i težnje, navike i želje, i na stvari ne bi ništa mijenjalo, da su svako sa drugoga stožera zemaljske kugle. To razumije i veoma mu je žao, jer bi on s Ljubicom mogao veoma ugodno drugovati. Djeca ga ne bi smetala. Imadu od česa živjeti, a on bi im bio dobar. Ona nije zla, pak bi se s njome dalo ugodno provoditi dane, jer se o topovima i milijunima dade vrlo lijepo pripovijedati. To su stari i nerazdruživi prijatelji. Dalo bi se — — —

Našao se pred upravom jednoga velikog državnog poduzeća i ušao u zgradu. Poznat je s nekoliko najviših činovnika. Uđe u ravnateljevo predsoblje i umoli mladoga činovnika, koji je tamo sjedio, da ga najavi.

— O čemu želi gospodin kapetan govoriti? — upita mladić.

Stefanović se trgne. Ne zna ni sam, zbog čega je ovamo došao i ako ga je nešto gonilo upravo paklenskom silom tako, da je uz stepenice do prvoga kata ustrčao na jedan dušak. Sada — ne zna, zbog česa dolazi, a u podsvijesti sve gori od žurbe i želje, da to što prije uredi.

— Zar vam to moram reći?!

— Gospodin ravnatelj to traži.

— Kažite mu: vojnička tajna. Mi smo, uostalom, prijatelji, pa to nije ni važno. Samo me najavite.

Onaj odlazi i za čas ga poziva, da uđe. Pozdravljanje, smijanje i malo brbljanje o svemu i svačemu. Stefanović prelazi na dobavu ugljena. Treba podatke, komu sve dobavlja ugljenik »Ljubica«. Ravnatelj vidi sa svoga položaja i mnoge druge stvari. Stefanović ga moli, da mu pribavi podatke. Treba ih mnogo, treba ih točno i hitno.

Opet luta ulicama. Nesvijesno nateže k ulici, u kojoj stanuje Ljubica. Možda bi bilo dobro, da se s njome porazgovori i da je već sada upozori, kako je sada smiješna, a doskora može biti i žalosna lutka u tuđim rukama. Došli su prvi napadaji, koji su neumjesni i neopravdani, ali će doći i drugi, koji će biti i te kako zasluženi. Zlata nije zatvorena bez njezine želje, a on je bio prisutan, kad je sudbeno povjerenstvo ispitivalo sve one, koji su se u onom nesretnom času zatekli u kući. On je točno promatrao svako lice, čuo svaku riječ, vidio svaku kretnju. On je načistu sa svima. Zlatine su mu se optužbe usjekle u mozak, da ih ne će nikada zaboraviti. Promatrao je i Ljubicu. Ona je, doista, bila najžalosnija pojava u cijeloj toj hrpi ožalošćenih, iznenađenih, radoznalih i zaprepaštenih. Padala je iz skrajnosti u skrajnost i nikada nije bila načistu sa sobom, da li se drži dobro ili loše.

Ne će se svratiti, ne će sada ići k njoj, dok ne bude preslušan. Najprije mora vidjeti, kako su podijeljene uloge i kako će se i sam držati.

Pomislio je, da bi ga Wetter mogao tražiti, pa da izbjegne taj neželjeni susretaj, sjedne u tramway i odveze se u Maksimir.

XXXVIII.

Kada se je Zlata povratila od vrata s gunjem i jastukom na rukama na pređašnje svoje mjesto, nije više našla zamotka s kobasicama, šunkom i kruhom. U čudu pogleda po cijelome društvu, ali nije nigdje ništa primijetila.

Mala Mara je nepomično kutrila zgrbljena kao i prije, a ostale su u hrpicama pripovijedale i smijale se.

— Jeste li vi spremili onaj moj zamotak? — šane Mari, nagnuvši se k njoj.

Mala se trže, uspravi se i pogleda je raskolačenih očiju.

— Kakav zamotak?

— Jelo.

Ona ga nije ni vidjela, nije uopće ni primijetila, otkuda je Zlata vadila šunku i kruh i nudila joj. Zlata joj opet šane, neka šuti i ne reče više ništa. Spustila se je na daske i ležala na boku. Bila je mirna. Zavezla se mislima i nije ni čula, a kamo li pratila, što su ostale govorile i pripovijedale, tek bi joj tu i tamo koja najkrupnija riječ udarila o bubnjić kao bumbar o staklo. Malko bi se trgla i opet zapala u neodređeno snatrenje.

Kako bilo da bilo, ona će sve prebroditi, i ako su prilike strahovito nepovoljne. Majka je drevna starica, Slavica bogalj, Željko slabunjav, a ona — ni više ni manje nego samo izbacuje krv. Svejedno. Ona će prebroditi, ona će izdržati. Ne mogu joj ništa, jer joj ne može biti gore nego li je sada. Može samo ići na bolje. Da. Može i na gore. Može i ona pasti u krevet, pa će porodica ostati bez korice kruha — — Ne, ne. Ne će. Naći će se. Tu je još uvijek Mara i stric Petar.

Kad se je sjetila njega, nešto joj snažno i toplo prostruji žilama i ona se naglo uspravi i sjede na kraj dasaka, spustivši noge na betonski pod. Grudi su joj se počele naglije dizati i spuštati kao kovački mjehovi. Može doći, što hoće, ona će znati biti zadovoljna. Ona će znati!

Iz misli je trže svađa dviju žena. Stajale su između vrata i one posude za sve nužde i sipale jedna drugoj u lice najbiranije izraze kao lopatama! Zlata je razabrala,

da su se igrale mlina, pa sada obje tvrde, da je protivnica varala u igri i jedna drugu srdačno nudi psima i krmcima, ne ostavljajući na miru ni deveto koljeno i prema babama i prema unukama. Za čas se umiješaše i ostale, da ih draže i huckaju, pa se smota oko njih cijelo živo klupko. Zlata je sa strahom očekivala, da će doći do užasne tučnjave. Iz lijeve i desne susjedne ćelije nasta paklensko kucanje.

U istom se trenu priljubiše neke na zidove i poče telefoniranje. Tumačile su susjedima, zbog česa je došlo do svađe. Sve su vikale i sve su bez iznimke lagale. Pričale su najprljavije priče, kakve se izvan tih zidina ne mogu uopće nigdje čuti, jer kada su te žene vani, one su i u najgorem društvu posve drukčije. Svaka vazda nastoji, da se prikaže i boljom i uglađenijom nego li u istini jest. Ovdje je posve obratno. Tu ili plače, dok se ne navikne i ne otupi ili se natječe u prvenstvu za prostotu i zloću, kakove uopće nema. Lijepe spone stidljivosti i suzdržljivosti pucaju kao vrbove grančice, a ponos je već i tako ostao daleko negdje u prvim danima ili godinama pupanja.

Zlata se je naslonila laktovima na koljena, podbočila glavu rukama i pritisla uške kao da želi, da ništa ne čuje. Nije na to mislila. Samo je slučajno, nagonski to učinila. Čula je sve i razabirala pojedine izraze, koliko je to bilo moguće od opće vike i buke. Sve su se priljubile uza zidove. I one su dvije zaboravile na svoj teški spor, dlanovima napravile oko usta zvučnike i pripile se uza zid, da im ne izmakne taj divni čas zabave i okrepe. Cijela je ćelija brujala kao vašarište i tko zna, dokle bi to bilo potrajalo, da nije novi ključar nastupio službu i javio se u hodniku.

— Kuš, marvo, ne laj! — vikao je on i lupnuo ključevima u svaka vrata, kako je do njih dolazio.

— Mir! — upozori Ruskinja ispod glasa — Mir, dok tatek prođe.

Približila se je Zlati i tumačila joj, da je to neki stari stražar, koji je jako dobar, pa ga se ne treba bojati. Nikada ne vadi iz usta svoje lulice, preko nje i pljucka, šuti i gleda, što se radi. Rijetko kada psuje. Samo se smijulji i govori: »Mir, mir, vrag vas je dal« i ništa više. Taj sigurno nije još nikoga udario.

— Idemo spavati — odredi ona i sve se počeše spremati. Slušaju je i boje se, jer je smatraju doušnikom i posve zlobnim stvorenjem, koje uživa u tome, da drugome naškodi.

Samo su nekolike imale gunjeve, a jastuke nije imala čak ni mala Mara. Sjedjela je na daskama i uplašeno gledala oko sebe.

— Hoćete li vi, milostiva, leći tu kraj mene?! — šane Zlati i stisne se k njoj.

— Ja ne znam — odgovori ona i obrati se starješini: — Gospođo Ruskinja, gdje ja smijem leći?

— Na daskama više nema mjesta — odgovori ona i podigne glavu — Preostaje vam samo beton.

Zlata ne odgovori ništa. Uhvati je žestok kašalj, te poče izbacivati krv kao još nikad do sada.

Lagano, malo pomalo, jedna po jedna su se slagale na daskama. Ruskinja se je smjestila u zapadni ćošak, posve na drugi kraj od male Mare. Zlata je nepomično sjedjela i čekala da vidi, da li će ostati i za nju mjesta na daskama.

— Legnite — reče maloj tiho — jer ćete ostati bez mjesta. Ja nijesam pospana.

Mara se je nekoliko puta u neprilici ogledala po ovima, koje su se već složile kao srdele, pa kad je vidjela, da je za nju ostalo još veoma malo prostora, povuče se na daske.

— Ja ne ću spavati — reče joj Zlata i pruži joj jastuk.

Mala se je nećkala, no kada Zlata nije popuštala, uzme ga i metne pod glavu.

— A, to je divno! — reče neka zamazanka, koja je ležala do nje i povuče jastuk k sebi — Ima ga za nas obje!

Zlata je uzela gunj, umotala se sva u njega, sjela ispod Marinih nogu i naslonila glavu na zid.

— Ja ću se, milostiva, poslije dignuti, pa ćete vi leći — šane mala.

— Milostiva — — — Mi-lo-sti-vi-ce — — zakriješti nekoliko hrapavih glava — Mi-ha-lo-haha-sti-ha-va-hahaaa — — — a krvave ruke — — — Hahaaaa — — —

Sjedjela je mirno i nepomično kao da ništa ne čuje, kao da se nje to ne tiče, zaklopila oči i snatrila. Društvo

je dobacivalo doskočice, uzdasima izražavalo svoje želje i biranim izrazima dozivalo susjede iz ćelija.

Ona nije bila pospana, što više, nije osjećala ni umora. Svi su joj živci bili toliko prenapeti, da je osjećala potrebu, da hoda ili da nešto radi, ali se nije usudila ni maknuti. Nije htjela da na sebe još više svrati pozornost svojih drugarica. Sama se je sebi čudila, kako je mirna i kako strpljivo podnosi sve ovo, što se s njome radi i sve ovo, što tu čuje i vidi. Samo bi je gdjekada, naglo i neočekivano, spopala tjeskoba u grudima, oblio znoj, da ubrzo opet sve mine i nestane.

Kad joj je neka doviknula, da ima krvave ruke, ostale su se sve u zboru nasmijale, a ona doista nema krvavih ruku. Nema. To je sigurno. Pod pritiskom nekog nutarnjeg poriva izvuče desnu ruku ispod gunja i pozorno se zagleda u nju. Mogla je razabrati svaki krupniji nabor i žilu — toliko je svijetla dolazilo od žarulje iznad vrata. Ne bi se dalo čitati na toj udaljenosti, ali je ipak dosta rasvijetljeno. Za nju nije to pitanje važno. Ne bi čitala, sve kad bi i imala što, a drago joj je, da nije u tami. Ipak će joj noć brže proći. I lakše je u svjetlu nego u tami. Kad je čovjek u mraku, onda mu dolaze pred slijepe oči najveće strahote. Tako je sigurno njezinoj maloj Slavici. Vječni mrak, vječna tama, vječno strahovanje i čama — — —

Draganu je kod sudbenoga stola, vjerojatno, ljepše nego njoj ovdje. Ipak su muškarci drukčiji i kada su na dnu. Osim toga je on već naučen na tamnovanje. I na to se čovjek nauči. Često je čula pripovijedati, kako je gdjekoji jaki, krepki i zdravi muškarac očajavao, kad ga je posve slučajno, bez ikakove ozbiljne krivnje, zahvatio redarstveni kotač i dovukao u svoje konačište. Drugi opet, slabunjav i jadan, pa i potpuno nevin, i mjesece izdrži veoma lako. To je pitanje naravi i živaca.

— Borovica, kad ti velim! — viknula je neka sa dasaka — Kuš! Kakva metvica?! Borovica se skuha, pa onda —

— Ti ni ne znaš, što je to metvica! Ti, flunjak! — drekne druga.

— Kuš, bagažo — umiri ih Ruskinja, pa opet nasta redovito šaputanje i pričanje ispod glasa.

Ovo je bacanje krvi neobična pojava, kojoj ipak nije do večeras davala većeg značenja. Večeras je to bio cijeli prolom. Najzad, nije ni to tako važno. Mnogi i mnogi tako bacaju krv, pa onda sve prođe kao da nije ništa ni bilo. Ne mora to biti sušica. Pukne koja žilica, pa krvari, dok ne zaraste ili ne presahne. Zar može i presahnuti?! Može sve biti u ljudskome tijelu, koje hoće da živi. Treba samo znati htjeti. To je najvažnije.

— Milostiva, milostiva — trgne je šapat male Mare — Izvolite.

U ustima joj je bilo kao da ih je namazala samim lugom, vječe teške i bolne, a udovi ukočeni. Mala se je izmotala kraj nje, podižući svoj gunj, a ona se šutke porinula na daske i legla. Ostalo je društvo bučno hrkalo.

Učini joj se, da su daske veoma tvrde, no ubrzo izgubi taj osjećaj. Pred očima joj je bila baka sa djecom. Leže u krevetima. Djeca spavaju, a bakica tiho šapuće žalosnu krunicu. Moli iz puna srca, sa svom dušom i moli samo za njih, za svoju djecu, a za sebe ništa kao da njoj ništa ne treba ili kao da nje uopće niti nema.

U pregradici se ustobočio stric Petar kao velebitska gudura. Stoji na straži, kroz zidove motri bakicu i njezinu unučad, da im ne bi tkogod pomutio sna.

— Spava moja zlatna siročad — reče poluglasno, a preko lica joj preleti zadovoljan smiješak. Htjede se nagnuti nad Slavicu, da je pomiluje po kosici i poljubi u čelo, no smete je lupa ključeva i štropot vrata na prvoj ćeliji. Trže se i uspravi se na ležaju. Mala je ležala pod njezinim nogama i svojim joj krhkim tijelom pritisla gunj. Da je ne probudi, opet se spusti i leže. Osjećala je bolove u cijelome tijelu, te se je morala malko pružiti ili okrenuti ili maknuti kako bilo, pa lagano povuče noge k sebi, pazeći, da malu ne probudi.

— Čišćenje! Dečki, na noge! — vikao je tatek.

I Ruskinja se je javila s nekoliko pogrda i psovki. Nasta gunđanje, zijevanje i protezanje, začu se lupa cipela po daskama, zaječaše psovke i proklinjanja. Mala se Mara proteže kao mače, a zatim skoči na noge kao poplašena. Zlata je jedva skupljala udove. U cijelom je tijelu osjećala

neodoljiv umor i težinu, a glava joj je bila velika, da je nije mogla obujmiti rukama. Ležeći se sklizala do na kraj dasaka i oprezno spuštala noge na beton, a zatim se uspravila i sjela. Unezvjereno se je ogledavala oko sebe kao da sama ne vjeruje svojim očima, da već cijelo društvo ustaje. To znači, da je ona ipak cijelu noć prespavala. Sjeća se vrlo dobro, kada je legla, no ne zna, koliko je bilo tada sati, jer nema sata, a onaj se veliki s redarstvene zgrade na ovoj strani ne čuje.

Još nikada u životu nije osjećala tolike slabosti, još nikada nije bila toliko satrvena i polomljena koliko ovoga jutra. Lagano je ustala i prislonila se uza zid, da se ne sruši. Mora stajati, pomislila je, i početi hodati, da se privikne na te bolove i trnce, koji su joj strujali cijelim tijelom. Kada su se poslije čišćenja opet sve skupile u sobi, Ruskinja je sjela na sredini kao paša, zapalila cigaretu i odbijala dimove kao konjske repove. Još je nekojima dala po cigaretu, a druge su se kupile oko njih, srkale izbačeni dim i čekale na čik. Čak je i mala Mara prišla i molila samo jedan dim. Ruskinja je važnim pokretom desnice izvadila iz usta zapljuvanu cigaretu i turnula je maloj pod nos. Požudno ju je srkala, raširivši ruke kao tele prednje noge, kada sisa.

Zlata je grizla usne, pritisla grudi rukama i sjela do zida. Glava ju je još uvijek boljela, a i u ostalim je dijelovima tijela osjećala smrtonosnu umornost i klonulost. Duboko je uzdisala, ne otvarajući usta, i nastojala, da ništa ne misli. U toj joj se borbi s mislima učini, da bi sve te uske, skliske i trnovite staze trebalo proći još u najranijoj mladosti i možda — beziznimno, svi, i muško i žensko. Bog zna. Dobro bi bilo zagnjuriti na dno života — — Kakav salon, kakva odgojiteljica i škola?! Život, život, on daje snagu i znanje i ponos.

U sedam sati je nastupio službu treći ključar. Došao je, da pogleda, što rade. Njega su zvale Picekrožica, jer je vazda ulickan, utegnut i svakoj udvara. U licu je crven, okrugao, veoma mladolik i privlačiv. Prema muškarcima je surov, nepopustljiv i bezobziran, a neki kažu, da je i ruke lake. On i ne misli zla, a ruka sa ključevima već sjedi na

nečijoj grbači. Sa ženskima se rado zabavlja, upotrebljavajući vazda izraze bez povoja.

— Gospodine ključaru, imamo novu ptičicu — reče mu Ruskinja i pokaže rukom prema Zlati.

— Čuo sam, čuo — odgovori on, smiješeći se — Da je vidim.

Zlata se nije ni ganula. Posve se priljubila uza zid i nastojala, da bude mirna i dušom i tijelom, nadajući se, da će joj na taj način biti bolje. Kad se ona nije pomicala, ključar je ušao u ćeliju i stao podalje od vrata, gledajući prema njoj. Sve su je oči izjedale, no ona se nije ni ganula. Možda nije ni opazila, što se događa oko nje.

— To vam je veliko gospodstvo — dobaci Ruskinja posprdno.

Zlata je smotala gunj na četvero, prostrla ga do zida, namjestila jastuk i legla. Nije to nikakova klonulost od straha ili malodušja, mislila je, liježući, već umor od pokvarena zraka i gađenja nad tim tjelesima, što se tu zadržavaju, pružaju i izlažu u svoj svojoj strahovito prljavoj golotinji. Samo je to razlog toj njezinoj slabosti. Čim iziđe na svjež zrak, nestat će svega. Osjećala je, da je u grudima žestoko probada. Takovih bolova nije još nikada ćutjela. I to će otići, čim stupi slobodnom nogom na slobodnu ulicu.

— Tada — — — Tada je već za sve lako. Mora prije svega naći kakav bilo posao. Posve je sporedno, kakav je, glavno je samo i jedino, da je rad. Mamici je rekla, da je našla posao, samo da je razveseli i ohrabri. Kada to uredi ili možda još i prije mora odvesti Željka u posao, koji mu je tata našao. Cipelarija nije Bog zna kakav zanat, ali kruhom može prehraniti svojega radnika. Mnogi su na tome zanatu zaradili i kuće. Uostalom, izbora nije bilo. On je tako slab, da je preslab za svaki drugi posao. Kad uredi ta dva pitanja, onda će polako, ali sigurno, pristupiti i onome drugom.

Hoće! Ne može to proći samo ovako kao da je ona zec, na kojega može svaki besposličar odapinjati praću! Bilo je grijeha, bilo je propusta, bilo je svega i svašta, ali — — — Okrenula se na bok, licem prema zidu, prekrstila se i počela lagano prinositi ruku na grudi. Uspravila se i sjela na

jastuk, privukla noge i obgrlila koljena, a glavu spustila na njih.

Htjela ne htjela, to je obračun, to je sukob, sudar, propinjanje dvaju svjetova, dvaju nazora. Ne moraju se uništiti. A možda i moraju, jer ne mogu jedan kraj drugoga. Čemu se ona klanja, na to Wetter pljucka, što ona smatra samo nužnim zlom, njemu je to jedini cilj života, jedina svetinja, jedino boštvo na ovom svijetu, a o drugom i nema što misliti. Zar bi tu moglo biti pomirenja i saradnje?! Možda i bi. Ona to pomisli i u istome joj se času nabraše usne u gorak smiješak.

Sada on njoj udvara baš kao i Stefanović. O tome ne može biti nikakove sumnje. Stefanović to čini, jer su svoji i jer vjerojatno pomalo računa i s njezinim imetkom, ali Wettera vodi samo i jedino račun. On joj služi, jer je na isti posao spreman pod svakim prilikama svakome, tko dobro plati. Zato je on tu, zato je on i na svijetu, da bude plaćen, da zgrće i — vlada. To se razumije. Samo se o tome radi i samo je zbog toga Zlata morala i ovamo kao stepenica na njegovu usponu. Ljubica je zaslijepljena, neupućena skorojevićka, koju on voda, baš kao i Stefanovića, na svome lancu, kuda god hoće. Obje su njih žrtve, to Zlata uviđa, ali to ipak ne ispričava.

Naglo ustane i htjede hodati, no već se na prvom koraku sudari sa dvjema, koje su se gonale i hrvale, naglo ustukne i opet legne. Tek sada primijeti, da mala Mara isto leži podalje od nje. Lice je okrenula na daske i zakopala ga među dlanove, a ramena joj se tresu. Zlata se privuče k njoj.

— Ne očajavajte! — reče joj odlučno — Tko pada u očaj, tome nema spasa. Samo se kukavice podaju očaju. Ne plačite.

Zazvoniše ključevi na vratima.

— Gospođa Bojanić! Kafa — reče Picekrožica, stupajući u sobu.

Zlata ustane s dasaka i dosta žurnim korakom priđe k njemu.

— Sada jedite a onda se spremite za preslušavanje — govorio je on i gutao je očima.

— Ja sam vazda spremna — odgovori ona.

— Već su nekakvi vaši svjedoci došli. Sada će ih preslušavati.

— Kakvi moji svjedoci?! — iznenadi se ona.

— Ima ih nekoliko. I jedan je časnik među njima — odgovori ključar, gladeći se zadovoljno po licu kao da joj se želi ponuditi.

— Zlata ne odgovori ništa, već šutke ode u svoj ćošak.

— Ruskinja! Idemo — zovne stražar.

— Što ćete sa mnom? — upita ova veoma iznenađena i ko u čudu stade nasred sobe — Ja ne idem nikuda.

— Čeka te dilber.

— E, onda idem — odgovori ona i poče skakutati — To je druga pjesma.

Ostale su se samo zgledavale, a baba Jeka zine i zasmije se u sav glas. Kad je Ruskinja izišla i brava škljocnula, sagne se baba Jeka među ostale i reče šaptom:

— Zovu vraga na raport. Teško onoj, koja je što izlajala.

Nijedna joj ne odgovori. Sve su mramorkom šutjele i potanko ispitivale savjest. Sve one znadu, da ih netko izdaje i prijavljuje i sva sumnja pada baš na Ruskinju, ali jezik je ipak neobičan alat. Ne sluša, ne pazi, izvali, gdje treba i gdje ne treba. I čuvaju se one, koliko je moguće, ali ne mogu opet da s njome i pred njom ništa ne govore. Prije svega, ne može to ženska glava izdržati, a zatim — ova bi se sjetila, da na nju sumnjaju, pa bi im ispila i krv i mozak. Može takav gad napraviti više zla, nego se to dade i zamisliti.

Zlata je šutjela i počela jesti. Nije mogla gutati. Zapinjalo je u grlu. Ponudi Mari i umoli je, da sve pojede.

— Znate, meni još uvijek nije dobro, pa ne smijem jesti.

Možda je danas i ne puste, razmišljala je ona. Ne mora to biti baš danas. Nije ni važno, da bude baš danas, ali je sigurno i nesumnjivo, da će izići van nevina kao što je i ovamo došla, a u tome leži njezin uspjeh. Istom će tada biti jaka i odlučna.

Ruskinja se dosta brzo povratila. Ključar ju je samo turnuo u ćeliju i žurno za njom zaključao.

— Što su te zvali? Sigurno na kavu?! — bocne baba Jeka.

— Čistila sam vragu duhankesu — odgovori ona ljutito i odmah počne žurno pripovijedati — Već me šest mjeseci ovdje drže, a da ni sama ne znam zašto. Sada mi hoće natovariti, da sam talijanska uhoda. Eto, zato su me zvali. Jednom mi kažu, da sam rekla krivo ime, drugi put da sam komunist, a sada sam špijun! Vidite — kako sam ja velika peršona!

Neke su se počele smijati i Ruskinja s njima, a druge su samo kimale glavom.

Zlata je nestrpljivo čekala, kada će biti pozvana. Neprekidno je snovala, što će i kako će napasti Wettera i Ljubicu, ako ih zateče u sobi. Ona će već pogoditi prave izraze i pravu boju samo da se sastanu.

Uznemirila se, pa ustane i počne hodati. Zaboravila je na sve bolove i stupala krepko i odlučno. I u glavi joj je bilo posve dobro. Razišle su se magle i oblaci, a neka pusta bistrina pukla kao morska pučina. Na što god pomisli, sve joj je jasno i jednostavno; na kojegod pitanje udari, već je i odgovor tu i to kratak, jednostavan i čvrst kao malj. Osjeti vrućinu u cijelome tijelu, pa svuče kaput. Ovako joj je lakše hodati, ruke su joj slobodnije i noge lakše. Bilo bi joj neobično ugodno, da je sada odmah pozovu, da rekne i njima i gospodinu nadzorniku, što misli o njima. Sada, baš sada, iz ove smradne ćelije, iz ovoga pakla, pa ravno njima među oči. Svaka bi riječ bila kao udarac nožem, svaki pogled val pljuvačke, pa bilo i krvave. Val krvave pljuvačke!

Ne će nikoga štedjeti. Pitat će ih, tko su i šta su oni pod ovom kapom nebeskom, da se na njihov mig može čovjek istrgnuti iz porodice i baciti naglavce u ovu gnojničinu kao smeće. Pitat će ona njih, a onda će im reći i onda će ih gledati, gledati — — — da će im pucati kosti.

Opet ključar. Zlata dohvati kaput, i žurno ga obuče i pođe k vratima. Stražar nije došao po nju nego po neku drugu. Klone i vrati se. Sjede u ćošak, da lakše prenese to razočaranje. Zašto je varaju? Zar ne znadu, kako je njoj teško i kako je nestrpljiva?!

— Budalo! — reče i trže se. Pa, o tome se baš i radi. Oni hoće da je sataru, da je potpuno samelju i da u njoj

ostane samo toliko snage, da pred njima pane na koljena i pred svijetom izrekne samo nekolike riječi: »Hvala vam, dobrotvori moji!«

Samo to oni trebaju i baš to ne mogu i ne smiju doživjeti. Kad bi već oni i pobijedili, kao što ne mogu i ne će, ne smije ona propasti s ropstvom u duši i podlom zahvalom na usnama. Ne! Krik, bijes, orkan, urnebes — to mora čuti svijet, to moraju javiti braća novinari. To, to!

Opet se osovi i ustade. Opazila je tu svoju strašnu plimu i osjeku, pa odluči, da će odsele bolje paziti. Ne će dopustiti ni spuštanja, a kamo li padanja. Ne, ne. Dosta je. Mora se uzdržati na visini. Inače joj se može desiti, da je zateku baš u času slabosti, a tada bi vjerojatno briznula u plač umjesto da se buni i propinje. Bila bi jadna i kukavna, smiješna i odvratna.

Naglo ustane, zabaci ruke na krsta, uzdigne glavu i uzšeta se po ćeliji. S koliko je lakoumnosti srnula u život sa svojom pustom, silnom mladošću! Pred sobom je gledala samo cvjetna polja kao kitnjaste sagove; igre i pjesme, slavlje i smijeh kao raspjevane djevojačke grudi; poštenje, bratstvo, iskrenosti i ljubav kao djetinje srce, a kad tamo — —

Samo da je čim prije zovu! Što je bilo, bilo je. Svaki nauk treba platiti, a ona je prošla dobru školu. Naučila je, da bude sretna i zadovoljna s onim, što ima, dok, naprotiv, ne bi nikada bila mogla steći toliko, da ima sve, što poželi, i da još uz to i baš zbog toga bude vazda nezadovoljna. U najvećem je padu najviši uspon i pobjeda. To ipak zvuči malko suludo i nemoguće, pomisli ona, no opet se brzo osovi. Sporedno je, kako zvuči, a glavno je, kako jest.

Ključevi zazvoniše, brava štektne i vrata zacviliše. Zlata se sagne k maloj Mari i u žurbi joj šane:

— Ne očajavajte. Budite jaki — i pođe žurno k vratima.

— Gospođa Bojanić! Idemo — reče ključar — Oho, vi ste već na vratima!

— Da! — potvrdi ona i nasmiješi — Ja vas već čekam.

— Baš vas je šteta — reče joj Picekrožica, penjući se s njome uz stepenice.

— A, molim vas, zašto bi mene bila šteta?! — upita ona povišenim glasom.

— Pa, tako — odgovori on, očito iznenađen, da se njegova sućut prima nabusito — Šteta vas je.

— Ni najmanje. Sve je ovo prirodni tok događaja.

On ju je začuđeno gledao. Nije mogao ocijeniti njezinog držanja, jer se pritvorenici obično ili rasplaču o svojoj anđeoskoj nevinosti ili raskaju i žele svakoga uvjeriti o nesretnom slučaju. Ova se drži posve drukčije kao da je sretna, što joj se je pružila dobra zgodica, da dođe u zatvor. Zašutio je i sa strane je promatrao.

— Idemo nadzorniku? — upita ona.

— Ne, ne. Vaša je stvar kod gospodina savjetnika.

— Kako to?! Napredujemo — a?!

Ona se smiješila i bila spremna na šale.

Ključar je pokucao, otvorio i nju gurnuo pred sobom u sobu.

Smrče joj se pred očima, no brzo se svlada, sabere se, pristupi k stolu i nakloni se glavom. Iza toga opet uspravi glavu, pogladi desnom rukom kosu, koja je bila prilično neuredna, a zatim spoji ruke i spusti ih preda se. Desnu je nogu malko izbacila na stranu.

Kod stola je sjedio plav gospodin, osrednjih godina. Ljubazno joj se je nasmiješio i naklonio se na pozdrav.

U lijevom su uglu sobe oko malog stolića sjedjeli u naslonjačima Ljubica, Wetter i Stefanović. Zlata je samo kod ulaza bacila na njih munjevit pogled i više se nije na njih ni osvrnula. Bila im je okrenuta leđima.

— Umorni ste, gospođo, je li? — upita savjetnik prijazno.

— Ni najmanje, gospodine savjetniče — odgovori ona čvrstim glasom i nasmiješi se.

— Nijeste umorni?! — iznenadi se on — Pa vi ste u skupnoj ćeliji?!

— Da. U skupnoj.

— Tu je, gospođo, proti vama podnesena prijava. To

vam je poznato. Preslušani su svjedoci, koji su u toj prijavi navedeni, pa je ustanovljeno, da se radi o zabuni.

— Ne, gospodine savjetniče. To nije zabuna.

— Ne, ne. Zabuna je, jer svjedoci nijesu potvrdili navode prijave. Što više: vas gospoda svjedoci brane.

— Vrlo ljubazno od ove gospode svjedoka — izbaci ona s očitom porugom i smiješkom.

— To mi je hvala! — vikne Ljubica kao da bi odapela praću.

— Gospođo! Prema dobročinstvu i zahvala — odgovori Zlata s velike visine, nakrene se prema Ljubici i jedva primjetljivo kimne glavom.

— Prema držanju milostive gospođe Dujmović vidite, koliko su neopravdani novinski napadaji na nju. Ona vam ne samo želi, nego i čini dobro, a nju napadaju kao nekoga zlotvora. I vi ste žena i majka, pak morate razumjeti, kako joj je, kada pozna svoje osjećaje i držanje, a vidi, što se o njoj piše.

Netko pokuca i uđe.

— Je li možda smetam, gospodine savjetniče? — javi se muški glas.

— Naprotiv! Dobro ste nam došli kao da ste naručeni.

Zlati je neka nutarnja sila okretala glavu, da pogleda, tko je taj čovjek, no ipak se svlada i ne mače se. Sjeti se, da je neuredna i to joj dade snage, da se ne obazre.

— Izvolite sjesti — reče mu savjetnik, no onaj je nepomično stajao. To je Zlata zaključila po tome, što nije čula koraka. Nije se maknuo.

— Drži se — nastavi savjetnik prema Zlati — da ste vi dali sve podatke za te novinske napadaje.

— Tko je uvrijeđen, može tužiti — odgovori ona — Ako novine pišu neistine, odgovorni će biti kažnjeni.

— O istinitosti onih napadaja ne može biti ni govora, jer milostiva gospođa Dujmović nije s vama uopće dolazila u doticaj do ove nesreće, a poslije toga vam je čak nudila besplatno stan i namještenje u svome poduzeću, a sada vas brani i zauzimlje se za vas kao da ste joj sestra.

Zlata se je smiješila.

— Vi se tome smijete?!

— Da, gospodine savjetniče. Ja se tome gorko smijem,

a, evo, zašto: sjetila sam se jednog istinitog događaja. On je sudbeno utvrđen.

— Izvolite?!

— Poznati je slavonski razbojnik nekome čovjeku oteo sve, što je imao, i još ga izubijao na mrtvo ime. Prije nego je pobjegao u šumu, velikodušno je i milosrdno dao svojoj žrtvi tri stotine dinara za putni trošak. Ne biste li i njega proglasili dobrotvorom?!

— To već prelazi sve granice! — reče Wetter vrlo oprezno i bojažljivo, no ustade kao u najvećoj vatri i uzbuđenosti.

— Wetter! Wetter! I ti govoriš o nekim granicama! — reče Zlata kroz strahovito podrugljiv smiješak, okrene se prema njemu, prekriži ruke na prsima i zakima glavom.

— Naravno, da je to drskost! — vikne Ljubica, pa i ona ustane, a za njom i Stefanović.

Zlata je ostala dugo u istome prkosnom stavu, ljuljuškala se cijelim tijelom i prezirno ih mjerila.

— Lijepo društvo! — reče, nasmije se, okrene se k stolu i spusti ruke niza se.

— Galgenhumor! — dobaci Wetter.

— Teško tužitelju, kojemu se osuđeni i sa vješala smije! — odgovori ona, ne obziruči se.

— Molim vas, samo bez uzrujavanja — reče savjetnik i odmah nastavi: — Ja vas ne kanim uvjeravati, kako ste milostivoj gospođi nepravedni, ali svakako nije u redu, da se o posve nevinu čovjeku onako piše. S toga bi trebalo, da vi sami rečete, da se to pisanje ispravi i svede na pravu mjeru. Baš je slučajno tu gospodin izvjestitelj.

— Novinar? — upita Zlata i obrati se gospodinu, koji je nepomično stajao desno od nje. On joj to potvrdi glavom, a ona mu žurno i srdačno pruži ruku: — Srdačna vam hvala, što ste zauzeli pošten stav!

— Nitko nije proti vama — govorio je savjetnik — pa bi, doista, bilo u redu, da se to ispravi.

— Ne, nitko — potvrdi Wetter — Mi nijesmo vjerovali, da je ta tužba istinita.

— Za vas bi bilo povoljnije, da ste vjerovali u ono, što radite — reče Zlata — To bi bilo onda pošteno.

Stefanović se vrtio u strašnoj neprilici, naklonio se savjetniku i upitao:

— Ja sam tu suvišan!? Mogu otići?

— Po volji gospodine kapetane — odgovori savjetnik, ustane i pruži mu ruku — Meni je veoma žao, što smo vas morali bez potrebe uznemirivati.

— Meni je ne samo žao, nego me je i stid — odgovori kapetan ljutito, nakloni se svima skupa, pa onda još napose Zlati i pođe van.

— Počekajte me, kapetane. Ja ću odmah — reče mu Ljubica.

— Bilo bi svakako u redu, da se to ispravi — opet će savjetnik — Milostiva gospođa je spremna, da vam sve oprosti i ostaje kod svoje prijašnje ponude za stan i namještenje — je l' te, milostiva?!

— Jeste! — potvrdi Ljubica ponosno.

— I tako bi ta stvar bila uređena.

— Gospodine savjetniče, vi ste u velikoj zabludi — reče Zlata — Ja sam ona, koja može oprostiti ili ne oprostiti, no o tome sada ne ću da govorim. Doista sam s porodicom u velikoj bijedi, jer sam i ponižena i uvriježena i orobljena, a sada evo i zarobljena, ali — ja s prezirom odbijam svačiju milostinju!

— Baš vam nije zgoda, da se tako isprsavate! — dobaci Ljubica podrugljivo.

— A da vidite, gospođo, da mi je za to bolja zgoda nego vama! — odvrati Zlata i lagano lupne desnom nogom o pod — Je li moja stvar dovršena, gospodine savjetniče?

— Jest, gospođo. Postupak se ne provodi.

— I ja sam slobodna?

— Jeste, gospođo, i možete ići kući.

— Hvala, gospodine savjetniče. Želim, da gospoda prije otiđu — reče i pokaza rukom na Ljubicu i Wettera.

— Vi ste, milostiva gospođo, gotovi — reče savjetnik Ljubici i nakloni joj se. Ona mu pruži ruku, omjeri Zlatu i pođe. I Wetter pruži savjetniku ruku, a Zlati se nakloni veoma srdačno i udvorno. Ona nije ni okom trenula. Stajala je ukočeno i ponosno kao brončani kip. Novinar nije s nje skidao udivljenog oka, a licem mu je lizao plamen.

— Što ste još htjeli, gospođo? — upita je savjetnik.

— Da ostanem na bojištu — odgovori ona i zadovoljno se nasmiješi, pa odmah nastavi — Oprostite mi, što se šalim. Htjela sam vas moliti, da mi dopustite, da malko sjednem i da se odmorim. Jedva stojim.

Ne čekajući njegove ponude, klone na naslonjač kao odsječeno drvo.

Ljubica je jedva čekala, da se za njom zatvore vrata savjetnikove sobe. Kad su bili na hodniku, stane prema Wetteru i bijesno mu se zagleda u oči.

— Izvolite, milostivice?! — reče on meko i ponizno.

Ona ne reče ni riječi već prkosno zabaci glavu i pođe, a on za njom kao pokislo psetance. U glavi mu se je vrtio cijeli pakao i sve je u nju moglo stati osim te prljave, gladne i prkosne sirotinje. Ubiješ je, satareš je, a ona još uvijek živa kao mačak i kako je god baciš, ona se vazda dočeka na noge.

Na stepenicama nađoše Stefanovića. Stajao je kraj prozora i gledao prema njima. Nijemo su se spojili u hrpu i pošli. Stefanović i Ljubica su išli jedno kraj drugoga kao nabijene puške, a Wetter se skupio i gegao kraj njih kao hrpica zahrđale bijede i nevolje. Ljubica je otpuhivala i brekćala kao da je nešto guši, a Stefanović svirao kroz nosnice kao bijesan konj, kada se spunta.

Bez riječi su izišli na ulicu. Ljubica stade, premišljajući, na koju bi stranu okrenula. I njih su dvojica stali.

Udariše prema Zrinjevcu.

— Po to smo išli! — propišti prva Ljubica.

Od njih dvojice ne odgovori ni jedan ništa. Wetter se je još jače skupio i savio, a Stefanović ljutito lupne sabljom o pločnik.

— To nam je trebalo! — opet se ona javi.

— Što tko traži, to i nađe! — reče Stefanović na oko posve nehajno.

— Kako?! — iznenadi se Ljubica.

— Točno ovako, kako sam rekao — odgovori on istim glasom.

— Vi se još rugate.

— Ne bi bilo na mjestu, gospođo. Ja se zgražam! Ako tu ženu treba maknuti, ako vam smeta, ako je treba uni-

štiti, morali ste najmiti nekoga, da je ubije. To bih ja razumio. Ubiti je i gotov posao. Tako se to rješava.

— To se je moglo — promuca Wetter, misleći, da će ta njegova potvrda goditi Ljubici — Moglo se je, ali ja ne mogu gledati krvi.

On je sam osjećao, kako mu glas zvuči jadno i lažno, pa se uzvrpolji i stane smišljati, što bi pametnije rekao, ali se nije nikako mogao dosjetiti, kao da mu je đavo zapečatio mozak.

— Molim vas, vi se nemojte javljati! — okosi se Stefanović na njega — Ja sam vama kao prijatelju pripovijedao, što je sve ta jadna žena prepatila i kakove je ludosti preda mnom izgovorila. Pričao sam vam i žalio je, a vi kao potpun muškarac iz toga istešete proti njoj optužbu i jednoga oficira zovete za svjedoka!

— Ja sam ti vjerovao — pentao je Wetter — pa sam htio pomoći milostivoj gospođi.

— Vi nijeste ništa vjerovali, jer vi ne vjerujete ni u što osim u novac.

Kad je Ljubica vidjela Stefanovićevo raspoloženje, odmah se je smekšala, bojeći se, da još i njega ne izgubi baš sada, kada ga najviše treba.

— Tebi je, džukelo, stalo do mi - lo - sti - vi - ce, a tamo je kradeš na svakome koraku! Pod imenom njezina uglja prodaješ za svoju korist zemlju i kamenje, pa i tu još varaš kupce na vagone!

— Gospodine! Moja čast! — vikne Wetter.

— Sveži je psu za rep! Ja ću ti pokazati tvoju »čast!« Vi, gospođo Ljubice, gledajte, da čim prije ovdje sredite svoje poslove.

Ona se je zaprepastila i nije mogla ni riječi progovoriti, a isto tako je i Wetter smišljao, čime bi obranio svoj ugroženi položaj.

Bez riječi su, u koraku, stupali sve dalje i dalje — —

XXXIX.

Obišla je nekoliko poduzeća i tražila posla. Samo su joj na jednom mjestu rekli, da bi trebali blagajnicu, zapisali joj ime i stan, kao i ime gospodina Rosenzweiga, te

rekli da dođe idućeg dana pitati. Odmah joj je bilo jasno, da je i to mjesto zapečaćeno, pa najprije odluči, da uopće ne ide ni pitati. Ipak je otišla. Čim ju je vlasnik, ravnatelj, što li je, opazio, ljubezno se nasmiješi, počne trljati ruke i veoma žaliti, što je ne može namjestiti.

Maloga je Željka odvela u posao i on je počeo da marljivo pere posuđe, mete stan, nosa djecu i cijepa drva. Gdjekada je bio i u radioni i gledao, kako naučnici suču dretvu i krpaju, a stariji već šivaju, zabijaju cvekove i obavljaju sve poslove, koje im dade gazda. Ovaj je bio prema njemu dosta dobar, ali je mnogo trpio od gazdarice i pomoćnika. On ih jednostavno nije razumio, pa je sve pomišljao, da pate od neke neobične bolesti u rukama, jer čim se koje k njemu približi, odmah diže ruku u vis i spušta je na njegovu glavu ili leđa kao da je odsječena. Mnogo je plakao i tugovao, no kod kuće nije nikada htio pripovijedati, što se s njime događa, jer mu je majstor rekao, da je i on sam prošao tu školu. Pa, kad to već spada u zanat, zašto da pripovijeda baki i majci, kad one nijesu učile nikakva zanata, pa ga ne bi ni mogle razumjeti?!

Kako nikoga nije imao, pred kim bi se mogao otvoreno izjadati, počela ga je ta tajna muka i patnja gristi i žderati, pa sve nehotice poče jedne večeri, u mračnoj izbici na slami, šaputati sa stricem Petrom. Pričao mu je sve potanko: od jutra do mraka, svaki zalogaj u suzama, svaku kletvu s udarcem, svaki dušmanski pogled s krvničkom prijetnjom — sve mu je lagano i jednostavno opisao ovako, kako je to primala njegova djetinja duša i kako su to vidjele njegove neiskusne oči.

— A nu — reče starac — A nu, moj sinko.

— Što ja mogu? — šane mali plačnim glasom — Ne smijem reći mamici.

— I ne reci joj, sinko. Nemoj joj reći.

— A zašto oni mene tuku, striče Petre?

— Naučeni, sinko. Naučeni na batine. Oni tebi vraćaju, što su im drugi zajimali.

— A je li tako, striče Petre, tuku šegrte na selu?

— Ne. Ne tuku. Tamo i nema šegrta. Tamo ti svaki od rođenja uči za čovjeka.

— Ali na selu tuku djecu?

— E, da. Jest to. Šunu gdjekad dijete, šunu, al u tvojim godinama dijete na selu više nije dijete.

Željko ga nije razumio, pa je šutio i razmišljao, a iza odužega muka lagano ustade i ode u sobu. Lagano je prišao k peći i sjeo kraj bake, koja je držala na krilu Slavicu i nijemo je gladila po kosi. On se nasloni s druge strane bakici na krilo. To mu je neobično godilo poslije prepaćenog dana. Tako, nasloniti glavu na to drago, sveto krilo, na kojemu ne preda ni pred ružnim pogledom, a kamo li pred kletvom i udarcem.

Podalje su sjedjele kod stola Zlata i Mara. Razgovarale su tiho, ali su svaki čas rekle po koju glasno, e da bi bakica mislila, da one pred njom ništa ne taje, i ako ih ne može razumjeti.

— A jesi li doista ti dala? — upita Mara.

— Otkud bi inače znali?!

— I sada ovo o tvome zatvoru?

— To je sam vidio. Baš je došao slučajno u sobu, u kojoj nas je sve našao.

Bakica je nešto razgovarala sa djecom, pa posve skrenula pažnju s njih dviju. Stoga su neprekidno govorile tiše, a većinom šaputale.

— Jest bijeda i siromaštvo, ali se toga još uvijek nađe — govorila je Mara — Otiđi k nekolicini, s kojima si poznata, pak ćeš kod nekoga već zapeti.

— Ne! Ne ću — odgovori Zlata odlučno — Radije ću kao i stric Petar.

— Kad si luda, možeš. Prosi, kada nijesi za drugo!

— Nijesam rođena za prosjakinju.

— A stric Petar?

— Ni on. Prosi iz prkosa i poruge. Ja to ne bih mogla.

— Onda nađi mjesto, ako si čovjek!

— Naći ću ga. Kruha mora biti i za mene i za moju djecu.

— Uzmi ga.

— Zaradit ću ga. Nego, pustimo to. Jesi li govorila sa Stefanovićem?

— Bijesan je i na Wettera i na Dujmovićku. Kaže, da već ima podatke o Wetterovim krađama.

— Izvrsno! — usklikne Zlata, a oči joj veselo zasjaše — A zašto je bijesan na Dujmovićku?

— Ne može joj oprostiti, što je dala povoda novim napadajima. Kaže, da je ona kriva, što si bila zatvorena.

— Već će on njoj to oprostiti — odgovori Zlata — Brzo će oni oboje skupa ispjevati slavu i oplesti lovorov vijenac oko svojega poraza i sramote. Proti meni će se oni složiti.

— Ne budi nepravedna! Stefanović se je pošteno ponio.

— Teško onome, tko mu vjeruje. On se na nju ljuti, jer je voli, a tko voli, taj brzo prašta. A vidiš, ja bih željela, da je i tu vidim na ledini i da onda kucnem nekoliko puta po njoj, pa bilo — i prosjačkim štapom. Neka vidi, što joj vrijedi njezin novac i veze!

— Tebi bar nije teško smotati Stefanovića — reče Mara i nasmiješi se — Ja sam uvjerena, da bi ti od sve svoje sirotinje već sutra uzeo stan, da mu rečeš samo jednu riječ.

Zlata je šutjela oborene glave i pogleda.

— Što veliš? — upita je sestra.

Ona je šutjela, a niz lice joj se skliznu dvije krupne suze. Mara ih nije opazila pri slabome svijetlu male petrolejske svjetiljke, pa navali opet:

— Govori sada! To je najpametniji izlaz.

— Bože, sačuvaj — šane Zlata.

— Bože, oslobodi nas tako lude pameti! — dobaci Mara ljutito — A htjela bi uspjeh!

— Da. Uspjeh hoću, Maro, i ja se nadam, da ću ga postići.

— Onda ne luduj, nego zavrni rukave, pa radi.

Bakica se je na čas okrenula k njima i slušala njihov razgovor.

— Dobro. Kada ti se žuri, možeš ići, al mi ostavi novine — reče Zlata glasno i uze ispred sestre večernje novine, koje je sa sobom donijela.

Mara je razumije i ustade.

— Ispratit ću te — reče joj i uze kaput na ramena, a kada su bile na dvorištu, nastavi prekinuti razgovor: — On će se pomiriti.

— Rekla sim ti: postavi se među njih i stvar je svršena.

— Ne. Ja ne puštam ni tebe među njih, a kamo li bih

sama srnula. Već smo im previše dali i u poštenju i u ponosu i u imetku i u zdravlju. Jedva nam što i ostade, ali još uvijek dosta za život. To se više ne daje!

— Ja te, bora mi, ne razumijem.

— Vjerujem. Ne pomišljaš, da čovjeka može pročistiti i najogavnija kaljuža, kroz koju je srljao.

— To ne razumijem — odgovori Mara.

— Molim te, Maro, uzmi mali predujam — okrenu Zlata razgovor bez ikakova prijelaza — Još imam samo nekoliko dinara, a ne znam, kada ću naći službu. Nemoj zaboraviti.

Mara nije bila načistu, što bi mislila o svojoj sestri. Posve se je promijenila u ovo nekoliko zadnjih dana, a pogotovo, otkada je izišla iz zatvora. Svaki je dan stiže novo poniženje, nova bijeda i nevolja, a ona, umjesto da propada, tone i ponire, ona sve više i više podiže glavu. Neprestano govori u nekim zagonetkama i samo što ne kaže otvoreno — čim gore, tim bolje.

Dok je ona išla u Palmotićevu ulicu i tako razmišljala, Zlata je neumorno čitala mali oglasnik i bilježila ulice i kućne brojeve.

— Što to čitaš? — upita je bakica, spremajući djecu na počinak.

— Jučer je bila sjajna zabava — odgovori Zlata — pa čitam imena gospođa, koje su se zabavljale. Bila je i izložba ženskih haljina, pa se i to opisuje.

— Hoćemo li i mi, bakice, na zabavu? — upita Slavica.

— Hoćemo, dušice, hoćemo, kada ti budeš velika — odgovori baka i pokrije ju — Sada se prekrsti, pa lijepo spavaj.

Željko je šutio. Teški mu je umor pritiskao noge i ruke, a očne kapke zatvarao kao da su iz teškog olova.

Zlata je čitala, bilježila i kašljala. Probadalo ju je na sve strane i osjećala je u udovima veliku težinu. Preleti očima i pobroji, koliko je stanova i brojeva zabilježila. Nezgodno je, što je većina oglasa samo pod brojem, pa treba najprije ići u upravu lista, da dozna stan, a tada istom trčati, Bog te pitao, na koju stranu grada.

Kad je sve pregledala i pobilježila, podboči glavu objema rukama i zamisli se. Duboko se zaveze mislima i opazi pred sobom kćerku kraljevskoga suca, kako ponosno šeće s kraljevim časnicima i ne zna, da li je na nebu ili na zemlji. Nad sobom drži mali suncobrančić i sve smišlja, kako bi se što više i bolje previjala i prenemagala, da što jače izazove svojega lijepog pratioca. I to joj divno uspijeva. Za njom luduju, lete, lome vratove, gube kruh i ponos, a ona pliva — — —

— Bludnica! — pljusnu riječ kao iz puške. To je bila posljednja riječ, koju je izustio pokojni Dujmović.

Zlata se trže i ustade. Naglo je počela hodati po sobi, gledajući uporno u vrhove svojih cipela. Ruke je prekrižila na krstima, te naglo i duboko disala, a čelo joj je okrunio hladan znoj.

Iza te riječi je zviznula Draganova sjekira. Zlata povuče ruke sa leđa i zagleda se u njih. Nema tragova krvi. Ne može ih ni biti. Ona ga nije ubila. Ne, ne. Ona to nije učinila. Nije ni on nje ubio tom groznom riječi, koju je platio životom. Samo ju je strahovito stresao kao nitko prije toga. Sva je protrnula, a oči joj se širom otvoriše i ona progleda, ona vidje sve pred sobom i sve iza sebe.

Dosta je bilo. Što je bilo da se ponizi, ponizili su, što su mogli oteti, oteli su. Sada su joj na jedan dah rekli, što o njoj misle. A ona to ipak nije. Za to niti nema krvavih ruku. Ona sada sve vidi, sve je spoznala.

Hodala je sve brže i brže, sve naglije i naglije kao da je nešto progoni, a znoj ju je oblio sa tjemena do potplata. Sve badava! Moralo je tako biti. Uzalud sva umovanja. Život je život. Ipak, ona nije kriva, što je došlo do takvoga svršetka.

Počela je poluglasno govoriti, a pogled joj slučajno pade na bakicu, koja ju je pozorno motrila. Čim im se pogledi sukobiše, ona žurno spusti kapke, da Zlatu zavara da spava. Ova to primijeti, osvijesti se i sjede k peći, te se poluglasno prekrsti. Bakica pomisli, da će se moliti Bogu, pa smireno i zadovoljno uzdahne i okrene se na protivnu stranu, a Zlata se nagne, ispruži preda se ruke u svijetlu vatre iz peći i zagleda se u njih.

Čiste su. Posve čiste. Nikada nije ni pomislila na takav svršetak, a najmanje ga je željela. Doista. U prvim

je časovima iznenađenja i užasa pomišljala drukčije iz prkosa i osjećaja prema Draganu. Nije dopuštala ni da joj se potkrade pomisao, da bi ga napustila u njegovoj bijedi, pa je išla neopazice tako daleko, te je njegovo djelo uzimala na svoje ruke i to tako uporno i ustrajno, da je već i sama počela vjerovati u svoje utvare. Pregledavala je svaki čas svoje bijele, lijepe ruke, e da bi na njima našla tragove umišljenoga djela; sa strahom je u duši pomišljala, da li će se Dragan znati pametno braniti, a sve je to bilo neosnovano, bez temelja, puko maštanje i nesvijesni drhtaj izmučenih živaca.

Ponovno preživi u duši ove posljednje časove i vidje, da nije ni slutila, kako je sudar blizu. Istina je, da ju je Ivičina drzovitost već bila počela smetati, te je odlučila, da zaštiti svoga Dragana pred njegovim porugama, ali ona nije kanila niti oslabiti, a kamo li na onaj način rastrgati te strašne okove

Posve je slučajno tukla sjekirom ugalj, posve ju je slučajno metnula na stolac i posve je bez njezine volje i priprema došlo do toga, da je Dujmovića udarila rukama po licu. Ni ti udarci nijesu bili namijenjeni njihovu poslovnom odnošaju, koji je ona željela samo poboljšati, ali ne nipošto prekinuti, jer je bila svijesna, da u tome času ostaje njezina porodica bez korice kruha. To ona nije nipošto ni htjela ni željela, jer što je god radila, bilo je samo — za tu jadnu, tužnu i kukavnu porodicu, pa kako bi se onda mogla poigravati na račun baš njezinih usta?!

Od prvoga časa, kad se je Dujmović s porodicom povratio u Zagreb, i kad su se njih dvoje ponovno zbližili, gledala je na to prijateljevanje s velikim bolom u duši, žaleći i sebe i Ljubicu. I nju! I prema njoj je osjećala sestrinski iskreno, no kada nije mogla da pomogne sama sebi, da spasi svoju rođenu dušu, koja se je bunila i propinjala, kako bi bila mogla pomoći nekom drugome?! Nije tu bilo pomoći, jer je bio po srijedi samo suhi, goli komadić kruha u ručicama njezine djece!

Doista: nad mrtvim je Dujmovićem pristupila Ljubici s bolom i žaljenjem, a ona ju je dočekala pogrdama i optužbama! Htjela je, da složе svoje bolove, da izglade svoje sramote, da smire ojađene duše, nu susrela je bijesnu

i neumoljivu silu. Tada su i u njoj počele frcati varnice. I u njoj se je propela žena, da se ponese do posljednjega trzaja snage i ponosa.

A ona nije ni toga htjela. Ne! Htjela je izmirenje i smirenje. Ništa drugo. Sada se više ne da pomoći. Sve je već pošlo drugim tokom i mora tako ići.

Zlata duboko uzdahne i ustane. U duši je svojoj osjetila veliko smirenje, kojega je uzalud tražila sa svojom suparnicom. Nije željela ni borbe, a kamo li Ivičine krvi, a kada je ova već pala — Zlati je trebalo samo da olakša Draganu i da se sve stiša. Nije mislila, da će morati u svojoj obrani nastupati kao neumoljivi, tvrdokorni osvetnik. Sada je i ovako dobro, jer je moralo biti.

Lagano je hodala po sobi, osjećajući neobično olakšanje. Još nikada, do ovoga časa, nije tako jasno, svijesno i bistro osjetila u svojoj duši, da je doista čista od Dujmovićeve krvi i da njezina osveta i prema Wetteru i prema Ljubici nije ništa drugo već najsvetija nužna obrana.

— O divna, sveta moja Majčice! — uzdahnula je tiho i zahvalno iz dubine duše i opet se prekrstila.

Osjetila je tjelesno olakšanje u svim udovima, nestalo je nesnosne prenapetosti živaca, ispraznili su se svi kutići njezine nutrinje, koji su još pred nekoliko časaka prijetili, da će joj raznijeti i tijelo i dušu. I dušu — da! Sve joj se je činilo, da će prsnuti i nestati u nepoznatim krajevima mraka, čame i tjeskobe, gdje će svaka njezina čestica zadržati potpunu svijest i potpuno tijelo, da se i dalje previja i pati u neizmjerno povećanom broju mogućnosti mučenja i trpljenja.

Sada je sve prošlo, sve se je stišalo, sve se je smirilo. Ovo smirenje nije došlo ni nenadano ni nesvijesno. Prošla je sve uske i skliske krivudave staze uma i osjećaja, dok se je najzad našla na toj čistini!

Iza tolikoga srtanja i glavinjanja, iza tolikoga lakoumlja i griješenja osjeća, da je sagorjela u sebi sve te prestupke bez traga i spomena.

Bakica sigurno nije u polusnu čula tihe Zlatine korake, pa se oprezno okrene, da vidi, što radi.

— Odmah ću ja, mamice, u krevet — odgovori Zlata na njezin upitni pogled.

— Hajde, hajde, pa se odmori. Već je vrijeme — reče bakica i opet se okrene.

— Sutra me rano probudi.

— Baš tebe treba buditi!

— Ako slučajno tvrđe zaspem.

— A kuda ti se žuri?

— Moram, mamice, na posao.

Bakica je nešto nerazgovijetno šaputala, pa Zlata nije znala, da li ona to u polusnu moli ili njoj nešto govori, no nije ju htjela pitati.

Još je nekoliko puta prošla gore, dolje po sobi, a zatim se lagano svukla i legla.

Spavala je slabo i nemirno, pa se je sama probudila još prije dana. Čim je malko zora zabijelila, ustala je i opremila se. Metnula je šešir na glavu i pošla. Sa vrata se povrati i skide šešir. Metne ga u ormar, no opet ga žurno povuče van, svega zgužva i baci u kut prema peći. Lice joj se bilo zažarilo, a oči sijevale. Stala je i zagledala se u tu smežuranu krpetinu, a zatim žurno okrene glavu, uzme iz ormara bakičin crni rubac i metne ga na glavu. Uzela je ogledalo i pogledala se. Dobro joj je stajao. Nije mogla otkinuti očiju sa slike u ogledalu kao da se je okamenila.

Baka je bila budna, no nije se javljala, već je kroz spuštene trepavice promatrala svaku njezinu kretnju. Kad je vidjela crni rubac na njezinoj glavi, svrtiše joj se suze na očima, a usne same počeše šaputati molitvicu. Nije sama znala, što govori i šapće, dok joj ne utekoše poluglasne riječi:

— Ojačaj je, dobri naš Bože — — —

Bakica ju je motrila sa suzama, ljubavlju i ponosom, zaboravljajući na svu svoju bijedu i nevolju. Osjećala je, da joj je u duši ovaj čas ugodnije i lakše nego onda, kada su Dragan i Zlata plivali u novcu i svaku noć provodili koje s kim po zabavištima. Ona tako osjeća i krsti se i moli se, puna tihoga zadovoljstva i mira.

Zlata je lagano otvorila vrata i tiho otišla, da ne probudi ni djecu ni baku, a još nije bila ni dvorišna vrata zatvorila, kad se je bakica uspravila u krevetu, sjela i uzela krunicu u ruke.

— Za onoga moga nesretnjaka na čast sedam Gospinih Žalosti — — — —

Molila je poluglasno, udarajući preko praznih désni jezikom o gornju usnicu. Teško je majčinu srcu, al — eto. Što se sada može učiniti?! Treba nositi svoje breme. Mora se živjeti. Samo da Zlata izdrži! Na Blaževića nije mnogo mislila, jer nije o njemu znala onoliko, koliko je Zlata vidjela. On joj je drag i mio susjed, komadić rođenoga sela, gruda zemlje sa njiva, koje je ona kopala i žela svojim djevojačkim rukama. On joj je dragocjeni tračak djetinstva i mladosti, pa se i sada pomladi, kada god s njime razgovara o selu i njegovim divnim tegobama. Pripovijedaju i pomlađuju se, čavrljaju i pretvaraju popljuvane gradske pločnike u zelene tratine zabačenih sela, koja su nezaboravna, jer se ne daju izbrisati iz duše.

Često oni tako pripovijedaju. Skoro svaki dan, kad se suton spusti. Petar se laganim korakom približuje svojemu domu, pa kad uđe u dvorište, tobože, niti ne gleda na prozore, a sve vidi u sobi i jedva čeka, da li će ih koje izići ili ga zovnuti, da progovore. I njemu je to postalo dnevnom potrebom kao korica kruha. Želi, da vidi lice, koje će mu se nasmiješiti, pa i preko oblaka svoje tuge, i u koje i on može pogledati, a da se ne pretvara i ne laže. I bakica ga jedva čeka. Tu je sada s tim slijepim djetetom kao na kakvome otoku. Niti koga vidi, niti koga čuje. Ne žali ona za gradskom vrevom i gospodom susjedima. Bože, sačuvaj. Samo su joj smetali, pa je vesela, da ih više ni ne vidi ni ne čuje, ali joj je nekako potrebno, da vidi kršteno čeljade i da čuje ljudski glas i osim toga svoga siročeta. S toga ona svaku večer pazi, kada će se Petar povratiti i čeka, da uđe i da se porazgovore. On vazda donese raznih jestvina. Ne daje ih bakici. Njoj ih niti ne nudi, već vazda meće pred Slavicu toliko, da imadu svi dosta da jedu. Kad je Zlata prvi put zatekla na stolu gnjat od butine i dva ovelika komada raznovrsna kruha, odmah je znala, otkuda to, i nije ništa pitala. Uzela je malko i jela, a drugo ostavila, da jedu djeca i bakica. Željko je kod majstora dobivao doručak i ručak, a večerao je kod kuće, no redovno nije mogao ništa jesti od sna i umora.

Za nekoliko je dana postalo pravilom, da Petar donosi

večeru, pa ga baka ponudi, da i on jede s njima, ali on to odbije. On je sit i ne može jesti, a obično ni ne večera, jer se je tako naučio. Bilo je mnogo dana, kad nije imao ni objeda, pak se je naučio pritezati remen. Kada nema — hvala Bogu! Gvozdac na remenu putuje za jednu rupicu dalje, pa — nikom ništa, a Petar miran i zadovoljan. Ne očajava taj, jer zna, da sutra dolazi novi dan i da će opet zasjati sunce. S vremenom je uvidio, da je teže doći do večere nego do objeda, a nije se htio naučiti, da večeru kupuje za ono nekoliko prikupljenih dinara, pa odluči, da će se naučiti — ne večerati. I to provede. Sada se za nju nikada ne brine, a kad što i dobije, dok je bio sam, ostavljao je za drugi dan, a sada, kad ima familiju, daje njoj. To je njegov izraz, njegova misao i naziv — familija. Kad je god mislio o Draganu i njegovima, on je mislio i sam u sebi govorio »moja familija«. Taj ga je pojam ispunjavao ponosom i gordošću, zadovoljstvom i veličanstvenim, snažnim mirom.

Njegova je bujna seljačka mašta proradila mladenačkim poletom i kovala osnove, kako će se on za svoju familiju brinuti i obskrbljivati je. Sve je on to razrađivao i prerađivao, računao i obrađivao, pa se gdjekada toliko zanese na svojoj slami, da požali, što nije pismen, pa da on to sve napiše i proračuna. Inače nije nikada žalio, što nije znao čitati i pisati. Naučio je pročitati tiskana slova, a to je za njegove potrebe bilo posve dosta.

Najveća mu je i ozbiljna briga bila, kako će on to sve udešavati, a da se za njega ne zna, a znati se nije smjelo. Sve mora biti kao slučajno, nenamjerno, bez ikakove želje, da učini. Posve slučajno, ako se baš mora vidjeti, da je on dao ili učinio. On tako i tako ne daje ništa svojega. Sve je to ljudsko i Božije, sve je to tuđi znoj i tuđi krvavi žuljevi, pa zar je onda važno, da se zna, da prolazi i kroz njegove ruke?!

I to će on već nekako riješiti, samo dok se malko svi užive u to. Sve malo pomalo. Jasno je vidio, da je Zlata potpuno prozirna i da je već jednom nogom u grobu. Nema on ni pojma o medicini, ali nije uzalud sedamdesetak godina

nosio svoje bistre orlovske oči. Svega je on već vidio, a što je god vidio, to je i zapamtio kao da bi uklesao u kamen, pa čim vidi koje lice, odmah je načistu, da li mu svijeća dogorjeva ili ne. To mu je znanje još od davnih vremena. Njegovo se je selo promijenilo u ljudima već sigurno dvadeset i više puta, a to se znanje usavršava i prenosi od koljena na koljeno. I on ga tako nosi. Ne će predati svojemu sinu, a ne će ga naučiti ni ova gradska djeca, ali ipak ono ne će propasti. Živjet će i dalje u novome selu.

Kroz Zlatine pore na licu on gleda smrt i to ne daleku smrt, a u svoje oči vjeruje kao da je već tu. I računa s tom činjenicom. S toga razloga vazda, kad ga ona ne gleda, počiva njegov tugaljivi pogled na njezinome divnom licu. Ne zna on, što je očinstvo i očinsko srce, pa stoga ni ne razumije one velike osjećaje bola i tjeskobe, koji mu burkaju grudi, kad je gleda tako divnu i mladu, a tako prozirnu. Oko srca ga nešto stegne, pa se pomiče lagano sve prema vratu kao da će ga zagušiti, a onda se razapne po cijelim grudima.

I jutros ju je, kad je žurno izmakla preko dvorišta, ispratilo njegovo oko. Iznenadio se je, kad ju je vidio u rupcu, pa se u prvi čas malko smete, bolje se zagleda i priljubi oko na pukotinu između dasaka. Ona je. A tko bi drugi i mogao biti?! Munjevitom mu brzinom mine kroz dušu slika njegove pokojne majke, kakvu je on pamti. Možda njih dvije nijesu ni slične, ali mu je ipak izazvala tu dragu daleku sliku.

— Možda samo zato, pomisli Petar, što će se njih dvije ubrzo sastati?! Bog zna. Svom se težinom tijela nasloni na daske, dok je Zlata jurila, računajući u glavi, kuda bi prije okrenula. Kako bilo, da bilo, ovako je najbolje. Najsigurnije će zaraditi koricu kruha, koju joj Wetterov i Rosenzweigov telefon ne će istrgnuti ispred usta. U koje god je poduzeće okrenula, ili je na rubu propasti ili imade previše namještene svoje sirotinje ili — imade telefon. Na taj način ne može nikako naći mira i pokoja, pa je odlučila, da se još za vremena okani uzaludna moljakanja. Zasukat će rukave i — dat će Svemogući.

Stigla je pred prvu kuću, u kojoj su trebali kuharicu. Lagano i oprezno pokuca. Milostiva još spava. Rekoše joj, da ne trebaju dvorkinju, nego djevojku, koja znade i kuhati. Ona bi sve radila, samo želi stanovati sa djecom. Ne, ne. To ne ide. Oni djevojku trebaju vazda.

Na drugom su mjestu tražili, prije svega, službinsku knjigu, koje ona nema. Bez toga je ne mogu primiti. U trećem joj je stanu otvorila vrata sama domaćica. Bilo je očito, da joj se je Zlata na prvi pogled svidjela. Zatražila je od nje svjedodžbe iz dosadanjih službа. Kad joj je odgovorila, da dosada uopće nije služila, odgovori joj, da dvije milostive ne mogu skupa biti.

— Milostiva — reče joj tiho, oborivši pogled — ja sam samo Zlata. Imam staru majku i bolesno dijete. Druge službe ne mogu dobiti. Sve ću vam raditi. Ja nijesam nikada ljenčarila.

— Idete li rado u crkvu?

— Idem, milostiva, vrlo rado.

Uzme je tri dana na pokus. Gospodin je viši činovnik. Djece nemaju. Vrlo ljubezni ljudi. Dolazila je u sedam u jutro, a odlazila u osam u večer. Radila je sve osim pranja rublja, a gospođa joj je veoma marljivo pomagala i radila baš kao i ona. Činilo se je, da su obje veoma zadovoljne i poslove su krasno svršavale. Milostiva je rado razgovarala i slušala, a kako je bila ljubezna i pažljiva, već je drugoga dana izazvala Zlatu, da joj ispripovjedi svoju nesreću. Slušala ju je s mnogo razumijevanja i sućuti.

Po izmaku trećega dana bi stalno primljena, ali službinsku knjigu mora zatražiti, da je prijave Okružnom uredu. I to će biti. Kad se ne srami rada, ne treba se sramiti ni te poštene knjižice. Ona je svakako sigurnija od uložne knjižice kakove jače banke.

Bakici nije htjela pripovijedati, gdje je namještena, jer se je bojala, da je ne bi razumjela. Ona bi to smatrala u svojoj jednostavnoj, priprostoj duši vjerojatno većom nesrećom nego sve ono, što se je do sada događalo. Starica s tihim uživanjem i zadovoljstvom misli na svoje djevojaštvo, ali je svakako smatrala i smatra velikom srećom onaj

čas, kada se je riješila motike i udala se za gospodina općinskog pisara Bojanića, koji je već imao u džepu bilježnički ispit. Cijeli je njezin rod do desetoga koljena bio time ponosan, a i ona je zadovoljno podizala glavu. Malo pomalo je napuštala narodno odijelo, dok se nije ubrzo oblačila kao i — svaka druga gospođa. Gospodstvo je bilo u tome odijelu, u uredovnim satovima njezina muža, pa onda u tome, što je mogla držati u kući, kao pomoćnicu, jednu svoju mlađu drugaricu, koju su zvali — sluškinjom, a i ona je o njoj govorila — moja služavka. Sve je to bilo tako naravno i neusiljeno, te Marija Bojanićeva nije ni primijetila, kako se ona udaljuje od poštenih pradjedovskih grobova, dok nije došla u Zagreb. Tu je ciknula kao guja u procjepu. Pa, ona nije htjela takoga gospodstva! Uzalud je čeznula za svojim priprostim, dragim seljacima, koji su je okruživali, i njezino gospodstvo činili lijepim gospodstvom. Često ju je gdjekoji i prevario i podvalio joj i izrugao joj se, a gdjekad je štogod i ukradeno. Naravno. Nijesu to anđeli, nego ljudi. Ali, kakvi ljudi! To je ona osjetila istom onda, kad je upoznala u gradu i druge ljude i odmah osjetila neizmjernu razliku. Često je čeznula za svojim blatnim selom, koje se je kao gnijezdo savilo ispod divne šumice, a ispred sebe kao vezenu pregaču prostrlo njive i livade. Ona bi se rado tamo vratila. Prihvatila bi se s poštovanjem i ponosom i motike i srpa, ali da zna, da je njezina nevjesta, žena njezina jedinca, kojega je ona školala zalogajima iz svojih usta, žuljevima svojih materinskih ruku, bdijenjem svojih mladih noći — da dozna, da je žena toga njezinog gospodina danas »obična služavka« ona to ne bi mogla preživjeti.

Sama bi se mogla latiti svakoga posla, jer to za nju, seljanku, ne bi bila sramota, ali nevjesta, kći velikoga gospodina, kraljevskog suca, a žena njezinog sina, njezinog gospodina — ne! To ne bi bilo moguće.

Zlata je nju dobro poznavala, pa je pogađala i njezino raspoloženje i mišljenje. Stoga je odlazila u posao, povraćala se sa njega i — šutjela o njemu. Očekivala je svaki čas, da će je upitati zbog rupca i smišljala odgovor, no to nije nikada spominjala. Šutjela je i zadovoljno promatrala,

kako joj ta crna tkanina divno uokviruje lijepo blijedo lice. To je, očito, nije vrijeđalo, jer je poznavala mnoge starije gospođe, koje nijesu nikada metnule na glavu to strašilo, a ipak su bile — gospođe!

Mara ju je nekoliko puta upitala, gdje je namještena, no ona je vazda veoma zgodno izbjegla odgovoru. Obično bi skrenula govor na Wettera ili Stefanovića, što bi Mara prihvatila i posve zaboravila na pitanje, koje je bila postavila, jer se je sada s njima dvojicom mnogo bavila.

Ni stricu Petru nije htjela reći, gdje je uposlena. Glavno je bilo, da mu se pohvali, da je ipak našla namještenje.

On ju je tugaljivo motrio i pomislio, dokle će joj oni još piti krv. Čim bi o njoj razmišljao, spopao bi ga strahovit bijes, jer je vjerovao, da bolesni ljudi imadu pravo ne samo na nerad nego i na uzdržavanje i na liječenje. Kad ova naša crna zemljica ne samo nosi, nego, jadna joj majka, i kneževski uzdržava mnoge i mnoge, koji ništa ne rade već samo poskupljuju život svojoj braći, kako ona ne bi mogla poštedjeti i svoju bolesnu dječicu?! Nije Petar mogao o tome pitanju mnogo i duboko umovati, ali je u njegovoj podsvijesti bilo toliko neobrađenih osjećaja, da se je neprekidno ljuljuškao na bijesu i lagano, ali sigurno počimao sve dublje i dublje mrziti. Koga je on to baš mrzio, ne bi znao reći, ali je s tim jače osjećao, kako kuha i tu i tamo počinje da gdjekada i zakipi — — —

XL.

Mara je vrlo pažljivo promatrala svoju sestru i nikako nije mogla izići s ocjenom na čistac. Prije svega, nije pojimala njezinu tvrdoglavost u odbijanju Wetterove susretljivosti, jer je vjerovala, da može izrabiti i njega i Dujmovićku. Ona je to sve odbacila, stala u propanj, isprsila se i — metnula rubac na glavu. Zatim, kada se je već s njima uhvatila u koštac, možda i opravdano radi svojega muža, kojega ona uvijek voli, nije razumljivo, zašto se nije ogledala za kakvom drugom pomoći, koju bi ona mogla postići

veoma laganom žrtvom i udobnim trudom. To nikako ne razumije.

S druge opet strane — zablenula ju je Zlatina snaga, odlučnost i veličina. Istina, bila je ona vazda najumjerenija i najpovučenija među sestrama, ali nije ni ona prezirala nijednoga užitka niti se je pasala kostrijeti. Znala je često zaploviti virom kao ribica i praćakati se, da je bila milina. Kad je preuzela gostionu »Bakač«, napustila je sve, te joj je ostao jedini pokojni Dujmović kao zlo, kojega se nije mogla otresti, a poslije njegove smrti, ona postaje novim bićem. Ona, očito, mnogo pati, ona stradava, ona je željna svega i najobičnijega, što joj je prije bilo dnevnom životnom potrebom, a ipak se upušta u najvratolomniju borbu, osuđuje, optužuje Wettere i Dujmoviće, Stefanoviće i Dujmovićke, i ni jednoga se časa na njoj ne opaža, da bi bila nezadovoljna i nesretna.

Naprotiv! Vedrija je nego ikada prije, zadovoljna s bijedom i patnjom, a ponosna — Mara ne može dokučiti na što. Razmišljajući tako o sestri, vazda je razmišljala i o sebi. Lijepo joj je i dobro joj je, a preko toga — pa, ne može ona okrenuti svijet naglavce. Kad njezin stari hoće da ima Malu i da je gospodski potpomaže, zašto da ona pušta na to mjesto drugu, kada je njoj u rukama!? Istina, ne da joj nikada novaca u gotovom, ali plaća stan, kupuje, štogod zaželi, a od takog je starog ludova i to mnogo. Jednom joj je izričito rekao, da joj novaca ne da, jer zna, da bi ona njegovim novcem uzdržavala kakva klipana, a to znači, da stari još niti nije toliko lud, koliko se čini.

Njezina je žrtva odvratna, to uviđa i sama, ali — — Najzad, ne može muža uloviti na udicu, kad ga nema. Eto, sestra Jelka je otišla nekuda u Madžarsku, vjerojatno u Peštu, da ulovi muža, pa sada ni nje ni muža. Tko bi znao, gdje se je smirila i da li je uopće i živa, a mogla je tu lijepo ostati i biti ličnom tajnicom kakvom uglednom i uvaženom, zaslužnom i moćnom privredniku, gonati na papiru vagone robe, koju nije nikada njih nijedno vidjelo, podizati narodni imetak i tako — privređivati. Sada je iščezla, nestala i možda potonula ili se popela vrlo visoko. Tko bi to znao. Svakako — nemiran duh kao i Zlata, ali u pro-

tivnom smjeru. Mara je sredina. Ona juri učvršćenim tračnicama, a da pod pragovima ne osjeća tutnjave niti čuje pucketanja.

Dopušta, da je Zlatino držanje možda zanimljivo, možda ono znači i nekakovu općenitu boljeticu, kojoj ona izmiče. Sve to može biti, ali ona je ne može ni slušati ni slijediti. Ipak, s poštovanjem gleda u nju i želi joj ispuniti svaku želju. Baš je s toga razloga i počela razmišljati o društvu Wetter-Ljubica-Stefanović.

Zlata svakako želi, da ih raspršì tako, da im ne ostane ni spomen, pa je ona spremna, da joj pomogne, držeći za sebe svoj položaj i svoje nazore. Ipak, ne bi bilo pametno, da se i ona povede za njom, pak da sad najednom počne pljuvati po svom starom i pripovijedati, kako on privređuje. Njemu bi to, doduše, bilo strahovito neugodno, ali bi i ona izgubila svoj položaj, a položaj je položaj. Čovjek je na njega položen kao bundevino sjeme u đubar. Lijepo se grije, klija, buji i raste. A to nije malenkost, pa neka stari privređuje! Ne mora taj nazor biti u suglasnosti s kršćanskom ćudorednošću, ali će ga svakako odobriti i zadnji pametni trgovac, a život je trgovina, a trgovina je dobit, a dobit je sila i moć, a sila i moć su vlast čovječanstva, pa je prema tome jasno i nesumnjivo, da je najvažnija životna poluga i pamet — trgovcima.

Budale i zanešenjaci, kao što je Zlata, mogu misliti i drugačije, ali Mara ne zatvara očiju pred činjenicama i ona mu se pokorava radi svoga položaja, koji je mekan i udoban. Usprkos toga, ne izlažući se ni najmanjoj opasnosti, ne navlačeći na sebe ni trunka sumnje, da ima kakove posebne misli i težnje, ona će Zlati pomoći sve onako potajice, ispod žita, smiješeći se na sve četiri strane.

Wetter je dobro pozna, pa je uvjeren, da je ona njemu i njegovima bila vazda odan i otvoren suradnik, jer ako se kad s kojim smionijim potezom i ne slaže, to je samo iz zavisti, što ona nije onaj, koji žanje i nosi u svoje hambare, već samo pobožna — to ona baš i nije! — Ruta, koja pabirči ostavljeno i žrtvovano klasje. Samo je to razlog. On to zna, a često puta je imao prilike da se uvjeri o njezinim posve zdravim pogledima na život i sve njegove pojave, pa će

moći tim lakše, da mu ispod vode dopliva. Ako je i opazi, znat će i po njezinoj prošlosti i po njezinom prijateljskom smiješku, da se je samo — šalila.

I Stefanović joj vjeruje. U Beogradu je imao prilike, da je upozna, ispita i iskuša. On je to sigurno i činio, ali ona nije opazila, a nije to ni važno, jer je vazda bila odana i u mislima i u govoru i u pjesmi i u svakom svom radu, i po danu i po noći. Sve je on to iskušao i sve je ona to prošla, pa je vazda oduševljeno klicao, tapkajući je po mekšim dijelovima tijela:

— Halal ti vjera, djevojko!

Tu ona može pomoći. Zapravo, može raditi, a kakav će biti uspjeh, to će se istom vidjeti. U tome je razmišljanju i spremanju saleti jedno novo pitanje: kakvu će korist Zlata imati od uspjeha? Recimo, da uspije i da ih raspršì. Mara te koristi ne vidi, ne može je nikako dokučiti. Sluti, da je po srijedi ljubomora i da će se Zlatina duša naslađivati, kada vidi svoje nevjerne ljubavnike osramoćene i ponižene, a suparnicu napuštenom, ali zar je vjerojatno, da je danas njezinome crnom rupcu do takovih uspjeha? Nešto od toga svakako stoji, jer je i pod rupcem samo žena, gola, čista, nepatvorena žena, ali to ipak ne može biti glavna i jedina poluga.

Da umiri savjest i stiša radoznalost, zamoli je jedne večeri, kada ju je pratila do dvorišnih vrata, da joj tu poteškoću rastumači i razjasni.

Zlata se je samo malko i tugaljivo nasmiješila.

— Da je malko ljubomore i taštine, to znam.

Sestra se je i dalje samo smiješila i metnula joj svoju desnicu na rame. Šutjela je i gledala joj u oči. Bio je mrak, no Zlata je ipak jasno vidjela Marine zjenice. Svijetlile su kao daleke nepomične vatrice.

— Mora biti još neki jači razlog?!

— Imaš pravo — šane Zlata. — Ima tu malko i ljubomornosti.

— A ipak ne želiš više ni Wetera ni Stefanovića?!

— Ne. Nijednoga uopće. Po srijedi je nešto veće i dublje, što čak niti ne zavisi od moje volje. To je u zemlji

i u kostima, pa se najprije osjeti, najprije te počne progoniti, a istom onda tražiš umom razloge i uzroke. To je krv.

— Krv goni i na ljubomornost.

— To je, Maro, drukčija krv. Ljubomorne krvi imadu žene cijeloga svijeta. Ova druga je naša, samo naša na ovoj grudi. Ona je u starom Petru Blaževiću, u našoj bakici i u milijunima, koji su njima jednaki.

Mara je u dvoumici časak slušala, a onda reče:

— Znaš, ja mislim, da su to gluposti, što ti govoriš, pa u njih ne ulazim. Reci ti meni ukratko: u čemu je tvoja korist, da to društvo raspršiš?

— U tome, da se rasprše! Uostalom, pustimo to, Maro, s mirom. Tako dugo, dok ne osjetiš, ne možeš pojmiti.

Nije joj bilo nimalo jasnije nego prije toga razgovora, no kako bilo da bilo, ona će svoju sestrinsku dužnost izvršiti, čuvajući svoj položaj i veze. Početak je bio otežak zbog toga, što nije znala, koliko to društvo imade međusobnog povjerenja i kakove osnove imade njegov svaki pojedini član. Zlata joj je to rastumačila ovako: Stefanović je samo ratnik, koji želi da svojom silom i snagom gospodari svima i svakome. Ratnici su izvrsni drugovi i strahoviti gospodari. Za nuždu bi se i oženio. Ljubica ga privlači, jer su prijatelji iz mladosti i jer je bogata. Oni su svoji, a krv je čudnovata tekućina.

Wetter je trgovac. Račun. Uklanja sve s puta. Ljubica je sa svojim imetkom krupna brojka u njegovim osnovama, pa se ne će žacati, da ratniku dade neopazice pod rebra, da mu ne mrči tu brojku. Inače, on se sa visoka smješka i pljucka preko svoje debele cigare i na jedno i na drugo.

Ljubica je žena, koja je svijesna vrijednosti svojega imetka i veza. Tim se oružjem dade vladati. Ona hoće da se održi na cijelome polju i da gospodari, a u tu je svrhu nužno, da joj Wetter slijepo služi, a za Stefanovića se može i udati radi položaja u društvu.

Eto, tako su se oni postavili jedno prema drugome i sada trljaju ruke i ljubezno se smiješe. One su se sulude Bojanićke riješili, i ako su se skoro na noževe posvadili radi nje. Glavno je, da je nestala između njih. Wetter je nastojao, da se zaborave Stefanovićeve tvrdnje o njegovim

krađama, jer i ako on nije ni tat ni prevarant, ipak ne voli, da se o tome govori, a i sam se je Stefanović smirio. Pitao se je, da li je pravo, da on, baš on ide svome prijatelju Wetteru na glavu, kada i onako svi kradu?! Netko u ovom, netko u onom obliku. S kojim se pravom onda može tražiti samo od nekog siromašnog Wettera, da položi zavjet siromaštva?! Najzad, on ne krade Ljubicu.

Nastala je tišina kao u grobnici. Wetter je malo pomalo opet s objema nogama čvrsto stao na zemlju, pušio cigare, sklapao ugovore o dobavama i gladio Ljubicu, da je skoro počela podcikivati od milja, a Stefanović se odlučivao, bi li, ne bi li, zaprosio njezinu ruku.

Mara je budno pazila na svaku njihovu kretnju i na sve strane hvatala nove veze i poznanstva samo da uzmogne valjano pratiti događaje.

Nekoliko je puta telefonski tražila Stefanovića, no nije ga nikada mogla zateći u vojarni, pa je molila, da mu jave, da ga je zvala. Očekivala je, da će sada nazvati on nju, ali je očekivanje bilo uzaludno. Pisala mu je i molila ga, da joj javi, gdje bi se našli samo na par časaka, jer da mu ima reći neke veoma važne stvari. Nije dobila ni odgovora. Obuzeo ju je bijes toliko, da je neprestano bila zabavljena mislima samo na Stefanovića, pa odluči, da će ga naći, bilo gdje i bilo kako. Nekoliko je večeri redom izlazila na Zrinjevac, no tamo ga nije bilo. Kada joj je dojadilo, odluči, da će ga potražiti u stanu. I tako učini.

Jedne nedjelje oko jedanaest sati pokuca na vratima. Otvori joj vojnik i reče, da će gospodin kapetan doći kući istom u dva sata poslije podne. Mara zahvali na obavijesti, ne reče više ništa, već ode, a još prije dva sata se je povratila u blizinu njegova stana i motrila iz daljega, kada će doći.

Par časaka prije određenog vremena opazi njegovu lijepu pojavu, kako se lagano i dostojanstveno približava. I ako je bila dosta jaka studen, imao je kabanicu raskopčanu i kretao se je dosta sporo i nehajno. Pričini joj se kao mala jedrilica na mirnoj pučini, kada se jedva primjećuje, da se pomiče. Čim je okrenuo u vežu, ona požuri za njim. Pozvoni na njegovim vratima. Sam joj otvori i primi

je neobično ljubezno, kao da ju je jedva dočekao.

— Ja sam došla samo da te opsujem — reče mu ona umjesto svakoga drugog pozdrava.

On se srdačno nasmije, pomogne joj svući kaput i uvede je u sobu. Još ju je stojeći počeo milovati.

Ona se izmače i reče mirno ali ozbiljno:

— Da ne bude zabune, kapetane: ja nijesam došla po to! Toga blagoslova ti imaš dosta na drugom mjestu, a ja — onako, po potrebi službe. Htjela sam samo da te vidim i da te upozorim na neke stvari.

— Vrlo ljubezno — odgovori on — ali ja ne mislim, da moramo trgati sa starim običajima.

Bila je veoma radoznala, da li će je on prvi upitati za Zlatu i da li ga uopće zanima njezina sudbina, pa odluči, da je ona ne spomene prva. Primila je ponuđenu cigaretu, sjela vrlo muškarački i odlučno, odbijala dimove i promatrala ga iza spuštenih trepavica.

— Ti se spremaš na skok — primijeti on i nasmije se. — Motriš me krvnički, kao da još sa Bregalnice nosimo nepodvučene račune.

— Molim te, zašto bih ja tebe krvnički motrila?! — iznenadi se Mara. — Tebi očito nije savjest mirna, dok tako misliš?! Ja sam došla kao prijatelj k prijatelju, da se porazgovorimo i sada čekam, da ti kao domaćin raspredeš razgovor. To je tvoje ne samo pravo nego i dužnost.

— Imaš pravo — odgovori on — no moraš oprostiti, što sam ovako i dušom i tijelom lijen. Ovaj sam čas sa objeda, a prejeo sam se, da ne mogu disati.

— Razumijem i praštam. Jedni se prejedu, a drugi pregladne. To je redovna pojava. Sada svejedno. Dok ti probaviš, ja ću štogod čavrljati, da ti bude lakše. Htjela sam te pitati, kako Dujmovićkini rovovi?

— Molim te, kako dolaziš na to pitanje?! — zasmije se Stefanović.

— Znam, da i ti tamo ruješ — odgovori ona — a čula sam, da je Wetter već kupio trokatnicu, pa se onda ovako usput zanimam i za to pitanje.

— To su priče — odvrati on mrzovoljno. — To je prva nabacila tvoja sestra i ja skoro povjerovao.

— Koja moja sestra?

— Znaš koja. Kažem ti, i ja sam joj bio skoro povjerovao i već išao i da ispitujem i hvatam konce, a sve skupa — utvara bolesnoga mozga.

— Čijeg to mozga?!

— Pa, one tvoje sestre. Vjeruj mi, meni je žao da ti je sestra. Ti si toliko pametna i divna, da bi čovjek mogao s tobom do vijeka, a ono suludo, nemoguće, zavrnuto — budi Bog s nama!

— Da, Jovica, da — potvrdi ona, susprežući bijes. — Ni ja je ne razumijem.

— Molim te, Maro — govorio je on sve gorljivije — je li to pamet: sve joj se nudi, sve joj se daje, glade je perom, gdje bi je mogli baš i maljem po glavi, a ona na sve to pljuje, podigne sumanutu glavu, zafrkne nosom i trabunja o nekakvom pravu i ponosu?! Ja ti moram priznati, da sam se divio njezinom držanju prilikom one katastrofe i njezinoga pritvora. Bio sam iznenađen i zanesen, dok nijesam sve mirno promotrio i promozgao. Tko je i što je ona, molim te ko Boga, da se ona tu isprsava i bez ikakova razloga hvata u koštac s gospođom Ljubicom i Wetterom, a to znači: sa vlašću, kapitalom i pameću?! Tko je ona?! Eto: bila, pa je nema. Danas se više niti ne spominje ni ona ni oni novinski ispadi. Nestalo, iščezlo.

— Al Wetter ipak kupi i nosi u svoja skrovišta kao vjeverica — dobaci Mara.

— To nije istina. A, recimo, Maro, da je istina. Čije krade?! Moje, tvoje, Ljubičino?! Ne. Svatko dobiva, što ga ide, pa koga se onda tiče, ako i Wetter pri tome zasluži?! Ali to, međutim, nije istina. Ja sam se osvjedočio.

— Čuješ, Jovica, kako mu to dođe, da svatko dobije svoje, pa da još ipak ostane hrpa, sa koje može krasti — čija je to hrpa?!

— Ne luduj, Maro, kad si pametna žena — odvrati on, smiješeći se, primakne joj se, ogrli je i naglo poljubi. — Ovo je pametniji razgovor!

— Ako ti to od srca činiš — reče ona, odmičući se — onda si sigurno već i sam opazio, što ti sprema gospa Ljubica.

— Meni?! — trže se on. — Što bi ona meni spremala?!

— Malenkost. Samo svadbu s Wetterom! On će se krstiti i vjenčat će se.

Stefanović je začuđeno gledao i na silu se smiješio.

— Reci, Maro — upita on — zašto ti to meni pripovijedaš?

— Da ti pravo kažem, Jovica — odgovori ona, smiješeći se — želim samo da ti pipnem žilicu. Ništa drugo. Vidim, da si prezreo ono, što si poštivao i ljubio i čemu si se divio.

— Misliš na svoju sestru?!

— Mislim na našu Zlatu! — odvrati ona oštro i posve se izmače od njega. — Nadalje vidim, da si se već posve naučio na krađu.

— Znaš, Maro, sve ima svoje granice. Nemoj tako.

— Nijesam nipošto htjela reći, da ti kradeš. Oprosti mi, ako si me tako razumio. Ja tvrdim samo to, da si se ti naučio gledati, kako drugi kradu. Ti ih već posve mirno gledaš, tebe ne samo da ne smeta njihova rabota, već što više — ti je i opravdavaš. Ti vidiš, da oni kradu, ali ujedno tvrdiš, da ne okradoše nikoga. Bilo bi u redu, da koji pošten čovjek ipak potraži toga silnoga Nikoga, koga svi kradu, a još ga nitko ne uništi krađama.

— Pa, što želiš s tim da kažeš?!

— Hoću reći, da si se i s tim pomirio. Ne uzrujava te. Prijateljuješ s njima, pa sam onda htjela vidjeti, da li te smeta, kada ti se kaže, da ti netko sa ženom — onako, ko nabliže stupa. Zato sam ti, eto, spomenula Wettera i Ljubicu, a o njima ja ništa ne znam s te strane. Samo sam tako spomenula i odmah te naljutila. Tu si još ipak osjetljiv, ali se varaš, ako misliš, da će ta osjetljivost dugo potrajati. Kada ti se onaj tornjić ideala u duši počne rušiti, ode, moj Jovica, sve bez traga kao da je đavo u njega ušao.

— Ti si, naprosto, luda! — reče on tvrdo i odlučno. — Neka vas razumije, tko hoće, ali ja ne mogu. Svi ste šašavi. Držao sam, da si ti razborito stvorenje i da si sposobna za život, a kad tamo — svi vi spadate u isti koš.

— Slušaj, Jovica: šupalj je taj tvoj koš! — odgovori Mara i učini joj se, da joj se u duši nešto zabljesnu i ko da puče pred njom neka neviđena i neslućena čistina. Ušutjela

je i na časak se prepustila tome novom osjećaju, da je grije i jača. Čini se, da ga je našla, da je i ona počela osjećati. Čini se.

Kapetan je mrzovoljno tamburao prstima po stolu i na silu prikrivao ljutnju i neraspoloženje laganim, posve površnim smiješkom. Da prekine neugodnu šutnju, malko se jače nasmiješi i reče ko u šali:

— Hodi, Maro, da se pomirimo. Ne luduj, kad nije sile.

— Tebi je sila najjače dokazno sredstvo, ali, moj dragi Jovica — — Međutim, pustimo to. Mi se nijesmo ni posvadili, pa se ne trebamo niti miriti, ali ti moram reći istinu: nijesam nikada računala s tvojom ljubavlju više nego li i s mojom. To je bila momačka ljubav, no ona nije prolazila mojom dušom bez vidnih tragova. Kod zdrave je žene to i nemoguće. Već se dugo ne sastadosmo, ali su tragovi vazda tu, živi i ugodni. Ja sam ih voljela i čuvala i nijesam nikada poželjela od tebe išta preko te ugodne sjenke uspomena na dobroga, čestitog prijatelja. To mi možeš vjerovati, jer ti to dokazuje moje držanje prema tebi kroz ovo posljednje vrijeme. Danas si ti, Jovica, te tragove izbrisao. Nešto se je u meni srušilo.

On se je na sav glas nasmijao, opet je ogrlio, počeo ljubiti i kroz smijeh rekao:

— Dede, curo moja, da stavimo nove tragove!

Mara se je dosta blago otimala, no ipak je izmakla i odmakla se.

— Badava, uzalud, Jovica — rekla mu je tugaljivo i tiho. — To je nemoguće, jer bi to bili samo tragovi tvojih čizama. A to ja ne ću! Po to ja nijesam ni došla, ali ujedno nijesam ni slutila, da ću iz ove sobe otići mnogo siromašnija, nego li sam u nju došla.

— Pa, nijesam ti ništa oteo!

— Ne, ne — potvrdi ona. — Što više: ti si mi dao jedan posve novi osjećaj, koji možda za mene mnogo znači, ali je u našem odnosu svakako porušio sve, što je u njemu bilo ljudskoga.

— I po to si ti, Maro, došla?!

— Po to nijesam došla, ali ću to ponijeti. Ja sam sve vjerovala, da je Jovica nešto drugo, a kad tamo — — —

— Jovica je Jovica! — dovrši on njezinu prekinutu misao.

— Da, Jovica! Veoma mi je žao, što smo se sastali.

Otišla je nujna i tiha kao sjena. Bila je uistinu ožalošćena, što su izbrisane svijetle predodžbe o uzvišenome ratniku. Prije ga je zamišljala vazda na vatrenu bijelcu kao svetoga Jurja, kao viteza bez ljage i mane, a sada — ratnik, junak?! Može biti, ali koliko još čudnih svojstava krije ta čarobna odora počam od okrutnosti, pa sve dalje bez kraja, brane i granice?! Nije to onaj čovjek, kojemu je suđeno, da bude Zlatinim prijateljem i saveznikom po svojoj duši i srcu. Ne, ne. On je potpuno Wetterov i Ljubičin. Oni idu skupa, oni rade skupa, pa moraju i ostati skupa.

Kad ju je ispratio do stubišta, povratio se je Jovica u sobu, legao na divan i nepomično zurio u strop. Mara ga je uznemirila, no tu nema njegove krivnje. On ne može drukčije. Žao mu je samo, što ju je pustio da tako otiđe. Ipak je ona prekrasna djevojka. Šteta je, da je pušta, da ovako odlazi, jer će mu se posve odbiti. I ljuta je otišla, a to pogotovo ne bi smjelo biti. Zašto bi imao protivnika, gdje je siguran sluga?! Ona bi mu ropski služila, da je znao sačuvati njezino povjerenje, a on bi ipak činio sve, što bi htio. Tada bi ona bila sa svim zadovoljna. Po njemu je kopkala i njezina primjedba o Ljubici i Wetteru, i ako je rekla, da ju je izbacila samo da ga iskuša. Ako je govorila istinu, da se je šalila, tada niti ne sluti, kolika je u nje moć podsvijesnog naslućivanja. Nema sumnje, da Wetter plete neke čudne tajnovite osnove, ali je isto tako izvan svake sumnje, da se on ne će krstiti. Stefanovića su baš nedavno nagnale neke unutarnje sile, da to pitanje načme, kada su bili svi troje skupa. Tada je Wetter jasno i otvoreno rekao, što misli o onima svojim, koji ostavljaju vjeru svojih praotaca. On vjeruje, da to mogu učiniti samo oni, koji su, ne znam, kada i po komu, posve slučajno među njih ubačeni, pa ih prvom zgodom zdravo vjersko i narodno tijelo samo sobom izbacuje, otkuda su i došli. Nije to ni zasluga ni mana tih tobožnjih obraćenika. Oni su samo sredstvo u rukama velike Providnosti, koja tako dokazuje, da ne da trovati tijelo svojega naroda. Samo se tako to

smije tumačiti i nikako drukčije. S toga oni s prezirom, ne sa žaljenjem, prelaze preko takih otpadnika, dok ih oni, kojima pristupaju, primaju raširenih ruku, jer im se vraća, što je — i bilo njihovo.

Wetter ne može doživjeti takove sudbine, jer je najtipičniji predstavnik svoje krepke i žilave rase. On stupa brazdama časnih svojih praotaca i nitko ga ne može izbaciti iz tih tračnica. Mara je to samo nabacivala bez ikakova temelja, ali je posve istinita tvrdnja, da bi on Ljubicu uzeo za ženu. Tu je za Stefanovića očito pogibao, pa se samo sobom nameće pitanje, da li je nužno i uputno, da Wettera zadrži kao mozak poduzeća ili da ga digne u zrak kao prepreku na svome putu. Za ovo imade dosta nagomilana praha. Treba samo potpaliti.

Odluči, da pozornije motri, pa da prema prilikama požuri razvoj svoga zbližavanja s Ljubicom. Tada će najbolje vidjeti, da li Wetter uopće znači išta drugo osim onoga, o čemu je sklopio ugovor i obvezao se tvrdo i opasno, da ne će krasti. Prema tome će onda odrediti svoje držanje.

Wetteru je iz daleka samo natuknuo, neka posveti više pažnje svojoj Maloj, a manje drugima, jer bi mu se moglo desiti, da ljosne na golo. Wetter se zadovoljno smiješio, jer mu je godilo, da se o njemu misli — dobro i laskavo. Naravno, on je i lijep i mlad i na položaju, da se smije ogledati na nekoliko strana. Naravno.

Potmula je tišina nepomućeno dalje carevala — — —

XLI.

Zlati nije bilo moguće, da češće posjećuje Dragana u sudbenom stolu, jer nije išla na trg, pa da bi mogla krišom od milostive odletjeti, a kada bi i mogla ukrasti malko vremena, ne bi joj pomoglo. Za te posjete treba vazda mnogo vremena i živaca. Pojedinac ne može dobiti dozvole za razgovor, a ne može to biti ni svaki dan. Samo nedjeljom, a i tada treba čekati, dok se skupi mnogo posjetilaca, a kada ih se mnogo okupi: tada moraju čekati, dok sudac dospije, da ide s njima u razgovornicu. Sve je to dobro

i potrebno, ali za njezine prilike nemoguće. S toga je umolila Maru, da ga ona posjećuje po mogućnosti svakoga tjedna i da mu tada uvijek odnese štogod jesti, jer mu Zlata ne može u gostioni plaćati hrane. Ne može! Od Mare nije mogla tražiti tolike žrtve, jer je znala, da bi joj bila preteška, a ona se sama nije toga ni sjetila, pa nije ni spominjala.

Već je prošlo nekoliko mjeseci, a ona je bila svega dva puta kod njega. Molila je milostivu i ona joj je dopustila da ide. Zlata je primijetila, da je pušta od srca rado i da razumije, da shvaća njezinu tugu i bol, ali je ujedno vidjela, da jest nešto u duši te susretljive gospođe, što pred njom taji. Razumije se, nije ju mogla pitati, a ona je šutjela.

Tajila je pred njom svoj sukob s mužem radi Zlate. Pripovijedala mu je njezinu sudbinu. Kad je on čuo, da je to ona žena »iz novina«, o kojoj se je vodila velika rasprava, koja je čak bila i zatvorena pod sumnjom umorstva, najeżila mu se kosa, sav je problijedio i žestoko se ushodao po sobi. Zna on cijeli slučaj, jer ga je čitao u novinama i pratio s najvećim zanimanjem. On je tada u svojoj duši bio na strani slabih i progonjenih, te ga je osjećaj jednom zanio toliko ludo, da je skoro izlanuo u uredu, da je Bojanić imao pravo, što je umlatio Dujmovića. Srećom se je Božijom u zadnji čas svladao, ugrizao se za pogani jezik i šutio.

Da je slučajno progovorio, tko zna, što bi se sve bilo iz toga izleglo, a disciplinska bi istraga sama sobom bila još najmanje zlo. O tome se je, doduše, pisalo o novinama slobodno i otvoreno, ali on iz toga ne zna, što misle o slučaju njegove pretpostavljene vlasti, pa stoga on kao pametan čovjek o slučaju uopće ne misli ništa.

Kad je mislio, da je sve sretno prošlo i da ga se nije ništa dotaklo, eto ti kao iz oblaka te nesretne žene baš pod njegov krov. Pa, to je, da čovjek poludi. Ne mora to biti ni najmanje zlo kao što ni vatra nije po sebi zlo, ali ako slučajno okrenu kola nizbrdice, onda je gotovo. A sve može biti pod ovim komadićem Božije kape. Netko ti nešto podvali, nešto natovari, pa onda stenji, koliko hoćeš!

Zaželi, da se Zlati otkaže, i ako je on inače žali od

svega srca. Njemu je nje žao kao da mu je rođena, ali ne može od njega nitko pametan tražiti, da se zbog nje izlaže najvećim opasnostima. Nijesu u novinama radi nje napadani kakvi probisvijeti nego sve ljudi prvoga reda, a sada se je sve stišalo, pa treba da koji od tih uvriježenih dozna za nju i samo jednu riječ šane gospodinu šefu! Ne bi ovaj njemu ništa učinio. Samo bi ga pozvao, uzdrhtanim mu glasom priopćio grozotu, koju je doznao, i onda šanuo:

— Kolega, vi se lakoumno igrate našim položajima!

A što bi onda on učinio?!

Ne, ne. Čast svemu i svim osjećajima, ali nije on svojih tridesetak godina službe našao na ulici, već krvavo odradio. Ne može se on s tim igrati.

— Otkaži joj, dušice. Meni je žao, mene srce boli, ali joj ne mogu pomoći.

Gospođa se je veoma iznenadila, kada je čula te njegove riječi, te s početka nije znala, što bi mu odgovorila. Vazda se slažu, pa nije vrijedno da se zbog nekoga trećega posvade i to još zbog najobičnije služavke! Ali — gospođa je odlučila, da tu ne popusti i da se ne pokori, već će na lijep način učiniti onako, kako misli, da je pravo i pošteno.

— Nemoj, stari moj, biti smiješan — rekla je ona iza dužeg razmišljanja. — Budi ti valjan činovnik u svome uredu, ali u svojoj kući budi prije svega čovjek. Nemoj vazda strepiti i pred svojom sjenom. Budi miran, uspravi se. Khuen je već davno mrtav.

— Bog mu dao duši lako! — uzdahne gospodin i obori pogled kao da se srami.

— Ti se brini samo za svoj posao, a u moje se ne pačaj. Tko je moja pomoćnica u kući, to su samo moji poslovi, moja briga i ničija više. Ako si ti već čak i zbog toga u strahu za svoje godine, onda ih zbilja niti ne zaslužuješ, pa da Bog da ostao bez njih!

— Jezik pregrizla! — reče on ko u šali i ne usudi se, da joj se inače usprotivi, jer je uviđao, da ima pravo.

— Ona je najvrednija žena, s kojom sam do sada radila — završi gospođa.

— Možda: samo da je ne prijavimo, da je kod nas?!

— Jeste li vi svi muškarci takovi?! — upita ga gospođa s otvorenom porugom.

On nije ništa odgovorio i tako se je to pitanje stišalo.

Gospođa nije Zlati nikada spominjala toga razgovora, jer se je sramila, no kad ga se je god sjetila, udarila bi joj krv u lice, što je Zlata češće opazila. Znala je, da nešto jest, a nije mogla dokučiti, što bi moglo biti, pak je pripisivala nepoznatim uzrocima. Da je pogađala, da je ona uzrok tome crvenilu, vjerojatno bi bila otišla, no ovako je neumorno radila sve poslove i nastojala, da stan bude vazda čist i uredan kao ogledalo.

Već joj je prešlo u običaj, da se svako jutro na odlasku javi stricu Petru kao da je on glava porodice. Tako je došlo samo sobom, a njega je veoma veselilo i vazda je nastojao, da koju s njom progovori.

Tako joj reče jednoga jutra, da sada i on radi. Zapao snijeg, a gradska mu uprava ne da ni da se ugrije na pločnicima, već ga gura u kanale, pa kako za to treba mnogo radnika, zapalo i njega mjesto. On uživa, kada se može umoriti radom i naporom, te osjeća, da ga to pomlađuje, ali uz najbolju volju ne može dugo ostati na radu, jer čim otpuštaju, počnu po godinama i rada i života, pa kako je on po godinama među najstarijima, a po trajanju uposlenosti među najmlađima, ne mogu ga ni vile spasiti. Ljeti ne može ni blizu, jer je tada sve puno momaka, da bi njima pećine razbijao, a zimi se raziđu kućama, pa svake godine uhvati na taj način po koji groš.

Kada joj je to pripovijedao, oči su mu sjale od zadovoljstva.

— Znate — govorio je. — Takvo nam je selo. Radi za sve i svakoga. Samo gdjekada izbaci ovako po kojega, da živi bez rada. Tako, životari samo, a oni tamo živu. Nit' im je ćaća radio, niti se oni prekinuše, pa opet — — — A, nu. Ne će ni nas ostaviti moj Bog. Nego, znate, vi bi se morali pričuvati. Čujem ja, koliko vi kašljete, a to ne valja. Najbolje bi bilo, da ostanete kod kuće, a ovo će se već — — — Tako. Živjet će se.

— Nije to opasno, striče Petre — odgovori Zlata, pozdravi ga i otiđe. Vidi ona i sama, da njezina bolest napreduje divovskim koracima. Pred milostivom skriva, koliko može, jer se boji, da bi je otpustila. Sigurno bi pomislila, da ima sušicu, prepala se i odmah je poslala kući, a to bi bilo strašno. Dobro je ona razumjela Petrove riječi, a i Mara bi ih pomagala, ali ona nipošto ne želi, da dođe do toga. Doklegod može vući, vući će, a kada ne bude mogla — hvala Bogu.

Kad se porazgovori sa stricem Petrom, onda se žuri svom snagom k svojoj dragoj, staroj Majci Božijoj. Već joj je posve prešlo u krv, da je pohodi svako jutro i da se malko i tamo porazgovori tihim šaptom ili, još češće, niti ne izgovorenim riječima. Kleči i roni i pliva, a život se širi po dalekim zelenim poljima i hladovitim šumicama. Doista, samo je tamo život, a ovo je teško, ogavno robovanje. I pliva dalje i dalje, dok se naglo ne trgne, ustane i pohita k svojoj milostivoj.

Jedan jedini put je pomislila na to, što bi rekla njezina pokojna majka, da joj se javi, kada pere suđe i zove onu — milostivom, a ona nju Zlatom kao i svaku drugu djevojku?! Sva se je stresla kod te pomisli, no nije ju proslijedila, jer se je bojala razgovora sa svojom rođenom majkom, koja nije nikada oprala ni svojega posuđa.

Bojala se je. To bi bio strašan razgovor, a djeca nemaju prava, da s roditeljima strašno razgovaraju. Mari je spomenula jednom zgodom, da je sreća, što im je majka umrla, da nije morala to sve doživjeti.

— Pravo bi joj bilo, da je doživjela — odgovorila je Mara.

Zlata joj nije na to ništa rekla i u buduće se je čuvala takih razgovora. Milostiva ju je pitala o roditeljima, ali vrlo obazrivo. Pričala joj je sve, što je znala lijepa i dobra o njima i o svojoj mladosti, ne spominjući niti jedne jedine sjenke, kojih je bilo toliko, da su se pred Zlatinim očima kovitlale kao crne, tmaste oblačine, koje zamiču za goru i nestaju. Maru joj nije spominjala, a da sama nije pravo znala, zbog česa ju je prešućivala, čak i onda, kad je imala zgode, da je lako spomene. Zatajila ju je i odrekla je se.

Mara je, naime, iza posjeta kod Stefanovića svakako htjela, da odmah govori sa Zlatom, pa kako nije znala, gdje

je namještena, išla je pitati bakicu. Nije znala ni bakica, ali je mala Slavica slučajno čula ime ulice i kućni broj firme, kod koje je našla posla. Ne znaju, da li je tvornica rublja ili kakva druga pisarna, ali je tamo i to u drugom katu lijevo. Mara odmah otide tamo i začudi se, kada vidje na vratima posjetnicu višeg činovnika umjesto natpisa tvrtke. Ipak, kada je već tu, pozvoni. Za svaki slučaj. Vrata otvori starija gospođa. Reče joj Mara, koga traži, a gospođa kimne glavom i ode, ne zatvarajući vrata.

— Zlata, traži vas jedna dama — vikne gospođa.

Ona je bila zaposlena u kuhinji, pa žurno iziđe brišući ruke o zaslan, kecelju.

Kad je Mara opazi, skoro pade u nesvijest od silnoga čuda i jedva priguši krik u grlu. Zlata je primi s mirnim smiješkom i upita je, što želi. Nije mogla da progovori. Široko je otvorila oči i gledala u nju u nijemome čudu i zaprepaštenju.

— Zlata, ti — —?!

— Da. Služim kruh, Maro — odgovori ona mirno uz neprekidni blaženi smiješak. — Što me trebaš, Maro?

— Stefanović je kao i Wetter — poče Mara na dušak. — Očito ili dijele ili ga Stefanović pušta, dok on ne primi uzde u ruke. Na njegovu pomoć ne možemo računati.

— Ni on na našu — odgovori Zlata. — Je si li prikupila dovoljno podataka?

— Prilično. Na štetu željeznice su učinjene velike prijevare dobavama uglja.

— Sve odnesi u uredništvo i podaj. Poznaš onog našeg Grudanića?! Reci mu, da za desetak dana samo nabaci malu vijest, a međutim neka sredi sve podatke. Ja ću mu već reći, kada će udariti. Moram još koješta dobiti sa drugih strana. Sada odlazi. Imam mnogo posla, pa će se milostiva srditi.

— Milostiva, Zlato?! — zavapi Mara, čuvši, kako ona sada zove svoju poslodavku. A da kako će drugačije?! Mari je to samo neobično čuti iz Zlatinih usta.

Ona joj se samo nasmiješi i pruži joj ruku. Mara ju je grčevito prihvatila i podigla kao da će je prinijeti k ustima

i poljubiti. Bila je neobično potresena, pa ni sama ne zna, kako je dospjela na ulicu.

Gospođa je upitala Zlatu, tko joj je to bio, a ona malko zamuca, pa reče, da joj je to neka znanica. Nije joj prije spominjala, da tu ima sestru, pak joj se sada učini nezgodnim, da joj o njoj govori. Brzo je skrenula razgovor na drugi predmet, no u isti je čas napade strahovit kašalj, a na usta joj poletješe komadi krvi. Gospođa se prepade i priskoči, da joj pomogne, ali tu nije bilo moguće, da joj bude za korist.

— Morate k liječniku — reče ustravljena gospođa.

— Bila sam već — odgovori Zlata, hvatajući zraka. — Kaže, da to nije ništa. Pukla neka žilica, što li.

Tresla se je cijelim tijelom, a u licu pobijelila kao da je iz groba izvađena, osim što su joj se pokazale po obrazima male crvene žilice. Osjetila je šum u glavi i neobičnu slabinu u cijelome tijelu.

— Vi biste morali ležati — reče gospođa sućutno.

— O ne, milostiva — odgovori Zlata i na silu se nasmiješi. — Ja još nemam vremena za ležanje. Bilo bi preuranjeno. Samo bih vas molila, da mi dopustite, da u nedjelju cijeli dan ne dolazim. Imam važnih poslova.

Već dugo smišlja, kako mora svome Draganu koješta veoma važno reći, a kada je s njime, onda se samo nijemo gledaju preko dviju ograda, među kojima šeta uznički stražar, stišću suhe, ispite ruke i šute, šute kao grobovi. Ne zna se, koje ih je već prozirnije i slabije, ne zna se, koje će prije otići iz ovih muka, no Zlata je svakako htjela, da mu još nešto reče, da mu kaže koju toplu i utješljiviju, pa ako on pođe prije, neka mirnije ide, pođe li ona prva, da ima od česa živjeti njegova slaba i namučena duša.

Odluči, da će mu napisati pisamce. To je najsigurnije, jer tu može mirno složiti, što će mu reći, a na razgovoru će već uhvatiti zgodan čas da mu ga preda. Nema ni stražar stotinu očiju, pa da sve vidi, a suca obično zanima samo jedan ili nijedan posjet, pa je njega pogotovo lako prevariti. On se svaki — najčešće zabavi svojim mislima, pa i zaboravi, da bi tu morao samo vrebati na svaku riječ, na svaki mig i na svaki pokret ruku i nogu. Kako se ta vještina

na sveučilištima zasada ne uči, suci joj obično niti nijesu vješti ili je čak smatraju nekako nezgodnim privjeskom na svome uzvišenom talaru.

Kad je u nedjelju došla k njemu na razgovor, neprestano je mislila, kako bi mu predala pisamce, u kome ga uvjerava, da će borbu izdržati i ujedno moli, da joj oprosti sve, što mu je učinila. Gnječeći u ruci taj mali komadić papira, osjeti naglo i neodoljivo, da je to — oproštenje pred posljednjom ispovijedi. Kako joj je to došlo u glavu, nije joj bilo jasno, jer na smrt doista nije ni pomišljala, no uhvatilo ju je tako žestoko, da bi se bila najradije isplakala na njegovim grudima, a — jedva je ispruženom rukom dokučivala njegovu ruku. Zbog toga se je teškoga osjećaja toliko uzbudila i smela, da je propustila nekoliko zgodnih prilika, da mu pruži pisamce. Već je vrijeme razgovora bilo na izmaku, a papirić još uvijek u njezinoj ruci. Obuze je vatra, podiđe je takav nemir i tjeskoba, da više nije znala, što bi započela.

— Svršavajte, da dođu drugi na red — vikne stražar. — Brže, razlaz. Posjetioci van.

Zlata se ubezumi, poče nešto mucati, s Draganom se niti ne oprosti, već s ostalim posjetiocima pođe prema vratima, no ne pođe na izlaz već skrene k sucu, koji je stajao na strani i gledao, kako ljudi izlaze. Počne mu govoriti nešto posve nesuvislo i neodređeno.

— Što biste željeli, gospođo? — upita je on.

— Znate, molim vas, kao što se Bog moli, znate — mucala je ona kroz jecaje, da ga je dovela u strahovitu zabunu i nepriliku. — Samo da se oprostimo, da se pozdravimo. Samo to. Možda više nikada. Znate, spopao me je strašan osjećaj.

Sudac je jedva razumio, što želi i odmah odredio stražaru, da dovedu njezinoga muža. S onu su stranu ograde tako i tako morali sada svi u ćelije, pa Dragan pristupi k Zlati i ne čekajući stražareve dozvole. Pali su jedno drugom oko vrata i pripili se kao bršljan. Ona ga je milovala po kosi, po licu, uzela mu glavu među svoje ruke i tako ga dugo gledala kroz velike, krupne suze. On nije plakao. Samo ju je ljubio i tepao joj nerazumljive, tihe riječi.

— S Bogom, Dragane moj! — prostenjala je ona sa dna duše, kad ih je sudac opomenuo, da se moraju rastati, jer će sada doći drugi na red.

U zadnji joj je čas pošlo za rukom, da mu je pisamce turnula u džep i šanula mu, da pogleda.

Bilo joj je lakše. Izljubila ga je, izgrlila ga je, pomilovala ga je, i sada — sva borba uzalud proti tome strašnome osjećaju: ona vidi, da im je to bio posljednji sastanak.

Požuri se, da obavi još nekoliko važnih poslova, da poveže nekoliko konaca, kojima će onda moći potegnuti gospodina privrednika Wettera, a s njime i njegovo poštovano, moćno i ugledno društvo.

Mara se je sprijateljila s Wetterovom Malom, pa je time posao uvelike olakšan. Treba samo urediti i druge strane. Posjetila je Grudanića i rekla mu, što je novo saznala i ujedno ga uputila na neke svoje znance i prijatelje, s kojima bezuvjetno mora govoriti prije, nego li nastupi s otvorenom paljbom.

Jedva je došla do kuće od silnog umora i slabine i odmah legla.

— Glava me, bakice, boli — rekla joj je, kad je opazila njezine zabrinute poglede. — To će brzo proći. Moram se samo odmoriti.

I Željko je došao rano kući, jer je nedjeljom kod majstora samo dok opere posuđe od objeda. Došao je umoran baš kao i Zlata, sjeo na njezin krevet, malko se naslonio, a ubrzo joj pao po nogama i zaspao. Baka ga je pažljivo pomakla na stranu i metnula mu jastučić pod glavu.

Stric Petar je stigao istom pod noć.

— Zovni ga, mamice — reče Zlata, kad je čula da dolazi.

Ušao je i prepao se, kad ju je vidio na krevetu, no nije ništa pitao.

— Samo me glava boli — tumačila je Zlata.

— Pametno je, da se odmorite — reče on i sjede do peći. Oborio je glavu i zamišljeno gledao preda se.

XLII.

Preko noći se je odmorila i smirila, pa je drugog jutra otišla na posao kao i redovito, ali je osjećala, da joj je mnogo gore nego li je bilo do sada. Nikako je ne prolazi onaj teški osjećaj brzoga svršetka, koji ju je napao u nedjelju u razgovornici sudbenoga stola. Na što god pomisli, vazda s tim svršava i uzalud se otimlje, uzalud sama sebe uvjerava, da je to samo puka utvara. Uzalud! Nekoliko je dana radila pod tim teretom.

Imala je četiri, pet dužnika, koji joj nijesu platili hrane. Ona, doduše, nije s Ljubicom obračunala, no da i jest, na stvari ne bi ništa promijenilo. Mogla bi samo od nje potraživati, no to joj nije ni na kraj pameti. Glavno je, da su se razišle, da je i dalje ne izrabljuje, a za odštetu — neka je nosi na duši. Nije to jedina sirotinjska muka, pa joj ne će biti ni teško. Načinila je popis dužnika i dala Mari, da ih ona pozove u njezino ime, da plate. Većinom su to pošteni ljudi, pak će možda bar koji udovoljiti svojoj dužnosti.

Večernje novine donesoše jednoga dana malu bilješku, u kojoj javljaju, da je jedan bosanski ugljenik, koji imade svoju prodavaonu i poslovnicu u Zagrebu, dospio u najveće poteškoće. Uzroci nijesu poznati, ali se pogovara, da su otkrivene velike prijevare s dobavom uglja. Mara je telefonirala Wetteru, da ga želi pohoditi, i on joj odgovori, da je čeka.

— Zar si bankrotirao?! — bio je njezin pozdrav još sa vrata.

— Kako?! — iznenadi se on.

— Vrlo lijepo i jednostavno — odgovori ona i pruži mu novine. — Ovo se sigurno tiče vas.

On je nemirno pograbio novine i naglo pročitao ono nekoliko redaka.

— To je hajdučija! — viknuo je izobličenim glasom i svom snagom bacio novine o pod. To je razbojstvo! Räuberhöhle! Ja bih pucao u te razbojnike!

— A tko ti je to skrivio?

— Tko mi je skrivio?! Zar njima treba skriviti?! Njima treba platiti ucjenu i ništa drugo!

— Ne, ne. Ti si me krivo razumio. Ja pitam, tko ti je skrivio, da tvoje poduzeće ide k vragu, pa da bi u njega pucao?!

— Molim te, ostavi me s mirom — govorio je on izvan sebe i ushodao se po sobi. — Oprosti mi. Nemam vremena za razgovor. Oprosti, dođi drugi put.

— Misliš, da ćeš drugi put biti bolje volje?

— Pa, to se razumije. Idi van. K vragu. Ne žderi me još i ti.

— Ne srdi se. Ja nijesam po to došla. Slučajno sam na putu ovamo kupila novine i to opazila. Oprosti. Ja nijesam kanila, da te toliko razbjesnim. Htjela sam te samo pitati za savjet u jednoj vrlo važnoj stvari. Najzad, ako novine lažu, ne trebaš se zbog toga uzrujavati.

— Guska! Joj, što si ti, Maro, guska! — reče on, svladavajući svom snagom nabujali bijes. — Zar ti ne znaš, da i lažna vijest može upropastiti poduzeće? Mi smo do sada imali već dosta tih novinskih udaraca, pa nam je još samo ovaj trebao! Pa, to je grozno, to je užasno. Ti ne možeš pojmiti, što to znači.

— Ako ste zdravo poduzeće, ne možete propasti, nijeste li, nemate prava na život. Vrag uvijek dođe po svoje, pa bilo prije, bilo kasnije. Tu nema pomoći.

— Molim te, ne brbljaj, nego seli, da te ne vidim — govorio je, ne želeći, da ona vidi njegovo stravično zaprepaštenje. — Dođi sutra na razgovor.

— To je lijepo reći, al meni se žuri.

— Ne, ne, Maro — počeo je on na oko potpuno mirno. — Vidiš i sama, da se sada moram uhvatiti u koštac s ovom bandom, pa nijesam za drugo raspoložen. Dođi drugi put.

— Dobro! Kad me opet vidiš, onda mi se nadaj — reče ona, ne pruži mu ruke i otide.

Na stubištu se skoro sudari sa Stefanovićem. U prvi čas je nije ni prepoznao, no ona ga uhvati za ruku i zaustavi. U ruci je držao Večernje novine.

— Jesi li čitao? — upita ga šaptom kao zaprepaštena. — Da li mi sada vjeruješ?!

Slušao ju je otvorenih usta, teško disao i šutio.

— Moraš na Wettera dobro paziti, jer će ili uteći ili se objesiti prije nego ga strpaš u zatvor.

Stefanović nije progovarao. Ili se još ni sam nije bio snašao ili nije htio odavati svojih misli.

— Slušaj, Jovica — reče ona povjerljivo. — Ti znaš, da sam ti ja prijatelj, a znaš i to, da sam vješta svim ovim marifetlucima. Pazi, prevarit će te na svakom retku. Ako si ovlašten od Dujmovićke, traži odmah, da ti izruči ključeve od svih računa i ugovora, da ti sam navede sve prijevare, a s Malom lijepo, jer ti ona može najviše valjati. To je pošteno sirotinjsko dijete, pa ga sigurno ne trpi. Dobro pazi, što radiš.

— Hvala ti, Maro — reče on posve prijateljski, stisne joj ruku i jurne uz stepenice.

Bez kucanja navre u njegovu sobu. Sjedio je u naslonjaču i držao se objeručke za glavu. Očito je mislio, da je ušla Mala ili koji drugi namještenik, pa se nije ni ganuo.

— Dobar večer! — vikne Stefanović i ustoboči se pred njim. — Kalkuliraš, špekuliraš, je li gospodine generalni direktore?!

Wetter pomamno skoči na noge i suludo blene u njega, pružajući mu ruku. Nešto je mrmljao, nešto je drobio, nešto je buncao, ali riječi nije izgovarao. Oči su mu bile ukočene i vodene.

— Ključeve ovamo! — vikne Stefanović.

— Ti si lud — promrsi Wetter i nasmije se — Jesi li ti pri sebi?! Kakove ključeve? Što hoćeš, što želiš?

— Samo ključeve i račune. Ništa drugo.

— Ja velim, da si ti poludio. Saberi se. Izvoli sjesti, pa se smiri, a onda mi reci, što ti je i što želiš — govorio je Wetter dosta sabrano i na oko mirno. Živce je stegnuo kao napete strune, a donju usnicu pritegnuo, da se ne vidi, kako mu podrhtava.

Stefanovića je njegovo držanje iznenadilo, pak se pokoleba i u mišljenju i u nakanama. Neodlučno sjede, izvlačeći iz džepa na kabanici odugačak, čvrst konopčić. Metne ga na stol i reče:

— Ovo sam ti donio, da ti se nađe pri ruci, jer znam, da se s oružjem ne znaš poslužiti.

Wetter se preko volje nasmiješi, pristupi k stolu, uzme konop i nekoliko puta trzne s njime.

— Čvrst konop — reče znalački — Komu ustreba, izdržat će.

— Moraš znati, da te gospođa Ljubica ne želi strpati u zatvor.

— Molim te, reci mi već jednom, što ti je i o čemu govoriš?! — upita Wetter sabrano i ozbiljno i stade pred njim.

— Dosta je bilo tvoga! — opet vikne Stefanović i ustane — Ja sam ti već davno rekao, tko si i što si, ali sam onda bio pustio. Sada je dosta. Kad si već krao i varao, da si i njoj ostavljao njezino, neka bi bilo, ali da i nju okradeš i natjeraš u stečaj, to je previše.

— Oprosti mi, ali ti ne znaš, o čemu govoriš — odvrati Wetter — Tebi je novinarski lopovluk pomutio pamet. Prije svega moraš znati, da se ona vijest nas uopće ne tiče, a zatim, sve da nas se i tiče, ono je obična bljezgarija. Nemoj misliti, da sam ja tolika budala, pa da ne ću znati, kada treba najaviti stečaj.

— Ne tiče se nas?! — iznenadi se Stefanović.

— Ne. Vas se ne tiče. Radi se o jednom drugom poduzeću. To su mi izričito rekli iz uredništva. Zvao sam ih čas prije i pitao.

Stefanović se je posve uskolebao. Najzad, on je vojnik, ne razumije se u te stvari i poslove, pa se ne želi prenagliti, da ne bi postao smiješan. S druge opet strane, Ljubica mu je izričito rekla, da se tiče nje, jer da nema drugoga ugljenika, koji bi se mogao misliti u toj vijesti. On sada, doista, ne zna, komu bi vjerovao.

— Pakuj! — reče mu — Idemo gospođi Ljubici, pa se s njome objašnjavaj. Konop uzmi u džep, da ti se nađe.

— Hvala — odgovori Wetter, smiješeći se — Meni ne će trebati, ali, ako želiš, mogu ga ponijeti gospođi Ljubici. Možda će njoj kada dobro poslužiti.

Stefanović je bio iznenađen tom primjedbom, no suspregne se, pa ništa ne uzvrati. Ostavit će to za poslije, ako mu ustreba. Wetter obuče kaput i onda doista uze konopčić i metne ga u džep.

— Ponesi sve ključeve, da ih imaš, ako ih bude tražila gospođa Ljubica.

Putem nijesu progovorili ni riječi osim što je Wetter dobacio nekoliko šaljivih primjedaba na račun nekih prolaznika. Stefanović mu se je čudio i sve više i više vjerovao, da taj lopov nije nikakav lopov, nego posve običan pošten čovjek kao i svaki drugi. Kad bi on bio što kriv, ne bi mu bilo do šala i doskočica.

A on je ipak lopov! Stefanović imade u rukama dokaze o njegovim nedopuštenim zaradama. Jedino, može biti, da to ni nijesu prijevare, kao što, uostalom, ni nijesu. U tome je umovanju dospio u sve moguće zapletaje i obrtaje, da najzad više ni sam nije znao, što je dopušteno, što li nedopušteno. Sada ne preostaje drugo nego da počeka i vidi, kako će se stvari dalje razvijati.

Ljubicu zatekoše polumrtvu u naslonjaču. Oko glave je imala povezan mokar ručnik. Kada su unišla njih dvojica, otvorila je oči, malko ih pogledala, a onda skočila kao ris i objeručke navalila na Wettera, pišteći i mucajući nerazumljive psovke. Stefanović priskoči, stane je miriti i otkine je od njega.

— Zabuna, zabuna — ponavljao je Stefanović neumorno i uvjeravao je, da se ne radi o njezinome ugljeniku i da je on to sam utvrdio. Pri tome je pomišljao, da tako mora govoriti, pa i ne bila istina, samo da je umiri.

Wetter je stajao kao stup. Progovorio je istom, kad je opazio, da se je malko smirila i dokazao joj, da se ovaj napadaj nje nimalo ne tiče osim — koliko su danas svi ugljenici u krizi. On već nekoliko dana neumorno slaže obračune, da vidi, ne prijeti li i njima kakav udarac, u što on nikako ne vjeruje, ali ipak kao oprezan trgovac ispituje i za nekoliko će dana imati posve gotov obračun. Istom tada će joj moći reći pravo stanje stvari. Opazi li, da se posao ne isplaćuje i da ne nosi bogatu rentu, zatražit će bez daljnjega prinudnu nagodu, kojom će postići vrlo lijepu korist za njezin imetak.

Pozorno je slušala njegovo razlaganje, vagala je svaku riječ i bi joj drago, ali ipak — ona mu i jest i nije vjerovala. Odsutra će i ona sjedjeti u poslovnici. Njemu je to, naravno, veoma milo, jer će se onda moći sama uvjeriti

o istinitosti njegovih riječi. I te joj riječi gode, pa se sve više i više smiruje i otpušta ga — tako, poslovno.

Prije nego je izišao, izvuče konop iz džepa i metne ga na stol.

— Ovo je tvoje — reče Stefanoviću, smiješeći se, duboko se nakloni gospodarici i ode. Kad je lupio vratima iza sebe, duboko odahne, noseći u džepu silnu glavnicu — vrijeme. Samo je to i trebao, a to je dobio! Kad prođe prva bura, onda je dalje lako.

Kad su njih dvoje ostali sami, dugo su bez riječi sjedjeli jedno kraj drugoga.

— Uvjerena sam, da je to i opet njezino maslo — reče Ljubica iza duge šutnje — Već mi je dosta.

— Rekao sam vam, da se ovo vas ne tiče — primijeti on veoma oprezno.

— Sve ću obračunati i otići — govorila je ona više za sebe nego Stefanoviću — Nijesam nikada ni željela, da dođem ovamo. Molim vas, kapetane, naručite mi tišljera već sutra, da pakujemo. Više ni dana ne ću da ostanem.

Njega ta izjava nije iznenadila, jer je već i sam dolazio na istu pomisao. Sve ima svoje granice, pa i snaga ljudskih živaca. Već je nekoliko puta u ovo nekoliko zadnjih suludih mjeseci spremao molbu za premještaj, pak se vazda predomislio samo radi Ljubice. Nije htio, da je ostavi i da se odaleče, očekujući svakoga časa ovo, što je sada čuo iz njezinih usta.

— Ni dana više! — ponovila je ona.

— I ja ću tražiti premještaj. I meni je već dosta — reče Stefanović i ustade na odlazak.

— Dođite mi sutra poslije podne u poslovnicu, da mi pomognete. Da, molim vas — reče ona, kao da se je slučajno sjetila — gdje je sada ona?

— Čujem, da je bolesna. Leži u sušici.

— Neka je bar to — izgovori Ljubica tiho i pruži Stefanoviću ruku.

Pred tri mu je dana rekla Mara, da je Zlati veoma zlo i da logom leži, te da se ne nada, da će se više dignuti s kreveta. Otada mu je njezin lik neprestano pred očima i što dulje i dalje, to je taj lik upravo mučenički i svetački ljepši i veći. U gdjekojem je trenu vidi svu u nekom ža-

lobnom sjaju, pa mu dođe, da pane i da joj se pokloni. Mnogo je griješila, ali su joj svi mnogo više krivi, nego li je zaslužila, a ona se diže već polomljenih krila u nedohitne visine iznad svih njih i sada — umire. On joj sam nije škodio i vazda ju je poštivao, no u ovo je zadnje vrijeme bio zaslijepljen Ljubičinom mržnjom, pa joj je bio nepravedan. Ta ga misao sada progoni i ubija, pa odluči, da se mora toga tereta riješiti prije nego pođe iz Zagreba. Što više: odluči, da će i Wettera odvesti, da joj se pokloni!

Sutradan je, prema obećanju, poslije podne došao u poslovnicu i zatekao Ljubicu i Wettera u poslu. Pregledavali su i slagali račune. Stefanović se ne razumije u taj posao baš kao ni gospa Ljubica, ali mu je već za par časaka bilo jasno, da se Wetter s njome igra i ruga, pa mu je bilo drago, kada je ustala i rekla, da mora ići kući i nadzirati spremanje stvari. Mora odrediti, što dođe u koji sanduk i paziti, da se svaka stvar dobro umota.

Njih su dvojica ostali nešto do poslije šest sati i pripovijedali, jer se Stefanović nije htio miješati u obračunavanja. Smirio se je s uvjerenjem, da je Wetter radio, što je za sebe najbolje mogao, da mu se ne može drukčije doskočiti nego — maljem, a u to se poduzeće nije kanio baciti, pak je najradije šutio. Tko ga je najmio, neka mu i plaća!

— Idemo! — reče Stefanović i počne se oblačiti.

— Kuda?! — iznenadi se Wetter.

— Na redarstvo svakako ne — odgovori on tvrdo. — Za takove nemaju tamo dosta čvrstih rešetaka. Hodi sa mnom, pak ćeš vidjeti, kuda ćemo. Svakako hoću, da me pratiš!

Išli su šutke jedan kraj drugoga.

Kod Zlate je, međutim, bilo sve u tihoj i mirnoj žalosti. Ona je ležala nepomično na krevetu, zaklopila oči i teško disala. Za ovo se je nekoliko dana, otkako leži i ništa ne jede, potpuno sasušila, te joj je lice bilo gola kost i koža. Kraj uzglavlja je sjedjela Mara i tihim glasom pričala, da nije mogla dobiti dopuštenja, da Dragana pohodi u bolesničkoj sobi, ali joj je tamničar rekao, da mu je vazda jednako, kako to već kod sušičavih obično biva, i da je potpuno

miran i spokojan. Možda mu uspije, da ga otpreme u bolnicu, da tamo leži. Ipak je udobnije i veći red i nadzor.

Bakica je sjedjela kraj peći, mala joj se Slavica valjala po krilu, a bakici sučelice je sjedio stric Petar. Šutjeli su i slušali Marine riječi.

Petar je vidio, koliko je sati, pa ga tuga stegla oko tvrdoga graničarskog srca, koje ne plače, ali se steže u grču i pišti kao guja u procijepu. Eto, tako divna žena u cvijetu mladosti, iza toliko muka, patnja, poniženja i ponosnih borba — kopni kao snijeg na proljetnome suncu. Ona tu, a on tamo kod sudbenoga stola. Kopne i odlaze. Iscrpili su ih, iscijedili su ih, ubili su ih, a tu ostaje nejač uz ovoga staroga groba, uz ovu krezubu staricu, koja i sama treba ne jedan nego dva potpornja.

— O, slava Ti i hvala, Svemogući — uzdahne Petar u sebi i zamisli se. Zar je baš zbog ovoga on morao barabiti po svijetu, ostati bez kuće i kućišta, bez brata i sestre, bez žene i poroda, da ovdje podmetne svoja leđa?

— O slava Ti, Svemogući — — —

— — Tamo u njegovu kršnom zavičaju svršavaju svi potoci u pećinama i ponorima, pa kada u jeseni i proljeću vode nabujaju, ponori se začepe, jer ne mogu da gutaju onolike vode, pa se sve okolišne vrleti i oranice i livade pretvore u mutna, žuta jezera. Tako je to u njegovome rodnom selu svake jeseni, a često i svakoga proljeća. Njegov se mali potočić Jadičevac razlije kao more, od brijega do brijega, i nosi sve, do česa dođe. Valja drvlje i kamenje, snopove lana i konoplje, svakovrsne građe i drugih korisnih predmeta. Valja ih naprijed, neprekidno i neumorno naprijed prema ponorima, a kad ih dotura do ponora, tada ih voza u krugu, kako i voda u obliku svrdla šeta, dok dođe na red, da je gutne utroba majčice zemlje.

Tada imadu pune ruke posla seoski mladići i momčići. Čim posvršavaju domaće poslove, uzimlje svaki dugačku kuku, gdjekoji ponese gvozdeni sijenski ključ, nasađen na ogromnu motku, i polaze na ponore, da hvataju i spasavaju. Stanu na zgodna mjesta nad ponorima i čekaju, dok voda

nanese koju korisnu i uporabivu stvar. I tako redovno sve pospasavaju.

I kad u to vrijeme, kad se Jadičevac razlije, ne vidiš kojega momka, pa upitaš za njega, siguran si, da će ti njegovi reći:

— Na ponorima je. Spasava.

Koliko je već puta Petar Blažević tako sjedio na ponorima i spasavao!

Sjedio je baš ovako, kao što večeras sjedi tu kraj peći i gleda bakicu i Slavicu, a misli na maloga, izmučenog Željka.

— Pomozi, Svemogući — uzdahne i baci pogled prema Zlati. Ležala je mirno i duboko disala.

Nije čuo, da je tko pokucao, no trže se, kad se vrata otvoriše. Mara naglo ustade i pođe prema vratima.

— Oprostite, što vas uznemirujemo — reče Stefanović, pružajući Mari ruku. Wetter je ušao iza njega i zatvorio vrata. Bio je strahovito iznenađen, kada je vidio, kuda je došao, no natrag se nije dalo. Ugrizao se je za usne, namrgodio se i šutio.

— Došao sam, da se oprostim sa Zlatom — reče Stefanović, tražeći je pogledom na krevetima i odmah pođe prema njoj. I Wetter se je rukovao s Marom, pa pođoše oboje za Stefanovićem.

Zlata lagano otvori oči i pruži mu ruku.

— Veselim se, što si došao — reče dosta čvrstim glasom. — I Maks je došao?! Milo mi je.

I njemu pruži ruku.

— Daj, Maro, stolice, da gospoda sjednu — — — Lijepo je od vas, što ste došli, ali, oprostite, ja ipak ne razumijem?!

— Ja ću biti ovih dana premješten iz Zagreba, a već preksutra odlazim na dopust, pa sam smatrao svojom dužnošću, da ti se javim prije odlaska.

— Hvala ti — šane ona.

— I da te zamolim, da mi oprostiš. Bio sam ti možda kada nepravedan.

— I ja — javi se Wetter dosta nesigurno.

— A kuda ti odlaziš?! — upita Zlata, ne skrivajući svojega iznenađenja.

— Ja — — — Baš nikuda. Bar za sada nikuda.

— Naravno, dok je gospođa Ljubica ovdje, moraš biti i ti.

— E, ona je već spakovala! — reče Wetter skoro veselo.

— Onda možeš i ti ići.

— Ja sam došao, da te i ja zamolim —

— Ti me nemaš što moliti! — prekide ga Zlata.

Kako je Stefanović sjedio tik noćnoga ormarića, pade mu pogled na knjižicu, koja je ležala na njemu. Posve je slučajno otvori i vidje, da je to — Zlatina službenska knjiga. Trže se kao gromom ošinut i stade kraj kreveta kao pred oltarom.

— Što ti je, Jovica? — upita ga Zlata, opazivši njegovu naglu kretnju.

— Divim ti se i klanjam ti se, Zlato! — izusti on u nekom zanosu i polusnu.

— Što govoriš?!

— Ti si, Zlato, nepobjediva! — reče, uze joj ruku i poljubi je.

Wetter nije razumio, o čemu se tu radi, pa je samo u čudu gledao. Nastao je tajac, pa da se nekako izmakne, ponovi:

— Došao sam, da te i ja zamolim.

— Rekla sam, da me nemaš što moliti. Nas dvoje još nijesmo gotovi.

— Kako?! — iznenadi se Wetter.

— Ona je novinska vijest samo prva opomena, gospodine Wetteru.

— Kako, što vi govorite?! — viknu Wetter kao izvan sebe, očito zaboravljajući, gdje se nalazi.

Stari Petar se sve neopazice primače tik iza njegovih leđa i raširi noge i ruke, kao da će skočiti na njega.

— Ne uzrujavaj se — odvrati Zlata veoma čvrstim glasom, kao da je posve zdrava. — Pravi obračun istom slijedi za koji dan. Samo se strpi.

— Šta?! — vikne opet Wetter bjesomučno. — Ja ću tebi pokazati, s kim imaš posla!

— Bi ti, gospodine, da mene nema ovdje! — reče posve mirno stric Petar, uhvati Wettera za jaku i odvuče ga za dva koraka od kreveta.

Stefanović je zapanjen gledao i pričini mu se kao da je medvjed ščepao Wettera i odvukao ga u svoju jamu, a Zlatino je ispito lice zasjalo anđeoskim mirom, blaženstvom i ponosom — — —

— Tko ste vi, što hoćete?! — vikao je Wetter na Petra.

— Je l' ja, gospodine?! — upita Blažević savršenim, mramornim mirom, držeći ga neprestano kao mačku za šišak.

— Da! Vi! Tko ste vi?!

— Seljak, gospodine — odgovori Petar i pusti ga iz ruke, motreći ga divovskim nasmiješenim mirom.

Sa Zlatina lica više nije silazio veo anđeoskog blaženstva.

XLIII.

Dugo su sjedjeli šutke i nepomično kao kod mrtvaca. Slavica se nagnula preko bakina krila i tako kunjala, prisluškujući nepomućenoj tišini, koju nije bunilo upravo ništa osim, tu i tamo, kojega jačeg uzdaha, sad iz Marinih, sad iz bakičinih grudi.

Njih su dvije sjedjele uzduž kreveta jedna prema drugoj, oborena pogleda i svaka u svojim mislima. Bakica je lijevom rukom držala mršavu i suhu Slavičinu ručicu, dok joj je desnicom kopkala po kosama i češkala je bez ikakova promišljanja ili osjećaja za to, što je radila. Nije mislila uopće ništa, jer joj se je činilo, da je došla do kraja, da je dognana do zida, gdje se više nema što misliti. Sve je već smišljeno i promišljeno, sve je gotovo i nepromjenljivo, sve može biti samo tako kako jest, i nikako drugačije, pa više nema što misliti. Eto: ona je to posve svijesno i živo osjećala, vidjela je tu točku, preko koje se više ne može, gledala je u nju, na njoj su joj se ustavile misli i — možda je

o tome štogod i pomišljala, ali ona nije bila sebi svijesna tih misli. Samo je osjećaj bio posve jasan, određen i siguran: dalje se ne može!

Po Marinoj su glavi letjele misli kao pčele u rojenju, dok matica ne nađe, gdje će sjesti.

— — — On je u zatvoru, na bolesničkom krevetu, s kojega se, kako ona misli, ne će pridići; Zlata je tu, na drugoj samrtničkoj postelji, više mrtva nego živa, a kraj nje nemoćna starica, slijepo dijete u jadnom skeletiću, kojega još jedva skupa drži ono nešto tamne kože, a drugo dijete — i Željko je još potpuno dijete! — kod vrijednoga i uglednog postolarskog majstora, požrtvovnoga i uvaženog rodoljuba gospodina Fučeka — svi bez korice kruha, bez komadića valjanog odijela i bez i jedne jedine pare u kući. Kraj njih je tu Mara, koja ima dosta posla i brige i sa samom sobom, pa ne mogu na nju računati baš kao ni na toga tuđeg i skoro nepoznatog starca Petra Blaževića, kojega je i tako — kao neka čarolija prikovala uz njih, no koji ni za sebe nema ništa nego što od dana do dana isprosi. I što još imadu?! — — — Željko ima stalan komadić kruha, no i sigurne, nepresušive suze, kojim ga moči, pa je veoma, veoma nejasno, da li će moći još dugo izdržati. Mara ga je samo nekoliko put vidjela, kad se je vratio s posla, i bilo joj je dosta, da se uvjeri o njegovu beskrajnom mučeništvu — —

— — — I to je sve, što imadu?! A što bi još i mogli imati?! Mirovine ih nema nijedno, osiguranja nemaju nikakova ni za slučaj starosti ni za slučaj nesreće ni za slučaj smrti, pa što bi onda još mogli imati. Maru napade pitanje, kako to, da bakica nema mirovine? Njezin je pokojni muž bio cijeloga svog života općinski službenik, pa bi bio morao zaslužiti koru kruha za svoju sirotinju i poslije svoje smrti, a ipak nije tako. Zašto bakica nema nikakove ni mirovine ni potpore?! Mara to nije znala, a nije bio čas, da pita, pa prijeđe preko toga — — — I ništa više?! Jesu li igdje bili članovi: u kakovu društvu, u kakvoj zadruzi ili kakvoj sličnoj ustanovi, na koju bi se čovjek smio s obrazom obratiti, da mu pomogne, kad zapadne u tešku bijedu, kao što je ova njihova, bez pomoći i premca?!

— — — Jesu — — — Svi su članovi svoje velike, divne Kristove crkve — — — Pa?! — — Pa!

— — — I članovi su svojega naroda — — — Pa?! — — — Pa!

— — — I članovi su jedne države — — — Pa?! — — — Pa!

— Ništa. Nikom ništa! — — — To nije istina! Nije tako: ima na sve strane i vjerskih i rodoljubnih potpornih milosrdnih ustanova, što se brinu za svagdanji kruh siromaha, koji prose i stradaju. Samo država nema milosrdnih ustanova, a to je i bolje, jer je tako manje prilike za ponizivanje, vrijeđanje i ubijanje ljudskoga dostojanstva. Bolje je tako — — — Mrvice s prebogatih gospodskih stolova padaju kao živa žeravica na ruku siromašnu, koja traži i kruha i malko, malko ljubavi i srca u osjećaju — da je to sve naše i za nas — — —

— To su gluposti! — pomisli Mara, ulovivši se kod te pomisli. — Ne možemo mi sada prekrajati svijeta. Država nije dobrotvorna ustanova, a narodna zajednica nije društvo za potpomaganje nezaposlenih i nemarnih — — — Tko nije sposoban za život, ne smije zauzimati mjesta, za koje nije dorastao; mora se micati, mora odlaziti, mora — mrijeti! Tu nema drugoga rješenja: ili pobjeđuješ ili mreš! Kao u šumi, kao među zvijerima, kao među — — — Najzad: i to su sve gluposti! Zvijeri su zvijeri, a ljudi su ljudi. Tako je bilo dosada i bit će i odsada. To je sigurno i na tome ne će ništa promijeniti ni nesreća porodice nekoga Dragana Bojanića ni duboko umovanje njegove plitke svasti Mare Rujević!

Pomače se na stolici i pomisli, kako bi morala štogod reći, da prekine tu grobnu, tešku i ubitačnu šutnju, no nije se mogla žurno sjetiti, što bi pametno rekla, a nije htjela što bilo izvaliti, pa stade razmišljati, što bi moglo bar malko zanimati Zlatu?!

Petar je sjedio kao okamenjen kraj peći, držeći u desnoj ruci komadić drveta i mašući njime. Činilo mu se, da ima ožeg i sve ga je nešto trzalo i gurkalo, da se maši njime vatre na ognjištu — toliko mu je to ostalo u krvi, te

mu tog običaja ne izbrisaše ni duga desetljeća ni činjenica, da se skoro nikada — otkad je otišao od kuće i prestao raditi! — nije grijao kod otvorene vatre. On i ne može zamisliti valjane vatre drugačije nego na ognjištu, i ako se grije — kad se uopće dočepa prilike, da se ogrije! — ili kod peći ili kod štednjaka, sve kod naprava, kakove ne pozna njegovo djetinjstvo, pa onda ni njegovo srce. To je sve, eto: toliko, da se rekne, da je vatra, ali uistini nije vatre ni vidjelo, kad nema ni glavnja ni priklada, već se turkaju u hrpicu ti komadići kao šibice i onda veliš, da — ložiš vatru!

I nije da je samo na ognjištu prava vatra, kako je Bog ostavio da bude vatra, nego je i samo ognjište i za zdrava i za bolesnika posve drugo, nego li je ovaka jadna i kukavna željezna truba, u koju ubaciš nekoliko komadića drveta, kakovih otpadaka od trgovačkih sanduka ili sličnoga gradskog smeća, i misliš, da imaš pred sobom vatru! Kraj nje bi se i zdrav morao razboljeti!

— — — Ognjište ti je nasred kuće kao pogača nasred stola, na otvorena vrata gleda na njega i daje mu besprekidno nove snage i čarobne moći veliki komad obzorja sa svima svojim čarima: i s brdima i s poljima i brežuljcima pod njim, a ognjište se samo nadimlje i buji pod tim Božjim ljepotama i vuče iz njih sve tajanstvene čarolije, koje ljudski um nije još dokučio. Više ognjišta je u krovu otvorena vidjelica kao Božje Oko, koje neprekidno bdi nad ognjištem i onima, koji se kupe oko njega, pa ako im je i teško i preteško, ako od umora skoro dnevno jedva podižu ruke na molitvu — ipak im je lijepo, jer su u društvu s Bogom, koji im je tako bliz i koji nikada ne miče Svojega Oka s njih i njihova ognjišta — — — I nema nijednoga težeg bolesnika, koji ne bi poželio, da ga iznesu k ognjištu, da poleži kraj njega. I, gle čuda: svakome je odmah lakše! Može poslije i umrijeti, no kad ga iznesu k ognjištu, odmah osjeti olakšanje!

Petar je otvorio pećicu i metnuo u nju nekoliko komadićaka drveta, pomišljajući, kako bi to bilo slavno, da i oni tu imadu veliko svoje ognjište — veliko ognjište na veliku posjedu — — — Onda bi on sam svojim rukama, kako on to zna, načinio kraj njega Zlati ležaj, da ga boljeg nema ni

biškup — — — I izveo bi je; ako bi trebalo, on bi je i iznio kao svoje dijete. A ni nema je ništa, grdna rano, nego ono nešto koščica! Propala je u ovo nekoliko posljednjih tjedana, da je čovjek ne bi prepoznao ni vjerovao, da je to ona, kad ne bi bio neprekidno s njom i uz nju — — — Ne bi čovjek vjerovao, da je ljudsko tijelo tako loše i potrošno odijelo, da ne vidi na svoje oči: još pred nekoliko tjedana, i Bože pomozi! Nije više bila, što je bila negda, al je još uvijek bila naoko čvrsta i punašna, a sada, tu na krevetu — samo kostur, prevučen blijedom kožom, koja je išarana plavim i crvenim žilicama, a iznad svega toga goleme crne oči. I ništa više. Sve je druge ljepote nestalo netragom, kao da je nije nikada ni bilo. To ti je to slavno ljudsko tijelo, za koje se toliko mučimo i — budimo iskreni! — za koje često, najčešće, skoro vazda pomišljamo, da smo to — mi! To ti je to tijelo, a za koji dan, poslije ukopa, kad ga napanu oni, koji će se pobrinuti, da se prah povrati u prah — istom bi tada trebalo pogledati tu ljepotu i pomisliti, da li smo to doista mi ili: da li to uopće ima kakove veze s onim, što — mi jesmo?!

— Nema je više — pomisli Petar — al ne će još! Ne će!

Iskusan je on u tome, i ako nema svoje porodice. Hodajući tako svijetom, često je prisustvovao samrtničkoj borbi, jer je vazda sa sirotinjom, a sirotinja umire češće i umire strašnije nego li ostali slojevi pučanstva. I tako je svuda, kuda je on prolazio: sirotinja na jednoj strani, a svi ostali na drugoj. I tamo, gdje je sirotinja, tamo su i boljetice, i nevolje i jadi i svađe i tučnjave i krađe i pet od sedam smrtnih grijeha, a na njih se nasadila nesmiljena smrt i — kosi kao za okladu. Vidio je on to veoma često i — vazda, na svakom koraku.

— Ne će ona, ne, još — uvjeravao se je, predočavajući izraz njezinih očiju, kojega tog časa nije mogao promatrati, jer je bio podaleko i jer mu svijetlo ne bi bilo dopuštalo, sve da je bio i bliže. — Ne će još. Vidi se na njoj — — — I da joj je štogod dobro pojesti, da se okrijepi, mogla bi se i posve oteti — — — Al ne će se oteti — — Nema je više — — — Sirotinja mora, čim smrt ozbiljno poviri na vrata, a drugi se mogu s njome i otimati — — —

Na stolu je žmirkala velika petrolejska svjetiljka. To je bio još komad iz Zlatine djevojačke opreme! Nekim se je čudom spasila od svih dosadašnjih neprilika i nesreća, i ako je i sama Zlata već bila veoma mnogo puta odlučila, da je kome proda, pa za koliko bilo. Bolje je dobiti i malenkost, nego li baciti je ili da bez koristi stoji i kupi prašinu. Ipak je vazda sretno ostala i sada im dobro služi tu, gdje nemaju električne rasvjete. Kad ju je večeras Mara zapalila, bila je stijenj dobrano podigla, te je cijela soba bila vrlo lijepo rasvijetljena, no bakica se je kao slučajno i nenapadno podigla sa svojega mjesta i prifrknula je tako, da je jedva bacala oko sebe nekoliko nesigurnih zraka, kao da je prekrivena žalobnim velom.

Mara je primijetila, što je bakica učinila, no nije ništa rekla. Razumjela ju je i šutjela. I sada je češće bacala pogled na stol, jer nije bila naučena na tako škrto svijetlo. Malo pomalo su joj se oči na njega priučile, pa je razaznavala sve predmete u sobi, a isto tako je vidjela i poteze na Zlatinu licu, jer je sjedjela tik kraj njezine glave. Zagledala se u nju, tražeći uzalud, što bi rekla, da malko promiješa tu grobnu tišinu. Zlata je očito osjetila njezin pogled, pa se malko pomače. Na licu joj se još uvijek vidjelo velo anđeoskog blaženstva, pa se činilo, da se neprekidno smijulji. Trže se, otvori oči, pogleda sestru i doista joj se lagačko nasmiješi, pa reče dosta krepkim glasom:

— Svi smo zašutjeli kao kod mrtvaca!

— A, tako! Uprav i ja mislim o tome! — odgovori prva Mara. — Već dugo smišljam, što bih rekla, pa sve pomišljam, da ti je možda i ugodnije, kad šutimo.

— Ne, ne! — odgovori Zlata posve lako i naravno. — Milije mi je, kad vas čujem, kako pripovijedate.

— Jest to, jest! — javi se i bakica, osjećajući, da mora nešto reći, jer bi se inače moglo pričiniti, da je ljuta ili da joj nije stalo do nevjeste, a to nije tako. Ona sve vidi, ona sve zna, ali — eto: voli je i ne može je osuditi. Voli je, jer je vidjela sve njezine muke i jer je bila velik i jak čovjek u najtežim časovima. A zna ona, kako je njezin nesretni Dragan stradao samo zbog te proklete tazbine, a i — — što jest, jest: i zbog žene! Svaka je žena muževo ogledalo!

Badava su tu kojekakve priče i ludorije o muškom ponosu i vlasti i, ne znam, o čemu sve ne — sve su to priče. Žena može činiti čudesa i čini ih! Ne bi Dragan bio udario tim stazama, da se je namjerio na drugu ženu. Ne bi. Uza sve to — — Voli je, ne može reći, da je ne voli i da ne osjeća s njom kao sa svojim djetetom. — Svakom je bolesniku drago — govorila je tiho — kad čuje, da se oko njega čavrlja, a mi baš zamukli — — —

— Ja sve mislim i smijem se, kako j' stric Petar pograbio Wettera za šišak! — reče Zlata i opet se nasmije.

— A nu! Nije to ništa! — javi se Petar u neprilici i počeše se po potiljku, osjetivši nenadano, da ga baš tamo nešto smeta.

— Silan je naš stric Petar! — usklikne Mara i glasno se nasmije. — Ja sam se toliko iznenadila, da se uopće nijesam mogla u prvi čas ni snaći. Istom, kad se je Wetter počeo otimati i prosvjedovati, vidjeh, u čemu je njegova neprilika, i jedva sam se svladala, da ne prasnem u smijeh.

— Velim vam: uprav to ni nije ništa! — opet će Petar.

— Veliko je to, striče Petre! — odgovori Mara. — Meni se to i te kako sviđa!

Bakica je sve brže i brže šuškala i birkala po Slavičinoj kosi i sve htjela nešto reći, no riječ joj nije išla preko jezika. Htjela je reći nešto veliko, nešto veoma važno — tako je osjećaja! — no nije ni sama pravo znala, što je to, pa onda nenadano, nepromišljeno reče:

— Ljudi ni ne mogu drugačije!

— Što, bakice?! — upita je mala Slavica, ne podižući glave s njezina krila.

— Ništa, ništa, dušice! — odgovori joj bakica i obima joj rukama poče milovati glavu.

— Kad sam se otela prvom dojmu i naletu smijeha — govorila je Mara — onda sam se odmah pobojala, da će stric Petar s njime početi i krupnije uredovati!

— Dâ! — branio se on. — Kako bih ja to, pa još ovdje, u ljudskoj kući?! A nu, da smo gdje na ledini, pa u zaklonici, ne velim, da se ne bismo i ponosali, ako bi baš trebalo, pa onda — —

— Što kome Bog dâ — je li, striče Petre?! — nastavi Mara njegovu misao.

— A, zna mu se, što bi mu Bog dao! — odgovori on, smješkajući se i mjestoljeći se na stolici. — Mogao bi on meni biti sin po godinama, al na šake se još ne bih bojao, pa da je i mlađi!

Zlata je opet priklopila oči i slušala razgovor, osjećajući, kako joj se pomalo vraća snaga u mišice, pa poče pridizati glavu, da vidi, da li joj je teška, kao što je bila poslije podne, kad je nije mogla skoro ni podignuti.

— O, sada mi je već mnogo bolje! — reče glasno, posve zadovoljno, otvori oči i pogleda sestru.

— Bolje ti je?! — reče Mara.

— Mnogo bolje! Ako ovako nastavi, za nekoliko ću dana ustati.

— Samo se ne nagli! — odgovori joj svekrva tiho, ne usuđujući se ni podići očiju prema njoj, jer se je bojala, da bi joj u njima mogla pročitati, da se ona ne nada takome poboljšanju. — Lagano, lagano, pa će Svemogući dati, jer On može, samo ako hoće.

— Hoće, bakice, hoće! — potvrdi Zlata dosta krepko i nasmiješi se. — Vidjet ćeš, da će dati. Već osjećam u cijelom tijelu, kako se oporavljam i jačam.

— Može On, kad hoće — — —

— Zašto ne bi htio?! — upita Mara, samo da se i ona umiješa u taj razgovor i da mu dade malko živahnosti.

— To ti, kćerce, uprav ni ja ne znam, al znam, da često ne će! — odgovori baka posve mirno.

— A nu! — reče Petar kao posve za sebe i protegne se.

Mara pomisli, da htjede nešto reći, pa da se je predomislio, te ga upita:

— Što vi o tom mislite, striče Petre?!

— Ja se baš ne miješam u Božije poslove! — odgovori on. — I mene, da vam pravo kažem, ne žulja, što On, slava Mu i hvala, hoće, što li ne će. To ko i nijesu moji poslovi, pa me zbog njih ni ne boli glava.

— Al i vi gdjekad uzdahnete: »Bože moj, zašto si ovo ovako, a ne onako?!«

— Ne razgovaram ja, moje dijete, ni s manjim od Njega, slava Mu i hvala, a kamo li bih onda s Njime! A ni ne uzdišem nikada! Vraga bih i uzdisao, kao da sam cura il kakva baka!? Ja ovako — kako dođe, dođe! A i što bih drugo, kad me nitko ništa i ne pita i ne sluša?!

— To je istina, ali ipak — odgovori Mara u neprilici.

— Ako je ovako, a ovako jest, onda je gotovo! — odgovori Petar.

— Točno, točno, al se čovjek ipak buni i prigovara i mrmlja — koprcala se je Mara kao riba u malo vode.

— Ništa to nije za čovjeka! — odgovori on s nepomućenim mirom. — Sve je to posao za žene!

— Ne možeš ti sa stricom nakraj! — opomene je baka. — On zna svoju i kod nje ostaje.

— Ja mu se divim! — odgovori Mara. — Meni se čini, striče Petre, da ste vi najsretniji čovjek na svijetu?!

— Ne mogu reći, da sam najsretniji, kad ne poznam sva ovaka bazala, kao što sam i sâm, al znam, da ja jesam posve zadovoljan — odgovori on, gledajući neprekidno u peć. Kako vrata nijesu dobro zatvarala, vidio se je plamen na dosta širok otvor, s kojega Petar nije dizao očiju.

— Vi biste mogli držati predavanja i učiti ljude, kako se postaje sretan i zadovoljan — opet će Mara.

— Meni je dosta brige i oko mene, a za druge, neka se brinu drugi, koji su besposleni — odgovori on dosta hladno, ne želeći, da se dulje tu nadmudruje. Osjetio je, da bi bilo već vrijeme, da Mara ide za svojim poslom. Dok je ona tu, on je nekako sapet, nije sa svojima, nije domaći ni slobodan. Bez promišljanja nenadano ustade. — Idem malo van — reče i pođe na vrata.

— Hoćete li me ispratiti, striče Petre, dok izađem na svijetlo? — upita ga Mara.

— Bit ću ja vani, pa kad pođete, evo me kao šerežana! — odgovori on i izađe.

— Divna duša! — reče Mara. — Blago njemu, kad je ovakav!

Ni baka ni Zlata ne rekoše ništa, pa ni Mara ne nastavi o njemu. Odluči, da ide, jer je još imala dosta posla u gradu.

— Molim te — reče joj Zlata prije polaska — potraži Stefanovića i reci mu, da ga molim, da me čim prije pohodi. Ako može već sutra, bilo bi mi najmilije.

— Što ga trebaš još?! — iznenadi se Mara.

— Ako te on to upita, reci mu, da ne znaš, ali da mi je toliko važno, da sam uvjerena, da se ne će oglušiti mojoj molbi, već da će odmah doći. Sada mu je to s tim lakše, što je na dopustu.

— A što ga trebaš?

— Još ni sama nijesam posve načistu, zbog česa ga zovem, al ću se već sabrati, dok dođe — odgovori ona, ne odgovarajući na postavljeno pitanje ni ovoga puta.

— Trebaš li još što?!

— Potraži Grudanića i reci, da mu hvala za prvi udarac, no sada neka sve obustavi, dok mu ja opet ne poručim.

— Kako to?! — iznenadi se Mara. — Zašto bi sada prekidao napadaj, kad ga je već sretno započeo i kad su se usplahirili kao gnijezdo stršljenova?! A podatci su vanredni!

— Samo mu, molim te, tako reci. Ni jednoga slova više, dok mu ja ponovno ne poručim!

— To nije pametno!

— Al je pošteno!

— Zar je pošteno zatajiti poznate lopovluke i razbojstva?!

— Komu bi bilo bolje, ako bi se to sve odmah iznijelo?!

— Netko će drmati rešetkama!

— Kad bi i to bilo, ne bi s toga nikom bilo bolje, ali nije istina, da će itko u hladovinu zbog naših otkrića! Ne, draga moja Maro! Velike se ribe međusobno ne jedu! Al ne samo zbog toga. I koješta je tu drugo, što mi se vrze po glavi, otkad njih dvojica otiđoše — — — Čemu?! I s kojim pravom?! To su pitanja!

— I pustiti ih, da rade, što i kako hoće?! Da te uništavaju i da ti otimlju koricu kruha sa djetinjih usta?!

— To je već gotovo. Sada se radi još samo o mojoj osveti! Samo se o tome radi, Maro! — reče Zlata povišenim glasom i skoro se uspravi u krevetu, obočivši se na laktove.

— Ne diži se, ne diži se! — poviče sestra i obje joj ruke metne na ramena, hoteći je tim blagim pritiskom prisiliti, da se opet spusti na leđa. — Budi pametna i ne nagli, kad ti je, hvala Bogu, bolje!

— Samo osveta, Maro, a to — — — prekide se u riječi i spusti se na jastuk. — Još večeras potraži Grudanića. Možeš mu reći i telefonski. Ne trebaš ići u uredništvo. Govori tako, da nitko strani ne može razumjeti, o čemu se radi.

— A što onda, ako više ni on ne može obustaviti?!

— Molim te, ne mudruj! — odgovori Zlata već malko nemirno i nezadovoljno. — To ćemo onda vidjeti!

— Ne srdi se, ne srdi se! — požuri se ona, smješkajući se. — Ja samo pitam, da znam njemu reći, ako je već što učinjeno, što ne možemo opozvati!

— Samo uredi sve, kako sam te molila: najprije nazovi Grudanića, a onda traži Stefanovića!

— Budi bez brige! — odgovori sestra, opraštajući se.

Petar ju je čekao na ulici, pred dvorišnim vratima.

— Još se čudno vidi! — reče joj, da je osokoli.

— A meni se čini, striče Petre, da se ne vidi ni prst pred okom.

— To je samo, dok vam se oči priuče na mrak. Onda ćete vidjeti, da velikoga mraka ni nema.

— Ja ne znam, kako se može ovdje stanovati?! — reče ona posve nepromišljeno.

— Slavno! — odgovori Petar brzo i jednostavno.

— Da, da! Imate pravo! — požuri se ona, da ispravi. — Može se divno stanovati, al ne razumijem, zašto ovuda ne urede ulice i ne metnu rasvjete?! To bi barem morali učiniti.

— A bolje, jadna, da ne diraju!

— Bolje?! — iznenadi se Mara.

— A da, neg bolje! Čim bi počeli uređivati i metnuli lampe, ne bi mogao pošten čovjek više živjeti od policije! Svaki bi čas zavirivali u svaki kutić.

— Na to ja nijesam ni mislila! — odgovori ona i nasmije se.

— E, da! Čovjek mora na sve misliti. Je l' de, da već sada i vi bolje vidite?!

— Vidim, vidim posve dobro. I nije više onako strašno, kako mi se učinilo u prvi čas.

— Ništa nije strašno, kad mu se zagledate u brk!

— Kako: kad mu se zagledate u brk?! — pitala je ona, jer nije razumjela, što je htio reći.

— Lijepo! Uzmete ga u šake za uši, pa prinesete k sebi i zagledate mu se u brk, a muški držite za uši i, ako treba, gdjekad i dobrano zdrmate, da vidi, da je u dobrim šakama.

— To, kad se s kime potučete?!

— E, a nu — — — Može i tako biti! Al i kad se ne potučete. A i vrag bi se tukao, kad navali kakva slaboća?! — — — Što bilo! Vi odmah svrh njega kao pijevac, za uši, pa izdrečite u brk! I ništa — — — Nije ništa ni ružno ni teško — — —

— Vi ste, striče Petre, potpun filozof! — reče mu ona, kad joj se je pričinilo, da je shvatila, što joj je rekao.

— Nije meni, moja râno, do toga! Ja ovako sanatam i buncam kao i druge stare ličke benetine, pa se gdjekome učini, da i pogodim koji put. Ništa drugo. A kakva ta vaša — — —

— Filozofija — pomože mu ona.

— E, e! Nije to za čovjeka siromaka i koji još drži štogod do obraza i ljudstva — — —

Mari se skupi smiješak oko očiju i u uglovima usnica, no priguši ga i svlada.

— Blago vama, moj striče Petre!

— A nu, moja kćerce — da prostite, kad vam već tako rekoh! Nije meni ružno, al ja ne znam, kako bi drugi na mome mjestu?! Možda bi mnogi vrištao od muke i nesreće, a drugi bi opet skakao u ponore ili se strmoglavio tu u Medvešćak, kako li ga zovu — — —

— I to je istina! Imate potpuno pravo. Mnogi bi na vašem mjestu očajavao. A i nije vam lako — — —

— Da vidite, da i jest! — odvrati on. — Negda sam se i ja i ljutio i brinuo i razbijao glavu svakakvim budalaštinama, pa me prošlo to, kad sam vidio, da nema koristi.

— Nema koristi, velite?!

— Nema koristi! Možete vi drečati kao jarac, možete plakati kao anđeo u gvoždima — a možete se smijati i lepariti. Jednako vam je.

— Jednako?!

— Jednako, jednako. Nego stisnite zube i nacerite lice, pa se i ne zna, da li to plačete ili se smijete, a Bogu i jest svejedno, pa onda sve u carskom redu!

— Ma, molim vas, striče Petre, kako vi to sve znate?!

— Bog bio s vama i Blažena Gospa! Pa da sam u ovo svojih sedamdesetak i nekoliko godina bio samo s ovcama, naučio bih bio već blejati, a da sam bio s vukovima, naučio bih se bio zavijati, kao i oni što zavijaju. A znate — — — Ima toga, što i ne treba puno učiti. Dosta ti je, da te jednom srete i — gotovo je!

— Uprav vas sam Bog namjeri na moju nesretnu Zlatu i na bakicu! — skoči ona bez ikakova prijelaza na posve drugi predmet. — Što bi one sirote, da im sada nema vas?! I sami vidite: ja ni sama sebi ne mogu pomoći, a kamo li, da bih pomogla još i njima. Nesretno je žensko i sam Svemogući prokleo, kad ga je stvorio.

— E, to vi onda mislite, da je On, slava Mu i hvala, jako slab i nevješt majstor! A ne će biti tako, nego — eto: nesretno žensko ne može zadovoljiti ni On, a kako bi onda tko drugi!

— I tako vi to meni?! — reče ona kao više u šali nego ozbiljno.

— Ne, ne ja! Vi ste to rekli — odvrati on posve ozbiljno. — Nego, što rekoste, da me je sam Svemogući namjerio na bakicu i na gospu Zlatu — ono jest istina. Ja sam oživio, otkad sam se malko s njima pomiješao. I, vidite, sve mi se čini, kao da sam se povratio u svoje mlade dane, kad sam i ja još bio član neke porodice i zadruge i kad sam nekom bio i drag i potreban i koristan. A i meni je tkogod bio srcu prirastao. S vremenom sam se odučio od svega i bio na državnoj cesti kao hrpa kamena tučenca ili kao drvo kraj puta: nit se tko brinuo za mene nit ja za koga. I tako bi, sigurno, bilo išlo, dok se ne bih bio namjerio i najzad na onoga, kome je stalo do svih nas, kad dođe vrijeme, da nas kupi s puta i nosi u svoj hambar — — —

— Kako vi samo sretoste večeras Wettera! — reče ona, slijedeći tok svojih misli i ne pazeći na svaku njegovu.

— Ja bih njega i sreo, kad bi trebalo, a da mi ne bi gaće zadrhtale, al večeras ga ne sretoh. Uhvatio sam ga za jaku, s leđa — tumačio je on posve stručno i poslovno.

— To je svejedno.

— E, vidite: to i nije svejedno, al bi meni bilo svejedno! Nego, recite vi meni, kad ste baš spomenuli, kako bi bilo, da se ja i on još malko porazgovorimo?!

— Kako to mislite?! — iznenadi se ona.

— Pa, eto, tako, kako se to razgovara i — Tako — — Nego, ja ne znam, što on može, što li ne može i što veli o tom gospa Zlata, a mučno mi je, da nju onaku pitam o tome. Što vi velite?!

— Ja ne znam, što biste vi s njime razgovarali?! Recite mi, pa ću onda i ja vama znati odgovoriti.

— Aja, moja kćerce! Vidim ja, da vi meni ne ćete znati odgovoriti! Kud ću vam reći više neg vam rekoh?! Kad to ne razumijete, što biste vi onda i mogli razumjeti?!

— Kako vi to mislite, striče Petre?! Rastumačite mi.

— Ništa, ništa, jadna! Ja sam se samo našalio, da čujem, što ćete mi vi reći — odgovori on posve mirno, kao da doista nije ništa bio ni rekao. — Nego, evo nas već u Novoj Vesi, evo 'letrike i ljepote, pa sada više i ne trebate mene! Vi ćete ravno il na tramvaj — — —

— A vi natrag?!

— Ne, ne. Ja ću dolje na Medvešćak. Tako — — — Bazati — — —